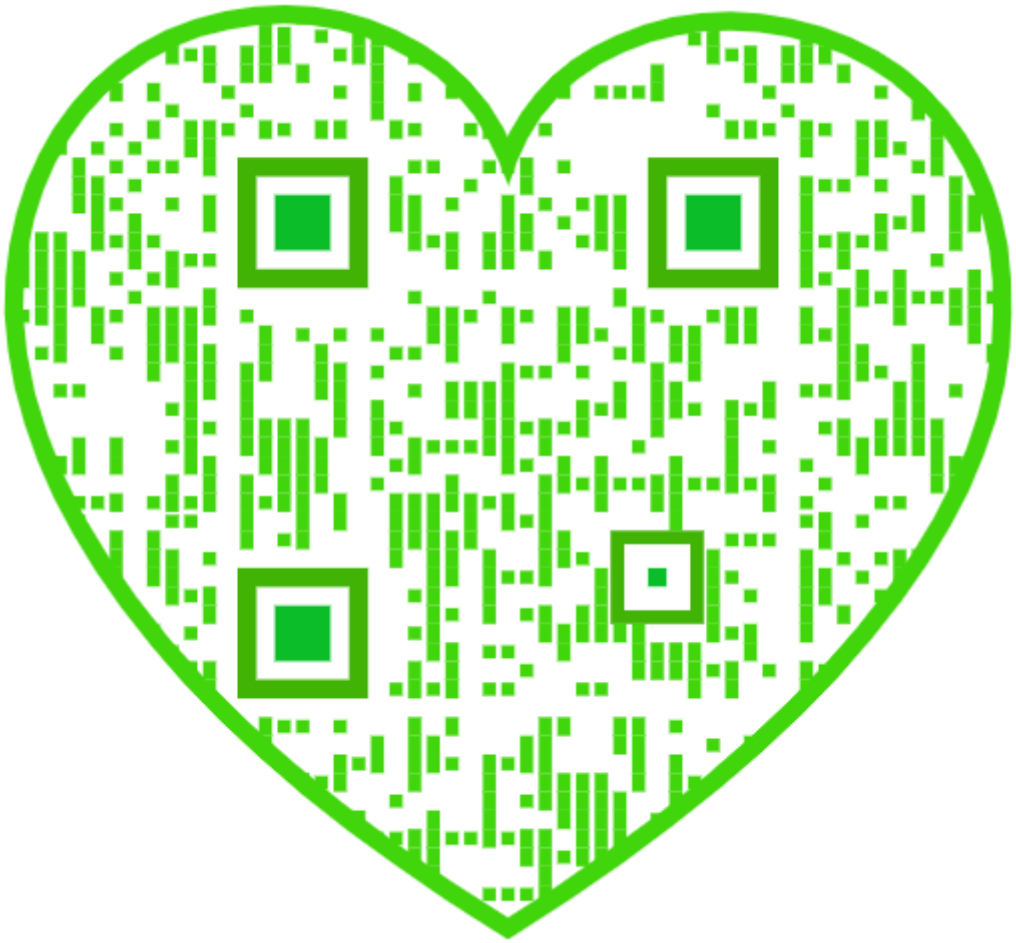

DE KATHOLIEK.

GODSDIENSTIG, GESCHIED- EN LETTERKUNDIG

MAANDSCHRIFT.

DE KATHOLIEK.

GODSDIENSTIG, GESCHIED- EN LETTERKUNDIG

MAANDSCHRIFT.

TWEE EN VEERTIGSTE DEEL.

1862.

Vindicamus hereditatem patrum
nostrorum.
I Mach. XV, 34.

Wanten te Romen in de poort
Sergius die Paumes benedede,
En hine Aertsche bisscop wiede

Melis Stoke.

TE 'S GRAVENHAGE,
BIJ GEBR. J. & H. VAN LANGENHUYSEN.

INHOUD.

HOOFDARTIKELEN.

Bladz.

„De Evangelie-Spiegel.“ (*Ingezonden.*) 1
Hussitisme. 23
De offergeschenken bij eene heiligverklaring. 65
Toespraak, door Z. H. Paus Pius IX tot de Katholieke priesters gehouden. 89
„De Heiligen Wiro, Plechelmus en Odgerus, en het Kapittel van Sint Odiliën-berg.“ 92
Volkslektuur. (*Ingezonden.*) 100
Een symboliesch opschrift uit de tweede eeuw. (*Met afbeelding.*). 129
„Simeon.“ Door Ludwig Clarus. 148
Korte mededeelingen van Dr. M. Heidenheim. 171
„De Potestate temporali Romani Pontificis animadversiones.“ 193
Reizen van een Christelijk onderzoeker. 205, 257
Syntagma Doctrinae theologicae Adriani Sexti. P. M.“. . . 238

Bladz.

Huwelijken tusschen bloedverwanten. 289
Adres der jongste Katholieke algemeene vergadering aan den H. Vader. 298
De magt van Christus over de wereld, verklaard door Dr. Meijboom. (*Ingezonden.*) 321
Onvruchtbaarheid van het Protestantsche zendingwerk. . . 334
Enorme uitgaven. 337
Algemeene mislukking. 341
Ontzaggelijke bijbelverspreiding. 348
Uitdeeling van massa's traktaten 351
Bepaaldelijk in China. 352
Mislukte bijbelvertalingen. 356
Welk voordeel de Chinezen van de boekverspreiding hebben. 360
Bijbel- en Traktaatuitdeeling in Indië. 363
Mislukte bijbelvertalingen. 365
Wat de Indianen met de hun geschonken boeken doen. 369
Het Wessobrunner Gebed. 373

VERSCHEIDENHEDEN.

De vereering der Heiligen en hunner beelden, in de Synodestad geregtvaardigd. 43
Tuchtiging van het Modernisme. 50
„Nieuw Communieboek". 53
„Godvruchtige oefeningen, ter eere van de HH. XXVI Gekruisten van Japan, en den H. Michael de Sanctis, door P. van der Ploeg, Pr." 55
De periodieke literatuur der Engelsche Katholieken. . . . 56
Wat volgens Eckert Napoleon III is en wil. 58
Napoleons en Europa's hagchelijke toestand. 59
De Eerw. Dufriche-Desgenettes. 114
„Gebeden en Gezangen, ten dienste der Goudasche Processie naar Kevelaar." 118
Twee berigten over het Christendom in Japan. . . . . .

Bladz.

Betere vooruitzigten voor de Kerk in China 120
Lof der kloosters in een Protestantsch Tijdschrift. 121
Een Protestant over Protestantsche reizigers in Katholieke landen. 175
Protestantsche afkeuring van een geprotestantiseerden „Thomas à Kempis". 186
Vrijmetselarij in China en Amerika. 187
In welken geest men met vast vertrouwen op de sympathie der Leidsche studenten kan spreken. 249
Katechismus-strijd in Hannover 254
Prof. Renan's zelfverdediging. 258
Eene predikantsdochter voor het eerst in eene Katholieke kerk. 303
Dezelfde predikantsdochter over den dag van hare afzwering der dwaling. 305
Eene bekeering door het lezen van Luther. 309
Het Katholiek onderwijs in België. 311
Nieuwe uitgave van Liguori's Bezoeken bij het H. Sakrament. 315
De Vincentius-Almanak voor 1863. 317
Staaltjes van zedebederf te Hamburg en Londen. 318
Gunstiger vooruitzigten in Madagascar. 320
Godsvrucht der Nederlandsche Katholieken tot de HH. Japansche Gekruisten. 379
De Mormonen in Noord-Amerika. 380

Sprokkelingen:

Nieuwe martelaars. 60
Veelbeteekenende klagt. 61
De domkerk te Linz. . . . . —
Oudste drukken. 62
Dr. Veder's „Toespraak" geprezen. 123
Snugger berigt. 124
Katholieke beweging in het Oosten. 189
Ontdekking eener oude krypta. 190
Verklaring van hoofden der vrije gemeente. . . . —
Nieuwe uitgave der werken van Calvijn. 191

Bladz.

Bijbelverspreiding ter gelegenheid van de Londensche tentoonstelling. 192
» Het arbeidsveld der Gustaaf-Adolf-Vereeniging. » . 382
Ongeloof van een Anglikaansch bisschop. 383
Bekentenis van een predikant. . . . . —

LETTERLOOVERS.

Smeekzang aan den H. Geest. » Veni Creator Spiritus. » . . 63
Kerkelijke Antifonen ter eere van Maria.
I. Alma Redemptoris Mater. 125
II. Ave Regina coelorum. 126
III. Regina coeli. . . . . —
IV. Salve Regina. 127

Correspondentie. 320

„DE EVANGELIE-SPIEGEL."

(INGEZONDEN.)

Onlangs doorlazen we eenige afleveringen van „de Evangelie-Spiegel", maandschrift „tot bevordering der „kennis van het wezen des Evangelies, in onderscheiding „van zijne steeds wisselende inkleedingen en vormen", uitgegeven door Dr. L. S. P. Meijboom, en eenige andere vaste medewerkers [1]). Om den gevaarlijken inhoud en de nog gevaarlijker strekking van dat maandschrift, en ook omdat we er spoedig een merkwaardig verschijnsel op het gebied der Protestantsche godgeleerdheid in erkenden, oordeelden wij, dat het van belang kon zijn, de lezers van *de Katholiek* op *de Evangelie-Spiegel* aandachtig te maken; daartoe schreven we het volgende

---

1) Te weten: Dr. H. G. Hagen, Prof. S. Hoekstra Bz., Prof. A. Kuenen, Dr. A. Rutgers van der Loeff, Prof. E. J. Diest Lorgion, Prof. A. D. Loman, Ds. J. H. Maronier, Ds. J. G. Schuuring, Ds. H. Steenberg, Dr. J. P. Stricker, Prof. J. Tideman, en Prof. P. J. Veth.

opstel, hetwelk strekken moge deels tot waarschuwing, maar ook als bijdrage tot de waardering van die zoogenaamde moderne theologie, welke tegenwoordig onder de Protestanten meer en meer aanhangers verkrijgt. Daartoe behoeven we enkel onze opmerkingen mede te deelen, betreffende een Voorwoord, waarmeê Dr. Meijboom, „aan de lezers" van het maandschrift, uit naam zijner medewerkers, verklaring geeft van de gewijzigde rigting, welke het, bij den aanvang eener nieuwe serie (Januarij 1862) genomen heeft; want in die soort van Inleiding ligt alles in beginsel reeds uitgesproken, wat tot „bevordering" der Evangeliekennis door hen later ontwikkeld zal worden.

Het zijn inderdaad hooggeleerde wetenschappelijke mannen, die daar, met de uitkomsten van een grondig onderzoek, telkens van de hoogte hunner wetenschap willen af komen dalen, om de nog beneden staande menigte tot zich op te voeren.

Zoover men kan nagaan, is het werkelijk hunne meening, dat uit hunne opvatting van het Evangelie, wanneer die algemeen zal gedeeld worden, voor de Christenheid of liever voor de menschheid, een groot heil te wachten staat.

Zij gevoelen al het gewigt van het ondernomen werk. „Bij de beweging onzer dagen, zoo lezen wij (bl. 7), „geldt het onzen adelbrief als kinderen Gods, ons eigen„domsregt op de hope des eeuwigen levens en der „heerlijkheid." Dien adel, dat eigendomsregt willen zij behouden en tegen de aanranders verdedigen.

Zij weten ook, hoe „pijnlijk voor zeer velen de dagen „zijn, die wij beleven" (bl. 2), en moeten daarbij het bewustzijn hebben, dat zij, hooge adel der Protestant-

sche theologen, niet weinig van die pijn veroorzaakt hebben.

Want „in dezen onzen tijd", zeggen zij, „wordt *de* „*geheele erfenis* onzer vaderen op het gebied des kerke- „lijken levens en der godgeleerde denkwijze aan een „*scherp* onderzoek onderworpen." [Eene verzachtende spreekwijze voor verworpen.] „Men beoordeelt wat vroeger „veelal zonder eenige beoordeeling gaaf werd aangeno- „men en bewaard; men waardeert, wat vroeger boven „alle waardering verheven werd geacht, men veroordeelt „en verwerpt wat vroeger als heilig beschouwd werd, „men acht onhoudbaar en onbruikbaar, wat vroeger *als* „*fondament der hope en der zaligheid* werd aangezien. „Kan dat anders dan pijnlijk zijn voor menigeen? Het „is pijnlijk zelfs voor menigen godgeleerde, die anders „door zijne studiën *gewoon is* aan *twijfelen* en *toetsen*, „en door de gewoonte tegen de pijn daarvan gehard."

Inderdaad: al wat daar gezegd is, heeft werkelijk plaats in het tegenwoordige tijdperk van het Protestantisme, het tijdperk der „moderne theologie"; het is een sloopen en afbreken met geweld, eene hervorming, waarbij het werk der eerste hervormers niet dan kinderspel schijnt; al wat vroegere eeuwen hebben opgebouwd, tot zelfs het *fondament der hope en der zaligheid*, moet verdwijnen, en *men* (dat wil zeggen Dr. Meijboom met zijne geestverwantschap) vleit zich, daarna van zich te kunnen getuigen: ziet! ik heb alles nieuw gemaakt.

Om af te breken, helaas! bezitten zij moed en bekwaamheid genoeg. Maar zullen zij bij magte zijn, om, na alles vernietigd te hebben, met dezelfde of met nieuwe bouwstoffen een geheel nieuw bruikbaar gebouw op een nieuw fondament op te trekken en in eenige dagen,

maanden of jaren het werk der eeuwen te herstellen?... Treurig zelfbedrog! het tegenwoordige wijst die heeren op verschijnselen, gunstig genoeg, meenen zij, om zich en anderen met zulk eene toekomst te vleijen!

„Het is er verre van daan," zeggen zij, „dat wij „niets dan pijnlijks aan deze dagen zouden ontwaren. „Neen daar staat ook *veel goeds*, *veel heerlijks* tegen- „over." Ik twijfel echter, aandachtige lezer, of niet juist wat voor hen zoo troostvol is, voor u allerpijnlijkst zal wezen.

„Goed en heerlijk is het, dat het regt des gewetens, „het echt hervormd regt van vrij onderzoek en vrije „belijdenis thans zóó algemeen wordt erkend, dat niemand, „die zich daartoe door zijn geweten gedrongen gevoelt, het „onderzoek meer behoeft te schuwen, maar *elk openlijk „met mond en pen mag verkondigen*, *wat hij* na ernstig „en eerlijk zoeken *als waarheid meent gevonden te heb- „ben.*" Letten wij eens op: niet slechts de gedachte is vrij, niet slechts de belijdenis binnen de muren; maar met mond en pen, openlijk in gezelschappen, op den kansel, op de leerstoelen der hoogescholen, ten bekwamen en onbekwamen tijde te verkondigen, wat *elk* als waarheid *meent* gevonden te hebben. Men behoeft zich niet meer aan eenigen regel te binden! *Eene losbandige vrijheid* alzoo, waaruit noodzakelijk de grootste wanorde ontstaan is, en immer ontstaan zal. Kunt ge u de schromelijke verwarring voorstellen, welke in zulk gezelschap, in zulke vergadering, ja in zulke leerschool, ontstaan moet, waar ieder vrij mag verkondigen, wat hij als waarheid meent gevonden te hebben? Wat zal het zijn in eene staats-, wat in eene kerkvergadering? En sedert hoelang is de wanorde *goed* en *heerlijk* te noemen?

Voor zulk eene toomelooze vrijheid moet het gezag der ouders, het gezag der ondervinding, het gezag der wetenschap, in één woord ieder gezag onderdoen. Het wordt dan ook vervolgens *goed* en *heerlijk* genoemd, „dat er zoovelen zijn, die niet meer op het gezag van „anderen willen afgaan, maar zooveel hun gegund is „uit eigene oogen zien." Voorwaar een heerlijke troost: „zooveel hun gegund is"; het is dus niet aan ieder evenzeer gegund? Doch welk vertrouwen zal ik aan mijn eigene oogen schenken, indien ik *niemands* oogen mag en kan vertrouwen? Hoe weet ik, dat ik goed zie, indien ik niet aanneem, dat er ook buiten mij door een ander goed gezien wordt?

Doch ten derde volgt er nog iets, wat zeker bij uitstek goed en heerlijk is: „*dat velen den moed hebben „om te durven twijfelen*; want wie den moed tot twijfelen „niet heeft, heeft ook den moed niet om de waarheid „onder de oogen te zien." Deze zoo gewigtige reden om de noodzakelijkheid des twijfels te bewijzen is van de vinding des woordvoerders, Dr. Meijboom, zelven.

Daarmede troosten zich dan die geleerde heeren, daarmede moeten de Protestanten zich troosten: met eene losbandige vrijheid, met verwerping van alle gezag, met den moed des twijfels; drie zaken, die elkander veronderstellen en zeer geleidelijk uit elkander voortkomen. Maar is dat goed en heerlijk, ten laatste aan alles te moeten twijfelen, zelfs aan zijne eigene rede, aan zijn eigen bestaan?

Daardoor zou men dan werkelijk zich kunnen troosten bij al die opeengestapelde puinhoopen, bij de verwoesting van de geheele erfenis der vaderen? Ja, zegt de profeet: goed en heerlijk is die verwoesting, thans zijt gij vrij,

u een huis te bouwen naar eigen genoegen en eigen vinding. Gij moet niet op het gezag van anderen willen afgaan, wees uw eigen meester! — Welaan, gij beproeft, doch te vergeefs, het werk uwer vaderen te verbeteren; gij begint te twijfelen, te wanhopen. Juist, — herneemt hij, dat is goed en heerlijk, nu eerst is het oogenblik daar, waarop gij de waarheid onder de oogen zult kunnen zien.

Neen, mijne heeren! in waarheid, gij zult ons door zulke redenen, al streelen zij den menschelijken hoogmoed, niet verleiden, om te helpen aan het afbreken van het gebouw der eeuwen, het gebouw onzer vaderen. Het staat nog krachtig dáár en heft moedig zijne torenspitsen naar den hemel, al zoekt gij u zelven diets te maken, dat het inderdaad gesloopt is. De drie eeuwen, die voorbijgingen, gij weet het zeer goed, zijn niet voldoende geweest, om het gebouw af te breken. Niet de Katholieke Kerk hebt gij vernietigd, maar dag aan dag vernietigt de hervorming zich zelve en voltrekt voor onze oogen den zelfmoord der dwaling. Uit het vrije onderzoek volgde de verwerping van alle gezag, en nu inderdaad moogt *gij* u verblijden, den moed te hebben van te twijfelen. Wij begrijpen, dat het zelfs voor *menigen godgeleerde* pijnlijk kan zijn *te moeten twijfelen*, al is hij *door de gewoonte* tegen de pijn gehard (bl. 2 en 3). Welke bekentenis! Liever blijven wij rusten in de oude waarheid, van Christus en zijne Apostelen af, in onverbroken opvolging van hand tot hand ons overgeleverd, door de eeuwen beproefd en bevestigd. Die waarheid is reeds zoo menigmaal onder de oogen gezien, en altoos — tot beschaming harer bestrijders; het geweld, de valsche geleerdheid, de driften hebben haar willen

verdringen, zij is niet bezweken. Is het niet dwaas, die waarheid tegen twijfel te willen ruilen? Voor het minst zou men ons moeten vergunnen, niet, vóór het nieuwe gebouw gereed zij, het oude te verlaten.

Welk doel, mogen wij nu wel vragen, hebben die heeren zich met het aanbieden van hun *Evangelie-Spiegel* voorgesteld? „Elke lezer moet", zeggen zij (bl. 8), „het Evangelie zien en erkennen; hij moet in zijne „liefde en zijnen ijver daarvoor gevoed worden, tot heilig-„making des levens en vervulling zijner blijdschap in „God en den Heer."

Zietdaar een grootsch doel, den arbeid en ijver der geleerde heeren overwaardig. Wat is voor iedereen wenschelijker, noodzakelijker, dan het Evangelie te erkennen, waardoor alleen ons alle heil en zaligheid en verheerlijking kan geworden?

Doch zou het, zonder den *Evangelie-Spiegel*, voor ons verborgen zijn gebleven? dan is dus al hetgeen we tot nog toe hoorden verkondigen, niet het Evangelie geweest. Zullen we het dan waarlijk, maar ook eindelijk eens leeren kennen, met behulp van dien *Spiegel?* In dat geval, zou men denken, behooren toch deze geleerden ons eerst en vooral, kort en bondig te zeggen, wat eigenlijk het Evangelie is. Nu begrijpt de goedgunstige lezer, dat het moeijelijk is te *zeggen*, wat men niet weet en nog moeijelijker voor godgeleerden, te *bekennen*, dat men het niet weet. Er is dus een andere weg gekozen: men zal *het Evangelie zoeken*, en de lezer medezoekende zal aldus het Evangelie zien en erkennen. En waar, vraagt gij, zal men het Evangelie zoeken? De *Evangelie-Spiegel* antwoordt: „Op het gebied des „Ouden Verbonds, op het gebied des Nieuwen Verbonds

„en op het gebied der kerkelijke geschiedenis", en zoo zal men zien en erkennen niet *wat* het Evangelie *is*, maar „dat hetzelfde onveranderlijke Evangelie telkens „weder onder eene nieuwe gestalte in het leven treedt."

Ziet hier namelijk, tot welk resultaat de studiën dier heeren geleid hebben: „het laat zich niet loochenen, het Evan„gelie komt tot de geslachten der menschen onder *allerlei* „*vormen* en in *allerlei kleed*" (bl. 8). Of zich dit wél of niet laat loochenen, hangt geheel af van de verschillende beteekenis, waarin die woorden kunnen verstaan worden; wij zullen de heeren zich zelven laten verklaren, maar het geldt hier dan ook den grondslag, waarop hun geheele nieuwe Evangelie-wetenschap is opgetrokken; houdt die grondslag geen stand, „laat het „zich wél loochenen", dan zal hier, evenals *de Katholiek* eens over een ideaal gebouw van Dr. Ter Haar gezegd heeft, alweder een torengevaarte van den Protestantschen hoogmoed reddeloos inéén storten.

„Jezus, zoo lezen we (bl. 10 en 11), trad op met „het Evangelie in eenen joodschen vorm en *kleedde* het „naar den eisch van zijnen tijd. Met de *boodschap* des „Evangelies gingen de apostelen tot Joden en Heide„nen. Maar zij hebben het Evangelie gepredikt weder „naar *hunne* vorm en inkleeding, welke ten gevolge „daarvan bij de apostelen in het algemeen anders zijn „dan bij hunnen Meester; ja zelfs zijn zij anders bij „den eenen apostel dan bij den anderen, anders in het „eene geschrift van denzelfden apostel dan in andere „stukken van zijne hand. Van [de *ingekleede boodschap* verandert hier eensklaps in eene *plant*] „van den jood„schen bodem waar zij ontsproten was, werd de *plant* „*des Evangelies* overgeplant naar Syrië, Klein-Azië

„en de hoofdstad van het Bizantijnsche rijk. Zij werd „in verschillende oorden verschillend gekweekt, en „*ontwikkelde zich in allerlei vormen*; de grieksche en „bizantijnsche vormen moeten weder van de apostolische „worden onderscheiden." Eindelijk „*ook* naar Rome drong „de boodschap des Evangelies door, ook in Rome kwam „*het Christendom tot heerschappij*....." „Wederom onder „geheel eigendommelijke vormen en inkleedingen werd het „Evangelie te Rome *verwerkt*, en van Rome uit *voort-* „*geplant.*" Daarna — maar wie is in staat, om op te geven, hoe oneindig verschillend het Evangelie al verder of ingekleed, of geboodschapt, of ontsproten, of overgeplant, of ontwikkeld, of tot heerschappij gekomen, of verwerkt is? Inderdaad, mijne heeren, „het laat zich niet ontkennen", uw Evangelie „komt tot de geslachten der „menschen onder allerlei vormen en allerlei kleed."

De Evangelie-Spiegel „rust op de overtuiging, dat er „eensdeels allerlei vormen en inkleedingen des Evangelies „zijn, maar dat anderdeels toch ook *één en hetzelfde* „*Evangelie* onder al die inkleedingen en vormen weder- „keert." Jammer slechts, dat de werkelijkheid in strijd is met den vorm en het kleed, die gij het Evangelie zult aanpassen en uwe overtuiging niets anders is dan een der menigvuldige vormen en inkleedingen, welke men aan het Evangelie heeft willen opdringen.

Het tijdschrift zal geven „eene reeks van allerlei voor- „stellingen, opvattingen, inkleedingen en vormen van „Evangelie, waarheid, godsdienst, leven en zaligheid „uit allerlei tijden en plaatsen ten voorschijn gebragt." En „*de Evangelie-Spiegel* zal voortaan zoo worden in- „gerigt, dat hij zijne lezers op het onderscheid tusschen „*wezen* en *vorm* in waarheid, godsdienst, godsdienstig

„leven, Christendom en Evangelie opmerkzaam make, „en *daardoor* [!!] de bewustheid helpe opwekken en „levendig houden, dat er onderscheid bestaat tusschen „onze *inzigten* in de waarheid en *de* waarheid, tusschen „onze *opvatting* van het Evangelie en *het* Evangelie, tus„schen onze *vormen* van godsdienst en *de* godsdienst, „tusschen *ons* Christendom en *het* Christendom" (bl. 9).

Dat is het doel, wat de *Evangelie-Spiegel* zal bereiken; niet het Evangelie zal hij doorzien en erkennen, dat onbekende wezen zal wel altijd onbekend blijven, maar men zal de bewustheid helpen opwekken van het zich in allerlei vormen ontwikkelende wezen; men zal den geest van hervorming en de zucht tot hervorming onder de menigte verlevendigen; men zal — de grootste dwaling van onzen tijd, het Pantheïsme, en daarmeê de vernietiging van alle Evangelie, Christendom en waarheid populariseren.

De *Evangelie-Spiegel* zal opmerkzaam maken op het onderscheid tusschen *vorm* en *wezen*; hij zal daarbij leeren, dat de vormen gestadig veranderen en moeten veranderen, en door die gestadige verandering het wezen geen schade lijdt en één en hetzelfde wezen onder al die inkleedingen en vormen wederkeert. Wij zouden kunnen vragen, wie zal beslissen? wie bij verschil van gevoelen uitspraak doen in deze allergewigtigste zaak? Het geldt immers onzen adelbrief als kinderen Gods, ons eigendomsregt op de hope des eeuwigen levens en der heerlijkheid? Doch zij zullen antwoorden: elk mag openlijk met mond en pen verkondigen, wat hij na ernstig en eerlijk zoeken *als waarheid meent gevonden te hebben*. Tot de waarheid en zekerheid der waarheid komt men nimmer; het blijft ten hoogste meening, inzigt, opvatting en welke woorden meer

gebruikt worden, om het zoo onbepaald mogelijk uit te drukken.

De onderscheiding tusschen wezen en vorm is zeker geen nieuwe theorie, maar welligt nog niet zoo uitvoerig op het Evangelie toegepast als hier. Wat wij over den oorsprong en aard van dit onderscheid hebben te denken, zien we in *de Katholiek* van 1842 kort en bondig aangegeven.

De toestand van het Protestantisme was een der voornaamste studiën van onzen hooggeschatten leermeester Broere, daarmede begon, daarmede eindigde hij zijne bijdragen in *de Katholiek*. Het Protestantisme beschouwde en bestreed hij als de oorzaak aller dwalingen van dezen tijd, en hij zoude ons niet van het echt Protestantsche onderscheid [1]) tusschen wezen en vorm gesproken hebben?

„Het duidelijkst zeker van al ontwaarde men", zoo lezen wij in *de Katholiek*, „dat het Protestantisme on-
„ophoudelijk veranderde en de ware Kerk dus nimmer
„zigtbaar werd of onophoudelijk verging. Op welke wijs
„beproefde men alzoo deze zwarigheid op te lossen, en
„een omtrek aan zijn stelsel te geven, ruim genoeg om
„de geschiedenis, waaraan het Protestantisme steeds
„vijandig was, daarin te kunnen opnemen?"

„De idealistische wijsbegeerte, die alle wetenschappen
„en voornamelijk de Protestantsche theologie met haar
„dunne lijnen overschreven had, bood daartoe ongevraagd
„het hulpmiddel aan; het *oneindige*, dus leerde zij, ont-

---

1) Nogtans leert ons de poging van *de Evangelie-Spiegel*, dat het onderscheidmaken nog niet algemeen ingang gevonden heeft, en alle middelen moeten worden aangewend om de laatst overgeblevene Christelijke vormen te sloopen.

„wikkelde zich in ijdele vormen, die elkander onop-
„houdelijk vernietigden. Met dit formalisme tot model
„zag men weldra in de godsdienst het *ideale*, hetwelk
„in Kerk en leering als het *reale* tot verschijning kwam;
„men vertaalde dit op verschillende wijzen en paste het
„toe, totdat men de meer burgerlijke uitdrukkingen ver-
„kreeg van *wezen* en *vorm*, die iedereen, wijl hij zich
„daarbij iets *verbeelden* kon, duidelijk meende te be-
„grijpen. Het was dan eene uitgemaakte zaak, de gods-
„dienst was het eigenlijke *wezen* dat niet veranderde,
„Kerk en belijdenis *de vorm*, die zich met de geschiedenis
„ontwikkelde en vooruitging. Het is der moeite waardig
„het zelfbehagen te zien, waarmede men zich in dit splinter-
„nieuwe kleed, dat in zeker opzigt het Protestantisme
„zeer goed paste, inwikkelde en van alle kanten be-
„schouwde. Alle, ook de verschillendste godsdienst-
„belijdenissen waren, dus meende men, bevriend en
„vereenigd geworden; tegen de Katholieke Kerk had
„men geen ander bezwaar, dan dat zij haren vorm uit-
„sluitend maakte" (Dl. I, bl. 18 en 19).

De overtuiging dan, dat er eensdeels allerlei vormen en inkleedingen des Evangelies zijn, maar dat ook één en hetzelfde Evangelie onder al die vormen wederkeert, of liever het onderscheid tusschen het blijvende en niet veranderende *wezen* en den steeds veranderenden *vorm*, is idealistische wijsbegeerte, Pantheïsme, waarvan al de hooggeleerde heeren doortrokken zijn. En het zoude ons geenszins verwonderen, indien wij, in plaats van *het Evangelie*, *het Christendom*, *de waarheid*, het zuivere Pantheïsme, dat nu bewust of onbewust aan de goede gemeente ingeprent wordt, uit *de Evangelie-Spiegel* zagen te voorschijn komen, en ook godsdienst, Evangelie,

Christendom, enz. als zoovele vormen in den absoluten *geest* of het absolute *zijn* zagen verdwijnen.

Ook schijnen zij te verlangen, niet dat de lezer zich een duidelijk begrip make van *wezen* en *vorm* en derzelver onderling verband en onderscheid; maar dat hij zich daarbij iets *verbeelde*. Er wordt gesproken van *wezen* en *kern*; *vorm* en *kleed*; *vorm* en *inkleedingen*; *banden* en *vormen*. Het blijft verder een *vorm*, die slechts verschijnsel, gevolg, geen oorzaak is, gelijk *de Katholiek* (l. c. p. 20) zegt: „een vorm, die niet, gelijk alle vor-„men, een wezen waartoe hij behoort, moet volmaken en „in deszelfs werking bepalen, maar een vorm, die geene „werking heeft en dood is." Die hooge geleerdheid schijnt slechts te kennen een *vormeloos wezen*: het Evangelie, en *een wezenloozen vorm*: onze opvattingen, onze inzigten, onze vormen, niet van *het* Evangelie maar van Evangelie; twee zaken, die niet bij elkander passen, ja met elkander in strijd zijn, elkander voortdurend negeren, haten en vervolgen. Om dit duidelijker te maken voor de verbeelding, wordt het vormelooze Evangelie *gekleed* in een Joodschen, Griekschen, Klein-Asiatischen, Bizantijnschen, Romeinschen vorm en welke vormen al verder bij de beschouwing van den loop der tijden in *de Evangelie-Spiegel* zullen gezien worden.

Doch hoe zullen wij dan *het Evangelie* zien en erkennen, het onbekende wezen, dat gezocht wordt? wij, die een vormeloos wezen niet kunnen zien, niet kunnen erkennen? Heeft dan het wezen niets te maken met den vorm, noch de vorm met het wezen? Is er dan een absolute vorm en een absoluut wezen, van welke alle vormen en wezens slechts verschijnselen, ontwikkelingen zijn? Op deze vragen geeft *de Evangelie-Spiegel*

geen antwoord, en wij zouden geneigd zijn te denken, dat het onderscheid tusschen vorm en wezen, zooals de Evangelie-Spiegel-mannen zich dat verbeelden, niets is dan een *pure fictie*, waaraan geene werkelijkheid beantwoordt, maar waarnaar de werkelijkheid vervormd en hervormd kan worden.

De Katholieken gelooven, dat het Woord Gods de waarachtige natuur van den mensch aangenomen heeft en beschouwen die persoonlijke openbaring Gods als tot het *wezen* van het Christendom behoorende.

Zij gelooven ook, dat die Zoon Gods, mensch geworden, leeft en werkt in de geschiedenis, zich in de Kerk een ligchaam gevormd heeft, aan welks wezenlijken vorm niet te veranderen is, en door die Kerk, die Hij met zijnen geest bezielt, zich aan alle eeuwen, aan alle volken doet kennen.

Doch volgens de heeren van *de Evangelie-Spiegel* heeft onze Heer en Meester, die vol genade en waarheid is, in wien alle schatten van wijsheid en wetenschap verborgen zijn, den waren vorm aan het Evangelie niet kunnen geven; *hij trad op met het Evangelie in een joodschen vorm*; hij heeft *het Evangelie* niet kunnen doen zien en erkennen, het wezen van den vorm niet kunnen onderscheiden; wat vermeet *gij* u dan, Hooggeleerden! zijt gij wijzer dan de wijsheid en verstandiger dan de Logos, de goddelijke rede? Kan de Christus dan niet in uwe schaduw staan, Hij, van wien geschreven is: „de eeniggeboren Zoon, die in den schoot „des Vaders is, die heeft *Hem ons* verklaard"? Hoe vreeselijk zal het ontwaken zijn uit uw hoogmoedig zelfbedrog, als Hij de werkelijke waarheid stellen zal over hetgeen gij meent waarheid te zijn; inderdaad dan zult

ij het duidelijk zien en erkennen, dat uwe opvattingen, uwe meeningen, uwe inzigten niet met de waarheid overeenkwamen, maar haar bestreden, verloochenden, vernietigden.

Doch waartoe dan dit nutteloos aanwijzen van het *feitelijk* onderscheid tusschen de vormen en het wezen? waartoe zooveel omhaal van geleerdheid? want men zal niet ontkennen, dat er eene groote geleerdheid gevorderd wordt, om in die vormen, in allen gevalle door *menschen* gemaakt, te onderscheiden, wat Joodsch, wat Grieksch, wat Bizantijnsch en ik weet niet wat nog meer is?

Wilt gij eenige verklaring van het verschijnsel? „Geene dwaling tastte zoo geweldig naar het middenpunt aller levens als het Protestantisme" (*de Katholiek*, p. 65, l. c.). Daardoor is het in strijd „met de geheele werkelijk bestaande orde"; „de natuur brengt het dan ook ten onder" (*de Katholiek*, l. c., p. 74). Zoudt gij denken, dat die hooge geesten daarvan niets gevoelen en het voor hen niet allerpijnlijkst is, hun eigen geest en gemoed in die dwaling te doen rusten, terwijl zij en de geheele geschiedenis daarmede in strijd zijn? In plaats van tot de waarheid terug te keeren, hebben zij „de grootsche poging" ondernomen om de wereld met hare geschiedenis te protestantiseren.

Wat anders is het Protestantisme dan een vormeloos wezen en een wezenlooze vorm bijeengevoegd? Eene abstractie, die naar omstandigheden allerlei vormen aanneemt; eene godsdienst, waarin de tegenstrijdigste belijdenissen vereenigd zijn; eene maatschappij, waar ieder zeggen en doen kan wat hij wil; een wezen, dat nimmer een' vorm verkrijgt en een vorm, die tot geen wezen kan behooren!

Dat nu begrijpen die hooggeleerde heeren zeer goed, en om dat duidelijker te maken en zich gerust te stellen, zullen zij de geheele geschiedenis in dien vorm gaan gieten. Men zal toonen, dat alles slechts afwisselende vormen zijn, waaronder één en hetzelfde wezen terugkeert, en daaruit zal het besluit gemakkelijk zijn, dat ook nu de vorm zich moet hervormen naar den eisch des tijds.

Doch vergeten wij niet, dat het niet zoozeer om de vormen als om het *wezen* te doen is; „*elk lezer moet het* „*Evangelie zien en erkennen*, in zijne liefde en ijver „daarvoor gevoed worden, tot heiligmaking des levens „en vervulling zijner blijdschap in God en den Heer."

In plaats echter van aanstonds het Evangelie te doen zien, wat wij zouden verwachten, volgen deze heeren een geheel anderen weg. Zij zijn overtuigd en „het laat „zich voor hen niet ontkennen, het Evangelie komt tot „de geslachten der menschen onder allerlei vormen en „in allerlei kleed." Het wezen, dat zij Evangelie noemen, is zoo verschillend gekleed geworden, heeft zoo velerlei vormen gekregen, dat het daaronder en daardoor voor ons bedekt en verborgen, en door ons niet te zien noch te erkennen is, indien het niet van al die vormen, van al die inkleedingen ontdaan wordt.

Zij zoeken wat zij niet kennen; want inderdaad zij weten niet, wat het Christendom, wat het Evangelie, wat de waarheid, wat God is.

Indien wij verstandig denken en oordeelen, zouden wij zeggen, dat men te vergeefs zoekt, waar zoovele geleerden, na grondig en ijverig onderzoek, nog niet gevonden hebben, en dat het raadzaam ware een anderen weg in te slaan.

Doch al weten zij niet, wat het Christendom is, zij schijnen toch te weten, wat zij ten minste hopen te vinden; namelijk: „*wat bij alle apostelen en evangelisten „het gemeenschappelijke is, waarin ze allen overeenstem-„men*; verstaan wij *dat*, dan zullen wij uit allerlei „Evangelie-prediking en Evangelie-voorstelling en aan-„beveling *het* Evangelie ..... meer en meer leeren ken-„nen" (bl. 14).

Hebben wij dit wél begrepen, dan zoeken zij iets *algemeens*, een formule zóó algemeen, zóó onbepaald, zóó onbestemd, dat *allen daarin kunnen overeenstemmen* en ieder Protestant er mede tevreden is.

Dat heeft *de Katholiek* reeds vóór jaren gezegd: „Om „alle Protestanten zaam te vatten moet men wel zoo „onbepaald mogelijk spreken; die menigte van tegen elkan-„der onderscheidende, telkens veranderende stellingen zijn „niet anders te vereenigen dan in eene *algemeenheid*, „waarvan ieder naar zijn welbehagen de nadere verklaring „geven kan" [1]).

Het is duidelijk, waarom men eene algemeenheid zoekt, maar *dat gemeenschappelijke, waarin allen overeenstemmen*, is buiten de Katholieke Kerk niet te vinden; aan háár hebben de apostelen de erfenis van hun gemeenschappelijk geloof overgegeven; van háár alleen kunnen wij die ontvangen; buiten háár zal men door al die hooggeroemde inkleedingen mogelijk wel tot eene algemeene formule geraken, maar dat zal een loutere abstractie wezen, welke ook juist daarom *het Evangelie* niet zijn kan.

Vervolgens zal dat algemeene *alloos* in een of anderen

---

[1]) Dl. IX. bl. 77; men leze ook bl. 70 en volgg. van datzelfde artikel, alwaar die algemeenheid nader besproken wordt.

vorm uitgedrukt moeten worden; wij zijn immers menschen en *behoeven* eenige uitdrukking om onze gedachten kenbaar te maken. Of zouden ook *wij* alle vormen moeten afleggen, om zuivere ideën te worden? Zoo wordt dan de moeijelijkheid slechts verschoven, keert op nieuw dezelfde strijd tusschen vorm en wezen terug, en blijven wij immer in denzelfden cirkel ronddraaijen.

Voorloopig, zoo schijnt het, willen die heeren zich nog maar beijveren, om óók eens een nieuwen vorm voor het Evangelie te zoeken. Wat anderen zich hebben aangematigd, dat hebben ook zij zich toegekend, en zullen straks het Evangelie naar den eisch des tijds geheel nieuwingekleed doen verschijnen. „Het is den Germaan niet „genoeg", zoo luidt het, „van den dwang der vormen „van anderen te zijn ontslagen; hij *moet* en *wil* ook zijne „*eigene* vormen en inkleedingen *vinden*" (bl. 12).

„Niet alleen van Rome's inkleedingen en vormen *moet* „*de Germaan* het Evangelie onafhankelijk maken, maar „van alle vormen en inkleedingen, die van anderen „zijn" (bl. 13).

„De *Germaansche Christenheid* sinds de zestiende eeuw „los en vrij geworden van de vormen en banden van „Rome, maakt zich thans ook vrij van de banden en „vormen der apostolische tijden en individualiteiten, om „zich te bedienen van het regt..... om zelve de boodschap „des levens te verstaan op eigene wijze" (aldaar).

Welke aanmatiging, welke verwaandheid! God dank, neen, Dr. Meijboom! de Germaansche Christenheid is niet los en vrij van de vormen en banden van Rome, dat zullen wij u kortelijk aantoonen.

Wij Katholieke Germanen, die *ons*, op zijn minst genomen, bij voorkeur Germaansche Christenheid mogen

noemen [1]), wij zijn met hart en ziel gehecht aan het middenpunt der eenheid, aan den opvolger van Petrus, op wien Christus zijne Kerk gebouwd, dien Hij als zijn plaatsbekleeder aangesteld heeft: „Gij zijt Petrus, en op die „steenrots zal ik mijne Kerk bouwen en de poorten der „hel zullen haar niet overweldigen." Dat hoofd der Kerk, ook het hoofd der Germaansche Christenheid, is de Paus van Rome en zal de Paus van Rome altoos blijven. Daarom willen wij niet van uw Evangelie; wij willen de vormen, door Christus en de Apostelen in de Kerk ingesteld, niet veranderen en vernietigen, wij nemen het Evangelie aan in dien vorm, waarin het ons van den hemel door Gods menschgeworden Zoon gekomen is. In plaats van het *Evangelie in overeenstemming te brengen* met ons verstandelijk, zedelijk en godsdienstig leven, gelijk gij wilt, zullen wij integendeel ons *leven regelen* naar het Evangelie van Christus. „Hij is de weg, de waarheid „en het leven; die Hem volgt, wandelt niet in de duis„ternis; die in Hem gelooft zal leven."

Ook gij, heeren predikanten, zijt niet vrij en los van de banden van Rome; uw onophoudelijk geworstel tegen Rome bewijst het tegendeel. Wat zoudt gij zijn, indien gij niet kondet strijden tegen Rome? hoe zoudt gij dan eenig teeken van leven geven? Zijn uwe genootschappen niet bijna allen dáártegen gerigt, en gij zoudt los zijn van de banden en vormen van Rome? Van wáár ook uwe synoden en vergaderingen, uw kinderdoop, uwe prediking, uwe zendelinggenootschappen, ja

---

1) Maar sinds wanneer en op welken grond kan het Germaansche Protestantisme zich bij uitsluiting doen gelden als *„de* Germaansche „Christenheid"?

uw bijbel zelf, zijn dat geen vormen en banden van Rome?

Wat echter het voornaamste is: de rekening tusschen Rome en de hervorming is nog niet gesloten. Het Concilie van Trente heeft over de hervorming het anathema uitgesproken, in het bewustzijn der van Christus ontvangen volmagt, en aan dat vonnis kan de hervorming zich evenmin als iedere andere geloofsdwaling onttrekken. Uw ignoreren, uw ontkennen, uw haten en woeden, niets kan er tegen helpen!

De bekentenis ondertusschen van Dr. Meijboom is openhartig: de zuivere moderne theologie zal moeten wezen: het Evangelie in Germaansche vormen en inkleedingen; maar, al *vindt* hij en de zijnen die nieuwe vormen en inkleedingen, passend om het Evangelie, of liever, al brengen zij het zoover, dat zij *het Evangelie* in hunne vormen en inkleedingen wringen, toch zal het slechts een *nieuwe vorm* zijn. De strijd tusschen wezen en vorm, en tusschen de vormen onderling, zal niet weggenomen, maar vermeerderd zijn en ook onze eeuw zal op hare wijze deel nemen in het groote gevecht.

Waaraan denken die heeren niet bij al hun ijverig pogen? Dat wij met die vormelooze algemeenheid en dien algemeenen vorm niets gebaat zijn; het is eene abstractie, en wij zoeken naar de hoogst mogelijke *werkelijkheid*; toen de Apostel met Christus verlangde te zijn, was niet zijn verlangen, Hem in eene algemeenheid te vatten, maar werkelijk en persoonlijk met Hem te verkeeren. Neen, door algemeenheid wordt de ziel niet bevredigd, noch haar zucht naar God voldaan. Den oneindig volmaakten God te zien van aanschijn tot aanschijn, niet in abstracte vormen en algemeenheden, maar Hem zelven,

één in wezen, drievuldig in personen, dat is onze bestemming. „Voor U, o God, hebt Gij ons gemaakt, zegt Augustinus, en ons hart rust niet voor het ruste in U."

Dat zoekt ook gij, mijne heeren, welligt onbewust, wanneer gij, op uwe wijze, enkel door de vergelijking uwer menigvuldige vormen, tot de ware kennis van den zich in het Evangelie openbarenden God wilt geraken; maar uw verlangen, uw honger en dorst naar de waarheid, zou niet, zou minder dan ooit bevredigd wezen, zelfs indien het mogelijk ware, uwe zoo ijverig nagejaagde abstractie te bereiken. Want slechts door eene andere abstractie kan men zich die mogelijkheid voorspiegelen. Wat zal men in de werkelijkheid zien gebeuren? Bij al dat scheiden en onderscheiden van wezen en vorm, bij al dat overbrengen van vormen in vormen, dat voortdurend aan- en uitkleeden van het Evangelie, onder een onophoudelijk geroep van: „dat is het ware Evangelie niet!" zal, met uit elkander aangroeijende snelheid, moed en gevolgelijkheid, alle door Christus geopenbaarde waarheid middelerwijl, punt voor punt, verloochend worden; en wanneer het werk der ontkenning (het behoeft niet lang meer te duren) voltooid is, dan zal men wát zien verschijnen? niet de alles vereenigende algemeenheid van Dr. Meijboom en de zijnen, maar eene werkelijkheid, wier optreding hun ideaal als de ijdelste der hersenschimmen vernietigen zal.

De *Godmensch*, de Christus der geschiedenis, moet de wereld worden uitgedrongen, opdat in zijne plaats de *Menschgod*, de valsche Christus, in één woord, de Antichrist verschijne en heersche. Dát moet het bedrijf worden van het zich, in zijnen aard telkens meer zigtbaar ontwikkelende Protestantismus; „de Antichrist komt al meer

„en meer uit zijn mystiesch duister getreden en de wereld „vervullen van Christus-verloochening" [1]); opdat hij bij zijne volkomene openbaring alom geloovig worde ontvangen en aanbeden, moeten hier en elders nog de geesten worden voorbereid; en dááraan hebben de schrijvers van de „*Evangelie-Spiegel*", voorzeker nog tegen hunne bedoeling, maar evenwel onmiskenbaar, hunne geleerdheid en vermogens dienstbaar gemaakt. Hun Spiegel vertoont ons niet de vormen van het Evangelie, maar de telkens al minder omnevelde trekken van den naderenden Antichrist.

Die nadering intusschen vervult ons, Katholieken, wel met droefheid wegens het verderf, dat zoo velen aanstaande is, maar wij beangstigen ons geenszins over de toekomst onzer Kerk. Ten einde toe zal zij het van Christus ontvangen Evangelie blijven prediken en verdedigen; heviger, maar ook roemrijker dan ooit zal zij blijven strijden, totdat de zegetogt van het kruis een aanvang neme. Met haar zullen wij volharden in de leer der Apostelen, in de leer van Christus, die van zich zelven getuigd heeft: „*Ik* ben *de* waarheid", en ons niet laten misleiden door de valsche vormen en verschijningen van dengene, die als Paradijs-slang reeds aan de menschen beloofde: „gij zult zijn gelijk goden", en zich, op het laatste der tijden, als den vader der logen het duidelijkst openbaren zal in zijn volmaaktste evenbeeld, den Antichrist.

---

[1]) Aldus *de Katholiek* in eene *Beschouwing des tijds*, Dl. XXI, blz. 1—32, en bijzonder bl. 31.

HUSSITISME.

Niet slechts deze en gene geleerde, maar een aanmerkelijk deel van het Protestantsche publiek, zoo in Duitschland als hier, vestigt thans weder meer de aandacht op den persoon en de leer van Jan Hus, den beruchten oproerprediker van 't begin der XVe eeuw [1]). Werkelijk ook was hij iemand, wiens optreden in de geschiedenis hoogst belangrijk is voor Katholieken zoowel als voor Protestanten; van hem toch gingen allernoodlottigste gedachten uit, welke onberekenbare gevolgen hadden. Hus was niet enkel een aanrander der middeleeuwsche Kerk en eene hoofdoorzaak der latere Protestantsche beweging; maar bij het toenmalig naauw verband van Kerk en Staat greep hij met haar ook den Staat in zijnen diepen grondslag aan. Dat men Hus van den beginne als een voorlooper van Luther beschouwde, kwam van het begrip, hetwelk men zich, en in menig opzigt teregt, van zijne leer maakte; daarbij echter moet men tevens bepaaldelijk acht slaan op zijne politieke beginselen. Reeds voelden „de acht dok-

1) De *Allgem. Zeit.* van 7 Nov. 1861 berigt uit Praag, dat aldaar door den predikant der Boheemsch-Evangelische gemeente een *Fünfwochenschrift* zal uitgegeven worden, hetwelk den titel van „Husz" zal dragen. — Sedert jaren, gelijk bekend is, houdt men zich te Constans bezig met een gedenkteeken voor Jan Hus op te rigten. — Ten onzent verscheen dezer dagen Sonstral's „*Geschiedenis van het Husitismus* van zijnen oorsprong in de 14^{e} eeuw; tot dat het bij den Majesteitsbrief van Keizer Rudolf als eene Protestantsche kerk erkend wordt." I^{e} deel, hetwelk nog door een tweede, in twee stukken uit te geven, moet gevolgd worden.

toren" [1]), het concilie van Constans, K. Sigismund [2]) de verre strekking zijner beweringen; en zeer gevat noemt Louis Blanc hem „den wordenden geest der moderne omwentelingen". Zijn streven gold Kerk en Staat tegelijk: het was beider dringend belang, zijne verderfelijke dwalingen te keer te gaan [3]). Inderdaad opmerkelijk is de overeenkomst der revolutionaire beginselen en beweringen van Hus met hetgeen de omwenteling in onze dagen leert en doet. Aan de vruchten is de boom te kennen. We zullen onze lezers eenige Hussitische stellingen en drogredenen over de magt van den staat in betrekking tot de Kerk, en over den staat zelven voor oogen leggen; zij zullen meenen, een of ander revolutionair geschrift uit onzen tijd te erkennen, hetwelk de vuilaardigste bedoelingen nog met een vernis van godsdienstigheid poogt te bedekken. We maken hierbij gebruik van Dr. Joh. Friedrich's pas verschenen werk: *Die Lehre des Johans Hus und ihre Bedeutung für die Entwicklung der neueren Zeit* [4]). Deze schrijver is, naar we meenen, onder de Katholieken de eerste, die de leer van Hus, voor zooverre doenlijk, tot een geheel geordend, en onder het door hem aangegeven oogpunt voorgesteld heeft.

't Is onnoodig te bewijzen, dat Hus de bestaande Katholieke hiërarchie niet erkende, en hare goddelijke instel-

---

1) Respons. ad script. 8 doctor. Opp. J. Huss. T. I, c. 2, p. 368 sq.

2) Höfler. *Geschichtschreiber der hussit. Bewegung in Böhmen*, II, 1, S. 257. — Genoemde Höfler, hoogleeraar te Praag, is onvermoeid in het nasporen en toelichten van de geschiedenis der Hussieten.

3) Höfler, l. c., S. 280 en 317.

4) Regensburg, G. J. Manz. 1862. Ook van Katholieke zijde verscheen in 1834 te Munster eene dissertatie van A. Cappenberg, getiteld: „Utrum Hussii doctrina fuerit haeretica et merito „ab ecclesia catholica anathemate proscripta nec ne?"

ling loochende: hij ontnam der Kerk haar zigtbaar Hoofd, den Paus; dit alleen zegt ons genoeg, van welk een gezagschuwen geest hij was. We vestigen dadelijk het oog op zijne oproerige beginselen, wat de verhouding van Kerk en Staat betreft. Hoe verderfelijk die waren en moesten werken, blijkt reeds aanstonds daaruit, dat hij, met de Kerk van haar zigtbaar Hoofd te berooven, slechts op zich zelven staande bisschoppen en priesters tegenover den staat konde stellen. Hierbij voege men nu deze zijne bekende beweringen: Iemand die eene goddelijke zending in zich meent te ontwaren en zich in zedelijke waarde boven anderen verheven acht, mag zich boven alle gehoorzaamheid jegens zijne overheden, zelfs boven excommunicaties en suspensies verheffen; en niemand, die in doodzonde leeft, is bisschop meer of prelaat, maar louter een overweldiger. Met zulke onzinnige beginselen is reeds geen kerkelijk gezag bestaanbaar meer; erger nog wordt het met zijne verdere bewering: dat aan de leeken onvoorwaardelijk de beoordeeling hunner overheden overgelaten, en hunne gehoorzaamheid of ongehoorzaamheid van den gunstigen of ongunstigen uitslag afhankelijk is. Hus kende hiermede a priori den leekenkoning het correctie-regt over de geestelijkheid toe. Een onbekend bestrijder wierp hem tegen: dat hij „op die wijze het priesterschap in zijne eer en vrijheid vernietigde"; een verwijt, dat zeer juist de onafzienbare gevolgen dier bewering aanduidde, doch Hus volstrekt niet tot nadenken konde brengen. Hij hield integendeel vol: „dat hij van de H. Schrift, inzonderheid van de leer en handelwijze der apostelen, de ongehoorzaamheid jegens de overheden geleerd had" [1].

[1]) Epist. Huss. ap. Steph. Dolan. Antihuss. c. 1. in Pez. thesaur. p. 365.

Christus namelijk, zeide hij, heeft, met de koopers en verkoopers uit den tempel te drijven, aan de koningen en heeren van den wereldlijken arm het voorbeeld gegeven, dat zij vooral de boosheid der geestelijkheid tuchtigen en de ketterij der simonie uitroeijen moesten; want volgens Chrysostomus is de koning als het hoofd in de Kerk (*caput in ecclesia*), en Christus werd, toen hij destijds zijne intrede in Jerusalem deed, als koning ontvangen". - - „Het lijdt geen twijfel, vervolgt hij, dat de slechte geestelijken den tempel onteeren"; slechte geestelijken zijn al die zich in staat van doodzonde bevinden; zij schenden niet slechts den stoffelijken, maar ook den geestelijken tempel, welke de ziel is, waarin de H. Geest moet wonen."

Goede priesters daarentegen, die de bescherming des konings en der wereldlijke heeren verdienden, en met en door wie zij de Kerk moesten regeren, waren hem de „ootmoedige" (Hussitische) priesters, die „hunnen bisschop ongehoorzaam durven zijn, wanneer hij iets beveelt wat [*natuurlijk naar hun begrip*] niet in de wet Gods staat" [1]). 't Is hieruit duidelijk, dat Hus het strafregt in *alle* gevallen en overtredingen, ook in *zuiver geestelijke* zaken, aan de wereldlijke magt toekende, en, gelijk straks zal blijken, reeds de stelling: *cujus regio, illius religio*, huldigde, welke eene eeuw later zoo verderfelijk heeft gewerkt.

Wanneer men hem verweet, dat hij het volk tot ongehoorzaamheid en oneerbiedigheid jegens den Paus, de prelaten en de geestelijkheid verleidde, zocht hij dit wel

---

[1]) Zie dit uitvoerig betoogd in Joa. Hus contra occult. adversar. T. I, 168 sq.

te loochenen en met allerlei drogredenen te bewimpelen: zeker echter is het, dat hij en de zijnen al zeer spoedig de met hem niet instemmende priesters en leeken van Praag en Boheme vervolgden [1]; zelfs was men daar, en in geheel Duitschland, voor eene vervolging, zooals er sedert Constantijn niet meer beleefd was, beducht, ingeval Hus mogt terugkeeren, daar hij de leeken aanhoudend tegen de geestelijkheid ophitste [2]) en hen zelfs had aangemaand: „zijne tegenstanders, naar het voorbeeld van Moses, met het stoffelijk zwaard neder te vellen." Hoeverre zijne, soms nog in twijfel getrokken, ongehoorzaamheid jegens *alle* geestelijke overheid ging, blijkt uit hetgeen Michael de Causis verhaalt, dat namelijk reeds in 1414 „discipelinnen" van Hus het regt der individuele bijbelverklaring zóó verstaan en in prakrijk gebragt hebben, dat zij, bij weigering der Communie, de Eucharistie uit het heiligdom (*sacrarium*) roofden en zich zelven „communiceerden" [3]). Zulk een godtergend bedrijf zegt meer dan genoeg. Onbewimpeld overigens verklaart hij in een brief aan de Bohemers, „zijne lieve heeren en meesters": op geenerlei wijze moeten zij zich, alleen reeds om wille van het stoffelijk belang, den schijn eens ketters geven, noch iets herroepen; veeleer moeten zij in hunne meening volharden, en de list der priesters van den Antichrist ten einde toe uit liefde tot God weêrstaan en zich niet in de uitoefening hunner godsdienst op een dwaalspoor laten brengen [4]).

Het stond voor Hus nu eenmaal in de wet Gods, dat niemand die in doodzonde is, en hij strekte de doodzonde

---

[1]) Höfler, t. a. p. bl. 206. [2]) l. c.
[3]) Höfler, 203. [4]) Mickowec, 4 Brief, S. 13 f.

zeer ver uit, bisschop of prelaat kon wezen; dat hij als zoodanig niets goeds en deugdzaams, maar enkel wat kwaad en slecht is doen kon; dat hij daardoor alle regt op bestaan, op eene sociële en politieke betrekking verbeurd en zoozeer alle vatbaarheid voor bezit verloren had, dat al wat hij is en heeft het karakter dier overweldiging met zich voert. Wie ziet hier de heillooze beginselen niet uitgesproken, welke we thans, ruim vier en eene halve eeuw later, allerwege door de revolutie herhaald en in toepassing gebragt vinden. Het einde moest wel gelijken op zulk een snood begin. „Al wat slecht bezeten wordt, verklaart Hus onbeschaamd weg, is van een ander; slecht nu bezit men wat men slecht gebruikt; de onregtvaardige kan zelfs niets gebruiken, zonder het juist slecht te gebruiken, of liever te misbruiken" [1]).

Met de eenvoudige toepassing van zulke door en door oproerige stellingen, kwam Hus van zelf tot de openbare prediking van de secularisatie der geestelijke goederen, welke begrijpelijkerwijs in zijn oog al zeer ligtelijk „slecht bezeten" werden. „Wanneer derhalve, zegt hij, de geestelijkheid hare tijdelijke goederen op den duur misbruikt, kunnen, overeenkomstig den regel der liefde, de wereldlijke heeren naar believen (*ad arbitrium suum*) de tijdelijke goederen aan de zoo schuldig levende geestelijkheid ontnemen; want dan bezit zij hare tijdelijke goederen niet regtvaardig, maar wel de wereldlijke heeren, wanneer zij *naar den regel der liefde te werk gaan*, daar toch alles den regtvaardigen behoort, gelijk de apostel (I Cor. 3) zegt: „Alles behoort u." Zoo leert hij ook, 23. qu. 7. cap. 1: „Naar goddelijk regt is alles eigendom der regt-

[1]) T. I, 161. a; 148. b.

vaardigen" [1]). Het behoeft niet opgemerkt, dat die liefde der vorsten eigenlijk nederkwam op hunne onverzadigbare *liefde tot de kerkelijke goederen.*

Over *'s Pausen tijdelijhe magt* spreekt Hus geheel in denzelfden zin als thans de gehuurde woordvoerders der revolutie en hare mannen van de daad zich laten hooren: De Paus als Christus' Stedehouder, en ook de bisschoppen en priesters, moeten het leven van Christus navolgen; Christus nu leefde in armoede [2]); daarom „mag ook *de Paus naar geene wereldlijke heerschappij streven*, ook niet onder het voorwendsel, alsof hij beoogde, *door middel van die magt vrij en rustig, gelijk Petrus, de Kerk van Christus te regeren*, en den tegenstander van God en de Kerk te bedwingen. Wat tegen Gods wil en beschikking is, is zonde. *Wil nu de Paus zijne wereldlijke heerschappij herstellen, dan is dat tegen de armoede van Christus, derhalve zondigt hij* in dit streven, zoowel als het volk, dat hem daarbij ondersteunt" [3]). Reeds deswegens moeten de wereldlijke heeren aan de geestelijkheid hare tijdelijke bezittingen ontnemen, wijl zij dan, naar de Schrift, aan den armen Heer gelijkvormig zou worden.

„Er is, zegt Hus, *eene magt van het feit en eene magt van het regt* (*quaedam potentia facti et quaedam juris*). Neemt men aan, dat de koning feitelijk aan de slechte geestelijkheid hare tijdelijke goederen kan ontnemen, en dezer onttrekking voor de geestelijken eene aanleiding zou zijn om de wereld te verlaten, en een godsdienstig streven naar God te beginnen, welk geval door ieder, wien het

---

1) T. I, 148. b. 2) Art. 3. Höfler, 220.
3) T. I, 226. b.

tijdelijke niet verblindt, voor mogelijk wordt gehouden: zoo is het klaar, dat de koning een uit zijn aard (*de genere*) goed werk doet. Elk zoodanig werk nu kan ook *goed* gedaan worden, en zoo kan *de koning, krachtens de magt van het feit, ook goed aan de geestelijkheid hare goederen ontnemen....*, ofschoon dit ons, domme menschen, wegens onze kinderlijke blindheid schade schijnt te veroorzaken" [1]).

Is 't hier niet, of wij de jongste Fransche en Italiaansche staatsberoerders hooren spreken? wat hebben „de voldongen feiten", wat de drogredenen van vlugge spreekministers of keizerlijke pamfletschrijvers hierbij nog voor nieuws? 't Is simpele nabaauwing van Jan Hus en gezellen.

Hij kent overigens nog andere, dringende en nuttige redenen, waarom de secularisatie geboden schijnt. Men zal zien, dat het geene andere gronden zijn, dan die thans weêr opgehaald worden. „Niemand, zegt hij, mag rijkdommen hebben, dan in zooverre ze voor het ambt, door God hem aangewezen, bevorderlijk zijn; diensvolgens moet de geestelijkheid de rijkdommen, in gevalle ze haar in haar ambt hinderen, verwijderen." „Indien de wereldlijke heeren het in hunne magt (*potestative*) moeten hebben, aan de geestelijkheid van Christus het noodig onderhoud door verstandige toemeting van het haar te geven tijdelijke te verschaffen, dan volgt, dat het geoorloofder wijze in hunne magt ligt, zich van de onttrekking en toevoeging van het tijdelijke te bedienen, naar gelang de omstandigheden het wijselijk vorderen" [2]). „De tienden zijn buitendien bloote aalmoezen" [3]). — „De wereldlijke heeren mogen krachtens hun *dominium* over de leeken

---

[1]) T. I, 151. b. [2]) T. I, 150. a. [3]) T. I, 156. a.

hen, wanneer zij misdadig zijn en naar gelang van hunne misdaad, door ontneming der tijdelijke goederen straffen. Daar nu de geestelijken naar Rom. 13 evenzeer aan het *dominium* der wereldlijke heeren onderworpen zijn, kunnen zij hen, krachtens hun gezag, wanneer de zonde der geestelijken het zou vorderen, door onttrekking van het tijdelijke tuchtigen" [1]). — „Het strafregt over de bedorven geestelijkheid door verbeurdverklaring harer tijdelijke goederen, behoort overigens tot de kroonregten (*regalia*) der koningen en vorsten; want anders konden de toch zoo zondige geestelijken rijken en volken vernietigen, zonder dat de koningen hen mogten wederstaan. De geestelijken zijn heer en meester van de inkomsten en tijdelijke goederen, *welke de koning hun schonk*, of niet. Zoo ja, dan zijn zij van het grootste deel onzes rijks (Boheme) heer en meester en den koning niet onderworpen, daar zij het derde of vierde gedeelte van ons rijk inhebben. Doch zoo niet, gelijk de Heiligen willen, die zeggen: dat zij geene heeren, maar slechts verzorgers der armen zijn, dan is de koning heer van die goederen, en hij kan ze aan de zondigende geestelijken onttrekken" [2]). „Verder zijn koningen, vorsten en wereldlijke heeren tot broederlijke teregtwijzing gehouden. Nu kan een geestelijke zich aan zulk een misdrijf schuldig maken, dat de verstandige ontneming van het tijdelijke de krachtigste broederlijke teregtwijzing is. *Om die reden kan het geval komen, dat de wereldlijke heeren, zelfs volgens de wet van Christus, daartoe gehouden zijn.* Daartegen helpen ook geene pauselijke dispensatiën, privilegiën en exemtiën, wijl *een Christen niet kan wenschen, dat Christus' Stedehouder de*

---

[1]) T. I, 150. a. [2]) T. I, 151. b. f.

uitoefening van Christus' wet door zijne tradities verhindere en de wereldlijke heeren van de voor de Kerk heilzame bestraffing terughoude." „*En naar ware logica en metaphysiek* volgt duidelijk, dat koningen en heeren dit naar eigen oordeel moeten kunnen doen, want anders konden zij het in 't geheel niet doen; ook behoeft hierbij het oordeel van den Paus, de aartsbisschoppen en geestelijken niet afgewacht te worden, wijl in dit geval noch de koning van Boheme, noch de magnaten wereldlijke heeren zouden zijn" [1]). „De koning van Boheme of de keizer mogt noch kon bij het doteren der Kerk, dit tot ontzenuwing of verzwakking zijns rijks doen. Deswegens kon hij haar niet onvoorwaardelijk, maar slechts onder dit beding doteren, dat zij geen heer en meester dezer goederen zijn, en de koning ze hun weder onttrekken kan."

En nu komt Hus op de vraag, of het eigendomsregt op kerkelijke goederen den Paus onmiddellijk en regtstreeks toekomt. „Maar was dit het geval, zegt hij, dan ware de koning geen koning van Boheme meer, wijl meer dan het vierde gedeelte des rijks in de doode hand zou komen; ja het zou, bij de dagelijks toenemende bezittingen der geestelijkheid, terwijl die der baronnen en ridders en andere wereldlijken gedurig verminderen, ligt mogelijk zijn, dat alle bezit aan de geestelijken van het koningrijk Boheme kwame [!!]. Dan zal tevens het *dominium* onzes konings en der baronnen, en diensvolgens het kroonregt te niet gaan, daar de geestelijken, in weerwil van hare misdrijven en het misbruik harer bezittingen ten nadeele van den staat, aan alle jurisdictie

[1]) T. I, 154. b.

des konings vrij zouden zijn" [1]). „Daarom is voor de overheden van ons koningrijk Boheme onder alle zonden het meest blinde vroomheid, valsche barmhartigheid en instemmend verzuim te vreezen, hetzij uit nalatigheid, hetzij, wat reeds het gruwelijkste zoude zijn, omdat de instemming met het misdrijf verkocht, en de vijand van Christus ongeregtelijk door de aalmoes der geestelijkheid verdedigd wierd" [2]).

Na deze toespraak tot het *geweten* der wereldlijke heeren en die opwekking tot eene *daad*, „waartoe zij en gevolgelijk *alle leeken* zeer geneigd zijn" [3]), ontbrak voor hen enkel de vraag: krachtens welke wet hebben zulke verkeerde overrijke geestelijken die tijdelijke goederen tot nadeel van hunnen stand en heel de strijdende Kerk in handen, „*terwijl de wereldlijke patronen verarmen, zoodat zij van gebrek gedwongen zijn te stelen, hunne onderhoorigen te verdrukken, anderen uit te plunderen, en meermalen genoodzaakt worden te liegen?*" [4]) — Daarbij had men zich slechts van de Kerk op Christus of God te beroepen, om dan alles onbeschroomd tegen de Kerk te mogen doen [5]). Toen Hus diensvolgens in 1412 door Michaël de Causis werd aangeklaagd, wijl hij leerde: dat de wereldlijken aan de geestelijken dezer tijdelijke goederen mogen ontnemen, en dit zelfs verdienstelijk is, gaf hij zijn gewone antwoord: „Hij liegt!" Zijne verdediging echter liet de beschuldiging in haar geheel [6]).

Zoo dan leerde de Boheemsche oproerprediker: dat de bestraffing en hervorming der geestelijkheid en daarmede

---

1) T. I, 153. a. 2) T. I, 154. a. 3) Höfler, 207.
4) T. I, 150. a. 5) Höfler, art. 21. 253.
6) Vgl. Höfler, 189.

ook der Kerk aan de vorsten en wereldlijke heeren toekwam; zij bezaten immers dezelfde kennis der H. Schrift en wet Gods, als de geestelijkheid; zij hadden de schriftmatigheid van hare vorderingen, geboden en leeringen te onderzoeken en haar enkel te volgen in hetgeen zij werkelijk schriftmatig bevonden; scheen hun iets tegen schrift en wet te zijn: zij hadden niet alleen het regt van haar niet te gehoorzamen, maar zelfs den pligt van zich tegen haar aan te kanten, en het juiste, dat is, hun individueel inzigt in de Schrift door te zetten. Ten behoeve dier bestraffing en hervorming, konden zij tegen de geestelijkheid naar eigen oordeel met secularisatie van haar bezit te werk gaan, ofschoon dit ook zonder die reden tot welzijn van den staat, tot verrijking des konings en der wereldlijke grooten, mogt en moest doorgevoerd worden.

Hoeveel vrienden en vereerders Hus zich destijds en nog heden verwerven mogt: zooveel is zeker, dat hij, door zijne openlijke huldiging der *magt van het feit* tegen de bezittingen der geestelijkheid, zich vergreep aan de gezonde regtsbegrippen van den middeleeuwschen staat niet alleen, maar van alle tijden. Onregt kan nooit regt wezen of worden, al pleegt men het ook tegen den geestelijken stand. Eene voortreffelijke zedeleer voorwaar, die de klaarblijkelijkste regtsschennissen voor goede en verdienstelijke werken verklaart! Is wettig eigendom van geestelijken of de Kerk geen eigendom meer, alleen daarom, wijl een ander er op belust is en die goederen beter waant te zullen gebruiken? Waarlijk! wat hooge en lage kerkroovers tot heden toe met geestelijke goederen deden, getuigt niet van een heilzamer beheer. Of, want het is niet overbodig dit te vragen, zijn geestelijken dan geen burgers meer van den staat? zijn hunne bezittingen, groot

of klein, niet onder de bescherming der wet? Zijn dan de waarachtig kerkelijke personen, met hetgeen zij hebben, zijn en vermogen, niet een magtige steun, ja de kracht van den staat? Teregt ook vroeg men, niet lang geleden, aan de Piemontesche staatslieden, die in vereeniging met hunne talrijke handlangers geheel op Hussitische wijze te werk gaan: „Is de door den arbeid van eeuwen hecht-gegronde en geor-„ganiseerde hiërarchie zoo ligt om te stooten? *hangt zij niet „naauw, vooral sedert* 1815, *met de staatsbetrekkingen van „Europa te zamen?*" [1]). Wie zoo hooge, wie zoo heilige regten schendt, zal wel geene andere meer ontzien. Jan Hus levert het bewijs: hij die het geestelijk gezag en geestelijk goed aanrandde, strekte zijn rooversbeginsel, gelijk we zullen zien, van zelf ook tot de staatsmagt en alle bezit uit.

Hus kende aan de vorsten en wereldlijke grooten aanmerkelijke voorregten toe: zij moesten, naar het schijnt, eene absolute magt hebben, en zelfs heerschen op godsdienstig gebied. Wanneer men echter zijne beginselen nader beschouwt, vooral hoe hij de stelling: Niemand is wereldlijk heer, zoolang hij in eene doodzonde is, tot in het kleinste doorvoert; hoe een zoodanige niet alleen niets verdienstelijks, maar ook geene regterlijke handeling, volstrekt niets verrigten kan, wat hem krachtens zijne sociële en politieke betrekking toekomt; hoe „hij enkel in naam, uit bloote praetentie wereldlijk heer is", geen regt heeft om te leven, en met deszelfs verbeuring ook geen regt om te heerschen: dan laat het zich reeds verwachten, dat deze theorie ook hier, op staatsterrein, in toepassing zal

---

[1]) *A. Allgem. Ztg.*, 15 Nov. 1861.

komen; te meer, wijl Hus haar reeds op kerkelijk gebied feitelijk in praktijk had pogen te brengen. Werden die stellingen gevolgelijk doorgevoerd, ze zouden, gelijk reeds uit de gedeeltelijke toepassing blijkt, de maatschappij ten onderst boven keeren en de menschheid tot eene aanhoudende verdelgingskrijg ophitsen. Zien we echter nog iets nader van zijne leer, en hoe zijn tijd haar begreep.

„Wat de ongeregtige gebruikt, leert Hus verder, is daardoor reeds ongeregtig gebruikt. Het is dan ook onmogelijk, dat de ongeregtige over iemand heersche, zonder onregtvaardig te heerschen of veeleer te tiranniseren, daar hij onregtvaardig eens anders goed bemagtigt. Derhalve is niemand, dus luidt het altoos terugkeerend refrein, regtvaardig wereldlijk heer, zoolang hij in doodzonde is." Wie zich door de doodzonde tot een slaaf maakt der tijdelijke dingen, ja der zonde, van een geringer wezen dan eenig ander schepsel is, kan toch zeker geen heerscher over schepselen zijn, althans geene eigenlijke heerschappij uitoefenen (*peccator ut hujusmodi nulli creaturae proprie dominatur*). Een bewijs hiervoor, meent Hus, geeft de H. Schrift in het voorbeeld van den door God verworpen koning Saul. „Wereldlijken zoowel als geestelijken zijn, wanneer zij slecht leven, enkel door overweldiging heer, vorst of prelaat." Al zocht Hus elders het gevaarlijke dezer bewering eenigzins te verbloemen, 't is overduidelijk, dat het bij een volk, van zulk eene leer doortrokken, voor geen vorst of heer zou uit te houden zijn. Zoo alle vorst, die in doodzonde valt, en Hus zag al spoedig iets voor doodzonde aan, daardoor reeds noodwendig een tiran is, zijn regt om te regeren *eigenlijk* verliest, en in de oogen zijner onderdanen niets anders is dan een overweldiger: wat volk zou niet spoedig nu

eens deze dan die zwakheid in zijnen vorst opsporen, hem tot een „doodzondaar" stempelen en als een tiran van den troon stooten? Wat men ook ter vergoelijking over de *meening* van Hus gezegd hebbe: uit zijne woorden en uit de feiten blijkt het klaar, dat hij wist wat hij bedoelde, en het wel degelijk om de toepassiug te doen was. „De leugens, zegt hij, en schrikmiddelen der heidenen, de betoogredenen der leerlingen van den antichrist mogen niet verhinderen, dat de zonen Gods, door Gods geest geleid, dan alleen aan de aanschrijvingen van Pausen, keizers, koningen of vorsten gehoorzamen, wanneer en in zooverre zij met den wil van den hoogsten priester en den magtigsten Koning, onzen Heer Jesus Christus, overeenstemmen. Daarom moeten de geloovigen er wel op letten en het met wakkeren geest zorgvuldig onderzoeken, of de aanschrijvingen van Pausen en vorsten iets bevelen wat met de wet van Christus in strijd is. Komen zij tot die bevinding, *dan moeten zij tot den dood toe wederstaan en hun op geenerlei wijze gehoorzamen*" [1]). Bedenkt men hierbij, hoe Hus zelf zijne leer tegenover de wereldlijke regering feitelijk heeft toegepast [2]), het kan dan immers geene vraag meer zijn, of zijne leer en fanatiek drijven niet zoo volslagen revolutionair was, dat daarmede ook aan geen staatsgezag of geene maatschappelijke zamenleving hoegenaamd meer te denken valt.

Hooren we ten overvloede, hoe de toenmalige wereld, behalve Hus en de zijnen, de zaak begreep.

De universiteit van Parijs zegt van zijne leer: „'t Is eene verderfelijke, ergerlijke dwaling, welke alle snood verzet, alle ongehoorzaamheid en oproer, eindelijk den

---

[1]) T. I, 369. b. [2]) Steph. Dolan. Antihuss., c. 5, p. 380.

vloek van Cham na zich sleept" [1]). Desgelijks merken de professoren van Parijs aan: „dat geen *praescitus* (voorbestemde ter verwerping) een ware Paus, of heer, of prelaat is", is eene dwaling tegen het geloof en de zeden, herhaaldelijk reeds tegen de armen van Lyon, de Waldenzen en de Begarden veroordeeld; de roekelooze bewering dezer dwaling is, verder, *oproerig*, ergerlijk, *verderfelijk en tot opstand tegen alle menschelijk staatswezen voerend*, daar niemand weet, of hij liefde of haat waardig is. Wij allen misdoen in vele dingen, en alzoo *zou de heerschappij uiterst onzeker en onbestendig worden, indien zij op de praedestinatie of liefde gegrond werd*, en ten onregte had dan Petrus bevolen, dat de slaven hunnen meesters, ook den verkeerden, onderdanig moeten wezen." — „Dezelfde dwaling nu is in de stelling uitgesproken: dat niemand, die zich in doodzonde bevindt, waardoor hij geen ledemaat van Christus, maar des duivels is, een ware Paus, of prelaat, of heer kan zijn [2]). Bij gevolg toonde zich ook Sigismund wel niet „als den ligtzinnigen man", toen hij Hus op de laatste bewering antwoordde: „Joannes Hus! niemand leeft zonder misdrijf!" [3]). Weinige, maar veelomvattende en de theorie van Hus scherp-teekenende woorden! Overigens verkondigden reeds in 1414 de feiten luide genoeg, wat vruchten men van zoodanige leer te wachten had. Reeds in dat jaar waren te Praag en in het koningrijk Boheme vele kerken en geestelijken feitelijk van hunne meeste goederen beroofd" [4]), „zaten ingedrongen lieden in de pastorijen" [5]), „werden geestelijken geslagen, anderen mis-

---

1) Höfler, 243. 2) Aldaar, 242. 3) Höfler, art. 1. 257.
4) Aldaar, 204; 207. 5) Ald. 206.

handeld en gehoond, leeken vermoord, terwijl anderen tot heden toe als ballingen rondzwerven" [1]).

De verregaandste verwarring en ongehoorde ergernis bepaalden zich niet bij Boheme en omstreken alleen, maar breidden zich tot de verwijderdste landstreken uit. De kerkvergadering van Constans verklaarde dan ook, na rijp onderzoek der leer van Hus: „eenige der genoemde gevolgtrekkingen en stellingen zijn of valsch, van de waarheid afwijkend, *ergerlijk*, onbezonnen, *oproerig*, *den vrede der Kerk storend*, de kerkelijke jurisdictie ontzenuwend, ongezond, tegen de H. Schrift, de algemeene Kerk en de bepaling der heilige Vaders — of andere zijn regtstreeks ketterseh" [2]).

De aangevoerde getuigenissen zijn afdoende, en werden niet enkel door hetgeen reeds geschied was, maar bijzonder ook door de gebeurtenissen der eerstvolgende twintig jaren jammerlijk bekrachtigd. Spoedig door Hus zelven, en verder door zijne dweepzieke aanhangers, werden het gepeupel en de studenten op de been gebragt, die zich aan allerlei gruweldaden overgaven. Uit fanatieken haat, bloeddorst, en het vuigste eigenbelang hadden zij het op de omverwerping der bestaande orde, van Kerk

---

1) Antihuss. c. 5, 383, en c. 16, p. 417, schildert Stephanus de gevolgen der Hussitische leer aldus af: „Ex qua et pene sola causa aguntur haec, quae sequuntur. Primo crassa et manifesta inobedientia per eosdem: deinde tam in Clero quam in promiscui sexus populo confusio, divortia, dissensiones, litigia, animositates, odiosae et ventosae disputationes, inimicitiae, animorum distractiones, turbationes, multarum noxarum occasiones, cauteriatae conscientiae palliationes; *et non solum in finitimorum Bohemiae districtum terris exteris, sed et in remotissimis, ut praedicitur, alienigenarum mundi partibus scandalum devolvitur iuanditum.*"

2) 36 art. Höfler, 238. v.

en Staat beiden gemunt. Wie zich aan de zijde van het wettig gezag schaarden, werden allerwege als vijanden, als de ongeregtige bezitters of „roovers" behandeld, en, geestelijk of leek, heimelijk, zelfs openlijk vermoord. Door aanvankelijke inwilligingen des zwakken konings van Boheme (Wenceslaus) waren de muiterbenden slechts te stouter geworden en in 1419 tot een magtig leger aangegroeid, met den bloeddorstigen Ziska aan het hoofd. Ook de opvolger van Wenceslaus, Sigismund, door de Hussitische baronnen en rijksgrooten gedwarsboomd en verraden, was in den beginne niet bij magte, hun krachtdadigen weerstand te bieden. 't Is niet te beschrijven, wat al jammeren de oproerlingen in weinige jaren aanrigtten; met eene woede als van kannibalen gingen zij te werk, plunderden en ontheiligden niet enkel kerken en kloosters, maar zij legden huizen en kasteelen, gansche dorpen en steden in de asch; vermoordden de koningsgezinden, zonder vrouwen of kinderen te sparen, op allerlei wreedaardige wijze; honderden, neen duizenden werden verminkt, gewurgd, geslagt, verdronken, ja in kerken, werwaarts zij gevlugt waren, bij gansche scharen levend verbrand. Elders zag men, o gruwel! die moordenaars met bebloede handen en gewaad, zich in eenige opengeloopen kerk zelven de H. Communie (onder beide gedaanten) toedienen. Als een verdelgend vuur, liepen zij geheele streken af, en vielen herhaaldelijk, plunderend, roovend, alles platbrandend en uitmoordend, zelfs in naburige landen als Moravië, Silesië, Hongarije, Oostenrijk, Saksen, Beijeren, en keerden dan, met onmetelijken buit beladen, naar Boheme terug. De naam van Hussiet was tot een schriknaam geworden. Zelfs geregelde legers schenen aanvankelijk niet bestand tegen hunne fanatieke razernij.

Eerst toen zij door onderlinge verdeeldheid verzwakt en van hunne aanvoerders beroofd waren, zag men hen in 1434 voor de vereenigde Duitsche wapenen zwichten, en kwam er omstreeks twee jaren later eene overeenkomst tot stand. Dientengevolge werd Boheme met de Kerk hereend, Sigismund als wettig koning erkend, doch hiermede, gelijk ligt te begrijpen is, de allerwege opgestoken geest des oproers nog niet verdelgd.

Zonder dat wij het nader aanduiden, zal men in deze vlugtige schets het hedendaagsche, bepaaldelijk het Piemontesche Hussitisme duidelijk genoeg erkend hebben. De gelijkenis is sprekend. Beginsel, middelen, daad en doel, het gebruikte masker van godsdienstigheid, van belangstelling voor de Kerk, duizenderlei vermomming, verbloeming, verdraaijing, verraad, leugen en laster, overweldiging en plundering, kerk- en kloosterroof, kannibalen-woede en helsche heiligschennerij, platbranden en uitmoorden, Ziska, en de beide Procopiussen, herlevend in de Cialdini's en verdere bloedhonden, de magt der voldongen feiten, alle mogelijke regtsvertrapping en uiteenrukking der wettigste, door eeuwen en traktaten bekrachtigde toestanden en betrekkingen — kortom alles komt letterlijk overeen; een vervaarlijk Hussitisme heeft in Piemont het schaamtelooze hoofd weder opgestoken, en woedt in Italië rond. Wie de eigenlijke Jan Hus is, moge wegens zijne sluipgangen nog eenigzins twijfelachtig wezen: maar wien hij zijnen muitergeest bij uitnemendheid heeft ingeblazen, kunnen de werken getuigen: men kent den boom aan zijne vruchten.

Hus heeft voor zijne misdaad van hoog verraad, tegen Christus en zijne Kerk, tegen den koning, den staat en de gansche maatschappij gepleegd, na herhaaldelijk en

met de meeste zachtmoedigheid en geduldigheid gehoord en vermaand te zijn; na mislukking aller pogingen om hem tot inkeer te brèngen, zijne bij de wetten bepaalde straf van den wereldlijken arm ontvangen. Te Constans is men thans ijverig in de weer, om een reeds sedert dertig jaren ontworpen gedenkteeken voor hem op te rigten [1]); het moet prijken ter plaatse, waar hij (als aartsverderver van Kerk en Staat) den vuurdood onderging. Zoo de moderne aanhangers van het Hussitisme bij de onthulling worden uitgenoodigd, zal de feestschare zeker groot zijn; doch waardiger vertegenwoordiging van het Hussitiesch beginsel dan door de Piemontesche mannen van de daad en het voldongen feit, zal er wel niet wezen. Welligt ook, heeft men gezegd, dat de rooverkoning, zoo het nog niet is geschied, dan ter eere van Jan Hus een bijzondere katheder ter verklaring van diens staatsregtelijke leer zal stichten.

---

1) *Augsb. Allg. Ztg.* Bijblad van 19 Nov. 1861.

VERSCHEIDENHEDEN.

DE VEREERING DER HEILIGEN EN HUNNER BEELDEN, IN DE SYNODE-STAD GEREGTVAARDIGD.

Voor eenige weken werd te Dordrecht het standbeeld van den daar geboren, maar elders gevormden en overleden schilder Ary Scheffer onthuld, en bij die gelegenheid door Dr. W. R. Veder, Hervormd predikant te dier stede, als lid der hoofdcommissie, eene „Toespraak" gehouden, welke ook in druk verschenen is. En dat feit én dat woord trokken ditmaal onze aandacht meer dan vroegere beeldonthullingen in ons vaderland; meer ook dan vroeger hadden we gehoord van gemompel onder ouderwetsche, echt-oud-orthodoxe Protestanten, die maar niet konden inzien, dat die beeld-commissiën iets anders deden dan hetgeen men altoos den Roomschen verweet: aan Baäl namelijk en Astaroth offeren, kortom, afschuwelijke afgodendienst plegen! En dit zou nu geschieden, in de „grijze Merwe-stad", waar anders de echte zin der reformatie nog diep zat in merg en aders; waar blijkbaar de onvriendelijke geest van Calvijn en der strijdlustige synoden van 1618 en 1619 nog altoos huist. Dat Gereformeerde heiligdom ontheiligd door een menschenbeeld! en dit ingewijd, of wil men liever, ingehuldigd of ingepreekt door een „Predikant bij de *Hervormde* Gemeente" aldaar: neen! dit was niet te verduwen: en de burgervader zou dit beeld aannemen in naam dier uitverkoren stad, die het dan moest bewaren voor altijd, om aan het laatste nageslacht te vermelden, wat „menschenvergoding" aldaar openlijk in den jare 1862, op den 8e dag der maand Mei, was gepleegd!....

Niettemin is de commissie, vooral door bijdragen uit den vreemde: „uit Frankrijks hoofdstad", waar Scheffer zoolang woonde, van

„de Kunstvereenigingen in België", van „de beroemde Ristori", en „het vorstelijk huis van Orleans", in hare onderneming geslaagd, en heeft de onthulling van het standbeeld met de gewone plegtigheden: zang, toespraken en een veel geprezen feestdisch, zonder stoornis plaats gehad. De Dordtsche puriteinen bleven wel mompelen van „vervloekte afgoderije" en dergelijke, maar moesten het toch aanzien, dat het afgodiesch menschenbeeld voor altoos aan de hoede der synode-stad werd toevertrouwd.

Blijkbaar was de ontevredenheid der regtzinnigen ook den Hervormden predikant, die bij de onthulling het woord voerde, ter oore gekomen: de aanhef is eene *verdediging* van hetgeen dien dag in Dordrecht geschiedde; en dat deze gedachte den feestredenaar voor den geest bleef staan, zien we meermalen in de „Toespraak", en bepaaldelijk bl. 9 in de vraag: „Of zal ik pogen de openbare „hulde te regtvaardigen, die wij te dezer ure zijner (Scheffer's) „nagedachtenis toewijden?" Naar hetgeen we echter lazen en vernamen, waren de oude ijveraars ook daarmede niet overtuigd noch gesticht; we willen het gaarne gelooven; want hetgeen Dr. Veder te berde brengt, is, ofschoon uiterst zwak zoo door de behandeling, als den persoon die het geldt, in den grond toch te Roomsch, om bij lieden van dien stempel ingang te vinden. De bewijsvoering des Dordtschen predikants, om gezegde redenen weinig afdoende en deels zelfs niet gepast, erlangt hare volle kracht, waar het onze Katholieke Heiligen geldt. Zoo Ds. Veder gevolgelijk redeneert, moet hij onze vereering der Heiligen en hunner beelden niet billijken alleen, maar ten hoogste aanprijzen. Daarvoor toch voeren wij veel degelijker grond en doel aan, dan hij voor de vereering van Ary Scheffer en zijn beeld bij magte was te doen.

Ten aanhoore van den Commissaris des Konings, van Dordrechts Burgemeester, Wethouders en Leden van den Raad, van Leden der Hoofdcommissie en andere Commissiën, van Scheffer's Aanverwanten en Vrienden, van Genoodigden ter feestviering, van duizenden Protestanten, heft de Hervormde predikant, niet verre van het middenpunt der feestelijkheid — het nog omhulde beeld eens kunstschilders, van zijn spreekgestoelte in de open lucht, met dezen plegtigen volzin aan:

„ De openbare vereering der nagedachtenis van groote mannen, „ die door uitnemende gaven zich verdienstelijk maakten aan de „ menschheid, is tevens dankbare hulde aan Hem, Wiens licht hun „ geest bestraald en Wiens kracht hen gevoerd heeft tot die edele „ bestemming. Neen! het is geene menschenvergoding als wij het „ goddelijke in den mensch erkennen; maar billijk wordt onze trots „ op den adel onzer natuur, als de waarheid van het apostolische „ woord ons als aanschouwelijk wordt voorgesteld, dat de mensch „ van Gods geslachte is!„

Deze periode, van hare kanselpraal ontdaan, zegt eenvoudig:

Verdienstelijke mannen vereeren, is: het goddelijke erkennen wat in hen bijzonder uitschijnt.

De redenaar gaat dadelijk over, en maakt tevens van de beeldonthulling niets minder dan een *godsdienstig* feest: „ Die overtuiging *verhooge* en HEILIGE onze feestviering. Zoo de liefde voor „ het goede, schoone en ware het kenmerk is onzer verhevene „ afkomst, voorwaar! de man, wiens standbeeld in ons midden „ verrijst, is en blijft een sprekend getuige. Onder de voortreffelijkaten van ons geslacht behoort hem eene plaats; hem die het „ heerlijk licht, uit de bron des lichts in hem neêrgedaald, uitstortte in koesterende stralen, hem die de kunst in hare hoogste „ roeping begreep en openbaarde, wiens woord en wandel als wedijverden met de reinheid van zijn penseel, hem die vereerd door „ den tijdgenoot in de dankbare bewondering der nakomelingschap „ zal voortleven, hem den grooten schilder en edelen mensch „ ARY SCHEFFER. „

Met die vele woorden is hier enkel gezegd:

Het goddelijke dat wij heden in Ary Scheffer godsdienstiger wijze met een beeld vereeren is: dat hij een *groot schilder* en een *edel mensch* was.

Het bewijs komt verkort hierop neêr:

Als schilder heeft Scheffer iets geheel eigenaardigs: hij „ schenkt „ aan zijne beelden niet alleen het stoffelijk, maar.... het innerlijk „ leven „; Guizot heeft hem den schilder der zielen of der gedachten genoemd.

Met die zeldzame gave „ begeeft hij zich op het gebied der „ Poëzy, en geeft wezen en vorm aan de Idealen der dichters. „

Meer nog: die gave „voert hem op gewijden grond"; zijne gewijde kunst „wil waarheid, zij vindt haar in de diepte harer „opvatting, en geeft haar even zuiver terug." En zoo is Scheffer, gelijk de dichter J. P. Hasebroek getuigt, „de Lucas van het „paneel; een Apostel, die in de taal der kunst het Evangelie „predikt in onze woningen, en zóó het heilige afbeeldt voor het „stoffelijk oog, dat het aanstonds met zijne zegenende kracht „doordringt in de ziel, en door haar genoten wordt."

Die kunstenaar echter was ook een bijzonder *edel mensch*. Immers: hij droeg zijner moeder eene „teedere en eerbiedige liefde" toe. Waarheid en regt vonden in hem een onverschrokken verdediger. Nederig zelfmistrouwen deed hem andere kunstenaars verschoonend beoordeelen. Hij was zeer hulpvaardig, weldadig, een altoos trouw vriend. „Een vlekkelooze naam was hem de hoogste eere, de rust „des gewetens zijn dierbaarst goed". -- „Even beminnelijk in „huiselijke als eerbiedwekkend in maatschappelijke deugden, was „hij de lust en vreugde der zijnen." Zijn aangenomen vaderland (Frankrijk) „was trotsch op zulk een burger"; zijn geestvolle omgang was er gezocht, het Huis van Orleans had hem als vriend en raadsman lief.

Zooveel groots en beminnelijks ontsproot „uit zijn rein godsdienstig gevoel".... „Gelijk hij het ideaal schetste van heiligheid, „wijsheid en liefde, zoo [*men lette wel!*] moet het hebben geleefd „in zijn binnenste." Zou de predikant hier waarlijk hebben gevoeld en bedoeld wat hij sprak? Wat stoute „heiligverklaring" dan! Het IDEAAL van *heiligheid*, *wijsheid* en *liefde* leefde in hem!... Rampen, vervolgt hij, erkende Scheffer „als middelen van reiniging en loutering „voor zaliger gewesten"; hoe ouder hij werd, hoe meer zich dat hooger beginsel ontwikkelde; het graf baarde hem geen schrik, want hij had „den Engel der opstanding" voor oogen.

Al verklaart hier de spreker, dat hij niet als Scheffer's lofredenaar is opgetreden: de hoofdzaak van het goddelijke in hem zal hiermede wel gezegd, en alzoo betoogd zijn, waarom hij en de commissie-leden zich de oprigting van dat beeld „tot eere en pligt" rekenden. Want wat nog volgt, geeft slechts de reden, waarom een kunstenaar als hij, die „aan geheel de menschheid

behoort", en een tweede vaderland in Frankrijk had, in Nederland en wel te Dordrecht de hulde van dat (nog onzigtbare) beeld erlangt. Hij is daar geboren, "tot in de eerste jaren zijner jongelingschap" geweest; zijne moeder was eene Hollandsche; hij zelf bleef Hollandsch in alles: "in zijn verlichten godsdienstzin" [!?], in zijne kunst, voor zooverre zij tot eene school behoort; onze taal bleef hem dierbaar; aan het "jeugdig Museum" zijner nederige geboortestad, welke hem meer gold dan "de wereldstad der beschaving", vermaakte hij zooveel schoons en waards. Ook bragt hij daar menig bezoek. Nederlander alzoo bleef hij, en daar was voor hem, als Dordtenaar, geen waardiger plaats voor zijn standbeeld dan "de grijze Merwestad".

Het verdere nut of doel van zoodanig beeld vernemen we, nadat het eindelijk onthuld, en der stad ten geschenke aangeboden was: ..... "Het strekke haar niet alleen tot sieraad en eere, maar "het verkondige aan tijdgenoot en nakomeling den lof der kunst, "gelijk zij door de deugd wordt geädeld; het wekke krachtiglijk "op tot liefde voor het schoone, goede en ware, en zoo worde "SCHEFFERS nagedachtenis, door Dordrecht gehuldigd, voor "Dordrecht eene roepstem tot ontwikkeling des geestes, haar "kroost tot onwaardeerbaren zegen."

Nu vragen we, na deze trouwe, ofschoon verkorte opgave van den inhoud der "Toespraak", of we niet teregt hebben gezegd, dat des predikants regtvaardiging der vereering van Scheffer en zijn beeld uiterst zwak, maar in den grond toch zeer Roomsch is; altoos met dit groot onderscheid: dat wij Katholieken veel degelijker grond en doel voor onze vereering der Heiligen en hunner beelden weten aan te wijzen, en het "IDEAAL VAN HEILIGHEID" niet zoo spoedig bereikt wanen.

"We hebben hier geene verhandeling over dit punt, maar slechts naar aanleiding der "Toespraak" enkele opmerkingen aan te bieden. Hiervoor kan dit weinige volstaan.

De oprigting en vereering van Scheffer's beeld, verklaarde de spreker, is geene "menschenvergoding": 't is eene erkenning van het goddelijke in hem; want hij was een groot schilder, een edel mensch. Al wilden we nu, zijn Protestantisme daarlatend, op de

bewijzen van het tweede punt, om hiermede te beginnen, niet het allerminste afdingen; al nemen we hetgeen tot zijn lof als *edel mensch* aangevoerd werd glad en gaaf, en enkel op de verzekering des redenaars, geheel aan: we meenen, inderdaad op goede gronden, en iedereen zal het toegeven, dat er altoos een groot aantal niet minder *edele menschen* van dien stempel, tot zelfs in ons kleine Nederland, geweest zijn (en nog zijn); dit alzoo kan op zich zelf geene afdoende reden wezen voor eene zoodanige vereering met een beeld. De Katholieke Kerk althans, zoo moeten we dadelijk opmerken, vraagt vrij wat meer, alvorens zij bijv. aan hare trouwe belijders eene „openbare hulde" toestaat; om iets te noemen: „de *zekerheid* der beoefening van de goddelijke en de hoofddeugden in *heldhaftigen* graad" [1]). Daar gaat een uiterst streng, naauwkeurig, langdurig levensonderzoek vooraf; een strikt *proces*, waarvan de uitslag van dien aard moet zijn, dat er niet de minste twijfel, geen *zweem* zelfs er van, aangaande de waarachtige heiligheid van leven overblijft; ja — de wonderschuwen mogen lagchen, — God zelf moet bij zulk eene zaligen heiligverklaring tusschenbeide komen, en de verheerlijking dier vrienden en dienaren in ontegensprekelijke wonderen, op hunne aanroeping door Hem uitgewerkt, klaarblijkelijk getuigen.

Het zal dan vooral het goddelijke in den kunstenaar, in den *schilder*, het *kunsttalent* zijn, dat in Scheffer door een beeld verheerlijkt werd. Hier komt niet in aanmerking, dat hij, wat zoo breed uitgemeten is, zijne gave dienstbaar maakte aan de *godsdienst*: dit hooger *doel* behoort tot den *edelen mensch*, al geeft de nastreving er van, zeer zeker ook verheffing aan zijn kunstwerk. 't Is onder dit eerste opzigt, van *kunst*, al behandelde zij ook godsdienstige onderwerpen, toch altoos bloot *natuurlijk* talent, hetwelk in hem zulk een zeldzame hulde erlangt. Wij hebben er volstrekt niets tegen, dat men de kunst hoog waardeert; maar dan moet ook onze kunstenaar voor zulk eene zeldzame hulde iets waarlijk geniaals, iets buitengemeen uitnemends hebben voortgebragt. Wel verre nu, dat dit voorregt aan Scheffer algemeen door bevoegden

---

[1]) „Constare de virtutibus Theologalibus, et Cardinalibus earumque adnexis in gradu heroico."

wordt toegekend, zijn er niet weinigen, die zelfs in zijne meest geprezen schilderstukken, als bijv. zijn „Christus Vergelder", én in 't geheel der opvatting én in de uitdrukking en uitvoering, zulke gebreken weten aan te wijzen, dat zij hem volstrekt niet onder de meesters van den eersten rang willen geplaatst hebben. Doch dit zelfs daargelaten: waar het, gelijk hier, enkel *natuurlijke kunstgave* geldt, (voor een gewoon *edel mensch* toch rigt men geen beeld op) moest de redenaar, al is hij predikant, niet van eene *heiligende* feestviering spreken. Bij de huldiging van bloot natuurlijke gaven, en zelfs eener gewone zedelijke braafheid van een edel mensch is dit immers te veel gezegd: dat woord (HEILIGEN), later weder herhaald, beteekent hier niets, zoo hij 't niet neemt in den *bovennatuurlijken* zin. *Heiligende* feestvieringen van die lagere orde, gewijde of godsdienstige huldiging van 't geen bloot natuur is, kent de Kerk niet, wijl zij de verschillende orden, de natuurlijke en de bovennatuurlijke, nooit verwart. Ontegensprekelijk is het, dat de kunst nergens meer aanmoediging en verheffing vindt en vinden kan dan in de Katholieke Kerk; alle kunsten roept zij naar duizenderlei aanleiding op, om hare nooit uit te putten idealen in de verhevenste vormen levend voor oogen te stellen. Maar weet zij door hare wijding en heiliging eene diep-christelijke, kerkelijke kunst te scheppen: de kunst zelve niettemin is en blijft voor haar altoos *middel*, wordt nimmer *doel*. erlangt geene *eeredienst*, en vreemd is de Kerk aan kunstvergoding, zoowel als aan „menschenvergoding" en „beeldaanbidding".

Wie nu verder wil bedenken, wat Katholieke Heiligen zijn; hoezeer door de beantwoorde genade het *goddelijke* in hen uitschijnt, en zij, ieder in zijn leeftijd, naar zijnen staat, stand en roep, de levende wederbeelden van Christus zijn; hoe velen hunner de groote weldoeners der menschheid waren, „en aan geheel de menschheid behooren"; wat idealen van bovennatuurlijke opoffering en deugd zij in hunne beeldtenissen te aanschouwen geven: ter huldiging, ter dankbare erkenning van Gods genadegaven in hen; ter verheerlijking hunner trouwe beantwoording aan de hun van God verleende gunsten; ter onzer bemoediging, vertroosting, opwekking, om hen na te streven, om hunne magtige voorspraak in te roepen, om ons verder gedurig alles te herinneren wat een

gekroond dienaar en vriend Gods is, die, ofschoon nu lid der zegevierende Kerk, niettemin de deelnemende broeder blijft zijner nog strijdende broeders op aarde; — wie slechts dit weinige wil gedenken van heel die wereld van gedachten, aandoeningen, opwekkingen, in het enkel beeld eens Heiligen ons voorgesteld; hij zal het ook, gelijk de Hervormde predikant van Dordrecht het in den grond doet, moeten billijken, neen moeten prijzen: dat wij met zooveel hooger reden en bedoeling, *hunne* beelden plaatsen waar we slechts gevoegelijk kunnen, en zóó tevens onze menschelijke natuur, welke niet bloot geest, maar geest en stof beide is, voor hare godsdienstige verheffing te gemoet komen.

Naar we van den Hervormden predikant hoorden, kan een beeld „tot sieraad en eere", tot lofverkondiging, tot opwekking en „tot onwaardeerbaren zegen" strekken: dit alles, en veel meer en hooger goed wordt in de Katholieke Kerk met de beelden der Heiligen beoogd en bereikt. Met méér regt dan hij (bl. 16), met volle waarheid mogen wij, Katholieken, waar ter plaatse wij plegtig het beeld eens Heiligen zouden oprigten, tot de geloovigen spreken:

„Feestgenooten! dat de Gode welgevallige vrucht dezer ure „daarin bij ons allen zich openbare, dat wij, naar Scheffers voor„beeld [*naar het voorbeeld van dezen of dien Heilige*], elk onzer „in zijn kring en met de hem verleende gaven, ijveren voor alles „wat den geest veredelt en het harte heiligt."

In de oude synode-stad alzoo is onze vereering der Heiligen geregtvaardigd.

TUCHTIGING VAN HET MODERNISME.

De Nieuwe Recensent, N°. 5, heeft eene aankondiging van het werkje, getiteld: „*Moderne Theologie in Duitsch-Zwitserland*, beoordeeld door Dr. C. J. Riggenbach, Hoogleeraar te Bazel. Uit het Hoogduitsch vertaald door J. Oudijk van Putten. Ten spiegel aan Nederland voorgehouden door Dr. J. J. van Oosterzee." Daar wordt (bl. 208 vv.) van de Moderne Theologie gezegd:

»Gelukkig dat zij zich niet Evangelisch noemt, met dien naam is zoo lang gespeeld, dat hij uit gebrek aan moderniteit onbruikbaar is geworden, als eene antiquiteit. Zij draagt hare toekomst in den naam, dien zij voert. Zij kan slechts zoo lang bestaan als zij modern blijft. Wat zal in den aanvang der twintigste eeuw modern zijn? Misschien het medelijden met de ouders, die in hunne jeugd van hunne vrijheid slechts ten halve gebruik wisten te maken, zich op de puinen der traditie met mystieke idealen vermakende, die zij denzelfden weg doen opgaan, waarop de tradities der apostelen voor nul en van geener waarde zijn verklaard.«

Zeer waar! Zonder het te willen heeft de recensent hier het altoos veranderlijke van het Protestantisme, ofschoon slechts in eene enkele phase, geschetst. En niet onaardig vindt hij den grond dier veranderlijkheid in het *gezagschuwe* onzer eeuw. Pas dit, gelijk het behoort, op het Protestantisme, vooral van deze eeuw, toe, en gij zult menige treffende waarheid, al is het ook in een eenigzins burlesk en slordig kleed, in de volgende woorden opmerken:

»Onze eeuw bezit dit onderscheidend karakter, dat zij *gezagschuw* is. Alles wil men tot wetten teruggeleid hebben, maar die van degenen, die ze ontvangen moeten, zelve uitgaan. Men ziet nog liever zestig, zeventig krakeelende meesters, dan ééne regering die zeggen kan: ik wil, omdat die schaar van zwartgerokte despoten uit hunnen naam spreken, zoo als men ten minste meent. Zouden die menschen in het heelal een wezen toelaten, dat naar zijn eigen wil handelt? 't Zou voor 't minst inconsequent zijn. Men brengt wat men rondom zich ziet zoo ligt naar elders over, en zouden nu theologen, [*men lette wel: 't is een predikant die dit schrijft!*] wien alle invloed op het staatsbestuur is ontzegd, op hun gebied geene revolutie kunnen bewerken? Zou men ook daar geene constitutie kunnen ontwerpen, en bij meerderheid van stemmen God, of hetgeen althans bij hen voor 't Goddelijk wezen doorgaat er aan onderwerpen, en hem dus constitutioneel de wet voorschrijven, waaraan hij zich hebbe te houden, waarnaar hij moete handelen? Zou men het regt niet hebben van te zeggen wat men door hem als God verstaan wil hebben, en vast te stellen of

hij transcendent dan wel bloot immanent zij, dat wil zeggen, of hij zich zonder verlof der wetgevende magt buiten de grenzen van de stof verwijderen en zich roeren kan. Ja maar, zegt men, de Moderne Theologie maakt de wetten der natuur niet, ik geloof het ook niet. Maar leest gij niet aan 't hoofd der wetten van den Staat, die *uwe* lasthebbers, als wetgevende magt, óf voorgesteld, óf wel geamendeerd = verward, goedgekeurd hebben, met groote letters „WIJ WILLEM," of hoe een koning anders heeten moge. Handelt een vorst buiten die wet om, hij wordt geacht van den troon afstand gedaan te hebben, maar als God buiten *die* wetten, welke de wetenschap, de zich zelve opgeworpen hebbende tweede kamer (waartegenover de orthodoxe als eerste kamer overstaat) in het koningrijk Gods, op grond, zoo als zij verklaart, van veeljarige ervaring heeft uitgevaardigd en als alleen geldig erkent, handelt, dan stelt men hem buiten dienst, of men verklaart zijn werk als niet geschied, niet gedaan, misschien ook als een misverstand bij de opvatting. Dit gewijsde is zoo schrander [!?] met redenen omkleed, dat hij die in deze uitspraak weigert te berusten, een geduchtige kastijding verdient."

De schrijver in *de Nieuwe Recensent*, die hiermede het rationalistiesch Protestantisme naar verdienste aan de kaak stelt, treedt nu in enkele bijzonderheden, die alweder eene veroordeeling zijn van het Protestantsche vrij onderzoek, en dat wel door een Protestantsch predikant uitgesproken:

„Gelijk er — gaat hij voort — in den Staat gematigden en ultra's zijn, ontdekt men hetzelfde verschijnsel bij de Moderne theologen en dit is natuurlijk omdat zij zich niet geformuleerd heeft. Provisioneel is zij nog Christelijk [!?] [1]) door het naauwgezet geweten [!?], waarmede hare voorstanders nog niet gebroken hebben, zij 't ook als hunne theologie [*en eigenlijk immers als het gansche Protestantisme*] geheel subjectief. Zoo ziet men dat de een

---

[1]) Hoe weinig Christelijk, of liever, hoe volslagen onchristelijk de Moderne Theologie is, werd ten duidelijkste aangetoond in het opstel: „*Wat is een modern christen?*" Zie onze aflevering van April jl.; men vergelijke ook het artikel: „*Reitsma en de Moderne Theologie*", in ons nummer van Maart ll.

eerbiedigt, wat de ander reeds lang heeft achter den rug geworpen. De een zal bijvoorbeeld het Evangelie van Johannes een heerlijk geschrift achten, schoon hij er de wonderen behendig uitligt, de ander zal het ontwijden door het te verlagen tot een karikatuur op den jonger dien de Heer lief had. Men zij dus voorzigtig, en make een onderscheid tusschen het Modernisme en Modernen. Niet allen hebben zich op gelijke wijze losgemaakt van den God, van wien een oud dichter zong: Onze God is in den hemel en kan doen wat hij wil, en van den historischen Christus; maar die de Moderne Theologie beoordeelt, heeft minder te letten op het bijzondere wat deze vrijgevig toelaat, gene streng afwijst, dan wel het geheel in aanmerking te nemen, door wie dan ook wedersproken. " — En dat "geheel", hooren we nu van den schrijver, maakt een indruk, als een te fel licht, of als een groote, men vergeve ons het woord, als een groote — bluf!!...

"*Het licht*, verklaart hij, *der Moderniteit verblindt, zoo als somwige menschen door een verrassend magtwoord overbluffen.*"

"Daarom", — en dit is des schrijvers aanbeveling van bovengenoemd werkje, — verdienen zij dank, die het oog wapenen om onderscheidenlijk te zien, waar men gevaar zou kunnen loopen van niet te zien." — Dat komt er dan van het "*gezagschuwe*" Protestantisme met zijn vrij onderzoek! Inderdaad, men ziet er minder dan ooit.

"NIEUW COMMUNIEBOEK."

We beginnen met den ganschen titel af te schrijven, die nagenoeg alles meldt wat dit godvruchtig werk, nu over de 460 bladzijden groot, in vrij kompressen druk bevat. Die wel wat lange titel luidt: "Het is mijn vermaak met de kinderen der menschen te zijn. Spr. VIII: 31. Nieuw Communieboek voor God-minnende zielen of voorbereidingen en dankzeggingen bij de H. Communie op alle zon- en feestdagen des jaars, verschillende oefeningen vóór en na

de H. Communie en op den namiddag der Communie-dagen, betrachtingen en gebeden van de H. Theresia, nieuwe bezoeken, lofzangen en andere gebeden voor het aanbiddelijk Sacrament des Altaars. Door een Katholiek Priester" [1]). — Aan deze opgave van den inhoud hebben we enkel toe te voegen, dat de eerste druk, welke voor alle genoemde gelegenheden reeds zulk een kostbaren overvloed aanbood, nog vermeerderd is "met nog eenige *Gebeden vóór en na de H. Communie*, eene *Kruisweg-oefening op de Communie-dagen* en de gewone Litaniën der week." Van den inhoud zelven zeggen we, dat de vrome zamensteller, ligtelijk aan de beginletters onder de voorrede (H. J. d. J...) te erkennen, met veel eenvoud en zalving eene rijke verscheidenheid van overwegingen en gebeden heeft weten te vereenigen. Dat dit "Nieuw Communieboek" aan "God-minnende zielen" behaagt, blijkt genoegzaam daaruit, dat er na weinige weken een tweede druk van noodig werd. De Eerw. schrijver was nu in de gelegenheid, zijn werk onder een en ander opzigt te volmaken, de vertalingen van eenige kerkzangen, voor de betere en zelfs voortreffelijke die er bestonden, te verwisselen, en het verdere opgenomen dichtwerk voor een gedeelte te herzien, of door iets uitnemenders te vervangen. Zeer wijs heeft hij gedaan, met erkend-goede vertalingen, na bekomen instemming der bewerkers, over te nemen. Veel liever anders zien we van kerkgezangen eene eenvoudige trouwe overzetting in proza, dan die jammerlijke overbrengingen, waar de dichterlijke, en vooral de *kerkelijke* geest bij vervliegt. Doch daar zijn er, die niet eens zooveel begrip of smaak hebben, dat zij er de groote moeijelijkheid van inzien, en zich manhaftig met ongewasschen handen aan zoodanige overzettingen in berijmde of onberijmde dichtmaat wagen. Dat Protestanten, al heeten zij ook Bilderdijk of Ten Kate, in zulk een arbeid volstrekt niet slagen, moet niet verwonderen. Hoe zouden zij de geheimvolle diepte, innigheid, zinrijkheid, hooge eenvoudigheid, hoe den *kerkelijken* geest onzer Liturgische gezangen kunnen achterhalen, gevoelen, wedergeven.

---

[1]) 's Bosch, P. N. Verhoeven, 1861. Tweede druk, 1862. Met kerkelijke goedkeuring.

Het is een verblijdend teeken, dat, bij de vele en ook goede Communie-oefeningen die er reeds waren, dit Nieuw Communieboek zulk een aftrek vindt. De bekwame vervaardiger heeft alzoo, naar zijn uitgedrukten wensch, „zijne uren van verpoozing, daaraan ten offer gebracht! niet te vergeefs besteed.„

GODVRUCHTIGE OEFENINGEN, TER EERE VAN DE HH. XXVI GEKRUISTEN VAN JAPAN, EN DEN H. MICHAEL DE SANCTIS. DOOR P. VAN DER PLOEG, Pr. [1]).

De hoogleeraar van der Ploeg, van wien we kort geleden eene beknopte levensschets der zes en twintig gekruiste martelaren van Japan, en tevens een Loflied op diezelfde Heiligen ontvingen, heeft thans ook, om aan het verlangen van vele geloovigen te voldoen, bijzondere godvruchtige oefeningen ter vereering dier heldhaftige bloedgetuigen, en van den H. Michaël de Sanctis zamengesteld.

Om onze lezers met den rijken inhoud van dit vriendelijk boekje bekend te maken, laten we hier de woorden des schrijvers (bladz. 4 en 5) volgen:

„We geven dan — zoo lezen we — eerst de namen der nieuwe „Heiligen, met eene enkele aanteekening, waarin men hun bij„zonderen stand, staat, leeftijd en betrekking wel zal opmerken, „om daarvan, naar goedvinden, bij de oefeningen gebruik te „maken.

„Verder vermelden we, wat zij, naar bepaald van hen opge„teekend is, zelven hebben gebeden, opdat men er zich, des „verkiezende, naar hun voorbeeld van bediene; — hieraan hebben „we een aantal kerkelijke gebeden voor verschillende doeleinden, „inzonderheid voor zieken, toegevoegd, waarvan men er elken „dag één of meer kan gebruiken, naar gelang van de meeniug,

---

[1]) Te Leiden, bij J. W. van Leeuwen, 1862. Met bisschoppelijke goedkeuring.

»waarmede men de negendaagsche of langere oefeningen houdt.«

»Op de derde plaats vindt men, voor den tijd van negen »dagen, vooral ter eigen heiliging, eene beknopte overweging »aangegeven, welke ook meerendeels aan de martelaren zelven »ontleend is, met een toepasselijk gebed. Dan volgt eene korte »levensschets en [negendaagsche] oefening ter eere van den »H. Michael de Sanctis, met een viertal kerkliederen.«

Deze oefeningen, waarin de verhevene en zinrijke gebeden der Kerk met de teedere en zalvende taal der Heiligen elkander beurtelings afwisselen, zijn uitnemend geschikt, niet slechts om de eene of andere geestelijke of tijdelijke gunst voor zich zelven of voor anderen door de voorspraak dier nieuwe Heiligen af te smeeken; maar tevens, om aan de godsvrucht der geloovigen een nieuw voedsel te geven; en de liefde tot den gekruisten Jesus, welke die martelaren en den H. Michael de Sanctis in zoo hooge mate bezielde, ook in hunne harten meer en meer te ontvlammen.

Onder de gezangen, die aan deze oefeningen zijn toegevoegd, hebben we met genoegen eene nieuwe vertaling opgemerkt van het *Vexilla Regis*, welke zich door hare eenvoudigheid en juistheid bijzonder aanbeveelt: ook het plegtige Feestlied op de zes en twintig Gekruisten, dat door de Katholieken van Nederland reeds allerwege gezongen wordt, vindt daar zijne plaats.

Wij houden ons overtuigd, dat dit keurig boekje, waarvan ook de uitvoering niet te wenschen overlaat, evenals de vroegere godvruchtige werkjes van denzelfden onvermoeiden schrijver, met veel gretigheid ontvangen, en met groote stichting gebruikt zal worden.

DE PERIODIEKE LITERATUUR DER ENGELSCHE KATHOLIEKEN.

Volgens den »*Literarischer Handweiser*« (N°. 6) [1]) heeft de periodieke literatuur der Katholieken in Engeland behoefte aan

[1]) »Zunächst für das Katholische Deutschland« Door Franz Hüls-

opbeuring, aanvulling en organisatie. Een politiek dagblad van eenige beteekenis ontbreekt er geheël. *The Tablet* is een weekblad, in den geest van de *Civiltà* of den *Monde*, en geeft eigene artikelen, correspondenties, berigten, recensies en kortere mededeelingen over hetgeen er op sociëel en literair gebied voorkomt. *The Universal News* zijn niet zoo beschaafd, stellen het Iersch patriotisme op den voorgrond, verdedigen het regt van 't soevereine volk, hellen daarom naar Frankrijk over, en trekken partij voor de Italiaansche revolutie. (De schrijvers van dit blad mogen zich Katholiek *noemen*: Katholieke *beginselen* hebben zij zeker niet.) Daarentegen moet een derde politiek weekblad, het *Weekly Register*, goed Katholiek zijn. De literatuur der zooveel invloed uitoefenende *Reviews* heeft van Katholieke zijde enkel den *Dublin Review*, een kwartaalschrift, dat in 1836 door den invloed van den tegenwoordigen kardinaal Wiseman werd opgerigt, doch reeds sedert jaren bij Richardson te Londen, Derby en Dublin verschijnt. Het had zijn schitterendst tijdperk, toen het strijd voerde tegen de Oxfordsche theologie. In Februarij werd de 101 aflevering uitgegeven. Van de acht artikelen in elk nummer zijn er geregeld vijf of zes gewijd aan de uitvoerige behandeling van hetgeen er op het gebied der theologie, philosophie, geschiedenis, archaeologie en fraaije letteren uitkomt. *Magazijnen* zijn er eigenlijk twee; doch *The Atlantis*, welke somwijlen zeer degelijke opstellen aanbood, maar zeer onpraktiesch, bij algemeen verstaanbare onderwerpen, ook stoffen voor enkel zaakkundigen (bijv. mathematiek en chemie) behandelde, heeft sedert een geruimen tijd niets van zich laten hooren. Zoo blijft *The Rambler* alleen over. In 1848 als „Wekelijksch Magazijn voor inlandsche en vreemde literatuur, politiek, wetenschap en kunst" begonnen, doch sedert den 1 September van hetzelfde jaar in maandelijksche, en sinds den 1 Mei 1859 in tweemaandelijksche afleveringen uitgegeven, zal het in 't vervolg, aanmerkelijk vergroot, als kwartaalschrift verschijnen. Voort-

---

kamp en Hermann Rump te Munster. Aldaar gedrukt en uitgegeven door Theissing. — In 't eerste nummer zagen we bij vergissing een werk van den Protestantschen hoogleeraar Kuenen te Leiden, onder de Katholieke theologie gerangschikt.

aan worden bovengenoemde onderwerpen behandeld onder de rubrieken van: *editorial articles*, *communicated articles*, *contemporary literature* en *current events*. Van de tweede rubriek nemen de bestuurders van *The Rambler*, aan wier hoofd Acton en Newman staan, de volle verantwoordelijkheid niet op zich. Dit tijdschrift heeft doorgaans zeer degelijke artikelen; jammer echter, dat het meermalen door zijne rigting aanstoot gegeven en daarmede gedeeltelijk de genegenheid van het episcopaat en de geestelijkheid in Engeland verbeurd heeft. In het program evenwel der nieuwe uitgave, dat hooge toezeggingen doet, worden voor 't vervolg geruststellende verzekeringen gegeven.

WAT VOLGENS ECKERT NAPOLEON III IS EN WIL.

Napoleon III verscheen, naar Eckert het voorstelt, op het wereldtooneel van top tot teen als de kopie van Napoleon I. Het revolutie-genootschap stelt ten beginsel: ons rijk van 1848 bestaat regtens tot op heden; onbevoegd geweld heeft het vernietigd; het herstel van dát rijk moet ons eerste doel zijn! — En Napoleon III drukt in zijne handelingen dezelfde grondstelling uit: het rijk van Napoleon I in 1814 werd door de gewelddadigheid der mogendheden tegen alle regt vernietigd; *regtens* bestaat het nóg, *ik* ben zijn erfgenaam, het herstel van dat rijk moet mijne allereerste levenstaak zijn! — Daarom koos hij den weg eens verbonds met het algemeen omwentelings-genootschap. Hoe kon toch een Berlijnsch staatsman zoo naïef-kinderlijk zijn, van zich te verbeelden, dat zulk een man Frankrijks goed en bloed in ideale vooringenomenheid, in eenvoudige grootmoedigheid aan de belangen der omwentelingen of der vorstenhuizen van het buitenland zou ten offer brengen, zonder aan reële veroveringen te denken? — of dat hij reeds voldaan is, met slechts twee stukken lands van Italië op te slokken? Men verwachte te Berlijn toch niet langer, dat mogelijk de democratische republiek in 't eind zal zegevieren; men stelle

zich enkel Napoleons zegepraal voor en de vernietiging van den Oostenrijkschen staat, zoodra hij slechts de krachten van Italië met zich vereenigd zal hebben. Dan volgen verder Hongarije en de Slaven zijne zegester; mag het omvleugelde Pruissen met Duitschland nog hopen, dat het verschoond zal blijven, of kunnen wederstaan? Rusland vulde sedert jaren zijne legers niet aan: het heeft tijd noodig, om het bedreigde Duitschland uit al zijne magt te hulp te komen, in gevalle het dit zou willen, en den Czar niet het Oosten wierd aangeboden en door hem aangenomen, om aan Napoleon het Westen te laten.

Zie Eckert's *Historisch-politische Zeitschrift*, tweede aflevering, bladz. 54—55.

NAPOLEONS EN EUROPA'S HACHELIJKE TOESTAND.

In het zooeven genoemde tijdschrift lezen we, twintig bladzijden verder (76—77), dit oordeel over den toestand van den Franschen Keizer en van Europa:

Napoleon, door revolutionaire stormen ten troon verheven, kan zich klaarblijkelijk slechts door de geestdriftige verknochtheid des legers en der volksmenigten tegen de geweldige magt van het eedgenootschap staande houden; beiden echter kan hij enkel door schitterende veroveringen winnen en in de gehoorzaamheid bevestigen. Eene gedwongene lijdelijkheid, eene misachting zijns wils van den kant der Europesche mogendheden moeten noodwendig ten spoedigste zijnen val aanvoeren. Hij zou, zoo 't hem niet mogt gelukken, het door Oostenrijk teruggestooten Rusland voor een veroveringsverbond te winnen, — een maar al te bedenkelijk geval voor Oostenrijk, — liever naar de uiterste middelen, zelfs naar die der wanhoop, de oproeping namelijk van alle revolutie-elementen der wereld, grijpen en den verdelgingsstrijd tegen Europa's legitimiteit voltooijen; daartoe zouden hem, na de vereeniging van Italië in een verbond met dit rijk en met eenige

andere revolutionaire elementen tegen Oostenrijk, nog gunstige vooruitzigten overblijven, zelfs wanneer Pruissen, wat bij het aanblijven van het tegenwoordige ministerie niet te verwachten is, Oostenrijk *krachtdadig* zou ondersteunen. Hij grijpt dan in 't eerste geval, zonder Rusland, naar het middel der wanhoop, den weg ook van zijnen val; maar hij begraaft zich onder de puinen van Europa's troonen, en valt niet het eerst. Moet hij echter ingevolge zijne gedwougene lijdelijkheid vallen, dan zou de republiek zich aan zijne zijde scharen, en de zegepraal der revolutie over de monarchen in Europa beslist zijn; want de alleenheerschende keizer is thans de vijand der revolutie. Hij mag geen oorlog meer voeren, wijl hij voor zich zelven, niet voor de revolutie wil zegevieren. Bij de republiek echter sluit zich de algemeene revolutie aan; Italië wordt dadelijk de eerste zusterrepubliek; Engeland zal haar warmste bondgenoot zijn; in alle landen steekt de revolutie oogenblikkelijk hare banier op, en de zestig millioenen der republieken van Frankrijk, Italië, enz. zenden hunne revolutie-legers overal heen, waar nog ergens door eenig monarch weêrstand mogt worden geboden; en ja, in alle landen onder eenig vorstelijk bestuur strekken duizenden geheime revolutie-broeders hun van alle kanten de armen te gemoet!...

We laten deze reeds voor eenigen tijd door Eckert uitgesproken beschouwingen voor zijne rekening; doch voerden ze thans aan tot een proeve en bewijs, hoe in Duitschland ook Protestantsche staatkundigen verder zien, of zien willen dan ten onzent. Zij toonen zich regtschapen genoeg, om den grooten oproermaker met zijne lage handlangers te beschouwen voor hetgeen ze zijn, en op de noodlottige gevolgen te wijzen, die de gekroonde revolutie zich zelve en der gansche wereld toebereidt.

SPROKKELINGEN.

NIEUWE MARTELAARS. — Twee bisschoppen en een missionaris, Spanjaarden van geboorte en tot de orde van den H. Dominicus

behoorende, Mgr. Hermosilla, Mgr. Ochoa, en de Eerw. P. Almata, zijn in de maand April jl. te Tonking onthoofd.

Mgr. Hermosilla, die het grootste gedeelte zijns levens onder veel lijden, vervolging en ontbering in die missie doorbragt, en Mgr. Ochoa zijn de *zesde* en *zevende* bisschop dier orde, welke in den tijd van dertig jaren in Tonking het leven lieten voor het geloof; in denzelfden tijd hebben meer dan *veertig* paters derzelfde orde den marteldood ondergaan.

VEELBETEEKENENDE KLAGT. — De predikant te Wassenaar, L. J. van Rhijn, schrijft in *de Vereeniging* van Mei jl. bl. 723 deze wel opmerkelijke woorden, waarin geene geringe klagt over de onvruchtbaarheid, het onmaatschappelijke, het onhistorische van het Protestantisme vervat is:

„De Roomsche Kerk vereert bovenmate zijne [hare] heiligen: „wij Protestanten zijn in een tegenovergesteld uiterste gevallen „en hebben eene kerk [?] zonder heiligen. Dat is zeer te beklagen. O dat die Christen-heiligen, in welke de Heer leefde, door „ons meer in aandenken worden gehouden, opdat wij niet langer „het verwijt verdienen, dat in de bewustheid van onze gemeenten „„de geheele geschiedenis van Christus Kerk enkel bestaat uit „„de Handelingen der Apostelen, het jaar 1517, en de laatste „„berigten uit de Boekzaal.““

Zou Ds. van Rhijn de verre strekking zijner woorden inzien? We betwijfelen het, om het onverdiend verwijt, dat hij aan de Katholieke Kerk doet. Niettemin nemen we aanteekening van zijn Christelijken wensch, onder verwijzing naar de „Toespraak“ van zijn Dordtschen ambtgenoot, Dr. W. R. Veder, en de aanmerkingen hierboven er op gemaakt.

DE DOMKERK TE LINZ. — Te Linz aan den Donau is op den 1ⁿ Mei de eerste steen gelegd eener grootsche domkerk, welke ter gedachtenis der tenleerstukverklaring van Maria's Onbevlekte Ontvangenis gebouwd wordt. De bisschop heeft, door zijne diocesanen ondersteund, reeds zulk een bouwfonds bijeengebragt, dat men jaarlijks van de intresten 70- tot 80,000 fl. besteden kan, terwijl het kapitaal het onderhoud en de versiering der eenmaal

afgebouwde kathedraal verzekert. Men hoopt het werk in twintig jaren, althans in 1884, met het 100-jarig bestaan van het diocees, voltooid te hebben. Zij zal eene der grootste domkerken worden, welke er bestaan, slechts honderd voet korter dan de dom van Keulen. Het plan is van den architekt Statz, aan wiens leiding ook de bouw is opgedragen.

Oudste drukken. — In het begin dezes jaars hield de *Society of Antiquaries of London* eene tentoonstelling van oude drukken, typographische zeldzaamheden, juweelen van incunabelen, zooals er elders bezwaarlijk in zulk een aantal zullen te vinden zijn. Bij die gelegenheid vonden we, onder verwijzing op Cotton's (in 1825 verschenen) *Typographical Gazetteer*, de oudste drukken, welker jaartal onbetwist is, in deze volgorde opgegeven:

Mainz	1457.
Keulen	1466.
Rome	1467.
Oxford	1468.
Venetië en Milaan	1469.
Parijs	1470.
Bologne, Florence, Straatsburg	1471.
Brugge en Brescia	1473.
Brussel en Westminster	1474.
Leiden	1476.
Antwerpen en Madrid	1480.
Leipzig	1481.
Haarlem en Maagdenburg	1483.
Utrecht	1484.
Madrid	1499.

LETTERLOOVER.

SMEEKZANG AAN DEN H. GEEST.

VENI CREATOR SPIRITUS.

Kom, Schepper, Heil'ge Geest! bezoek
De zielen die Ge U riept;
Vervul met hemelsche genâ
De harten die Gij schiept.

Dien men als Trooster, als de Gaaf
Des Allerhoogsten roemt;
En Levensbron, en Liefde, Vuur,
Des geestes zalving noemt.

Gij, die met zevenvoude gaaf
Des Vaders vinger blijkt;
En als zijn trouw beloftewoord
Den mond met spraak verrijkt.

Ontsteek de zinnen door uw licht,
Stort liefde in 't harte neêr;
En naar de krankten van ons vleesch,
Versterk ons altoos meer.

Verdrijf den vijand ver van ons,
Voer dra den vrede ons aan:
Dat wij, aldus door U geleid,
Al wat ons schaadt ontgaan.

Geef, dat een elk den Vader kenn',
Met ons den Zoon belijd',
En wij in U, als Beider Geest,
Gelooven t' allen tijd.

Zij God den Vader lof en eer,
En zijn verrezen Zoon;
Zij lof en eer den Trooster ook
Door eeuw aan eeuw geboôn.

DE OFFERGESCHENKEN

BIJ EENE

HEILIGVERKLARING.

Met de jongste heiligverklaring hebben niet weinige onkatholieken zich vrolijk gemaakt over de geschenken, welke bij die gelegenheid den H. Vader werden aangeboden. Dit zal niemand bevreemden, die weet, hoe weinig over 't geheel de Protestanten, ook zij die in maandschriften of dagbladen de pen voeren, met de Christelijke en bepaaldelijk met de Katholieke symboliek vertrouwd zijn. Van lieden intusschen, die altoos hoog opgeven van wetenschap, onderzoek, van zien met eigen oogen en dergelijke, zoude men teregt verwachten, dat zij, in plaats van eene goedkoope bespotting, zich de moeite van slechts eenige nasporing zouden getroosten. In encyclopediën, in woordenboeken over kerkelijke onderwerpen vindt men ligtelijk eene en andere opheldering, zoo men geene schrijvers, die opzettelijk dit

onderwerp behandelden, als Mari in de zeventiende, Chiapponi in de achttiende eeuw, wenscht te raadplegen. Zelfs de literatuur van den dag had spoedig den weetgierige eenigzins kunnen bevredigen. Wat de bekende schrijfster, gravinne Hahn Hahn, in hare Brieven over het jongste Pinksterfeest te Rome vlugtig opteekent, is wel niet volledig, maar geeft toch de hoofdzaak aan. Uitvoeriger en degelijker is bij deze gelegenheid het onderwerp behandeld door den Romeinschen priester Ciccolini, die zeer wijselijk, ten beteren verstande der bijzondere canonisatie-geschenken, opklimt tot de aloude offergaven in 't algemeen [1]). We zullen vooral van zijnen arbeid bij dit opstel gebruik maken, en spreken eerst van de kerkelijke offergeschenken in uitgebreider zin, dan over die, welke thans bij de heiligverklaring in gebruik zijn.

Door offergaven, *oblationes* [2]), heeft men, volgens den H. Thomas [3]), al die dingen te verstaan, welke ter eere van God worden opgedragen.

Wat inzonderheid bestemd is, om voor het heilig Misoffer te dienen, bekleedt daaronder natuurlijk de eerste plaats. Vandaar heeft het woord *oblatio* met de er mede verwante uitdrukkingen nu eens ruimer dan beperkter beteekenis, maar is altoos in betrekking tot het H. Offer

---

1) « *Des oblations présentées au Souverain Pontife à l'occasion de la canonisation des Bienheureux et de leur sens mystique*, par D. Étienne Ciccolini, prêtre romain. — Rome, Monaldi, 1862. »

2) We zullen in den regel *oblatio* door *offergave*, *offergift*, *offergeschenk*, *offerschenking*, *sacrificium* door *offer* of *offerande*, wedergeven. De reden hiervan zal aanstonds blijken.

3) *Summa*, sec. sec. qu. 86, art. 1.

te nemen. *Offertorie* heet dat gedeelte der Mis, waarin brood en wijn worden afgezonderd, ten offer aan God bepaald en geheiligd, en alzoo het geofferde worden, waarmeê de zelfstandigheids-verandering (*transsubstantiatio*) geschieden zal. *Oblatio* staat zoowel voor de akte der opoffering, *opdragt*, als voor het geheel van het *H. Offer* zelf.

In de eerste eeuwen der Kerk zorgden de geloovigen gemeenlijk zelven voor de stof (*materia*) der heilige Geheimen, welke het eigenlijk gezegde Offer waren; vóór de Mis droegen zij er hunne gaven toe aan. Men verwijderde de doopleerlingen en boetelingen, welke bij de Mis „der geloovigen" [1]) niet mogten tegenwoordig zijn; zij echter, wien 't geoorloofd was te blijven, naderden het altaar, om daar het brood, den wijn, en, in eenige streken, ook het water [2]) aan te bieden. De priester bediende zich van die gaven voor het offer, voltrok daarover de voorgeschreven plegtigheden en gebeden, sprak er de woorden der consecratie over uit, en nuttigde vervolgens de heilige gedaanten. Zeldzaam was het, dat de geloovigen die de stof voor het offer hadden aangebragt, niet ook in de nuttiging er van deelden.

Uit de kerkelijke oorkonden, in de canons en de schriften des Vaders vervat, blijkt ons, met welk eene

---

1) Mamachi, *Dei costumi dei primitivi Cristiani*, T. II, lib. II, c. 1 § 11. — Roma 1753.

2) De H. Martelaar Justinus gewaagt in zijne eerste Apologie bepaaldelijk van het *water*: „Deinde ei qui fratribus praeest, *panis* „offertur et poculum *aquae* et *vini*: quibus ille acceptis laudem et „gloriam universorum Parenti per nomen Filii et Spiritus Sancti „emittit, et Eucharistiam, sive gratiarum actionem, pro his ab „illo acceptis donis prolixe exequitur." — S. Just. Phil. et Mart. *Opera* etc., ed. Maur. Par. 1742, p. 82 sq.

zorgzaamheid de Kerk de gaven der geloovigen regelde. Nu eens bleven ze aan elks vrije keuze overgelaten, dan waren ze verpligtend voor al wie tot de H. Tafel wilde naderen, meermalen vindt men den geschikten dag en tijd, en het ceremoniëel der aanbieding bepaald [1]). Naar gelang van de ontwikkeling der kerkelijke tucht, zien we de Pausen, de conciliën en bisschoppen voorschriften op dat punt geven; en de Vaders bevelen die vrome gewoonte den geloovigen niet enkel aan, maar berispen zelfs hen zeer streng, die aan dien pligt der betamelijkheid gevoegelijk konden voldoen, en er zich uit gierigheid aan onttrokken [2]).

Wat aldus ten dienste des offers aan het altaar werd gebragt, voorzag in méér dan het benoodigde voor de consecratie en de communie; dit echter nam de diaken, in wiens handen de opdragt geschiedde, eerst en bragt het den bisschop of den priester Een gedeelte verder werd gezegend en uitgedeeld, ten teeken van gemeenschap; dit droeg den naam van *eulogiën* [3]). Een ander

---

1) Men zie bijv. Angelo Rocca, *De Sanctorum Canonizatione*; — Kard. Bona, *Rerum Liturg.*, lib. II, c. VIII; — P. Honorat de S. Marie, *Animadversiones in regulas et usum Critices*, lib. IV, diss. IV, etc.

2) Zoo berispt de H. Cyprianus (*De Opere et Elem.*) eene oude rijke dame, die, op de feestdagen te communie gaande, in de offergaven der armen deelde, zonder zelve iets op te dragen: « Locuples et dives es, et Dominicum celebrare te credis, quae « corbonam omnino non respicis, quae in Dominicum sine sacrificio « venis, quae partem de Sacrificio, quod pauper obtulit, sumis. » — Niet minder streng is de H. Augustinus (Serm. *de Tempore* 215): « Oblationes quae in altario consecrentur, offerte. Erubescere debet « homo idoneus, si de aliena oblatione communicaverit. »

3) Kard. Baronius verklaart (ad ann. 313 § 51) den oorsprong en het ceremoniëel der *Eulogiën*. — Men zie ook Mgr. Sarnelli (*Lett. eccl.*) vol. VI, lett. XIX, uitgave van Napels, 1858.

gedeelte hield men in bewaring voor de behoeften der Kerk en het onderhoud harer dienaren, die verder de uitdeeling dier in het heiligdom bijeengebragte offergaven te regelen hadden.

Wijl zulk eene offeraanbieding de natuurlijkste en eenvoudigste manier was, om in de behoeften der eeredienst en der armen te voorzien, bragt men welhaast ook iets anders [1]) dan brood en wijn. Vandaar dat de schriften der Vaders en de kerkelijke oorkonden menigmaal van offeranden in 't algemeen gewagen, zonder die welke voor de H. Mis noodig zijn, bepaaldelijk te noemen.

De Kerk beschikte en regelde alles met de waakzaamste tucht. Eerst werd het oogenblik der opdragt (*oblatio*) bepaald; men deed die vóór, na de Mis of onder de eerste gebeden. Zoolang deze gewoonte duurde, vinden wij ook, dat de canons der apostelen, de dekreten en brieven der Pausen, de conciliën en Vaders er het onderwerp hunner vermaningen en voorschriften van maken. Een diaken, *oblationarius* genoemd [2]), waakte voor de uitvoering, en was tevens met de afkondiging van de namen der weldoeners belast, opdat de geloovigen, onder wie de offeranden verdeeld werden, voor hen zouden bidden. Deze gewoonte, door den H. Cyprianus herdacht [3]), gaf velen aanleiding tot groot vertoon van mildheid; de H. Hieronymus voer er tegen uit [4]), en Paus Innocentius I schafte haar later af.

---

1) In de bovenaangehaalde plaats van den H. Cyprianus ziet men eene duidelijke toespeling op de voor de kerkekas bestemde offers in geld (*„corbonam omnino non respicis"*). Deze giften waren onderscheiden van die welke men voor de Mis aanbragt.

2) Baronius, ad ann. 741, n. XII. 3) Lib. III, litt. XIV.

4) Aldus spreekt hij in zijn Comm. op Jeremias (T. IV ed. Vall., Veron. 1735): „At nunc publice recitantur offerentium

De oorsprong van verschillende offergaven is alzoo in de vroegste tijden der Kerk te zoeken: eenige waren bestemd voor de stof der offeranden, en men nam er de *Eulogiën* van; andere, zeer verscheiden van aard en verschillend opgedragen, moesten in de behoeften der eeredienst en altaardienaren voorzien. Na verloop van tijd behield deze laatste soort meer bepaald den naam van *offergeschenk* (*oblatio*), terwijl de eerste dien van altaargave (*oblata*) verkreeg. Baronius maakt (t. a. p.) hetzelfde onderscheid. Na verhaald te hebben, dat krachtens eene bepaling van Gregorius III de offeranden van Laterane op zekere dagen in 't jaar door den „*oblationarius*" naar St. Paulus buiten de muren moesten gebragt worden, spreekt hij in dezer voege: „Wat Gregorius *Oblata* heet, noemden de ouden *Oblationes*. Deze twee offers verschillen als het *genus* en de *species*; *oblatio* (offergeschenk) beteekent al wat aan God wordt opgedragen, *oblata* (altaargave) wat men ter viering van de Mis offert. Het laatste woord staat zelfs in de oude rituelen voor *Eucharistie*, meer echter voor het brood en den wijn, ten dienste van het heilig offer aangeboden. Men nam van deze offeranden zooveel af als voor de communie van het volk noodig was... Wat men niet consacreerde, werd onder de priesters die de Mis gedaan, en de geestelijken die hen bijgestaan hadden, verdeeld." De bewijzen, ter nadere bepaling dier beide uitdrukkingen, zijn bewaard gebleven en niet zonder gewigt voor de studie der gewijde oudheid [1]). — Niet-

---

« nomina, et redemtio peccatorum mutatur in laudem: nec memi-« nerunt viduae illius in Evangelio, quae in gazophylacium duo « aera mittendo, omnium divitum vicit donaria. »

1) Kardinaal Tommasi heeft die plaatsen met de grootste zorg verzameld onder het opschrift: « *Breviculus aliquot Monumentorum*

temin bragt het onverschillig gebruik der woorden *Oblationes* en *Oblata*, het gebrek aan uitdrukkingen om de eigenlijk gezegde *Oblationes* en hare verschillende kategoriën te onderscheiden, eene zekere verwarring voort, waarover kardinaal Bona aldus schreef: „het woord „*Oblatio* is dubbelzinnig, wijl het nu eens beteekent, „niet wat aan het altaar, maar buiten de Mis, aan de „Kerk wordt opgedragen; dan weder neemt men het „voor hetgeen onder de Mis aan het altaar wordt aan„geboden, 'tzij het al dan niet tot het wezen des offers „behoort; of wel, men gebruikt het, in strikter zin, „van het offer door den priester opgedragen" [1]).

Daar echter al deze offergaven de verheerlijking Gods ten hoofddoel hadden, is er bij het aangegeven onderscheid, ook overeenkomst in die verschillende uitdrukkingen. Letten we eerst op den algemeenen aard der *oblationes*. De H. Thomas leert (t. a. p.): „Wanneer de mensch „de aan God opgedragen dingen aan eenige gewijde plegtig„heid onderwerpt, nemen zij den naam van offerande aan; „zoo slagtte en verbrandde men in de Oude wet de „dieren, en zoo geeft, eet en zegent men heden het „brood. Worden daarentegen die offers, zonder dat men „ze aan eenige plegtigheid onderwerpt, aan God geboden, „zooals de brooden en het geld, door de geloovigen op „de altaren gelegd, dan heeten ze *oblationes* (offergaven).

---

veteris moris quo Christifideles ad saeculum usque X utebantur in celebratione Missarum sive pro se, sive pro aliis, viris vel defunctis, et in ejusdem rei oneribus." Dit is het eerste der *Opuscula*, waaruit het VI deel zijner Werken bestaat, door P. Vezzosi in 1754 te Rome uitgegeven.

[1]) *Rerum Liturg.*, lib. II, cap. VIII, § V.

Alzoo is alle offerande eene *oblatio*, doch men kan deze „termen niet omkeeren." En verder hierop terugkomend, zegt hij: „Zoo de opgedragen dingen geheel voor de „goddelijke eeredienst, of voor het onderhoud der altaar-„dienaren bestemd zijn, maken zij eene *oblatio*, maar „geene offerande uit."

Wegens deze eigenschap, welke van de offergave een wezenlijk gewijd voorwerp maakt, kent de H. Thomas er een ander onderscheidend kenmerk aan toe, dat zij namelijk door den priester, den tusschen God en het volk gestelden middelaar, moet aangeboden worden. „Ge-„lijk de priester", zegt hij verder, „het onderrigt en de „sakramenten aan het volk moet geven, dus moet hij „ook al wat van het volk komt, zooals gebeden, offer-„anden en offergaven, aan God aanbieden."

Na gezegd te hebben, dat de offers der geloovigen den priester behooren, die ze niet enkel voor zich, maar voor de eeredienst en de armen gebruikt, vervolgt de H. Thomas, dat die offergaven wel wezenlijk vrije akten der aanbieders zijn, maar toch in vele gevallen, welke hij optelt, het karakter van een pligt erlangen, en komt dan op de groote ruimte welke er voor de geloovigen in de keuze dier offergaven bestaat. Onder de Oude wet, zegt hij, was men aan de figuur gebonden, en vele dingen konden, als onrein geacht, niet opgedragen worden. Zoo is het niet onder de Nieuwe wet; alle schepsel Gods wordt rein geacht en de mensch kan diensvolgens den raad van het Boek der Spreuken: „Eer God met uwe rijkdommen" volbrengen, en wat hij wettig bezit in offeranden verkeeren.

Baronius geeft nog twee kenmerkende vereischten voor de offergaven aan: zij moeten door regtzinnige geloovigen,

en met zekere eigenaardige gebruiken worden aangeboden [1]). Zonder dat, is de offergave slechts eene gewone *gift*.

De offergave (*oblatio*) is alzoo iets gewijds en valt geheel onder de bevoegdheid des priesters. De priester ontvangt haar, draagt haar aan God op, wien zij voornamelijk ten doel heeft; de priester alleen heeft te beslissen, of hij haar waardiglijk voor de goddelijke eeredienst kan gebruiken, of wel uitdeele naar de behoeften van het oogenblik. Kortom, hij beschikt er zoodanig over, als hij voegzaam acht. Het regt van ze te offeren behoort den geloovigen, doch hun alleen, die in het heiligdom mogen komen en het vieren der goddelijke geheimen bijwonen.

Alzoo zijn noch de *giften*, noch de *tienden*, als niet aan God, maar regtstreeks aan zijne dienaren gegeven, noch de kollekten, sedert de eerste tijden des Christendoms ter ondersteuning van de armen in gebruik, eigenlijke offergaven. Hebben die meer of minder vrijwillige offers somwijlen den naam hetzij van offergave, of van offerande gedragen: 't was dan, zegt de H. Thomas, bij uitbreiding van het woord.

De geschiedenis bevestigt wat we over het kenmerkende der offergave hebben gezegd. Ten tijde van den H. Gregorius den Groote, zond Rusticana, eene vrouw van hooge afkomst en 's Pausen bloedverwante, nit Constantinopel rijke sluijers ter versiering van de Vatikaansche basiliek. Ofschoon men de meening der schenkster niet kon weten vóór het ontvangen van haar schrijven, giste men die evenwel. De Paus antwoordde haar in zoodanige

---

[1]) *Ann. eccl.*, ad ann. 523, § 7, 8.

uitdrukkingen, dat men daaruit genoeg de meerdere of mindere plegtigheid, bij het aanbieden er van in gebruik, kan opmaken: „De geschenken, schrijft hij, welke gij uit „zulk een goed hart aan den H. Petrus, den vorst der „apostelen, zendt, zijn ontvangen en in het bijzijn der „gansche geestelijkheid in de basiliek opgehangen... Uw „brief is mij eerst lang na de aankomst der sluijers ge- „worden... Wij hebben er in gelezen, dat ze onder het „zingen van litaniën naar St. Pieter moesten gebragt „worden; wat wij niet hebben gedaan, wijl de brief te „laat is aangekomen. Overigens heeft de priester Sym- „machus met de personen van uw huis gedaan wat gij „wildet, dat wij met onze geestelijken zouden doen" [1]).

Eigenlijke *giften* ontving de Kerk van een ieder, die van goeden wille was. Theoderik, koning van Italië, had, ofschoon Ariaan en het Katholieke geloof vijandig, zilveren kandelaars aan de basiliek van St. Pieter gezonden. Paus Hormisdas vergunde, ze aan te nemen, doch enkel als *geschenk*. Hier ter plaatse maakt Baronius de boven door ons medegedeelde onderscheiding. Bragten echter onregtzinnigen geschenken met een verkeerd doel, of zochten zij die tot offergaven te verheffen: geheel anders zag men dan de Pausen handelen. De Ariaansche keizer Constantius zond een zijner magtige hovelingen met veel goud, zilver en edelgesteenten, als gezant naar Paus Liberius, in de hoop, dat hij hiermede diens onwrikbaren tegenstand zou verwinnen. Doch wel te vergeefs; de verbitterde hoveling sprak vreeselijke bedreigingen tegen den Paus uit, en, verhaalt de H. Athanasius, in zijne

---

[1]) Baronius, ad ann. 601, § 5.

grievende teleurstelling, „besloot hij eene daad te ver-„rigten, welke evenzeer met het Christelijk gebruik in „strijd, als vermetel voor een man van zulk eenen stand „was. In navolging van Sauls zonde, trad hij in St. „Pieter en offerde er de geschenken die hij bij zich had. „Liberius, dit hoorende, berispte den wachter, omdat „hij er zich niet tegen had verzet, ging in den tempel „en wierp die ongeoorloofde offers buiten het heilig-„dom" [1]).

Men weigerde niet enkel die der onregtzinnigen, maar ook der openlijk bekende zondaren en overtreders: zoo naijverig zocht de Kerk de heiligheid, waarmede zij voor de geloovigen de offergave verheerlijkt had, te handhaven. Wij lezen van den H. Joannes den Aalmoezenier, dat op een tijd, toen velen zijner diocesanen van hongersnood stierven, een rijk mensch hem ongeregtige voorstellen kwam doen onder belofte van eene aanzienlijke gift. „Uwe „offergave, antwoordde de prelaat vrijmoedig, is rijk en „in de tegenwoordige omstandigheden wel van pas; maar „zij is boos, en ik kan haar niet aannemen.... Op u is „van toepassing wat er in de Akten (VIII, 21) van „Simon gezegd is: Gij kunt volstrekt geen deel in deze „zaak hebben" [2]). Toen Marcion in zijne ketterij herviel, deed de Kerk van Rome hem de aanzienlijke offers, welke hij bij zijne bekeering had geschonken, teruggeven, en wilde niet, dat hare goederen, de vrucht van de reine en gewijde offergaven der geloovigen, door de herinnering en mildheid eens goddeloozen overtreders zouden ontheiligd worden [3]).

---

1) Baronius, ad ann. 355, § 38. 2) ad ann. 615, § 4.
3) Baronius, ad ann. 180, § 6.

Deze weinige voorbeelden uit vele leeren ons zekere eigenaardigheden der offergaven kennen, en de ruime keus, den geloovigen daarbij gelaten.

Ze waren over 't geheel de stof (*materia*) voor de uiterlijke teekenen, waardoor, naar 's Heeren instelling, zijne volgelingen geestelijke genade en hulp zouden ontvangen. In dien zin spreekt kardinaal Bona (t. a. p.): „In de oude Kerk plag men voor de bediening der „sakramenten niets te gebruiken, niets te zegenen, of „het moesten offergaven zijn." Wat die andere plegtigheden der eeredienst betreft, welke niet tot haar wezen behoorden, maar tot verhooging van haren luister strekten: wij weten, dat men al wat tot zoodanig einde kon dienen, ten offer aanbood.

Om nu aan die aalmoezen, voor tallooze behoeften zoo van het huis Gods als van de armen en zieken geschonken, meer bestendigheid te verzekeren, voegde men er onroerende goederen bij; en aldus verschaften de offergaven der geloovigen een erfgoed aan de Kerk. Waren ze reeds van de eerste eeuwen af overvloedig, sedert Constantijn aan de Kerk den vrede en het vrije bezit harer regten schonk, namen ze derwijze toe, dat, naar Baronius zegt [1]), de keizers, ofschoon Christen, er jaloersch om werden, en de onredelijkheid en willekeur zooverre dreven, dat zij ze meer dan eens zochten te belemmeren. Met de grootste waakzaamheid intusschen werden die gewijde erfgoederen door de Kerk bewaard en beheerd; hooren we slechts wat de oude levensbeschrijver van den H. Paus Urbanus zegt: „Hij bepaalde, dat „hetgeen door de geloovigen aan God geofferd werd,

---

1) Baronius, ad ann. 57, § 72.

„alleen mogt dienen voor de behoeften der altaardienaren, „der Christenen en armen, wijl het geofferd was als „prijs der zonde en als erfgoed der behoeftigen." Dit is het kort begrip van al hetgeen de Kerk omtrent dat punt, van den beginne tot nu toe, heeft voorgeschreven.

In gevolge die vaste erfgoederen, werden de offergaven niet zoo dringend meer gevorderd, verminderden in getal en waarde; wat er van dien aard nog in de Kerk overbleef, is meer als eene herinnering van het verledene, dan wel als eene tegemoetkoming in de behoeften der eeredienst te beschouwen. Laat ons, met het oog op de woorden van kardinaal Bona (hierboven bl. 71 medegedeeld), in 't kort aanstippen, hoe zich die wijziging heeft toegedragen.

En vooreerst, wat de offergeschenken bij uitnemendheid, of de altaargaven betreft, dat is, het brood en den wijn voor het H. Offer bestemd: we vinden namelijk sedert de vierde eeuw het brood door *meel* vervangen, toen de conciliën bepaald hadden, dat het Misbrood door de geestelijken zelven zou bereid worden. Later kwam het in gebruik, dat er, behalve de plegtige of conventuele Mis, waarbij al het volk tegenwoordig was en de offergaven aanbood, nog andere plegtige Missen naar de vrome meeningen van bijzondere personen werden gedaan. Hierbij was de gemeente niet tegenwoordig, daar geschiedden geene offergaven, en om die reden werd zekere som vastgesteld, om in de onkosten en het onderhoud der priesters te voorzien; dat bedrag is het *honorarium* der Mis [1]). Van

1) Francesco Berlandi, *Delle Oblazioni all' Altare antiche e moderne, ossia la Storia intera dello Stipendio della Messa: Dissertazione storico-teologica.* Venezia, 1736.

deze toevallige geldelijke bijdrage kwam men tot eene vaste bepaling, en fondsen werden vermaakt voor het onderhoud der priesters, die daaruit tevens in het benoodigde voor de eeredienst moesten voorzien. Zoodra deze gewoonte algemeen werd, hielden de offergaven van brood en wijn op [1]); of, indien ze nog bij zekere plegtigheden geschiedden, was het minder voor de oorspronkelijke bestemming, dan wel als gedachtenis van een vroeger gebruik, als eene hulde aan God, en eenige bijdrage tot het onderhoud van de dienaren des heiligdoms. Toen die vrome gewoonte nog in volle kracht was, zong men gedurende het offertorie toepasselijke psalmen, om den geloovigen tijd te geven voor het opdragen hunner offergiften. Bij het vervallen dier gewoonte, behield de liturgie slechts eene enkele strofe dier psalmen, ter gedachtenis van het oude ceremoniëel. Deze voortgaande wijzigingen hadden tusschen de achtste en elfde eeuw plaats.

De offergaven bij uitnemendheid, welke men onder de Mis aanbood, werden (meestal vóór het Evangelie en zelden na het H. Offer) voorafgegaan of gevolgd door de opdragt dier voorwerpen, welke, gelijk Bona zegt, niet voor de stof des Offers dienden. Eenige, en dit waren de voornaamste, strekten voor de bediening der andere sakramenten en de behoeften der eeredienst; andere voor het onderhoud der dienaren, die van het altaar moeten leven; het waren, behalve de eerstelingen, allerlei

---

[1]) Berlandi zegt in het tweede gedeelte zijner Dissertatie § 7, dat de gewoonte der offergaven voor de H. Mis nog in de Kerk van Milaan bestaat, en, volgens Mabillon, in eenige Kerken van Bretagne.

voortbrengselen der aarde, en zelfs stoffen [1]). Zoo overvloedig waren ze, dat Salvianus in de vijfde eeuw schreef: „Daar wij al die gaven van God hebben ontvangen, laat „ons Hem er het voordeel van geven; spoeden we naar „de huizen des Heeren,.. verrijken we zijne heiligdom„men en bedekken we zijne altaren met geschenken" [2]). Deze offergaven duurden voort, ook nadat de Kerk meer bezit had verworven, en hielden eerst in de elfde eeuw op; nogtans, zegt kardinaal Bona (t. a. p.), „het gebruik „handhaafde zich in sommige landparochiën, waar de „landlieden een verklaarden afkeer van nieuwigheden „hebben."

Dezelfde schrijver noemt nog eene derde soort van offergaven, die namelijk, welke buiten de Mis, niet aan het altaar, maar aan de Kerk worden vereerd; hij bedoelt die geschenken, welke noch voor het offer, noch voor het onderhoud en de kleeding der altaardienaren, maar voor de Kerk bestemd waren, als eene in haar wezen volmaakte, vrije, onafhankelijke maatschappij, en ontegensprekelijk geregtigd, om in de ontzaggelijke behoeften waarvan zij omgeven is, te voorzien. Ook die offergaven bood men op het altaar aan: de geloovige kwam daar de bekende *chartulae* nederleggen, waarop het grondgebied, de steden, de landstreken, welke hij aan God toewijdde, waren aangewezen. Hij sprak daarbij

---

1) Berlandi, eerste gedeelte zijner Dissertatie, § 5.

2) *De gubern. Dei*, lib. VI, § 208. — Berlandi voegt er bij, dat er in de Sekreten, of stille gebeden welke men na het offertorie sprak en nog in de onde *Sacramentaria* vindt, vele woorden met toespeling op de offergaven voorkomen. Hij haalt onder diegenen, welke nog gebeden worden, de Sekrete op St. Jans Geboorte aan: „Wij overladen, Heer, uwe altaren met geschenken" (*tua, Domine, muneribus altaria cumulamus*).

eene formule uit, door het openbare regt der Christen volken bekrachtigd, waarmede die offerschenkingen heilig en onschendbaar werden. Dit bewijsstuk, dat de door de Kerk verkregen regten staafde, werd in de archieven nedergelegd, en de naam des gevers aan den ingang der kerk geschreven, opdat het nageslacht hem gedenken en zegenen zoude. — Sedert de twaalfde eeuw echter werd deze aloude plegtigheid door notariële akten vervangen.

De Kerk van Rome nu, waar het gebruik der offergaven zulk eene uitbreiding verkreeg, en die daarin de middelen vond voor al de grootsche en heilrijke werken, welke de geschiedenis vermeldt, bewaart nog op sommige jaarfeesten of bij buitengemeene plegtigheden de sporen dier verschillende offergaven. De kelken, de sieraden, de kaarsen, door den Romeinschen senaat op de altaren geofferd of ten offer gezonden, de cijnsen of schattingen, door de Kerk van Rome gevorderd ter handhaving harer regten 'op erfgoederen, waarvan zij het beheer heeft afgestaan; de voorwerpen, bij het toedienen van sommige sakramenten en bij de wijding der bisschoppen vereerd; het offer van het *Presbyterium*, den H. Vader na het opdragen der Pauselijke Mis aangeboden; die geschenken eindelijk, welke men hem, den Vader en Opperleeraar der Kerk, na de heiligverklaring van Gelukzaligen aanbiedt: het zijn allen offergaven (*oblationes*) in den vollen zin des woords.

Over laatstgenoemde geschenken ter gelegenheid eener canonisatie, hebben we hier in eenige bijzonderheden te treden [1]).

---

1) Ciccolini verwijst te dezer plaatse op de volgende bronnen: Rocca, in 't hierboven aangehaalde werk; — Mari, *De mystica*

De aanbieding er van begint met het offertorie, op het oogenblik, dat het koor de verzen van den psalm aanheft. Men heeft zóóveel geschenken als er heiligverklaarde Zaligen, of geestelijke orden zijn waartoe zij behoorden, indien het martelaren zijn. Ze worden op tafels, ter linkerzijde van het altaar, geplaatst, zooals volgt:

Vijf kaarsen, met bloemen beschilderd, en arabesken van goud en zilver ondermengd. In 't midden zijn de afbeeldsels der Heiligen, op welke dit offergeschenk betrekking heeft, en het wapen van den regerenden Paus. Twee dier kaarsen wegen gewoonlijk elk zestig Romeinsche ponden, en de drie anderen twaalf pond.

Twee groote brooden, op zilveren schalen gelegd; het eene verguld, het andere verzilverd, met het wapen van den Paus.

Twee kleine vaten, het eene verguld, het andere verzilverd, met het water en den wijn.

Drie sierlijk bewerkte vogelkooijen: de eerste met twee tortels; de tweede met twee duiven; de derde met verschillende kleine vogelen.

Die geschenken worden met bepaalde ceremoniën aan den voet van 's Pausen troon gebragt, en wel door de aanvragers der heiligverklaring, door eenige kloosterlingen der orden, waartoe de Heiligen behoorden, en door de hiertoe afgevaardigde edellieden der kardinalen. Uit de

---

rerum significatione quae in Sanctorum Canonizatione ad Missarum sollemnia Summo Pontifici offerri solent, Diatriba. Romae, 1658; — Chiapponi, *Dissertatio de Oblationum in Missa Canonizationis Sanctorum Mysteriis*, gedrukt bij de akten der heiligverklaring van de heilige Pius V, Andreas Avellinus, Felix a Cantalicio, en Catharina van Bologne, Rome, 1720; — Memmi, *Il sacro rito di canonizzare i Santi.* Roma 1726.

handen van daartoe aangewezen kardinalen neemt de H. Vader die reeks van geschenken aan, welke ditmaal, wijl er Heiligverklaarden van drie verschillende orden waren, driemaal werd verhaald.

Waren er sedert den aanvang der plegtige heiligverklaringen niet vele kerkelijke oorkonden daarvan verloren gegaan: we zouden ongetwijfeld een hooger oorsprong dier geschenken kunnen aanwijzen. Het offer van kaarsen, van brood, van wijn, en water bleef, blijkens de oude Romeinsche Dienstorden, in Laterane, het Vatikaan en de statie-kerken, bestaan, wanneer de Paus daar met de groote feestplegtigheden de H. Mis opdroeg [1]). Doch dit is het geval niet met het offer der duiven, tortels, en kleine vogelen. De beide eersten worden 't eerst vermeld bij de canonisatie van de H. Brigitta door Paus Bonifacius IX in 1391, terwijl de laatsten eerst een geruimen tijd daarna verschijnen [2]). Zeker is het evenwel

---

1) De door Mabillon, Hittorpe en anderen uitgegeven Dienstorden spreken bepaaldelijk van het *water*. Chiapponi vooral behandelt, in het aanhangsel zijner Dissertatie, al wat er betrekking op heeft.

2) Fontanini spreekt in zijn *Codex Constitutionum quae Summi Pontifices ediderunt in solemni Canonizatione Sanctorum a Johanne XV ad Benedictum XIII* (Romae, 1729), na de mededeeling der Pauselijke constitutie van de Z. Brigitta, (bl. 160) aldus over het geschenk der tortels en duiven: «In hac Coeremonia, post consuetas, ex veterrima Ecclesiae disciplina, *panis, vini et cerae* Oblationes, de more, Summo Pontifici factas, columbae et turtures primum visae *arbitrio* Petri Amelii, Pontificii Sacristae»; wat aan te geven schijnt, dat Amelio in zijne betrekking van sakristijverzorger de invoerder van dat offergeschenk zou geweest zijn. We komen niet op de gezegde *willekeur*, waardoor iemand als hij bij eene zoo grootsche plegtigheid iets dergelijks van zijne vinding zou hebben gevoegd! We stellen enkel vast, dat Amelio zijne bediening in 1378 had nedergelegd, dat is, een aantal jaren vóór den tijd waarvan hier spraak is. Zoo men verder Mabillon's dagteekeningen in het tweede deel van zijn *Museum Italicum*, waar men Amelio's

dat er, bij de heiligverklaring, van dieren wordt gewaagd; tot in het begin der XVII eeuw vinden we het bepaald in deze woorden aangegeven: „*kleine vogelen van verschillende soorten*", te voegen bij het paar duiven en tortels. Doch ook de kunstenaars hebben zich daarvan, als een eigenaardig teeken ter aanduiding dezer plegtigheid, bediend, gelijk men 't op het Vatikaan in 't fresko der canonisatie van den H. Carolus Borromaeus door Paulus V in 1610, kan zien, alsmede in het halfverheven beeldwerk aan het graf van Alexander VIII, die in 1690 dezelfde plegtigheid met groetschen luister vierde.

Doch waarom worden juist de genoemde voorwerpen ten offergeschenk gekozen? Hebben ze uit haren aard eenige overeenkomst met de verheffing der regtvaardigen, door de Kerk ons ten toonbeeld gegeven? Of wekken die geschenken, als zoovele symbolen of verzinnebeeldingen, tot de beschouwing en liefde der bovennatuurlijke dingen op? Ongetwijfeld! Ook hier strekt het zinnelijke en zienlijke, om den geest tot het bovenzinnelijke en onzienlijke op te voeren.

In de waskaarsen ligt veel geheimzinnigs opgesloten.

---

geschrift vindt, niet wil raadplegen, is 't genoeg, het 153e hoofdstuk van zijn *Ordo Romanus* te lezen, om zich te overtuigen, dat Amelio van die plegtigheid als eenvoudig toeschouwer gewaagt, waarbij hij bloot zijne betrekking van Patriarch van Gradum vervulde. En van zich zelven sprekende, zegt hij: « Tunc primo ego « incepi de mandato sedere inter Cardinales Episcopos «. Doch buitendien: hoe had dit willekeurige zoo blindelings in de volgende heiligverklaringen kunnen voortduren? Zeggen we derhalve, dat, juist blijkens het verhaal van Amelio, de gewoonte van dat geschenk ten zijnen tijde bestond, en, zoo wij er vroeger geen melding van gemaakt vinden, dit daaraan toe te schrijven is, dat de oudste Dienstorden of niet spreken van de plegtigheid der canonisatie, of er in geene bijzonderheden van treden.

Petrus Natalis schreef, naar hetgeen de H. Fulbertus leerde, dat de waskaars „op het hoofd en op de leden der „Kerk ziet. Op het hoofd, vooreerst omdat in de ontstoken „fakkel, Christus verbeeldend, het was, dat zoo zuiver „voortbrengsel der bijen, en uit het keurigst der natuur „zamengesteld, 's Heeren ligchaam aanduidt, zonder be„derf uit de H. Maagd geboren; ten andere, wijl het lemmet „in het was verborgen, op de schoonste ziel wijst, in „een vlekkeloos ligchaam omsloten; en nog, wijl de vlam „de godheid van Christus voorstelt, die een verterend „vuur is. Met de leden heeft zij deze andere betrekking: „dat wij van haar moeten leeren, hoe zuiver men voor „God moet zijn, en hoe men in het ware geloof, in de „goede werken en regte meeningen volharden moet." — Hebben niet de heiligverklaarde Gelukzaligen juist die deugden bezeten? Volgden zij den Heer niet na door hun geloof in de waarheid, door de uitnemendheid hunner daden, de opregtheid hunner bedoelingen? Hebben zij niet, om met de woorden van het evangelie te spreken, eene lamp ontstoken, niet om haar onder de korenmaat, maar op den kandelaar te plaatsen, opdat zij allen verlichte die in het huis zijn? Ja, de Heiligen zijn brandende lampen in het huis Gods, dat is, in de Kerk, en verspreiden er het licht door het voorbeeld hunner deugden. Zoo schrijft de H. Augustinus: „Alle regtschapen mensch is een licht, en welk licht? De apostel zeide: „Verre zij het van mij, in iets anders „„te roemen dan in het kruis van onzen Heer Jesus „„Christus." Wie dus voor Christus en volgens Christus „werkt, zoodat hij in Christus alleen roemt, is een licht." Nog andere zinnebeelden merken de mystieken in de waskaarsen op. Zij zien er de *leerzaamheid* in, waarvan

de Heiligen het bewijs gaven, met zich te laten buigen naar eens anders wil; de *zuiverheid*, door hen bewaard of herkregen in het vuur der liefde; de *waakzaamheid* en *bezorgdheid*, door hunne naauwlettendheid in het beoefenen van goede werken; de *blijheid*, uit het licht ontspruitend, dat de duisternissen verdrijft, waarin de wereldlingen zich dompelen; den *luister*, door de verheffing dier helden, aan de strijdende Kerk toegevoegd.

Onze goddelijke Meester heeft gezegd: „Ik ben het „levend brood, dat van den hemel gedaald ben: wie van „dit brood eet, zal in eeuwigheid leven; en het brood „dat ik zal geven, is mijn vleesch voor het leven der „wereld." Het offer der *brooden* beteekent dan, dat de Heiligen geene andere spijzen hebben bemind dan Jesus in het H. Sakrament; Hij was hun leven, hunne vreugde op aarde, en is nu in den hemel, in onbedekte glorie, de eeuwige prijs hunner liefde. De H. Eucherius verstaat daarbij door het brood *het woord Gods;* omdat de Heiligen niet alleen hun eigen geest met de Katholieke leer voedden, maar haar door woord en voorbeeld ook aan anderen mededeelden, hen spijsden, sterkten, voortleidden op den weg des heils. Anderen zien nog in het brood de *liefde* afgebeeld, of ook *het loon der hemelsche gunsten*, dat de Heiligen ontvingen. In dien geest past de Eerw. Beda hier de woorden van den verloren zoon toe: „Hoeveel „huurlingen in het huis mijns vaders hebben brood in „overvloed"; „de huurlingen, zegt hij, zijn diegenen die „zich, met het oog op de toekomstige vergelding, aan „goede werken toewijden; zij hebben brood in overvloed; „dat is, zij worden gesterkt door het dagelijksch voedsel „der genade van boven." Dan, met toespeling op de toonbrooden der Oude wet, den Heer ten dank aan-

geboden, en die, volgens den H. Irenaeus, heden voor hetzelfde doel worden opgedragen, voegt hij er bij, dat de offerbrooden ons de Heiligen voorstellen als leermeesters van het geestelijke leven. „De toonbrooden, „altoos op de tafel geplaatst, zijn de geestelijke leeraars."

De *wijn* is het zinnebeeld der *heiligmakende genade;* geene zelfstandigheid, verklaart de H. Cyprianus, kan haar krachtiger uitdrukken. Door dit geschenk noodigt de Kerk ons uit tot het overwegen der middelen, welke de Heiligen gebruikten, om zulk eene overvloedige genade te verwerven en bestendig in hun hart te bewaren. Brandend van die liefde, waarvan de wijn eene figuur is, volgens het Hooglied: „In zijnen wijnkelder deed „hij mij gaan, waar hij zijnen wijn bergt; hij heeft de liefde in mij geregeld", de liefde met de vruchten der goede werken; — brandend dan van die liefde, waren de Heiligen ons ten toonbeeld in den geestelijken wijnberg, waar de Heer die ranken dreigt te verderven, welke geene *vruchten* voortbrengen. Nog vindt men in den wijn de geestelijke beschouwing, de godsvrucht, de rouwmoedige vermorzeling des harten, doch vooral de *hemelsche glorie* aangeduid, door de Heiligen verworven, waar zij nu, naar de H. Schrift, verzadigd worden door den overvloed van het huis des Heeren, en drinken van zijne wellustbeken. Dat er in den aangeboden wijn tevens eene regtstreeksche verwijzing is op Christus, die zich, zoowel als het levend brood, ook den waren wijnstok noemde; en daarenboven eene herinnering van het gebruik, dat er in de Kerk, bepaaldelijk in het offer, van den wijn wordt gemaakt, zal een ieder ligtelijk zelf reeds hebben opgemerkt. Het laatstgezegde geldt evenzeer van het *water*, dat er wordt aangeboden.

Het water met zijne hoedanigheden strekt verder tot verzinnebeelding van vele gedachten en deugden. De wateren zijn de voorstelling van de kwellingen des levens; de Heiligen zijn die te boven, en kunnen, evenals de bruid van het Hooglied, uitroepen: „de groote wateren hebben in mij de liefde niet kunnen uitblusschen." Het water met zijne helderheid, reinheid en andere eigenschappen vindt zijne toepassing in de verheerlijkten, in wie verder ook het beeld van de wateren der *wijsheid*, des *heils* vervuld is.

Denken we aan het veelvuldig gebruik des waters in de Kerk, in overeenstemming met hetgeen in het Oude en Nieuwe Testament met het water is geschied: we komen al dadelijk op de wateren des doopsels, op het doopsel van den Heer, en de *duif*, onder welker gedaante zich de H. Geest toen vertoonde. Daarbij is de duif het bekende en geliefde symbool der godminnende ziel. Zij is het beeld van *vrede*, *eenheid*, *liefde*, en kan met de hoedanigheden, welke men haar toekent, zeer gepast, naar de H. Thomas opmerkt, de zeven gaven des H. Geestes aanduiden.

De *tortel* is het beeld van *trouw*, van *reinheid*, der *teeder-klagende liefde*, der *liefde tot de eenzaamheid;* zij is het symbool der *vrome overweging* van het lijden en sterven des gekruisten Welbeminden; al te maal oefeningen en deugden, die den Heiligen eigen waren.

De *kleine vogelen* van allerlei soort verbeelden de ten hemel strevende gedachten, begeerten, zielsverlangens van Gods verheerlijkte dienaren. Die vogeltjes verblijven in de lucht, verwijlen slechts een oogenblik op aarde; de Heiligen heffen zich gedurig van deze aarde naar omhoog; hun verkeer is in den hemel, werwaarts zij,

op de vleugelen der genade en der liefde gedragen, aanhoudend worden opgevoerd, en aldus aan de magt der belagers en vervolgers ontkomen.

Dit is de gewone en eenvoudige uitlegging der aangeboden feestgaven. Wie zich geslagen vijanden toonen der Christelijke symboliek, of in hunne oppervlakkigheid van geene mystiek hoegenaamd willen weten en er ook bezwaarlijk eenig begrip van hebben of zelfs verlangen te hebben, zullen ook door deze toelichting niet met die offergeschenken bij de heiligverklaring te verzoenen zijn; het geloovig hart echter vindt er zinrijke leering, opwekking, velerlei liefelijke speling in, en bewondert de vindingrijkheid der Kerk, die hare vele feestplegtigheden zoozeer weet af te wisselen en te verhoogen, en daaraan het eenvoudigste zoowel als het verhevenste dienstbaar te maken.

TOESPRAAK,

DOOR

Z. H. PAUS PIUS IX

IN DE SIXTIJNSCHE KAPEL

TOT DE KATHOLIEKE PRIESTERS

GEHOUDEN,

DIE WEGENS DE PLEGTIGE HEILIGVERKLARING VAN DE ZALIGE JAPANSCHE MARTELAREN, EN DEN Z. BELIJDER MICHAEL DE SANCTIS NAAR ROME WAREN GEKOMEN.

Later dan de reeds medegedeelde stukken, bij gelegenheid der jongste heiligverklaring uitgevaardigd, is ons de bovengenoemde „Toespraak" geworden. Ofschoon deze korte rede van minder publieken en plegtigen aard is, heeft onze H. Vader er toch woorden, en gewigtige woorden ingevoegd, welke hij door die priesters aan hunne onderhoorigen wilde kenbaar gemaakt hebben. Ze zijn beknopt, kernachtig, aan Pius' vaderhart ontvloeid, en overwaardig, dat al zijne kinderen die vernemen. We bieden ze alzoo, woordelijk vertaald, aan een ieder ter overweging aan.

„Iets wonderbaars en wat alleraangenaamst is om te zien heeft het voor Ons, dat Wij zoo buitengemeen velen uwer, en wel in dezen plegtigen feesttijd, met de Eerwaardige Bisschoppen uit de gansche wereld, rondom Ons

en dezen hoogsten Zetel van den H. Petrus vergaderd zien. Dit aanschouwende, voelen We Onze bitterheden niet slechts verzacht, maar Wij vergeten ze schier. Dat toch heeft God alleen gedaan, Hij, de oorsprong van vrede en eendragt, die het zijner Kerk gaf, *de eenheid te bewaren in den band des vredes*, opdat alle geloovigen *één ligchaam*, *één geest* zouden wezen. In die eenheid vooral bestaat de glorie der geloovigen, de luister der Kerk, de schrik der vijanden, wien daarom de Kerk vreeselijk toeschijnt als een heirleger, in slagorde geschaard. Volbrengt ieder, op uwe plaats in die slagorde, onder uwe herders, over wie het Opperhoofd gesteld is, de ontvangen bevelen. Voorwaar bij de redenen tot smart, valt onzer eeuw toch dit geluk te beurt, dat de herders op het naauwst met het Hoofd vereenigd zijn. Blijft hun voorbeeld volgen, en dat een driedubbele band u aan den Apostolischen Stoel hechte: die des gebeds, der liefde, en der leer; des gebeds, *hetwelk door de wolken dringt*, waardoor *het behoud van alle goed*, en *verlossing van alle kwaad verworven wordt;* der liefde, waardoor wij *naar alles in Hem opgroeijen die het Hoofd is*, *Christus*, *uit wien het gansche ligchaam*, *aaneengesloten en zamenverbonden*, *wasdom heeft ten opbouw;* der leer eindelijk, waardoor het pand des geloofs ongeschonden wordt bewaard; waardoor de Kerk *als van het licht des Heeren doorstroomd*, *hare stralen uitbreidt over de gansche aarde.*

„Wij weten, dat Wij in allerdroevigste tijden verkeeren, en dat de strijd vooral tegen den Stoel van Petrus gerigt is. Doch die Stoel is van Gods wege met zulk eene hechtheid bedeeld, *dat geen boosheid van ketters dien verderven*, *geen trouweloosheid van heidenen die i verwinnen kan.* Aldus zullen de aanslagen der ongeloovige godde-

loosheid op dien steen afstuiten, en, *als droomen en fabelen vergaand en verouderend, gansch vervliegen.*

„Dat dit de uwer waakzaamheid toevertrouwde geloovigen van u vernemen, wanneer gij in uwe landen zult wedergekeerd zijn, en zij altoos meer doordrongen worden van den Katholieken geest, dien gij aan de bron zelve der eenheid te voller geput hebt; zij moeten wel weten, *dat de beken, van de bron afgesneden, verdroogen;* zij moeten wel weten, dat zij gekroond worden, die wettig zullen gestreden hebben; zij moeten wel weten, dat *allen zich vastelijk aan de eenheid der Kerk moeten houden en haar handhaven.* Zijt gij aldus gestemd, en streeft gij het voorbeeld uwer herders na, houdt u dan verzekerd, dat de goede en almagtige God dien band der eenheid met zijnen hemelschen zegen zal bekrachtigen. Zij daarvan Onze Apostolische zegen ten blijvend onderpand, dien Wij u allen met de meeste liefde geven, en niet u alleen, maar ook den geloovigen, aan uwe herderlijke zorgen bevolen, voor wie, gelijk wij hopen, uwe tegenwoordigheid bij Ons geestelijke vruchten zal aanbrengen. Gaarne alzoo geven Wij u allen, die uit uwe landen naar hier zijt gekomen, de vergunning, om op een dag, door uw eigen Bisschop te bepalen, aan de u onderhoorige geloovigen den Pauselijken zegen met toevoeging van een vollen aflaat te verleenen, mits zij gebiecht en gecommuniceerd, en vurige gebeden voor de verheffing en zegepraal der Heilige Kerk tot den Vader der barmhartigheid zullen gestort hebben."

„DE HEILIGEN WIRO, PLECHELMUS EN ODGERUS,

EN HET

KAPITTEL VAN SINT-ODILIËNBERG" [1]).

Onder dien titel heeft de WelEerw. heer Wolters, vroeger kapellaan te St. Odiliënberg in Limburg, onlangs een merkwaardig werkje uitgegeven, hetwelk vooreerst eene kritische beschrijving inhoudt van het leven der bovengenoemde Heiligen, aan wie, zegt de schrijver met regt, niet alleen Limburg, maar geheel Nederland zeer veel te danken had. Na het leven dier drie ijverige geloofsverkondigers uit de VIIe en VIIIe eeuw, volgt eene zooveel mogelijk volledige opgaaf van hetgeen met hunne overblijfselen op de plaats hunner vestiging en huns overlijdens, den St. Petrus- of St. Odiliënberg, voorgevallen is, met de geschiedenis van het kapittel, hetwelk reeds vroegtijdig aldaar opgerigt, in de XIVe eeuw naar Roermond overgebragt, en ten laatste tot Kathedraal-kapittel verheven is geworden. Als bijlagen volgen verscheidene authentieke stukken, voor een gedeelte tot nog toe niet uitgegeven, en drie Officiën, die vroeger ter eer van den H. Wiro en medgezellen in gebruik waren. Het een en het ander is ruim voorzien van aanteekeningen, waarin vele wetenswaardige bijzonderheden vervat zijn, betreffende de

---

[1]) Te Roermond, bij J J. Romen. 1862.

kerkelijke geschiedenis van Nederland, vooral die der oude bisdommen van Maastricht, Utrecht en Roermond. Allen, welke daarin belang stellen, en inzonderheid diegenen, welke een naauwkeurig historiesch onderzoek waarderen, zullen buiten twijfel de verdienste erkennen van den Eerw. heer Wolters, die met voorbeeldige vlijt en blijkbare geestdrift de uit haar aard niet aangename taak volvoerd heeft, van, bij oordeelkundig onderzoek der oudste en beste schrijvers en der geloofwaardigste plaatselijke overleveringen, in een betrekkelijk kort bestek datgene zaam te vatten, wat betreffende het onderwerp zijner studie, met genoegzame zekerheid, viel aan te wijzen, of ten minste met veel waarschijnlijkheid kan worden aangenomen. Voor ons, we hebben het werkje met groote voldoening doorgelezen, en meenen er slechts regt aan te doen weêrvaren, door het, voor zoover noodig is, der algemeene aandacht en bepaaldelijk den beoefenaars der Nederlandsche kerkgeschiedenis aan te bevelen.

Intusschen, de opregtheid vordert het te zeggen, wij hebben onze bedenkingen; en de Eerw. schrijver zal 't, hopen we, ten goede houden, dat we eenige aanmerkingen, die we op zijn arbeid meenen te moeten maken, hier kortelijk opteekenen.

Bl. 18 en 19 is verkeerdelijk Maximinus (Herculeus) in plaats van Maximianus, bl. 18 Constantinus (Chlorus) voor Constantius opgegeven. Ter zelfder plaatse wordt als tiende *algemeene* Christenvervolging die van Maximi[a]nus genoemd, met het jaartal 284. Nu hebben er vóór het einde der derde eeuw onder Maximianus, die maar een gedeelte van het Romeinsche rijk bestuurde, wel vervolgingen plaats gegrepen in verscheidene westelijke

landen van Europa, aan zijn gebied onderworpen, maar de tiende *algemeene* begon in den aanvang der vierde eeuw op aandrang van zijn rijksgenoot Diocletianus, met wiens naam die vervolging ook gewoonlijk wordt aangeduid.

Op bl. 23 lezen we: „dat de H. Wiro in de laatste „helft der zevende eeuw moet geboren zijn, blijkt uit „deze omstandigheid zijns levens, dat hij zich de HH. „Patricius, Cuthbertus en Colomba tot voorbeelden ter „navolging gesteld heeft. Nu stierf de H. Cuthbertus „eerst in 687; hij was in 651 nog een onaanzienlijk „jongeling. De H. Wiro daarentegen stierf omtrent „'t midden der achtste eeuw in ver gevorderden ouderdom; „vatten wij dus deze tijdstippen zamen, dan moeten wij „tot het besluit komen, dat Wiro, even vóór of kort na „den dood van den H. Cuthbertus geboren is." — Het zou dus omstreeks 687 wezen; dit is moeijelijk overeen te brengen, met de meening van den schrijver, dat Paus Sergius I, voor wiens sterfjaar hij zelf 701 opgeeft (bl. 35), onzen heilige tot bisschop heeft gewijd; immers Wiro kon bij 's Pausen dood, volgens die berekening, nog maar omtrent veertien jaar oud zijn. Maar is hij ten minste *in de laatste helft* der zevende eeuw geboren? ook tegen deze bepaling hebben we onze bezwaren. Zij hangt zamen met eene andere, voorkomende op bl. 62: „Ribadeneira „en Rosweidus stellen den sterfdag van S. Wiro in 't jaar „710. De Ram in het begin van Karel Martel's hof- „meijerschap, 716—741. Baronius en Ghinius: omstreeks „750. Het *Ms. Florarium:* omstreeks 752 en Dempster „in 757. Ofschoon het ons niet mogelijk is, het juiste „jaar van Wiro's overlijden met zekerheid te bepalen, „zijn wij toch gezind hetzelve in 't midden der 8e eeuw

„te plaatsen, omdat Wiro, die een hoogen ouderdom „bereikte, toch eerst in de laatste helft der 7e eeuw ge„boren werd." — Het bevreemdt ons, dat, bij zooveel onwisheden, de schrijver geen acht schijnt te hebben geslagen op de stellige verzekering van Ghesquière, dien hij toch omtrent andere punten blijkbaar geraadpleegd heeft. In het zesde deel namelijk der *Acta SS. Belgii selecta*, zegt Ghesquière, bl. 197: „dat de H. Plechelmus „*eenigen tijd* den H. Wiro overleefd heeft, wordt tegen„woordig door niemand bestreden" [1]): hij beroept zich verder op een door Bollandus geuit vermoeden, en meer nog op de uitdrukkelijke berigten van Pagi en Knippenbergh. Daar nu volgens eene, naar het schijnt, door niemand betwiste en door den Eerw. heer Wolters zelven (bl. 61) aangenomen opgaaf van het *Ms. Florarium* de H. Plechelmus in 732 (15 Julij) is overleden, zou uit Ghesquière, Pagi en Knippenbergh kunnen afgeleid worden, dat Wiro's dood, niet *in het midden der achtste eeuw*, maar vóór 15 Julij 732 is voorgevallen. Daar is echter op gezag der bovengenoemde schrijvers nog meer te besluiten. Bollandus namelijk vermoedt [2]), maar Pagi [3]) en Knippenbergh [4]) verzekeren en Ghesquière heeft het aangenomen, dat Pipijn (van Herstal) *na Wiro's dood*

---

1) «Quod S. Plechelmus S. Wironi *aliquamdiu* superstes fuerit, «nemo hodie in controversiam vocat.»

2) In Actt. S. Wironis ad finem paragr. II: «an fortassis «S. Wiro ante Pippinum et S. Plechelmum e vita migravit, et «qui illi confiteri consueverat Dux, eadem ratione modoque *deinceps* «S. Plechelmo confessus est?»

3) In *Annal.* Baronii ad ann. 734: «*mortuo Wirone* Pechthel«mus [sic] eidem Pippino a confessionibus fuit.»

4) In *Hist. Eccl. Duc. Gelriae*, p. 35: «Pipinus etiam Plechelmo «peccata sua confessus legitur, *Wirone utique jam defuncto.*»

zijne zonden kwam belijden bij Plechelmus. Er kan hier, de Eerw. heer Wolters heeft het duidelijk aangetoond (bl. 43), aan geen anderen Pipijn dan dien *van Herstal* gedacht worden. Maar deze is immers reeds in 714 overleden (bl. 43)? Derhalve zou men den dood van den H. Wiro in *den aanvang* der achtste eeuw moeten plaatsen, en zou dus de opgaaf van Ribadeneira en Rosweide [1]) (zie boven), namelijk het jaartal 710, niet weinig bevestigd worden. En verder, dewijl de H. Wiro in *hoogen ouderdom* overleden is, moeten we, zoo het waar is, wat bovengemelde schrijvers over het biechten van Pipijn gezegd hebben, ook gelooven, dat onze heilige niet, zooals de Eerw. heer Wolters denkt, in de *laatste*, maar in de *eerste helft* en zelfs eenige jaren vóór het midden der zevende eeuw geboren is, en zich alzoo den H. Cuthbertus reeds *bij diens leven* ten voorbeeld gesteld heeft. We meenen, bij dit verschilpunt, de genoemde oordeelkundigen veilig te kunnen vertrouwen; de Eerw. schrijver is welligt van een ander gevoelen, doch ook in dit geval zien we ongaarne hunne zoo bepaald uitgedrukte opgaaf met stilzwijgen voorbijgegaan.

Bl. 43, moet in den laatsten volzin der noot, achter den naam *Pippinus* noodzakelijk *van Herstal*, of ten minste eene bepaling worden bijgevoegd, dewijl anders de onderstelling van Baronius moeijelijk is te begrijpen.

Bl. 50 lezen we: „Miraeus zegt uitdrukkelijk: „*al-*„*daar* [op St. Odiliënberg] *is* EERST *een klooster ge-*„*weest van monniken.... en van een klooster is het een*

---

[1]) *Gener. Legend. der Heiligen.*

„*kollegie geworden van Kanunniken met een Proost*" [1]). Nu hebben, ook volgens den Eerw. heer Wolters (bl. 26), de Sepulchrijnen in de 14e eeuw op dien berg verblijf genomen, lang na het ontstaan (vergelijk bl. 70) van bovengenoemd kollegie [2]), en dus nog langer *na* de monniken, van wie Miraeus gewaagt. Maar de Eerw. schrijver moet zich dan ook vergist hebben in hetgeen hij op dezelfde bl. 50 gezegd heeft: „*nergens* wordt mel„ding gemaakt van het feit, dat vóór de Sepulchrijnen „zich op den berg vestigden, er regulieren gewoond „zouden hebben"; en in de nog sterker verzekering bl. 26: „*niets* is er wat het bestaan eener klooster-orde „op den St. Odiliën-berg vóór de 14e eeuw, *onderstelt* „of *doet vermoeden.*"

Op bl. 63 wordt gehandeld over drie geschriften, door Thomas Dempster [3]) aan den H. Wiro toegekend. De Eerw. heer Wolters vindt, dat „de *titels* dezer werken „aan Dempster's onderstelling *weinig geloof* schenken." Ons daarentegen komt het voor, dat de bezwaren, aan deze titels ontleend, volstrekt niets aan de geloofwaardigheid van Dempster's opgaaf benemen. Immers het eerst vermelde werk van den H. Wiro zou geweest zijn: *Ordinationes Ecclesiae suae;* de Eerw. heer Wolters mistrouwt zulks, „omdat Wiro geen bepaald bisdom had

---

1) „Fuit illic primo monasterium *monachorum* et ex monasterio „factum fuit collegium canonicorum cum praeposito". *Donatt. Belgg.* Lib. II, Cap. XII.

2) Dat eerst *na* de *verplaatsing* van dat Kollegie naar Roermond (1361), de Sepulchrijnen te St. Odiliënberg zijn komen wonen, zegt Knippenbergh, *Hist. Duc. Gelr.*, Lib. III, cap. III, p. 101.

3) *Hist. Eccl. Scot.*

„*in deze streken*, maar een regionair bisschop was, en „dus niet gezegd kan worden voor *zijne* kerk geschreven „te hebben, of het moest voor zijn *vorig bisdom in „Schotland* geweest zijn." Maar juist omdat dit laatste zeer mogelijk is, en Dempster daarenboven niet zegt, dat het werk door Wiro *na* diens vertrek uit zijn vorig bepaald bisdom in Schotland opgesteld is, vervalt de geheele bedenking. Het tweede geschrift zou geheeten hebben: *Epistolae ad Pipinum* REGEM; hiertegen heeft de Eerw. heer Wolters aangemerkt: „Wiro leefde niet „onder den *koning* Pippinus, maar onder den hofmeijer „Pippinus van *Herstal.*" De Eerw. schrijver gelieve zich hier te herinneren, wat hij zelf op eene andere plaats (bl. 43) gezegd heeft: dat namelijk Pippinus van Herstal dan eens *dux*, dan eens *prorex*, dan eens — *rex* genoemd is, en „overigens de titel van koning „*niet slecht paste* aan iemand die grootvader eens ko„nings was, en zelf de koningen, die hij diende, be„stierde." Eindelijk is over de aan Wiro toegeschreven: *Epistolae ad fratres Odiliae* de bedenking gemaakt, „dat „er niet gezegd wordt aan de broeders van *welke* Odilia „die brieven gerigt waren." Wij moeten erkennen, niet te begrijpen, hoe, op zich zelf genomen, het ontbreken dezer aanduiding iets afdoet bij de vraag, of Dempster's opgave al dan niet geloof verdient.

Volgens het Officie van het bisdom Roermond (in 1609 door bisschop Cuyckius uitgegeven) hebben de Utrechtsche Kanunniken door de Noormannen verjaagd, het ligchaam van den H. Wiro (vroeger voor een groot gedeelte naar Utrecht gebragt) onder de bescherming van koning Lotharius, weder naar St. Odiliënberg teruggevoerd. De Eerw. heer Wolters acht zulks minder waar-

schijnlijk, wijl bisschop Baldericus de relikwiên van den H. Wiro met die van andere Heiligen te Utrecht in den loop der tiende eeuw wedervond. Bij zulk een stellig berigt van het Officie, uit andere geschriften opgemaakt, is het evenwel zeer denkbaar, dat tusschen de negende en tiende eeuw de bedoelde heilige overblijfselen weder naar Utrecht overgebragt, en later uit vrees voor heiligschennende vijanden aldaar weder verborgen en zóó verloren geraakt zijn, eer ze door bisschop Baldericus teruggevonden werden. Het is althans wel zeker, dat de onmiddellijke voorganger van Baldericus, namelijk de H. Radbodus († 918), *wegens de vijandelijke verwoesting der stad Utrecht*, tijdelijk in Deventer zijn verblijf moest gaan houden; en ook het ligchaam van dezen heiligen bisschop, dat, bij zijn dood, in laatstgenoemde stad begraven was, moet ten gevolge van treurige omstandigheden verborgen en verloren zijn geweest, omdat zijn eerste opvolger dat ligchaam, te gelijk met de overblijfselen van den H. Wiro, Plechelmus, en anderen, zooals het verhaal zegt, *op wonderdadige wijze* heeft wedergevonden.

Hiermede besluiten we onze aanmerkingen op den geschiedkundigen inhoud van het werkje; we wenschen dat de Eerw. schrijver spoedig tot eene tweede uitgaaf zal kunnen overgaan, en in dat geval hopen we eene en andere minder goed Hollandsche uitdrukking vermeden [1]),

---

[1]) Daartoe brengen wij: zich *verzondigen* en: zich aan den akkerbouw *overgeven* (bl. 15); in den *rang* zijner medeburgers eene aanzienlijke plaats bekleeden (bladz. 24); door ijver *voortgestuwd* (bladz. 25); de zee scheen hare woeste baren met voorkeur tegen hem te rigten, ten einde zijn godvruchtig voornemen te dwarsboomen (bl. 34); later gevierde *jubeljaren* hebben dat *jaartal* (706)

en vooral de berijmde legende van „de Korenbloem", waar we het allerliefste niets meer over zeggen zullen, gansch en al weggelaten te zien.

VOLKSLEKTUUR [1]).

Vrij algemeen en luid is het geroep, of liever de bittere klagt over den altoos toenemenden en nimmer te verzadigen leeslust; en dat wel, voegt men er bij, onder *alle* standen, en *elken* leeftijd. Lezen moet thans een ieder: heeft of vindt hij geene goede, hij grijpt naar de kwade boeken.

Lezen moet men, het zij zoo 't wil, dus gaat men voort; derhalve gezorgd, dat er boeken, allerlei boeken en allerwege voorhanden zijn, opdat het slechte geweerd, door het onschadelijke, of het heilzame vervangen, alzoo de leeslust, van het kwade tot het goede overgebragt, verplaatst worde. Bezorg vooral lektuur van die soort als men meest begeert. Romans, romantische verhalen!

---

ook *aangenomen* en schijnen dus dit gevoelen te bevestigen (bl. 48); een toren, *roemvol* door een *beeld bekroond* (bl. 79), en *aanhang*, voor aanhangsel (bl. 177).

1) We danken dit opstel aan een priester van veeljarige en veelzijdige ondervinding, en geven het daarenboven zooveel te liever, wijl we ons met zijne wijze van zien genoegzaam kunnen vereenigen, en het ook ons allernuttigst voorkomt, dat men eens zulke praktische opmerkingen hoore.

Wilt gij ingang, hul de lessen, vermaningen, de geschiedenis van hooge en gewijde personen, ja van Heiligen zelfs, in de nevelen en kleuren des *romans*; prikkel tegen prikkel! en naar den dorst zij de drank. Breng aan en altoos aan!

Let eens, voegt men ons verder, en met zeker ongeduld toe, let eens op hetgeen er in België, Frankrijk, Duitschland geschiedt: bij honderdduizendtallen worden daar jaarlijks goede geschriften en boeken verspreid; wat zijn we, dáárbij vergeleken, nog ten achter! Derhalve: bibliotheken! leesinrigtingen! velerlei tijdschriften, volksboeken, volkstaal, volkslektuur in ruimen voorraad voor alle gezinnen en behoeften, voor rijk en arm, voor elken leeftijd, voor kind en grijsaard! Vraagt men nog geen *kinder*PREKEN, gelijk, zeer eigenaardig, de Protestanten ze hebben: *kinderlektuur* toch, en *literatuur voor kinderen* mag er volstrekt niet ontbreken.

Deze en vele dergelijke beweringen, op allerlei toon en wijze afgewisseld, hoort men gedurig herhalen; in tal van prospectussen en verslagen staat het breed uitgemeten te lezen. Gelijk de Protestantsche genootschappen Jood en Heiden, en heel de wereld met gedrukte bijbels en traktaatjes zoeken te bekeeren: zoo zijn er onder de onzen, die wanen, dat een vloed van boeken het nieuwe leven voor de menschheid zal aanvoeren.

Hoezeer we ook van harte gaarne hulde doen aan de goede bedoeling, de geestdrift en ijver van verre de meesten die aldus spreken, hebben we toch tegen soortgelijke beweringen enkele meer of minder gewigtige bedenkingen, welke we ook aan anderen ter beoordeeling en overweging wilden geven, en ten dien einde aan de Redactie van *de Katholiek* ter plaatsing aanbieden; zoo

althans hare zienswijze niet al te zeer van de onze verschilt.

Vooreerst, om met gezegde behoefte te beginnen, merken wij tegen hen die zich den leeslust zoo *algemeen* denken, dadelijk aan, dat we immers niet alles in ernst moeten opnemen noch in rekening brengen wat blijkbaar of geheel of grootendeels uit *eigenbelang*, welk ook, luide wordt aangeprezen. De koude toon, waarop er over gevaarlijke lektuur geklaagd, en het heilmiddel aanbevolen wordt, verraadt den oorsprong genoeg; ligt denken we daarbij aan de vele brommende aankondigingen van zekere artsenijen en behoedmiddelen. 't Is enkel en alleen om het geldelijk voordeel te doen.

Ten tweede komen we er, als Nederlanders van geslachte tot geslacht, tegen op: dat men geen onderscheid gelieft te maken tusschen land en land, tusschen volk en volk. 't Is den Nederlandschen Katholieken, met hun legelijk geloof, met hun ordelievend leven weinig eer gedaan, dat men hen op ééne lijn stelt met elk ander volk, en niet als goede Hollanders, maar als uitheemschen, met elk uitheemsch middel behandeld, met alle uitheemsch werk bedeeld, en hier, in spijt van ons betrekkelijk klein getal, alles in mate en omvang als bij geheel Katholieke volken ingevoerd en verbreid wil hebben. Worden er elders bijv. tien- of honderdduizenden exemplaren van eenig boek verspreid: dat cijfer is de maatstaf; wordt dat niet ten naaste bij bereikt, dan heeten we ten achter!

Doch, ten eerste, gelijk we zeiden, men denkt niet aan ons zooveel geringer aantal; men vergeet ten tweede, dat wij tot ons eigen klein land beperkt zijn, maar Belgische (hetzij Fransche of Vlaamsche), Fransche, Duitsche, ook Engelsche werken thans, in alle landen, en

niet het minst juist in ons midden verbreiding vinden.

Ten derde danken we God, dat de behoefte aan allerlei lektuur ten onzent stellig niet zoo groot is als elders, wat men ook gewoon zij, elkaâr ten dezen om strijd na te schrijven. Ofschoon wij zeer goed weten, dat er in België, Frankrijk, Duitschland voortreffelijke Katholieken bij menigten zijn, aan wie we ons kunnen spiegelen, hebben we niettemin te huiveren voor dien zekeren Belgischen, Franschen, Duitschen geest, waartegen wij, zieleherders, de ons toebetrouwden uit alle magt pogen te behoeden. Waar bijv. zijn hier te lande parochiën, gelijk men er helaas! niet weinig in Frankrijk en België kan aanwijzen, waar uit gebrek aan geloof, uit onkunde en onverschilligheid zulk eene algemeene minachting en overtreding der kerkelijke geboden bestaat? 't Is onzen geloovigen onregt aandoen, zoo iemand daarom alleen, wijl een Fransch of Duitsch heer ons met een vloed van woorden komt vertellen, dat ten zijnent dit of dat liefdewerk zulk eene behoefte is en zooveel goeds voortbrengt, het ook dadelijk hier wil overgeplant hebben, en er over jammert, bijaldien het niet dadelijk geschiedt, of niet zoodanige uitbreiding erlangt als in het zich ten model gestelde land.

Is schrijver dezes dan tegen de uitbreiding van liefdewerken, bepaaldelijk tegen dat der goede lektuur?

Het zij verre! Hij vertrouwt zelfs, tot menig liefdewerk, inzonderheid ook der verspreiding van heilzame geschriften, het zijne bij te dragen. Nogtans is hij van meening, dat men bij dit alles met het oordeel des onderscheids moet te werk gaan, en dit niet altijd geschiedt.

Meermalen dacht hij er ernstig over na, en sprak er met niet weinige, zoo oudere als jongere medebroeders over, of 1e werkelijk de leeslust thans *algemeen* zooveel grooter

is dan vroeger? of men 2e, aangenomen, dat er inderdaad in alle standen een schadelijke, verderfelijke leeslust heerscht, juist wél de regte middelen aanwendt, om dat kwaad te bestrijden?

Zie dan hier, wat, na veel over- en wederspreken, onze en veler bevinding en bescheiden meening over dit onderwerp is. Kan men haar niet geheel deelen: we vertrouwen toch een en ander te zullen opmerken, wat de aandacht verdient.

Is de leeslust thans zooveel grooter dan te voren? Hier is dadelijk onderscheid te maken tusschen de dorpen en de steden.

Indien men enkele dorpen, in den steedschen dampkring en geest levend, uitzondert, is over 't geheel de leeslust buiten, hoewel eenigzins gewijzigd, niet bijzonder vermeerderd; hetwelk wij, met de dorpsherders, ronduit gesproken, voor een grooten zegen achten. Al nemen we ook gunstige uitzonderingen aan, gelijk we ongetwijfeld doen, waar toch is het, dat zij die buiten véél lezen, al is 't ook niets schadelijks, alles behalve de aangenaamste leden eener gemeente, en niet zelden onverdragelijke betweters zijn. Vroeger las men juist niet zooveel minder, maar iets anders; men las niet altoos door, maar op gezette tijden; en veelal in eene zelfde soort van boeken; daar was niets *hartstogtelijks* bij. In de lange winteravonden, niet geheel door den arbeid ingenomen, op de zondagen en de hooge feesten, in den vastentijd, werd er gelezen; hiervoor had men een zeker aantal werken, vaste *huisboeken*, waaronder ook folianten, die stof inhielden voor meer dan één winter, en, uitgelezen, weder in andere gezinnen rondgingen; levens en legenden der Heiligen; de geschiedenis van het Oude en Nieuwe Tes-

tament; pelgrimsreizen. Op de feesten en zondagen las men gaarne uitleggingen van epistels en evangeliën, van den katechismus; men had den Dubbelen Zieletroost, ettelijke kernachtige boekjes over de geschilpunten; in de vasten werden er overwegingen van 's Heeren lijden gelezen, uit den deftigen Fraats, vooral uit den beknopten Offerman. Ook raadpleegde men zijne Dienst van de Goede week, en sloeg veel en gaarne zijne Kersliederen en andere liederenboekjes op.

Thans nog is er op het land veel van dien aard behouden; moge het behouden blijven, maar geve men, des gewenscht, leesboeken van dienzelfden en gelijken aard in behagelijker vorm. Zeer welkom zijn ons derhalve de verschillende nieuwe uitgaven van de Levens der Heiligen [1]); zeer welkom de Bijbelsche Geschiedenis des O. en N. Testaments, van Prof. Muré, welkom inzonderheid ook om de platen, die er zeer wijselijk, naar de oude geliefde en leerzame manier, bijgevoegd zijn. Onze vaste meening is het, dat men zeer zeker buiten in die oude goede rigting moet blijven, of er toe terugvoeren: tot de standwerken, blijvende *huisboeken*, gelijk men er ook degelijke had en heeft op het gebied der ascetiek; waarbij evenwel nieuw-uitkomende, wezenlijk goede werkjes eene gepaste afwisseling kunnen geven. Wat er gevaarlijks wezen of komen mogt, als bijv. Protestantsche traktaatjes, welligt de gewone Almanakken, nu zoo gemakkelijk o a. door den Vincentius-Alma-

1) De bekende uitgave in 4 deeltjes door van Nouhuys en Hesseveld, bij C. L. van Langenhuysen te Amsterdam; — de goedkooper herdruk in kleiner formaat van de Levens der Heiligen, door van der Haagen, bij Gebr. van Langenhuysen, te 's Hage; — de nieuwe Levens der Heiligen, die door Pastoor van Bemmel vertaald, en bij de wed. van Rossum te Utrecht uitgegeven worden.

(*Aanteekening eens derden.*)

nak te vervangen, misschien ook schoolboeken: dat alles worde met alle zorgzaamheid en nadruk *geweerd.* Wat belet ons, het streng te doen? Doch dit niet enkel; gevaarlijk is het, daar de begeerte naar verdere, al is het ook goede romantische lektuur, gaande te maken, of over 't geheel, buiten gezegd gebied, den leeslust te wekken en gedurig te komen prikkelen. Eene ondoordachte aanmerking is het, die we ergens vonden, dat men dan wel „tegen de verspreiding van alle boeken — van het kerk-„boek af tot den nuttigsten almanak toe —" zou dienen te wezen. Dat is zeker wel wat jeugdig gesproken.

In de steden is het ten deele anders gesteld; we zeggen: ten deele. Vooreerst kwamen daar een aantal lieden van buiten wonen, die God dank! ook dáár de vroegere eenvoudigheid bewaarden; vervolgens zijn er eene menigte geboren stedelingen, die voor laatstgenoemden in Christelijke eenvoudigheid niet behoeven te wijken; eindelijk onze ondervinding is: dat er in de meeste kleine steden weinig *ongeregelde* leeslust bestaat. Men vindt dien echter in enkele stadjes bij zekere klasse van personen; desgelijks in onze weinige groote steden, alwaar natuurlijk, bij het grooter getal inwoners, ook meer leeslustigen zijn, en buitendien ook ingevolge den prikkel, dien zij daar te eerder, vooral van onkatholieke zijde, bij verschillende gelegenheden ontvangen.

Aan zoodanige lezers nu, bij wie reeds eene soort van ongeregelde drift is gewekt, moet dan vooral worden gedacht. De vraag is slechts, hoe het best in hunne behoefte te voorzien; of liever, hoe de aanvankelijke, of reeds gevestigde hartstogt — want dát is het spoedig bij velen derzulken — kan worden ingetoomd en ten goede teruggeleid?

Over de eerstgenoemde stedelingen is hier geen spraak; zij staan, in ons oog, gelijk met de eenvoudige dorpelingen; men houde *alle* romantische lektuur, ook de goede, verre van hen; *alle* lektuur, die overspant, in eene hun vreemde zinnenwereld binnenvoert, en eene onvoldaanheid, eene leegte, een gemis, eene hun onbekende vage zielsgesteltenis voortbrengt, welke voor de zeden, voor het huiselijke en maatschappelijke leven, zelfs voor het geloof alligt de gevaarlijkste gevolgen hebben kan.

Maar wat dan met hen te doen, die, hoe dan ook, lezen willen en lezen moeten?

We weten op de eerste plaats geen gepaster antwoord dan de vermaning, door onzen H. Vader in zijne laatste, zoo leerrijke Allocutie op dit punt gegeven; eene vermaning, door den Hoogwaardigen Bisschop van Haarlem, bij eene plegtige gelegenheid [1]), aan een groot aantal geestelijken op het hart gedrukt. We konden er een paar regels, die de seminariën betreffen, uitlaten, maar geven liever de plaats in haar krachtig en dringend geheel:

„Houdt dan nooit op," — dus spreekt het Hoofd der Kerk tot de vergaderde kardinalen, patriarchen, aartsbisschoppen en bisschoppen, — „houdt dan nooit op, „met, zooveel in U is, de besmetting dier afschuwelijke „pest van de geloovigen VERWIJDERD te houden; dat is, „DE VERDERFELIJKE BOEKEN EN DAGBLADEN AAN „HUNNE OOGEN EN HANDEN TE ONTTREKKEN; hen ON„VERMOEID IN DE HEILIGE VOORSCHRIFTEN ONZER „VERHEVEN GODSDIENST TE ONDERRIGTEN en te be„kwamen; hen te WAARSCHUWEN en te vermanen, dat

---

[1]) De laatste prijsuitdeeling op het Seminarie *Hageveld*.

„zij voor die leermeesters der ongeregtigheid als van het „aanschijn eener slang wegvlugten. Blijft daarop vooral „al Uwe zorgen, en gedachten vestigen, dat de Geeste- „lijkheid heilig en kundig worde opgeleid en door alle „deugden schittere; dat de jeugd van beiderlei geslacht „tot eerbaarheid, vroomheid en alle deugd gevormd worde „en heel de studie-inrigting heilzaam zij. Waakt en ziet „allerzorgzaamst toe, dat er in de lagere noch hoogere „studiën ooit iets insluipe wat tegen het geloof, de gods- „dienst of de goede zeden strijdt."

Ons dunkt, dat al wie, gelijk wij, met zielzorg belast is, de allereerste en noodzakelijkste middelen in die vermaning vindt aangewezen; eene vermaning toch, die den geloovigen niet enkel zoo ééns voor te lezen was, maar hun telkens herinnerd, gedurig door overheden en ondergeschikten in beoefening gebragt moet worden. De grond, de kiem, de eerste oorzaak des kwaads moet vóór alles zooveel doenlijk weggenomen; en daarom moet alle slechte omgang gevlugt en alle slechte geschrift aan oog en hand ontrukt; wering derhalve, strikte wering is noodig van „*verderfelijke boeken en dagbladen*", met aanhoudend en degelijk onderrigt in de godsdienst, met heilzame vorming en opleiding in heel den loop van het onderwijs. Maar dat is onmogelijk! voert men ons toe. Helaas! in de bestaande omstandigheden, op menig punt, ja. Dat er nogtans ter regtstreeksche wering van schadelijke lektuur; ter vermijding van verpestend en zedebedervend verkeer; ter ontvlugting van uitheemschen en onkatholieken invloed; ter vereenvoudiging van zin en geest; ter bewaring van de oud-Hollandsche degelijkheid; ter voorkoming van het uithuizig, en ter aankweeking van het huiselijk leven: dat er voor dit alles veel méér gedaan kan worden, dan

gemeenlijk geschiedt, zal niemand van eenige ondervinding kunnen loochenen.

Intusschen beproeve men bij die bedorven lezers, de slechte romantiek door eene onschadelijke en goede te vervangen, ofschoon men zich bij die poging maar al te dikwerf teleurgesteld ziet. Met de beste bedoeling hebben sommige schrijvers, om voor romanverslinders den overgang naar het betere te vergemakkelijken, eene tusschensoort van literatuur uitgedacht, historie en roman tot in heilige geloofshelden der Kerk, in groote Pausen, zelfs van den jongsten tijd, ondereengemengd; of wel: men heeft in den trant, maar zonder het vernuft en de geestigheid van P. Abraham van St. Clara, niet enkel zedelessen over pligten van staat, maar de ernstigste geloofsleer, niet zoozeer *geestig*, maar *grappig*, *koddig* willen voorstellen, om ze ingang te doen vinden. Er zijn er ook, die zulk eene half-burleske verwarring van gewijd en ongewijd, van soort en soort, van onderwerp en vorm, welke tevens eene onwaardige verlaging der hooge geloofswaarheden is, luide hebben geprezen en aanbevolen. In weerwil van die goede bedoeling en dien lof, aarzelt schrijver dezes niet te verklaren: dat hij, en met hem vele in de dienst des Heeren vergrijsde priesters, een afschuw hebben van zulk eene mishandeling der heiligste zaken en personen; om niet te spreken van den walg, die een zoo schreeuwende wansmaak in hen wekt. 't Is evenmin te dulden, dat men eenige schitterende, zij het ook geene regtstreeks schadelijke, maar ligt herkenbare bladzijden uit bepaald verboden boeken overneemt, om ze onder een ander opschrift als een tegengift, naar men waant, aan duizenden lezers aan te bieden, op het gevaar af, dat ze nog met eene kerkelijke, misschien wel bisschoppelijke goedkeuring vereerd worden.

Een soort van klein tijdschrift ontleende onlangs aan eene andere „onderneming" deze woorden: „Wij zullen „best tevreden zijn, als wij elke twee maanden slechts „ééne goede gedachte verspreiden." Een treffend gezegde, gewis aan een edel gemoed ontvloeid. Met dat al moet de verdere *wijze* van behandeling leeren, of de ons onbekende leeken, welke aan het hoofd dier onderneming staan, bij het bezwaarlijke der taak, waarvan zij overtuigd zijn, ook altoos het bedenkelijke eener *periodieke* voldoening, welligt ook prikkeling van den leeslust levendig genoeg voor oogen hebben, om enkel en alleen ten opbouw werkzaam te zijn. En zoo we het *hoofddoel* van ganscher harte toejuichen, „het verspreiden van meer„dere kennis in de Katholieke geloofs- en zede„leer", hoofdzakelijk voor behoeftige, maar toch ook voor andere gezinnen: onvoorwaardelijk kunnen we de daarop volgende vage verklaring niet onderschrijven: „Daarom willen we *die* vormen kiezen, die aan ver„schillende lezers believen en hen tot lezing trekken „kunnen, zonder ons doel uit het oog te verliezen." We verwachten beter van hun verstand en smaak, te meer wijl ook een ongenoemd geestelijke, naar we in een nuttig opstel vermeld zien, zijne diensten aan de redactie leent: nogtans, zooals die woorden dáár liggen, is daarmede de deur voor alle mogelijke behandeling, ook de *grappigste* bij de ernstigste zaken, wagewijd opengezet. Wat te erger zou kunnen worden, wijl de redactie zeer juist heeft begrepen, voor het volk ook een aantal houtsneden te moeten geven, en zij alzoo gelegenheid zou vinden, om mede door het spel van *die* allerlei vormen verschillende lezers te „believen" en te „trekken". — 't Is waarlijk, of het lezen, niet op zijn Protestantsch van den

bijbel, maar toch of het *lezen* het groote middel moet worden voor allen en voor een ieder ter zaligheid.

In een paar opgekapte volzinnen wil iemand de volstrekt *algemeene* zucht om te lezen als „een onloochenbaar feit" en „voldingend" bewijzen: uit den bloei der bestaande bibliotheken en „het dagelijks[ch] verrijzen [?] van nieuwe leesinrigtingen. Toch zeggen we, dat men zeer overdrijft; maar is de „leeswoede", gelijk een ander het heet, werkelijk zoo groot, dan zal de onverstandige ijver ter *algemeene* verspreiding van lektuur, een goed deel der schuld dragen. Maar dan ook wordt het hoog tijd, beperkend, intoomend te werk te gaan; want razernij en dolheid schijnen, naar sommiger voorgeven, in aantogt; en de ergens zoo pathetiek geschilderde grijsaard, voorover met zijn bril in een boek turend, loopt nog gevaar, zóó op eens door die furiën weggerukt te zullen worden.

Maar, vraagt ligt iemand, wat wilt ge dan toch? Geene verspreiding van lektuur? onkunde bevorderen, althans niet bestrijden?

Wat schrijver dezes wil, is, meent hij, hoofdzakelijk hetzelfde wat onze H. Vader wil:

Ten eerste: naar pligt en geweten *slechte boeken en bladen* weren waar men moet en waar men slechts kan;

Ten tweede: degelijk, *waardig* onderrigt in geloofs- en zedeleer, in de kerkgebruiken, en wat verder geest en hart zonder verkeerden prikkel of overspanning voedt;

Ten derde geene *onvoorwaardelijke* verspreiding van lektuur, niet eens van de onschadelijke, zelfs niet van de *zoogenaamde* goede; en dit zeker niet, zoodra zij slechts in het romantieke valt, indien de lezers gelukkig voor dien geest nog behoed bleven. Er is een hooggevierd Vlaamsch schrijver, die met zijne niet ongodsdienstige maar ook

niet godsdienstige romans een aantal hoofden op hol heeft gebragt. Het is zeer gewis, dat er ook uit goede bibliotheken en leesinrigtingen vele boeken in gezinnen komen, die geenszins voor alle leden geschikt zijn, en toch door allen in handen worden genomen;

Ten vierde, eer voorzigtige beteugeling, dan voldoening en gedurige periodieke opprikkeling van de leesdrift waar ze bestaat; en in 's hemels naam! bij de eenvoudige geloovigen toch geen zucht voor *romans* gewekt, waar ze tot nog toe door Gods zegen niet bekend is;

Ten vijfde eindelijk: terugkeer, waar het kan, naar de vroegere, gematigde, nuttiger, voedender wijze van lezen, terugkeer naar de niet vele, maar goede *huisboeken*. Opmerkelijk is het, dat reeds eenigen zich in dien geest hebben werkzaam betoond; men denke aan al de bovenvermelde goede werken; verder heeft men eene nieuwe leerrijke *Dienst der goede week* [1]), het voorlang verschenen *Kerkelijk jaar* [2]), en andere leerrijke boeken; ook de zoo geliefde Kersliedjes en andere gezangen zijn en komen er in overvloed, en van kerkelijke goedkeuring voorzien [3]).

---

[1]) Door den WelEerw. heer Görtz. 's Hage, Gebr. van Langenhuysen.

[2]) Van Prof. van der Ploeg, bij dezelfde uitgevers.

[3]) Bijv. de schoone bundel der Gebr. Alb. Thijm. Amsterdam, C. L. van Langenhuysen, en vele liederen van genoemden hoogleeraar. — Jammer slechts, dat we ons nog over zooveel onhebbelijke, ik zeg niet ongewijde, maar zelfs gewijde liederen hebben te schamen. In de kerken, zelfs bij liturgische oefeningen, ja, onder eene processie met het H. Sakrament, hoort men ellendige, niet kerkelijk goedgekeurde liedjes zingen. Wie verlost ons ooit van zekere nieuwere bundels, zonder kerkelijke goedkeuring, niet vrij van kettersche stellingen, vol wansmaak, op uitheemsche Belgische, Fransche of Duitsche modellen berijmd. Daar staat in een veelgebruikt gezangboekje, in een nieuwerwetsch kreupeldicht tot het H. Hart van Maria, o. a. letterlijk: « Wil, heilig hart, voor

We behoeven ten slotte niet op te merken, dat we spraken van lektuur voor het volk; geschriften en boeken van ernstiger aard, voor bepaalde, eenigzins of meer gevormde lezers, zooals er naar de werkelijke behoefte des tijds, bijv. door den werkzamen heer Nuijens en anderen worden geschreven, liggen thans buiten onzen gezigtskring. Dergelijke arbeid valt daarenboven geheel in de bedoelingen des H. Vaders, onderrigt, bestrijdt, en stelt velerlei dwaling, inzonderheid den moedwilligen, thans zoo gebruikelijken laster, naar verdienste aan de kaak. Jammer slechts, dat zulke geschriften zoo moeijelijk in handen te brengen zijn van dezulken, die ze het meest behoeven. Nogtans ook de goedgezinden trekken er veel vrucht uit; zij worden er door gesterkt, en te meer door gewapend, om ter goeder uur de aanvallen des vijands met nadruk te kunnen afweren [1]).

't mijne spreken, dat u AANBIDT." Men kan niet zien, van welke hand bedoeld boekje, met zijne bijna honderd stukjes, herkomstig is; maar is 't geen schande? geen driemaal en zóóveel maal schande, als zulke ergerlijkheden herdrukt zijn? (*Aanteekening eens derden.*)

[1]) Zoo wenschen wij het beroemde werk des bisschops van Mainz: "*Vrijheid, gezag en Kerk*", waarvan eene goedkoope uitgave in Duitschland herhaaldelijk herdrukt, en ook eene vertaling (bij Petit te Rijsenburg) verschenen is, in veler handen.

Hetzelfde wenschen wij aan Nuijens' jongste werk over Paus Pius IX toe, waarvan de eerste aflevering bij C. L. van Langenhuysen te Amsterdam is uitgekomen.

"*Frans II te Rome*", door graaf von Scherer, (bij denzelfden) is een zeer tijdig boekje, en daarbij een offer "ten voordeele van den St. Pieterspenning". De vertaling echter is zeer ongelukkig uitgevallen, en heeft onder dat opzigt veel van *de Pinksterdagen te Rome*, mede bij genoemden uitgever. Het verschil is, dat het eerste zeer duidelijk op het oorspronkelijke, het tweede grootendeels op eene slechte vertaling bewerkt is. (*Aanteekening eens derden.*)

VERSCHEIDENHEDEN.

DE EERW. DUFRICHE-DESGENETTES.

Op den 26 April 1860 ontsliep te Parijs een priester, die wegens zijne zeldzame geestkracht, zijn zeer godvruchtig leven en belangrijke werkzaamheden eene bijzondere aandacht verdient. Zijn werk, nog meer dan zijn naam en leven, is op eene menigte van plaatsen, ook in ons vaderland, bekend. Gods rijke zegen rustte er op. Desgenettes werd den 10 Augustus 1778 geboren; vroeg reeds leerde hij God kennen, en vroeg ook beminde hij de H. Moedermaagd. Eene gewigtige daad van het leven des kinds, de eerste H. Communie, wendde de heftigheid en vurigheid zijner inborst, die hem weleens vervoerd hadden, geheel ten goede om.

In zijne jeugd onderscheidde hij zich door daden, welker koenheid en stoutheid God heeft gelieven te zegenen. Gedurende den loop zijner studiën te Chartres, wilde hij niet biechten bij een priester, die den bekenden eed had gedaan; en op eene openbare prijsuitdeeling weigerde hij, door de hand van een ingedrongen bisschop bekroond te worden. Later zag men hem voor eene revolutionaire regtbank de bevrijding zijns vaders, dien men in den kerker hield, vragen en verkrijgen; een anderen keer vorderde hij de heropening zijner kerk, en verwierf die ook, tot groote verbazing van allen, die over zijnen stap verschrikt waren geweest. Des nachts bezocht Desgenettes de vogelvrijverklaarde priesters in hunne geheime schuilplaatsen, en voorzag in hunne behoeften. Zijne ouders, vol angst over de gevaren waaraan hij zich blootstelde, zochten hem er aan te onttrekken, en gingen te Saint-Lomer op een buiten wonen; doch zijn gedrag was hetzelfde. Bij zijn terugkeer van een gedwongen verblijf te Alençon, begon hij zijne theologische studiën. Sedert lang koesterde Des-

genettes het verlangen om priester te worden; zijne ouders bleven er zich een geruimen tijd tegen verzetten, doch zagen zich eindelijk genoodzaakt, voor den wil Gods, die zich zoo duidelijk door de gebeurtenissen kenbaar maakte, te zwichten. In 1803 kwam hij in het seminarie van Sécz, werd in 1805 priester gewijd en tot pastoor van Saint-Lomer benoemd. Bij Napoleon's terugkeer, wegens zijne koningsgezinde gevoelens met gevangenneming bedreigd, was hij verpligt te vlugten en zich schuil te houden.

Later dacht Desgenettes er over, in de orde der Jesuïeten te gaan; zij echter begrepen, dat God andere inzigten met hem had, en weigerden hem aan te nemen. Kort daarna werd hij pastoor der *Missions-Étrangères*. Hij deed zóóveel goed in deze parochie en verwierf er zulk eene achting en eene zoo groote faam, dat Mgr. de Frayssinous er een oogenblik aan dacht, hem bisschop te doen benoemen. De Julij-omwenteling kwam, en na afloop daarvan moest pastoor Desgenettes, uit hoog noodzakelijke zorg voor zijne verzwakte gezondheid, zijn ontslag nemen, en vertrok naar Zwitserland. Te Friburg, waar hij twee jaren verbleef, werd hem de pastorij van Geneve en vervolgens de Fransche gemeente van Moscou aangeboden, waarvoor hij evenwel bedankte. Inmiddels brak de cholera te Parijs uit; de aartsbisschop vroeg de hulp van Desgenettes; ofschoon nog ziek, aarzelde hij geen oogenblik en kwam in zijne vorige parochie terug, waar hij, evenals vroeger, met onvermoeiden ijver werkzaam was. Na het bisdom van Verdun en dat van Corsica te hebben afgewezen, nam hij de slechtste parochie van Parijs aan; die, waar de goddeloosheid en het zedebederf ten top waren gestegen, de parochie namelijk der *Petits-Pères*, thans *Notre-Dame des Victoires* (Onze Lieve Vrouw der Overwinningen) genoemd.

Hoe zich de nieuwe pastoor gedurende vier jaren ook beijverde, al zijne pogingen bleven zonder vrucht; hij had zelfs plan zijn ontslag te nemen, toen hij eens, onder het opdragen der H. Mis, in het diepst van zijn hart eene stem meende te hooren, die hem zeide, dat hij zijne parochie aan het Heilig en Onbevlekt Hart van Maria zoude toewijden. Lang worstelde hij tegen deze gedachte in, welke hem echter niet verliet; eindelijk, aan eene ingeving van boven geloovende, besloot hij er toe, en den 11 De-

cember 1836 had de eerste oefening ter eere van de H. Maagd plaats.

Van toen af begonnen de bekeeringen; aldra toonde zich eene merkelijke verandering, er kwamen overvloedige vertroostingen van allerlei aard. Den 24 April 1838 verhief de Paus het kleine Broederschap van O. L. V. der Overwinningen tot den rang van algemeen Aartsbroederschap. Dit Aartsbroederschap is, gelijk alle werken die van den hemel komen, groot geworden ten spijt van veel tegenspraak, miskenning en beproeving. Thans, naar men berekent, telt het TWINTIG MILLIOEN leden en ZESTIEN DUIZEND ingelijfde broederschappen.

Pastoor Desgenettes toonde zich te midden van alle moeijelijkheden en beproevingen altoos geduldig, goed en liefderijk.

Drie en twintig jaren lang zat hij getrouw bij die avondbijeenkomsten voor; drie en twintig jaren lang beklom hij zelf den kansel, om de aanbevelingen te doen, de verkregen genaden te verhalen en aan het volk, voor het altaar van O. L. V. der Overwinningen vereenigd, het evangelie te verkondigen. Geen ander doel, geene andere gedachte had Desgenettes, al die drie en twintig jaren lang, dan de vereering van Maria in de harten in te prenten, en voor de bekeering der zondaren te arbeiden, zonder nogtans daarbij zijne eigene heiliging uit het oog te verliezen. Met de geestkracht die hem kenmerkte, had hij zich op de beheersching van zijn levendig en onstuimig karakter toegelegd, en hij was de zachtste, de geduldigste, de vriendelijkste, maar ook de nederigste mensch ter wereld geworden. Loftuitingen kwetsten hem. Sprak men hem van zijne faam, en kon hij zijn misnoegen niet te kennen geven, dan had hij een vrolijken kwinkslag bij de hand, om den aangeboden lof af te wijzen. Zijne liefde was niet minder groot dan zijne ootmoedigheid: nooit ontmoette hij op zijnen weg eene ellende die hij niet verligtte.

Dit leven intusschen, door buitengemeene inspanningen versleten, begon op eens en spoedig af te nemen; den 4 November 1859 droeg pastoor Desgenettes voor het laatst de H. Mis op; hij bleef evenwel nog een tijd lang biecht hooren, en sleepte zich naar de gewone oefeningen ter eere van Maria's H. Hart, waar hij, door zijne ingekeerdheid en godsvrucht, aan allen de grootste stichting gaf. Drie weken hield hij zijne kamer, ontving de laatste

heilige Sakramenten op den 20 April 1860, en ontsliep, rijk aan verdiensten, den 26ste derzelfde maand.

Pastoor Desgenettes heeft bij zijn sterven zijne papieren aan een zijner priesters, den Eerw. Défossés, vermaakt, die ze dezer dagen (4 deelen in 12°) heeft uitgegeven. Het zijn te zamen 146 preken of onderrigtingen, waarin men heel de godsdienst, hare geloofs- en zedeleer, hare eeredienst, hare feestgeheimen en sakramenten, behandeld vindt.

De *Revue du monde Catholique* zegt van Desgenettes' preken: Het is geen woord, dat meêsleept en vervoert; het is geene welsprekendheid, die de menigte schokt, in beweging brengt; zij heeft dat bekoorlijke niet, hetwelk aan de verbeelding behaagt en op die wijze den weg vindt tot het hart; zij verovert niet met geweld, maar door de kracht der waarheid; zij vestigt de overtuiging zacht maar grondig in den geest. Het is een matig woord; nooit ontwikkelt het eene gedachte in 't breedvoerige, maar kiest behendig de sterkst uitkomende punten, die voor het gehoor het meest toegankelijk en geschikt zijn, om de aan te toonen waarheid te doen vatten en begrijpen. Het is een woord, dat van eene groote theologische wetenschap, eene degelijke en heilige leer, een vurigen ijver voor het heil der zielen getuigt.

Pastoor Desgenettes bereidde zich altoos met veel zorg voor zijne preken en onderrigtingen; hij beefde, wanneer hij het woord Gods moest verkondigen, en was altoos bevreesd, dat de Christelijke waarheden, met door zijnen mond te gaan, ingevolge zijne schuld van hare krachtdadigheid zouden verliezen.

Ééne aanmerking heeft de genoemde *Revue*; zij drukt haar leedwezen uit, dat de Eerw. Défossés geene strengere orde in de rangschikking dier preken en onderrigtingen heeft in acht genomen; een gebrek echter, voegt ze er bij, dat van geen bijzonder gewigt is, het werk zelf niet raakt en ligt te verbeteren valt.

„GEBEDEN EN GEZANGEN, TEN DIENSTE DER GOUDASCHE PROCESSIE NAAR KEVELAAR."

We vestigen de aandacht op dit verbeterd Kevelaarsboekje, gelijk wij het vroeger op dat van Amersfoort en Utrecht hebben gedaan. Eere aan het Broederschaps-bestuur van Gouda, dat zoo spoedig het gegeven voorbeeld gevolgd, en de herziening aan zulke bevoegde handen toevertrouwd heeft.

Het Goudasche boekje is beknopter, doordat het minder gebeden bevat; het heeft vele liederen der twee genoemde processiën, doch ook een goed aantal eigen gezangen, zooals vóór en na het H. Misoffer, ter eere van den Zoeten Naam Jesus, van het H. Kruis, een smeekzang tot Maria, ter verwerving van een zaligen dood, met eene trouwe vertaling van vele kerkelijke antifonen ter eere van Maria. Daar zijn ook enkele bekende Latijnsche kerkhymnen, enz. in opgenomen, waarvan de Pelgrims onder het lof, dat ze op de bedevaart houden, gebruik maken. Het geheel is, inzonderheid voor zulk een werkje, bijzonder net uitgevoerd [1]), van kerkelijke goedkeuring, gelijk behoort, voorzien, en onder alle opzigten aanbevelenswaardig. Andere Processiën, wier liederen herziening behoeven, kunnen nu reeds drie onlangs verbeterde werkjes raadplegen, het verlangde uit haar eigen boekje, doch meer of minder hertoetst, behouden, en op die wijze gemakkelijk tot een schoon en doelmatig geheel komen.

TWEE BERIGTEN OVER HET CHRISTENDOM IN JAPAN.

Dat dezer dagen de aandacht bijzonder op Japan gevestigd is, heeft zijne vele redenen; doch het geloovig gemoed doet meer en *bidt;* bidt met de onlangs verheerlijkte martelaren van dat rijk, en ziet verlangend uit, of niet eindelijk weder het licht der waar-

---

[1]) Druk van H. Goorissen te Gouda. 1862.

heid voor de ongelukkige Japanezen zal opgaan. Met ontroering lazen we daarom zooeven (in de *Kerkelijke Courant* van 23 Aug. jl.) dit hoopgevend berigt:

„Het volgende uittreksel eens briefs van een Italiaan in Canton, d.d. 8 Mei 1862, verdient publiek gemaakt te worden: „Tegenwoordig openbaart zich in Japan eene buitengewone godsdienstige beweging. Het schijnt dat de goddelijke Voorzienigheid die met de canonisatie der Japansche martelaren in verband heeft willen brengen. Niettegenstaande het Christendom aldaar geproscribeerd is, had er toch onlangs eene groote manifestatie te zijner gunste plaats. De regering scheen er in het begin geen acht op te slaan; nadat zij echter had gezien, hoe omtrent 10,000 personen uit alle standen, zelfs uit dien der bonzen, het verlangen hadden uitgedrukt, om in de christelijke godsdienst onderwezen te worden, zoo begon zij met er een vijftigtal van gevangen te nemen; en er was al de invloed van het Fransche gezantschap toe noodig (waarvan P. Gerard de tolk is, en uit wiens mond ik heb vernomen wat ik thans schrijf), om hunne veroordeeling ter dood te beletten. Wij willen hopen, dat de goddelijke barmhartigheid haren magtigen arm zal gebruiken, opdat wij weldra de schoone dagen van den grooten H. Xaverius weder zien ontluiken." — „(Welligt [laat de *Kerkelijke Courant* volgen] brengt ook het tegenwoordig in Europa verwijlende Japansche gezantschap betere voorstellingen van het Christendom in zijn vaderland mede)."

Verblijdde ons dit schrijven, treurig daarentegen moesten ons deze regelen in *de Vereeniging* van Augustus jl. aandoen:

„Een Duitsch geneesheer, Dr. Schmidt, in dienst van een Amerikaansch Zendelinggenootschap, die in Nagasaki werkzaam is geweest, berigt dat zijn hospitaal goed bezocht werd; maar dat het Evangelie nog weinig of geen ingang in Japan vindt."

We mogen aannemen, dat hier het Protestantisme bedoeld is, waarvoor de dokter op zijne wijze ijverde: in zooverre geeft zijn berigt reden tot verheuging; maar treurig is het van verschillende kanten te vernemen, dat het Protestantisme, 'twelk sedert lang niet meer weet wat het belijdt, mede het oog op Japan heeft, en met zijn goud en invloed slechts werken kan en zal, om het eene ongeloof door het andere, om het heidendom door een Christen-

dom zonder Christus te vervangen. Reden te meer voor ons Katholieken, om onze boete en gebeden voor het afgodiesch Japan te verdubbelen.

BETERE VOORUITZIGTEN VOOR DE KERK IN CHINA.

De *Monde* deelt een edikt mede, door den keizer van China den 4 April ll. ten gunste der Christenen gegeven, 'twelk, naar men hoopt, eene merkelijke verbetering in hunnen toestand zal teweegbrengen. Prins Kong, het eigenlijke hoofd der Chinesche regering, heeft op aandrang van den Franschen gezant te Peking, den heer de Bourboulon, den jongen keizer een verzoekschrift aangeboden, waarop den zendelingen vrije prediking, en den Chinezen vrijheid van godsdienst is verleend. Wel is waar zijn de gedane beloften niet nieuw, maar toch in de gegeven omstandigheid meer te vertrouwen. China is thans niet geheel afgesloten als weleer, en de Fransche gezant, die dat edikt verkreeg, zal, in zijn betoonden ijver voor de Katholieke belangen, het naar best vermogen doen handhaven.

Daarbij komt ons een schrijven van Mgr. Guillemin, bisschop van Canton, het verkregen resultaat bevestigen; het gewaagt van nieuwe diensten, door den gezant aan de Kerk bewezen, en van den vooruitgang der godsdienst in dat rijk. Dat schrijven is van den 15 Junij jl. gedagteekend, en bevat o. a. deze verblijdende bijzonderheden:

„Met de vrijheid en bescherming, welke wij thans genieten, dragen onze pogingen ter uitbreiding van het Evangelie spoediger en belangrijker vruchten. In 1859 doopten we 234 volwassen heidenen; in 1860 klom hun getal tot 363, en in 1861 hadden wij er 542; hetgeen voor onze drie laatste jaren 1,139 nieuwe geloovigen geeft, die onze ontluikende Christen gemeente en het getal aanbidders van den waren God zijn komen vermeerderen. Allerwege rijzen onze kapellen op, eenvoudig en zedig als het begin des Christendoms, maar zij vereenigen de geloovigen in een zelfde middenpunt, en hechten de godsdienst als aan den grond van het land.„

Vervolgens spreekt de prelaat van den bouw der kerk te Canton: „Ik kan hier, zegt hij, den naam niet verzwijgen van den heer de Bourboulon, door wiens toedoen vooral dit plan is opgezet. Hij bezorgde ons den uitgestrekten grond, waar dit gedenkteeken zal oprijzen. Met die eerste dienst aan de godsdienst en aan Frankrijk niet tevreden, heeft hij onlangs nog, tot schadeloosstelling voor onze vroegere gestichten in dat gewest, een schoon en ruim terrein verkregen, waar wij een huis voor Fransche zusters zullen kunnen oprigten. Hiermede zijn we in de gelegenheid, eene nieuwe uitbreiding aan het liefdewerk der H. Kindschheid te geven en zeer veel goed te doen. De andere zendingen hebben niet minder reden, om zijnen ijver te prijzen.“

We melden hier een ander resultaat, door de Fransche, in vereeniging met de Spaansche wapenen verworven, en dat eindelijk eene betere toekomst voor het overschot der zwaar geteisterde Annamitische Katholieken doet verwachten.

Tu-Duc, in Cochinchina geslagen, en in Tonking door een opstand bedreigd, welke door een tot het Christendom bekeerd lid van het vorig vorstenhuis wordt geleid, heeft den vrede gevraagd, en daarbij vrijheid van godsdienst voor de Christenen aangeboden. 't Is te hopen, dat Tu-Duc opregt is geweest en het gesloten traktaat zal onderhouden. Er is echter wel reden tot vrees; en teregt verwijt men den Franschen keizer, dat hij in deze gansche ondersteuning der Annamitische geloovigen zoo weinig krachtdadig is te werk gegaan.

LOF DER KLOOSTERS IN EEN PROTESTANTSCH TIJDSCHRIFT.

Een schrijver in *de Nieuwe Recensent* geeft in N°. 9 van dit tijdschrift dezen opmerkelijken lof aan de vroegere kloostervereenigingen:

.... „Intusschen heeft de wereld oneindig veel verpligting aan

deze eerwaardige genootschappen; want bij de verwarring der tijden waren de kloosters de eenige woonplaatsen der vroomheid, der arbeidzaamheid, der matigheid en der geleerdheid. Uit hunne zware en digtgesloten muren kwamen de Evangeliepredikers te voorschijn, die onder de Germaansche en Slavische volken omwandelden om daar beschaving en leering te verbreiden, en wouden en woestenijen weken voor de inspanning der vlijtige monnikeu. Ook in ons Vaderland waren de kloosters een zegen voor het land. Waar vroeger de zee naar willekeur speelde en 't eene stuk land na 't andere verzwolg, waar de rivieren vroeger straffeloos buiten hare oevers traden en even straffeloos den oogst van den armen dorper vernielden, daar wierpen zij stevige en hooge dijken op, tegen welke de golven, kermend over hare magteloosheid, braken, of die den wilden en ongetemden stroom paal en perk stelden; daar werd het braakland ontgonnen en het konter gezet, waar vroeger onkruid en distelen wiessen; daar verrezen langzamerhand kloosterscholen, waar de jeugd in de noodzakelijkste wetenschappen werd onderwezen. En hoeveel nut deze laatste inrigtingen hebben aangebragt, vooral nadat zij door de broeders des gemeenen levens tot meerdere volkomenheid werden gevoerd, toen een Geert Groete zijne vormschool te Deventer opende en de stralen van het licht dat daar op den kandelaar werd gezet, zich van lieverlede over 't gansche land verbreidden, weet ieder die in de geschiedenis van ons schoolonderwijs niet geheel en al vreemdeling is."

Na zoodanigen lof ontbreekt het natuurlijk niet aan geweldige blaam. Ongetwijfeld waren er tijden, dat er op een aantal kloostervereenigingen niet weinig af te wijzen viel. De hervormingen, de strengere regels, welke dikwerf van ijveriger en heiliger leden der orden uitgingen, zijn ten bewijze, dat men niet blind was voor de toegenomen verslapping of het ingeslopen bederf. Maar hoe nu kan een man, die het bovenstaande schreef, en vervolgens over de Karthuizers handelend, van hen geen ander kwaad weet te zeggen dan dat zij niet spreken en geen vleesch eten, daarover zoo boos worden, dat hij in deze grofheden uitvalt:

"Inderdaad — mogen al de kloosters in de barbaarsche, in de grofste zonden en onkunde verzonken eeuwen, weldadige instellingen zijn geweest en veel goeds hebben te weeg gebragt - -

thans, in de negentiende eeuw, zijn ze ballasten en ze in stand te houden is tastbare nonsens. Zij hebben uitgediend — die eeuwen van dweeperij en onwetendheid zijn, Gode zij dank, voorbij."

Eenige bladzijden vroeger was de man nog zoo boos niet; hij zag de opheffing der kloosters wel te gemoet, maar maakte nog eenige uitzonderingen: "Het is dan, schreef hij, ook wel te voorzien, dat de kloosters vroeger of later zullen worden opgeheven — *behalve die*, welke zich door de opvoeding der jeugd, in 't bijzonder der vrouwelijke, of door de verpleging der kranken, zoo ongemeen verdienstelijk hebben gemaakt."

Indien dergelijke soorten van kloosters, voor zoover die naam hier past, mogen blijven, dan loopt het meerendeel der bestaande vereenigingen, dat zich immers aan beide of een dier beide liefdewerken toewijdt, vooreerst nog geen gevaar. En zoo de schrijver meer dan dit en het verder door hem beschreven nut der kloosters kende; zoo hij het verheven werk, dat ook de enkel bespiegelende kloosterlingen door boete en gebed voor heel de maatschappij verrigten, slechts eenigzins wist te waarderen: hij had bij de weldaden, welke hij met genoegen beschreef, nog veel hoogere kunnen optellen. Doch "een zinnelijk" of vleeschelijk "mensch", gelijk de apostel, die ook zijn ligchaam kastijdde, verklaart, "neemt niet "aan wat van den geest Gods is; want het is hem dwaasheid, en "hij kan het niet begrijpen, omdat het geestelijk beoordeeld wordt" (I Cor. II, 14).

SPROKKELINGEN.

DR. VEDER'S "TOESPRAAK" GEPREZEN. — Men gelieve zich te herinneren, wat er in onze vorige aflevering over de feestrede van dien Hervormden predikant gezegd is. Zij verdedigde de vereering der beelden bij gelegenheid der onthulling van Ary Scheffer's standbeeld te Dordrecht. Nu geeft haar de heer Nieuwhof in *de Nieuwe Recensent* (N°. 9) dezen lof:

"Met waardigheid heeft (bij die beeldonthulling) een christen-

leeraar het woord gevoerd. Wij mogen den heer Veder geluk wenschen met de wijze, waarop hij zijne taak volbragt heeft. Zijne feestrede is eenvondig en duidelijk, had geene behoefte aan zwelling [!] en overspanning [!], zij is *in den geest des Christendoms* en van den man, voor wiens nagedachtenis zij een gedenkteeken hielp stichten. Die stichting moge naar den wensch des redenaars er toe bijdragen, dat naar het voorbeeld van Scheffer, elk in zijnen kring en met de hem verleende gaven ijvere voor alles, wat den geest veredelt en het hart heiligt."

Ziedaar dan van Protestantsche zijde eene andere regtvaardiging van de Katholieke vereering der Heiligen en hunner beelden.

SNUGGER BERIGT. — Met allen ernst doet de heer T. M. Looman in *de Vereeniging* (van Augustus) deze mededeeling:

"ITALIË. — *Priesters die in den Bijbel lezen.* — Een Christen die persoonlijk den godsdienstigen toestand van Italië kent, verhaalde onlangs (zoo lezen wij in *den Evangelist*) dat in zekere stad van dat land tachtig priesters gevonden worden, die alle dagen in het geheim bij elkander komen om den Bijbel te lezen, elkander te vermanen en te bemoedigen."

Dát zijn drie berigtgevers, die er iets van weten, wat een priester dag aan dag te doen heeft! Waren er tachtig priesters die den bijbel *niet* lazen, dan ware het een verschijnsel, juist om het gansch vreemde, der vermelding niet onwaardig.

LETTERLOOVER.

KERKELIJKE ANTIFONEN

TER EERE VAN MARIA.

I.

ALMA REDEMPTORIS MATER. *

Verheven Moeder! uit wier schoot
Ons aller Zaligmaker sproot;
Gij, Hemelpoort, die open staat;
Gij, Zeester! die ons niet verlaat:
Breng 't vallend volk, dat op wil staan,
Breng gij het uwen bijstand aan;
Die, waar natuur verbaasd op staart,
Uw heil'gen Schepper hebt gebaard;

*) De vertaler wenscht hier de aanmerking gemaakt, dat hij, om de geliefde zangwijzen dezer Antifonen, aan de versmaat gebonden was.

Gij, Maagd zoo vóór als na dien stond,
Neem 't *Ave* uit des Engels mond,
En zie, o Moeder van den Heer!
Ontfermend op ons, zondaars, neêr.

II.

AVE REGINA COELORUM.

Gegroet, o Hemelkoningin!
Gegroet, der Engelen Vorstin!
Heil u, o Spruit! o zaalge Schoot!
Waaruit der wereld 't licht ontsproot.
Wees, glorierijke Maagd! verblijd,
Die onder allen 't schoonste zijt;
Gegroet, o gij, zoo vol van eer!
En bid voor ons bij onzen Heer.

III.

REGINA COELI.

Verblijd u, 's hemels Koningin!
Alleluja!

Want Dien gij droegt vol moedermin,
Alleluja!
Stond, naar zijn woord, weêr op uit 't graf,
Alleluja!
Bid God genade voor ons af.
Alleluja!

De Heer verrees: o wees verblijd,
Alleluja!
Maria! die zijn Moeder zijt.
Alleluja!

IV.

SALVE REGINA.

Wees gegroet, o Koninginne!
Moeder, gij, der teed're minne,
Gij, ons leven, hoop! zoo zoet,
Wees, Maria! wees gegroet.

't Is tot ú dan, dat wij vlugten,
Onder tranen en veel zuchten,
Tot u rijst ons klaaggeschal
In dit aardsche tranendal.

O dan nu, wil voor ons spreken,
't Goedig oog slaan op ons smeeken,
Gij, die altoos voor ons pleit,
Moeder van barmhartigheid!

En na dit ons ballingsleven
Toon ons Jesus, hoogverheven,
Heil'ge vrucht van uwen schoot,
Toon Hem ons bij onzen dood.

O dan, Moeder vol ontferming!
Toon ons, kind'ren, uw bescherming,
O gij Maagd, zoo vroom, zoo zoet!
Wees, Maria! wees gegroet.

EEN SYMBOLIESCH OPSCHRIFT

UIT DE

TWEEDE EEUW.

Het strekt der regering van den grooten Pius IX niet weinig tot eer, dat zij, in spijt van alle zamenzweringen en aanslagen, zulk eene vlugt wist te geven aan de studie der kunsten en wetenschappen. Terwijl Rome met de handhaving van zijn eigen regt, tevens de beginselen verdedigt, welke de veiligheid der menschelijke maatschappij uitmaken; terwijl het schier alleen al 't gewigt van dien zedelijken worstelkamp draagt, weet het zich, en met den besten uitslag, aan de werken des vredes toe te wijden.

Vooral bloeit daar de wetenschap der Christelijke oudheden, en had welligt geen schitterender tijdperk dan thans. Meer bijzonder is men sedert de XVIe eeuw de eerste gedenkteekenen der Kerk gaan nasporen, en onderzocht men met geestdrift tot de minste voorwerpen toe, welke eenig licht over de gebruiken van het godsdienstige en burgerlijke leven der Christenen konden

verspreiden. De navorschingen van Bosio, Bottari en Buonaruoti, om slechts de voornaamsten te noemen, zijn klassieke werken in dezen tak der menschelijke kennissen. De na hen gekomen schrijvers moesten op het voetspoor dier geleerden treden, maar konden onmogelijk alles kennen, wat de verschillende verzamelingen van Europa aan Christelijke gedenkstukken bevatten, en veel minder nog de kunstschatten, welke dezer dagen in Italië, Frankrijk, Spanje, alsmede in Amerika en het Oosten, ontdekt zijn. Met alle regt kan men dus zeggen, dat de Romeinsche oudheidkundigen, als erfgenamen van de overleveringen der oude school, en daarbij met zooveel nieuwe ontdekkingen verrijkt, thans alle bouwstoffen bezitten, om de intieme geschiedenis van de Kerk der katakomben en basilieken weder zamen te stellen.

We willen, op voorgang van een onlangs te Rome verschenen geschrift [1], de aandacht op een werk vestigen, dat het resultaat van lange studiën en geleerde navorschingen heeten mag. Het is eene algemeene verzameling van schilder- en beeldwerk der eerste Kerk. De welbekende naam des schrijvers, de pater Jesuïet Raphael Garrucci, verzekert er een goed onthaal aan.

Wie eene ernstige en volledige studie der overlevering, leerstukken en kerkgeschiedenis wil ondernemen, moet noodzakelijk die gedenkstukken der kunst raad-

1) « *Deux monuments des premiers siècles de l'Eglise*, expliqués par le P. Raphaël Garrucci, de la Compagnie de Jésus. Traduction et préface par Oswald van den Berghe. Camérier secret de sa Sainteté, Docteur en théologie, philosophie et lettres, Membre des Académies d'archéologie de Belgique et d'Espagne, de la Société historique de Styrie etc. — Rome, Imprimerie de la *Civiltà cattolica*. 1862. »

plegen, waarop onze vaders in het geloof de bewijzen hebben geschreven van hetgeen zij beleden, en van de tucht bij hen in gebruik. Zoo toch aan de onfeilbaarheid der Kerk die leert, de veilige en vaste onderwerping beantwoordt van het ligchaam der Kerk, die geleerd wordt, dan moet de eenparige taal dier gedenkstukken, in Italië zoowel als in 't Oosten en in Amerika, het ook luide verkondigen, hoezeer het Christen volk het daarin geuite geloof aankleefde, en zal die vereende getuigenis een ontegensprekelijk bewijs van de aloudheid en algemeenheid dier leerstukken worden. De kennis derhalve der overblijfselen uit den tijd van het *zuivere Christendom*, gelijk men het heeft genoemd, is een magtig hulpmiddel ter bestrijding van de dwaling en voor de zegepraal der waarheid.

Hoe echter kan de apologist zich van die taak kwijten, wanneer de gedenkstukken zelven allerwege in een groot aantal boeken en in verwijderde landen verspreid zijn? Italië en Frankrijk bijv. zijn bijzonder rijk aan Christelijke sarkophagen (steenen lijkkisten); ook Spanje en Afrika bezitten er, die weinig bekend zijn, zoodat meer dan twee derden dier marmerstukken nog niet openbaar gemaakt zijn. Hetzelfde kan van vele andere en belangrijke voorwerpen gezegd worden. Er was dus eene volledige verzameling van alle gedenkstukken noodig, die onder eenig opzigt, welk ook, de historische kritiek kunnen voorlichten, en zulk een werk nu heeft pater Garrucci willen zamenstellen.

Reeds was er één deel, over het geschilderde glaswerk, dat men in de begraafplaatsen heeft gevonden [1]),

---

[1]) *Vetri ornati di figure* etc. Roma 1858.

in 1858 verschenen; 't moest tot een uitgebreid werk aangroeijen; doch de auteur werd, door de schoone uitgave van het heidensch museum van Laterane [1]), op last van Zijne Heiligheid ondernomen, in de voortzetting van dien arbeid verhinderd.

Pater Garrucci hervat thans de uitvoering van dat grootsche plan. De schilderingen, het beeldwerk, de mosaïeken, zoovele versieringen der katakomben en Christelijke basilieken, het geschilderde glas, de munten met teekens van het Christendom, de gegraveerde steenen, de ivoren, bronzen, waarop men de geheimen van het symbolisme dier eeuwen van geloof aantreft, de kleinoodiën, door onze vaderen gedragen, de foltertuigen, waarmeê de martelaars werden verscheurd: dit alles is door den naauwgezetten archaeoloog in klassen gerangschikt en grondig verklaard.

Meer dan drie honderd vijftig platen zullen al de belangrijke werken, door de kunst in de acht eerste eeuwen der Kerk voortgebragt, bevatten. Ofschoon reeds een gedeelte daarvan in 't licht verscheen, zullen de platen der nieuwe verzameling zooveel mogelijk op het oorspronkelijke uitgevoerd worden. Een groot aantal dier kostbare teekeningen, de gedenkstukken van Frankrijk, Duitschland, Spanje en het Noorden van Italië voorstellend, zijn van de hand eens nog betreurden kunstenaars, van P. Arthur Martin.

Haasten we ons echter er bij te voegen, dat P. Garrucci niet gedacht heeft, zelf een gedenkteeken aan de kunstglorie der eerste Christen eeuwen op te rigten:

---

[1]) *Monumenti del Musco Lateranense.* Roma 1861.

het kom alleen aan de regeringen toe, zoodanige uitgaven, die de triomf der druk- en graveerkunst zijn, te ondernemen. Hij voor zich heeft een werk van meer wetenschappelijken aard beproefd, 'twelk echter niet belet, dat de vraagstukken over kunst er naar alle bijzonderheden in behandeld worden, en de gravuren de trouwe uitdrukking van den aard en stijl der gedenkstukken zijn. — Het werk, als voor de kunstenaars en geleerden van alle landen bestemd, is in 't Latijn geschreven, en heeft ten titel: *Corpus picturarum et sculpturarum veterum Ecclesiae universae.*

Die verzameling zal, gelijk we reeds zeiden, meer dan drie honderd vijftig platen in folio, in één deel vereenigd, bevatten; de tekst zal uit twee andere deelen bestaan; de inleidende verhandelingen over de kunst, het symbolisme, de verschillende stelsels van verklaring, zullen voor *prolegomena* dienen.

't Is te verwachten, dat deze verzameling van Christelijk schilder- en beeldwerk denzelfden bijval zal vinden als de andere werken des beroemden schrijvers. Hebben deze laatsten de wetenschap der oudheden eene groote schrede doen vorderen, en meer dan één archaeologiesch probleem opgelost: de nieuwe collectie zal nog meer weerklank vinden, en van onbetwistbaar nut voor de verdediging der godsdienst zijn.

Om over het werk beter te kunnen oordeelen, geeft bovengenoemd geschrift twee verhandelingen van P. Garrucci, waarvan we de eerste reeds voor eenige jaren, naar eene andere bron, hebben medegedeeld [1]); zij loopt

---

[1]) Zie *de Katholiek*, Dl. XXXII, bl. 147—158.

over eene ruwe schets van den gekruisten Christus, welke men in 1856 op een muur van het Paleis der Cesars heeft ontdekt. Het tweede stuk geeft, naar aanleiding van eene zeer oude gravure in steen, menige inlichting over het Christelijk symbolisme van het tijdperk der katakomben, en verdient hier onder alle opzigten eene plaats.

Er is in het museum Kircher een edelgesteente van hooge waarde, een kornalijn, die in een zeer beperkt kader zes in de aloude Kerk bijzonder geliefde symbolen tegelijk aanbiedt, met het bekende naamcijfer IXΘTC er rondom gegrift.

Ofschoon de kunstenaar de laatste hand niet aan zijnen arbeid heeft gelegd, is er toch zooveel bedrevenheid in 't bewerken van den steen, zooveel naauwkeurigheid in de teekening, zulk eene bevalligheid in de vormen, dat men dit kleine meesterstuk niet anders dan aan de tweede eeuw kan toekennen. En inderdaad, 't is bezwaarlijk te gelooven, dat iemand in een ander tijdperk dan toen het hier gegeven symbolisme door de schriften van Clemens van Alexandrië, den H. Irenaeus, van Minucius Felix en Tertulliaan hoog in aanzien was, er aan gedacht zou hebben, om zooveel verschillende onderwerpen op zulk eene beperkte oppervlakte te vereenigen.

Doch waarvoor was dit kostbaar kleinood bestemd? Was het enkel een sieraad, of diende het voor cachet? De harde steenen die voor stempel dienen, zijn, voor zooverre ze iets te lezen aanbieden, ligtelijk aan de plaatsing der letters te erkennen. Hier, van welken kant men het ook neme, staat het bijschrift IXΘTC gedeeltelijk verkeerd, en wordt de vraag geenszins beslist. Hoe het zij, deze kleine kornalijn, met zulke karakteristieke figuren ver-

sierd, kon tevens een herkenningsteeken zijn voor den Christen die er zich meê versierde, en voor de missieven welke dien stempel droegen. Treffende gewoonte dier tijden van geloof en broederlijkheid, toen de Christenen de titels van *Theophoren* en *Christophoren* (Gods- en Christus-dragers) hadden verdiend, en zoo gaarne hunne kleederen, het vaatwerk en alle voorwerpen van huiselijk gebruik met de geheimzinnige teekenen huns geloofs merkten; stichtelijke gewoonte, en wel waardig, thans weder in eere gebragt te worden en den onverdienden opgang der ijdele, vaak onkiesche mythologische afbeeldingen te vervangen.

Zie hier de afbeelding en verklaring der symbolen, in het veld van den steen gegraveerd, doch die hier zesmaal vergroot is wedergegeven.

De eerste figuur is een anker met twee visschen. Het anker, zooals men het dikwerf op de Christelijke gedenkstukken vindt, verschilt gemeenlijk slechts daarin van het gewone anker, dat de spie of kruk onder den ring, of de ring zelf ontbreekt. In dit geval is de kruk even onder het uiteinde van den hoofdstam vastgemaakt. Van 't laatste vindt men een voorbeeld op een gegraveerden steen, waar men den naam Pelagius (PELAG) op leest en die

van niet later dan de drie eerste eeuwen is; een ander voorbeeld heeft men op het grafschrift van Marittimus en Victorinus [1]); doch die tijd had ons nog geen enkel anker getoond, 'twelk in een T uitliep, zooals dat van onzen kornalijn. Dit kleine gedenkstuk komt dus, terwijl het de altoos aan het anker toegekende beteekenis van geloof, hoop, standvastigheid bevestigt, het bewijs leveren, dat men deze figuur met alle regt onder de symbolen van het kruis rekent [2]). Het zegt ons nog, dat, indien men het Christelijk anker zoo dikwerf omgekeerd op het schilder- en beeldwerk der katakomben aantreft, dit juist is, om den geloovigen het werktuig onzes heils te gereeder voor den geest te brengen [3]). Het geheim is dus ontsluijerd, en dit in den kostbaren kornalijn gegraveerde anker beteekent ongetijfeld de vaste hoop aan het kruis verbonden. Doch we verstaan deze symbolische taal eerst ten volle, wanneer we de verklaring ook der visschen hebben gevonden.

Alvorens eene groep als deze uit te leggen, moet men beslissen, of het eene enkele zamenstelling is; of wel, dat het er slechts de materiële rangschikking van heeft, en diensvolgens veeleer eene vereeniging van onderwerpen, dan een eigenlijk gezegd ontwerp of geheel is; eindelijk, of er zelfs de schijn eener groep aan ontbreekt. Want de taal der symbolische figuren is zeer verschillend, naar gelang zij gescheiden of vereenigd zijn; en in 't laatste

1) Zie Costadini, *Il pesce come simbolo* etc. tav. num. 5. Boldetti, *Osserv.*, p. 370 en 349.

2) Zie Severano, *Roma sotterranea del Bosio*, p. 645, 646. Uitgave van 1632. — Boldetti, *Osserv.*, p. 339. — Lupi, *Epist. S. Sev.*, p. 64. — Cf. De Rossi, *De Christ. monum.* IXOYC exhib., p. 17.

3) De voorbeelden in Boldetti, *Osserv.*, p. 477. — Marangoni *Acta S. Victor.*, p. 107, p. 3. — Bosio, p. 89.

geval beheerscht er een al de anderen en bepaalt dezer beteekenis. Nu schijnt het vrij zeker, dat het eerste onderwerp geene toevallige bijeenvoeging van symbolen, maar eene wezenlijke artistieke zamenstelling is, waarin men de hoofdfiguur heeft op te sporen. In het systeem der hiëroglyphen is er een soort van zamenstel, waar een symbool voor het karakteristieke teeken van een ander symbool geldt. Doch voor zooverre we alsnog weten, schijnt dit aan de Christen kunstenaars dier vroegste eeuwen niet bekend te zijn geweest. Derhalve moet men zich aan de erkende regels houden, en aannemen, dat het anker het hoofdbeeld is, en de visschen, die in alle dergelijke voorstellingen rondom het anker schijnen te zwemmen, hier slechts bijwerk zijn. Deze figuur stelt dan den Christen, en, wordt zij herhaald, de Christenen voor, die zich om het vaste en veilige anker dringen, en daar eene krachtige opbeuring vinden in de hoop, van eens, op het voetspoor van den hemelschen voorlooper, het heiligdom in te gaan [1]). Aldus spreekt de apostel, en met het anker dat hij noemt, bedoelt hij het kruis.

We zeiden, dat de twee visschen de geloovigen verzinnebeelden, wijl dit getal doorgaans het meervoud aanduidt; men heeft dus de reden dier bijzonderheid niet in het verlangde evenredige der zamenstelling te zoeken; wat het geval zou kunnen zijn, indien men één visch tusschen twee ankers afgebeeld vond [2]). Dan stonden werkelijk de twee ankers in geen verband tot elkaâr,

---

[1]) « Fortissimum solatium habemus, qui confugimus ad tenendam propositam spem, quam sicut ANCHORAM habemus animae tutam et firmam et incedentem usque ad interiora velaminis, ubi praecursor pro nobis introivit Jesus. » Hebr. VI, 19, 20.

[2]) Zie Marangoni, *Acta S. Victor.*, p. 107.

en diende het eene slechts tot tegenhanger van het andere; zoo ontmoet men soms in 't midden van een grafsteen een lam, met het lettercijfer ☧ aan elk einde van het opschrift herhaald [1]). Dat overigens de visch bij het anker het afbeeldsel is, niet van Christus, maar van den Christen, valt niet meer te betwijfelen, wanneer men een in den vorm van een kruis omgekeerd anker heeft gezien, waaraan een met den hoek gevangen visch hangt [2]). De op die wijze gevangen visch stelt, naar de eenparige taal der heilige vaders, de menschelijke natuur voor; dit laatste gedenkstuk verkondigt derhalve, zonder eenig geheimenis, dat Christus door zijn kruis de menschheid aan de zee dezes levens, waarin zij anders ware omgekomen, onttogen heeft. Dit denkbeeld is treffend uitgedrukt in een ander beeldwerk; uit de geopende zijde des Zaligmakers komt het snoer van den hoek, die zijne prooi weêrhoudt [3]). Zoo het dan waar is, dat men altoos eene uitlegging moet zoeken, die op alle gedenkstukken eener zelfde klasse past; en zoo men verder onmogelijk in den gevangen visch de afbeelding des Verlossers kan erkennen, dan is er ook niets gewaagds in de beteekenis, door ons aan het eerste onderwerp gegeven. En om deze uitlegging door een nieuw voorbeeld te staven, verwijzen we op den beroemden, in 't museum Kircher bewaarden graftitel, waar het anker tusschen twee visschen staat, met het opschrift IXΘTC ZωNTωN, dat is, JESUS CHRISTUS, GODS ZOON, ZALIGMAKER DER LEVENDEN. Hier zijn de levenden niets

---

1) Boldetti, *Osserv.*, pag. 107.

2) Marangoni, in 't zooeven genoemde werk, bl. 3.

3) Bertoli, *Antiquità d'Apuleia*, V, p. 406. Vgl. *Mélanges d'Archéologie* etc. I, waar deze zonderlinge voorstelling zeer goed verklaard is.

anders dan de visschen, en het denkbeeld des heils is aan het anker alleen verbonden. Buitendien weet ieder, dat de menschen, die het leven der genade in de wateren des doopsels ontvangen, om die reden bij den visch vergeleken, en zelfs door de vaders met den naam van *pisces*, *pisciculi*, aangeduid worden. We kunnen dus, zonder hier langer bij te verwijlen, tot de volgende groep overgaan.

Zij stelt een kruis in den vorm van een ⊤ voor; aan den voet is een lam, aan den top eene duif met den olijftak. Tot heden toe heeft men slechts twee gegraveerde steenen met een kruis er op, in 't licht gegeven. De eerste, door Fortunatus Licetus [1]) publiek gemaakt, stelt het gewone kruis voor, dat de sporen toont van drie nagelen, op een heuvel opgerigt en van twee visschen verzeld is; het tweede, door Costadini uitgegeven [2]), heeft een kruis en twee op gelijke wijze geplaatste visschen. Het zijn twee voorbeelden van het kruis, 'twelk men *immissa* noemt, omdat de dwarsbalk een weinig onder het bovenste uiteinde van den opgaanden stam is aangebragt. Doch eene naauwgezette studie dezer twee gegraveerde steenen wekt zware bedenkingen tegen hunne echtheid. Vooreerst, de visschen zijn op eene horizontale lijn en beide in dezelfde regtsche rigting afgebeeld, hetwelk eene moderne hand verraadt; ten andere is het kruis op een heuveltje geplant, wat in de gansche Christelijke oudheid zonder voorbeeld is; eindelijk ziet men er slechts drie nagelteekens, terwijl, volgens Justus Lipsius, de H. Gregorius van Nazianze, en na hem Nonnus Pano-

1) *Hierogl. seu antiqua schemata gemm.* etc., p. 390 sqq.

2) Zie *la Diss.* in de *Raccolta del. Calogerà* aangehaald, t. 41, p. 246, XII, 28.

plita, de eersten zijn geweest die van *drie* nagelen gewaagden [1]). Derhalve kan eene wijze kritiek zich niet op het kwalijk gevestigde gezag dier twee monumenten beroepen.

Wat den kornalijn van het museum Kircher betreft, hij draagt, zonder eenigen twijfel, de afbeelding van het kruis, en wel in den vorm van een *Tau*. Van zoodanig kruis spreken Lucianus, Tertulliaan, de H. Isidorus en de H. Paulinus, allen door Lipsius [2]) aangehaald. De H. Hieronymus baart, wel is waar, eenige moeijelijkheid, wijl hij verzekert, dat de letter *Tau* in het oude Hebreeuwsche alphabet, toen bij de Samaritanen in gebruik, de figuur van een kruis had [3]). Het oude alphabet, waarop hij doelt, is dat waarvan de Machabeën zich op hunne munten bedienden, en 'twelk nog op die van Barcocebas gevonden wordt. De letter *Tau* is er altoos weêrgegeven door × of †; daaraan valt niet te twijfelen,

---

1) Borgia (*De Cruce Vatic.*, p. 43) zinspeelt op dezelfde plaats van Nonnus; ten onregte wordt hij bestreden door De Corrieris (*De Sessorianis reliquiis* etc. p. 167), die *quadriiugio vinculo* verkeerdelijk van vier nagelen verstaat. Over de koorden, waarmede men de veroordeelden aan het kruis bond, zie men Lipsius, I, c. VIII.

Op het edelgesteente van Bosio, ook door Paciaudi gegeven (*Gori Symb.*, lett. III, p. 158), en naauwkeuriger door Beger. (*Contempl. Gemmar. quarund. dactyliothecae Gorlaei*, p. 32), kan men de dwarslijn boven het monogram ☧ ook verklaren door de letter T van het door den H. Paulinus beschreven monogram, waarin men al de letters vindt, en niet de XP alleen. Nat. XI, 167 vv.:

> Nunc eadem crux dissimili compacta paratu
> Eloquitur Dominum tamquam monogrammate Christum.
> Nam nota quae bis quinque notat etc.

Zie Dionigi *Cryptae Vatic.* 1828, tab. I.

2) *De Cruce*, I, cap. 8.

3) „Antiquis Hebraeorum literis, quibus usque hodie Samaritae utuntur, extrema Tau crucis habet similitudinem." In Ezech. cap. 9.

wanneer men eene andere plaats des heiligen kerkleeraars gelezen heeft [1]). Doch uit die woorden kunnen we evenmin als uit eenige plaatsen der heilige vaders den vorm van het kruis waaraan onze goddelijke Verlosser gehecht werd, opmaken, of men moet bewijzen, dat die schrijvers, met den mystieken zin der vier deelen van het kruis te zoeken, naauwkeurig den waren vorm van dat strafhout willen bepalen. In onze verhandeling over het krusifiks van het Paleis der Cesars poogden we die afwijkingen overeen te brengen en dergelijke vragen met eenige waarschijnlijkheid op te lossen [2]). Reeds was de geleerde pater Cahier ons voorgegaan [3]), en nu komt onze kornalijn, met zijne drie kruisen *zonder* uitstekend oppergedeelte eene nieuwe bekrachtiging aan onze onderstelling geven.

Men hecht aan het Lam verschillende beteekenissen, naar de verschillende wijzen van het voor te stellen. Aan den voet van 't kruis geplaatst, als om het te dragen, verbeeldt het de menschheid des Zaligmakers, het *pascha*, voor het heil der wereld geslagtofferd [4]). Op-

---

1) „Ipsa species crucis quid est nisi forma quadrata mundi? Aves quando volant ad aether formam crucis assumunt; homo natans per aquas vel orans forma crucis visitur.„ In Marc. cap. 9.

2) P. Garrucci beweerde daar, vooreerst, dat er destijds eene algemeene type was, die den Heer *gekleed* aan het kruis voorstelde; vervolgens, dat het kruis, met een tweede, kleiner dwarshout voorzien, waaraan de voeten afzonderlijk werden vastgenageld, de te Rome gewoonlijk gebruikte vorm was; verder kent hij aan het kruis den vorm toe van een T; waarboven men het vonnis plaatste, aan een houten pen gehecht, die in den dwarsbalk werd gedreven, niet juist boven den regten stam, maar ter zij', gelijk het althans duidelijk op de schets uit het Paleis der Cesars te zien is. Verg. de afbeelding ter bovenaangehaalde plaats in de *Katholiek*.

3) *Mélanges d'Archéologie*, etc., t. I, p. 223 sqq.

4) I Cor. V, 7.

merkelijke plaatsen bij de heilige vaders, als den H. Basilius van Seleucië, den H. Eusebius van Alexandrië, bevestigen deze uitlegging [1]). We halen alleen de schoone woorden van den H. Zeno aan: „Dit is", zegt hij, van Christus sprekende, „dit is het volmaakte lam; „want hier is door een geheim van goedertierenheid de „Hoogepriester in zijn slagtoffer besloten, en heden heeft „Hij den mensch, door hem ten offer te plengen, tot „God gemaakt" [2]).

Boven het kruis zien we op den kornalijn de duif van Noach, met den olijftak. Ook hier is op te merken, dat de duif zulk eene beteekenis heeft, als het geheel van 't zamenstel waartoe zij behoort, haar zal geven. Boven de wateren zwevend, zal zij het symbool zijn van den Geest Gods, die de wateren der schepping vruchtbaar maakte, en in analogen zin, van den H. Geest, die de wateren des doopsels levend maakt [3]), opdat ze, zegt Tertulliaan, door die goddelijke werking geheiligd, heiligende kracht indrinken [4]). Dit verklaart het beeldwerk van den sarkophaag van Bassus, waar een lam een kleiner lam doopt [5]), terwijl de duif, die over deze groep zweeft, uit zijn bek het water of de olie der heiliging en verlichting stort.

---

1) *Hagioglypta*, pag. 241.

2) „Hic agnus perfectus, quia in ipso magnus ille Sacerdos pio mysterio sua victima inclusus hodie Deum reddidit hominem quem litavit." Serm. II, 55.

3) Kardinaal von Reisach is in 't bezit van een prachtig ivoor, waarop dit onderwerp is voorgesteld.

4) „Spiritus de coelis aquis superest sanctificans eas de semetipso, ut ita sanctificatae vim sanctificandi combibant." De Bapt. cap. 4.

5) Cf. Macarii *Hagiogl.*, p. 147. n. 4, en Clem. van Alex., in Macario Crisocefalo in Luc. c. 9.

Ten andere, daar de H. Geest, onder deze gedaante boven den Zaligmaker, bij zijn doop door den H. Joannes, verschenen was, om Hem voor den Christus, den Gezalfde des Heeren, te verklaren, dat is, om zijne goddelijke natuur te openbaren, begon men welhaast het beeld der duif met dat des kruises te vereenigen. En werkelijk vindt men deze verbinding op eenige bronzen lampen der katakomben, door Bosio [1]) uitgegeven; alsmede op drie andere lampen van het museum Kircher; en eene dergelijke groep als van onzen kornalijn versiert een Christelijk brons, door den graaf de Lasteyrie in 't licht gegeven en hoogst naauwkeurig verklaard [2]). Gelijk dan het lam bij het kruis gevoegd, de menschheid van Christus uitdrukt, zoo moet de duif zijne goddelijke natuur aanduiden [3]); en dit is eene opmerking, welke aan de H. Vaders niet ontsnapt is [4]). Daarenboven de H. Cyrillus van Jerusalem en de H. Hieronymus verzekeren ons eenparig, dat de duif der ark de figuur is geweest van den H. Geest, gelijk Noach het was van Christus [5]). Het is dus klaarblijkelijk, dat de duif, ook dan als zij den olijftak draagt, het symbool kan zijn van den H. Geest, die aan de wereld de goddelijke natuur des Zaligmakers betuigt; aldus wordt het aan 't kruis verbonden denkbeeld van verlossing en vrede

---

1) *Roma sotterranea*, pag. 203.

2) *Mém. des Antiq. de France*, t. XXII, pl. V.

3) Zie *Hagioglypt.* pag. 47, in de noot.

4) „Per columbam unctionem intelligit qui novit post diluvium ramum oleae columbam ad arcam portasse." De promissis et praedict. Dei, III, 11.

5) „Columba Spiritus Sancti ita ad Noe quasi ad Christum in Jordane devolat." Hier. ad Ocean. Cf. Cyrill. Hieros. Catech. XVII, 1.

niet uitgesloten, maar treedt in onze uitlegging op de tweede plaats, ten einde aan het hier zoo duidelijk verkondigde leerstuk der hypostatische vereeniging van het Woord met de menschelijke natuur zijn vollen nadruk te laten.

De derde groep, waar men een schip ziet, is voor zoo beperkte verhoudingen met verwonderlijke bevalligheid geteekend. Zonder moeite onderscheidt men het dubbele roer, de mars, en den mast van zijn ra voorzien. Wat men dadelijk opmerkt is, dat de graveur, een kunstenaar van ongemeene verdiensten, ons geen gewoon schip heeft willen geven, gelijk men er zoo dikwerf op de oude gedenkstukken vindt; maar eene figuur, welke zooveel te meer aan de ark van den zondvloed doet denken, als zij zich verder van den Romeinschen scheepsbouw verwijdert. Die traditionele naam van ark (*arca*, λάρναξ, κιβωτός) is overigens te karakteristiek, om niet aan den er door aangeduiden vorm te beantwoorden, die van verre op onzen kornalijn schijnt nagebootst te zijn. De mast en de ra zijn derwijze verbonden, dat zij ook hier een kruis vertoonen. Niets verraadt beter de meening des kunstenaars, wijl de groote mast zich gemeenlijk boven de ra verheft, aldaar het *carchesium* dragend, eene soort van mars, en soms uitloopend in eene spits, met een langen wimpel versierd [1]). Men moet zich dan die vergelijking herinneren, welke zijnen oorsprong heeft in de Brieven van den Vorst der apostelen [2]) en zich ontwikkelt in de schriften der vaders. De Kerk wordt daar vergeleken bij de ark van Noach, of ook bij een schip, waarvan de

---

1) De H. Hippolytus noemt dien ψηφαρός. Zie *Hagioglypt.* pag. 237.
2) I Petr. III, 20.

mast en de ra het zegevierend kruis van Christus voorstellen [1]). Van dit schip gaat het reddend snoer uit, dat den visch van den bodem der zee terugvoert; en deze bevallige bijzonderheid voltooit de allegorische voorstelling. Werkelijk is Christus de visscher die de menschelijke natuur uit den afgrond dezer eeuw optrok [2]); nog is Hij verzinnebeeld in de netten zelven, waarmeê de visschen, dat is de menschen, in de zee dezer wereld worden gevangen [3]).

Buonaruoti heeft een zeer schoon ivoor van het Vatikaan openbaar gemaakt, dat eene bark, met den stuurman aan 't roer, en drie visschers voorstelt, van welke er een eenen grooten visch in zijne netten ophaalt [4]). Daar de H. Petrus ligtelijk in de trekken des stuurmans te herkennen is, stellen zijne drie gezellen blijkbaar de apostelen voor, en is het schip, het gewone symbool der Kerk, hier de figuur van Christus zelven, daar de naam IHOVC, op de zijden van het schip gegrift, ten dien opzigte geen twijfel kan overlaten. Kostbare verbinding, welke de beteekenis bevestigt, door ons aan het kleine schip van onzen kornalijn toegekend. Wil men echter in die bark liever het beeld der Kerk zien, 't is niet ongepast, en men herinnere zich, dat de Kerk uit de geopende zijde van den nieuwen Adam is voortgekomen; en dat het, wanneer zij herbaart

---

1) *Hagioglypt.*, p. 336, 237. Cf. S. Ambr. Serm. LV de Cruce.

2) S. Procl. Hom. I in Nat. Dom.

3) „Retia dicitur quia per ipsum et in ipso de mari saeculi diversa gentium multitudo, sicut piscium, per aquam baptismatis in Ecclesia congregatur." I. Phebad. de Fide Orthod. c. Arianos, C. VI.

4) Medaglioni, p. 396. Men ziet slechts twee visschers op de gravuur van Bosio, wijl de schrijver enkel de regterzijde van dit ivoor heeft openbaar gemaakt.

en redt, in den grond haar goddelijke Bruidegom is, die zelf door zijne alvermogende kracht werkt.

Het laatste onderwerp is de Goede herder, die het schaap op zijne schouderen draagt; ofschoon deze figuur niet zoo afgewerkt is als de anderen, heeft de naauwlettende kunstenaar er toch eene houding vol bevalligheid aan weten te geven; hij heeft de kleine *tunica* niet vergeten, welke *exomis* (ἐξωμίς) wordt genoemd, wijl zij een der beide schouders ongedekt laat, en op het oude beeldwerk het gewone kleed des Goeden herders is. Ook de gordel ontbreekt niet, noch de *petasus* (πέτασος), de hoed met breede randen, in het herdersleven welbekend. Wat het lam betreft, mogelijk stelt het de heilige menschheid des Zaligmakers voor. Althans de H. Basilius van Seleucië legt de volgende woorden in den mond van God den Vader: „Mijn eenige Zoon zal het lam, dat Hij draagt, aan het schandhout overleveren"; en een weinig verder: „dat het lam en het vleesch aan het kruis genageld worden." In denzelfden zin zegt Eusebius van Alexandrië, dat Jesus het lam, dat is, zijn eigen ligchaam, voor ons heil heeft opgeofferd [1]). Zoo zoude ons de vierde en laatste groep, niet minder dan de andere symbolen: het anker, het schip, op hetzelfde veld gegraveerd, eene nieuwe en duidelijke toespeling op het kruisgeheim aanbieden [2]).

---

1) Zie beide plaatsen in *Hagioglypt.*, pag. 241.

2) Men zie Paciandi. *Symb.* litt. III, p. 136 vv., waar van lammeren gesproken wordt, die het kruis op den schouder of op het hoofd dragen. Vgl. Ciampini, *Vet. Monim.*, pl. XXXVII, waar men een lam ziet, uit een mosaïek van St. Marcus te Rome genomen, dat een kruis op het hoofd heeft met de letters A T P, dat is, *Agnus* (qui) *tollit peccata.*

Ter voltooijing dezer korte verklaring moeten we nog een enkel woord van het naamcijfer IXOTC zeggen. Aan de *theta* ontbreekt wel het streepje, dat haar van de *omikron* onderscheidt, doch die weglating komt zeer dikwerf in gedenkstukken van dien tijd voor. En dadelijk voegen we er aan toe, dat, zoo al de door ons besproken figuren en haar stijl zelf ons aan de tweede eeuw der Christelijke tijdrekening doen denken, ook de vorm ons weinig van dit tijdperk verwijdert; overigens kan men dit gedenkstuk niet veel later stellen, omdat men sedert de IV eeuw geen gegraveerden steen zou vinden van dat belang als onze kornalijn, die niet het beroemde monogram bevatte, uit de letters X, P, (☧ of ☩) gevormd.

Er is eene opmerking, welke dat kostbaar kleinood nog belangrijker maakt. We kunnen niet denken, dat de letters van het woord IXOTC bloot toevallig aldus over het veld van den steen verspreid zijn; integendeel schijnt alles aan te duiden, dat de kunstenaar door dien naam de vereischte eenheid aan zijn onderwerp heeft willen geven, met op die wijze de verschillende groepen onderling te verbinden, en er die zamenstemming aan te verleenen, zonder welke er geene schoonheid in de werken der kunst is. Zie met welk een smaak en overleg hij die dierbare letters verdeeld heeft. De I, beginletter van den heiligen Naam *Jesus* (Ἰησοῦς), *Zaligmaker* beteekenend, prijkt bij het kruisvormig anker, het werktuig des heils; de X, het begin van *Christus* (Χριστός), dat *Gezalfde* beduidt, is bij het kruis, aan welks voet het lam is, en waar de duif op rust; de letters OT, onafscheidelijk verbonden wegens haren vereenden zin, welke *Gods Zoon* is (Θεοῦ Υἱος), staan digt bij het beeld van den Goeden herder;

de C eindelijk, het begin van Cωτήρ of Σωτήρ, 'twelk *Zaligmaker* beteekent, staat boven aan den mast met het kruis er op: waarachtige ark, buiten welke er geen behoud is.

Aldus is deze gegraveerde steen zooveel als de korte inhoud van heel een gedicht, dat in vier verschillende zangen de glorie en weldaden verheft van JESUS, CHRISTUS, of den Gezalfde des Heeren, GODS ZOON, en ZALIGMAKER der menschen. We hebben dan in dezen kornalijn een treffend voorbeeld van de symboliek der eerste Christen eeuwen; en 't is voor onzen geest een eigenaardig genoegen, tot die aloude tijden op te klimmen, toen den geloovigen niets kon behagen, wat geen blijk of teeken droeg van het eenig voorwerp hunner hoop en hunner liefde.

„SIMEON."

DOOR

LUDWIG CLARUS.

Meermalen hebben we in dit maandschrift den overgang van geletterde en geleerde Protestanten tot de Katholieke Kerk naar hunne eigene mededeelingen beschreven. Zoo is bijv. door de gravin Hahn-Hahn, Prof. Daumer, Prof. Lämmer de eigenaardige toedragt hunner

bekeering naauwkeurig verhaald, en hier verkort weêrgegeven. Zeer onlangs heeft een door verschillende werken gunstig bekend schrijver, die eindelijk, na lang dralen, voor weinige jaren tot de Katholieke Kerk kwam, het beloop van zijn onderzoek te boek gesteld onder den titel: „*Simeon. Wanderungen und Heimkehr eines christlichen Forschers*, von Ludwig Clarus." Ofschoon die „Christelijke onderzoeker" ons nog slechts het eerste deel [1]) zijner „*Reizen en terugkeer*" schonk, kunnen we ons, om de belangrijkheid van dit boek, niet weêrhouden, er reeds dadelijk melding van te maken. We doen dit te eer, wijl zelfs het voornaamste alleen van den rijken inhoud niet in één opstel was zamen te vatten.

Om voor 's hands den talentrijken bekeerling en de hoofdtrekken zijner nasporingen te doen kennen, volgen wij hem in zijne inleiding van „*Simeon*", om later uit dit uitgebreide werk zelf, des schrijvers „godsdienstbiographie", gelijk hij de geschiedenis zijner bekeering noemt, zooveel doenlijk met zijne eigene woorden beknopt weder te geven. Evenals de geleerde Hugo Lämmer in zijn „*Misericordias Domini*", heeft Ludwig Clarus in zijn „*Simeon*" het tegenwoordige Protestantisme van Duitschland in zijn volle leven doen uitkomen. Doch de laatste, als zooveel ouder, klimt zooveel vroeger in 't verhaal zijner bevindingen op; hij geeft tegelijk een boeijend verslag van hetgeen hij in de werken van Luther, in de Luthersche Belijdenis-schriften en in tal van andere Protestantsche, ook in enkele Katholieke schrijvers las of bestudeerde, en daarbij dacht en gevoelde.

Hooren we hem zelven de omnisbare en zaakrijke in-

---

[1]) Schaffhausen, Fr. Hurter. 1862. — 485 bl. gr. 8°.

leiding tot zijn „*Simeon*" geven. We laten den auteur hier en in 't vervolg de woorden en beelden, waarvan hij zich blijkbaar opzettelijk bediende, maar welke wij anders welligt eenigzins zouden gewijzigd hebben.

Er konden, verhaalt de schrijver, omstreeks achttien jaren verloopen zijn, sedert ik een nader belang in de goddelijke dingen begon te stellen en mij uit eigen en altoos ijveriger beweging met de godsdienst onledig hield, toen ik de behoefte gevoelde, een overzigt dier bezigheid te beproeven, om mij den uitslag duidelijk te maken en van het resultaat te verzekeren. Door eene ongelukkige verwenning ongeoefend gebleven in het houden en doorvoeren van dieper gaande overwegingen, waagde ik het niet, die monstering enkel aan mijne herdenking toe te vertrouwen, maar achtte het noodig, die met de pen in de hand te doen, en wat ik overdacht zooveel als te protokolleren. De noodzakelijkheid om aan zijne gedachte een uitwendig kleed te geven, is een bepaald goed middel tegen duister en verward denken. Ook laat zich het verledene, hetwelk voor zulke herschouwingen als ik bedoelde, opgeroepen en dikwerf in zeer uitvoerige bijzonderheden nagegaan moest worden, veel scherper en bepaalder in 't geheugen terugvoeren, wanneer men verpligt is, dadelijk het uit de vergetelheid te voorschijn gebragte in schrift vast te zetten, en zich weder eigen te maken wat voor onzen gezigteinder ging verdwijnen. Zoo werd dan een uit eigen behoefte ondernomen arbeid van zelf eene soort van godsdienst-biographie; daarvan echter maakt het onbeduidende, slechts bij fragmenten meêgedeelde leven des schrijvers het middenpunt niet

uit. De algemeene standpunten zijn opgespoord, van waar men zich niet zijn inwendig leven alleen, maar ook dat van velen zijner tijdgenooten duidelijk kan en moet voorstellen, die door gelijke omstandigheden heengevoerd, ook hun voordeel met dat onzigtbaar fonds hebben gedaan, waaraan zich hunne verwachtingen van een toekomstig leven verbonden. Zoo kwam het, dat, toen de schrijver zijne beschouwing tot de universiteitsjaren had doorgezet, er reeds stof voor een matig octavo-deel voorhanden was. Te minder weêrstond hij zijne aandrift, om hetgeen hij over godsdienstige opvoeding en vorming had opgeteekend, openbaar te maken, wijl hij, zonder met zijnen arbeid ingenomen te zijn, zich zelven toch durfde zeggen: dat hij daarin schadelijke toestanden in de moderne opvoeding en vorming had blootgelegd, welker herkomst en verbreiding veel te weinig, althans bij het uitgeven zijner beschouwingen, erkend, en zeker veel te gering geacht werden. In 1846 dan verscheen te Mainz zonder mijn naam: „*Bekentenissen van een in het Protestantisme opgegroeid Christen over godsdienstige opvoeding en vorming.*" Dat dit geschrift zijn doel niet miste, bleek uit het ambtelijk belang, 'twelk er de toenmalige Pruissische minister van Eeredienst, Eichhorn, in stelde, die den schrijver nog drie jaren na de uitgave zijnen bijval betuigde en hem tot de voortzetting opwekte. Nog aangenamer echter was het den schrijver, dat dit geschrift hem de vriendschap verwierf van eenen hem tot dusverre onbekenden man, die zich later in de nationale vergadering, in de verschillende Kamers, en vervolgens in 't Huis der afgevaardigden te Berlijn, tot eersten spreker der Katholieke fractie verhief, en voortreffelijke woorden over Christelijke kunst, bepaaldelijk over de Christelijke

bouwkunst in 't licht gegeven heeft. Openlijk verklaarde hij: „de inhoud van 't boek is de „gekwintessenseerde" geschiedenis van Duitschlands zeden en kultuur in de laatste vijftig jaren, in 't leven des schrijvers weerspiegeld". Zeer vleijend was 't voor mij, de volgende uitdrukkingen diens geestvollen mans over mijn boek te lezen:

„De hoogst onbevooroordeelde opregtheid en de doordringendste scherpzinnigheid gaan hier gepaard, om een beeld te ontwerpen, dat zeker een scherp kontrast is van de pronkzieke schoongekleurde voorstellingen onzer verlichten en vooruitgangshelden, doch daarvoor de verdiensten der *waarheid* op hen voorheeft. Terwijl de schrijver de hand op de wonden legt, waaraan de tegenwoordige tijd bloedt, en ze peilt, verwijst hij tevens op de heilmiddelen, die ze kunnen sluiten en den staat der gezondheid weder aanbrengen. Vooral wordt hier het *onderwijs*, in de wetenschappen zoowel als in de godsdienst, naar al zijne betrekkingen toegelicht. Ofschoon de schrijver Protestant is, en hoofdzakelijk de opvoedingsgestichten en het kerkelijk leven zijner belijdenis in 't oog heeft, zullen echter ook Katholieke ouders en meesters niet zonder nut in den voorgehouden spiegel zien; gelijk over 't geheel des schrijvers echt Christelijke, van het rationalisme evenzeer als van het piëtisme afkeerige rigting naauwelijks ergens voor eenigen strijd met het Katholicisme plaats laat. In alle geval schittert allerwege het zuiverste streven naar het goede en ware uit, alsmede de overtuiging: dat beiden slechts in het positieve Christendom en zijne heilinrigtingen te vinden en te verwezenlijken zijn.

„Bijzonder treffend en behartigenswaard is wat er over de inrigting van het onderwijs in de godsdienst op de open-

bare scholen, over de klassieke studiën, het bijbellezen, het humanisme, de hervorming en hare betrekking tot het schoolwezen gezegd is; gelijk verder ook de karakteristiek van de zoogenaamde gouden eeuw der Duitsche literatuur en de slotverhandeling over den invloed van het tooneel op godsdienstige vorming. Men zou zich zeer vergissen, indien men uit deze korte opgave zou willen besluiten, dat er een drooge, didaktische paedagogen- of kanseltoon in het geschrift heerschte. Integendeel kan het in geest, vernuft en stylistische kunst met het beste vergeleken worden, wat de onder dit gezigt teregt veelgeprezen Fransche gedenkschriften-literatuur aan te wijzen heeft; zóó nogtans, dat het bekoorlijke der inkleeding zich enkel als middel ter bereiking van een hooger, ideaal doel doet kennen, en er overal de reinste zieleadel in uitblinkt. Zoo iets, dan zijn zulke geschriften geschikt, om de zoo hoogst wenschelijke zamenvoering der belijdenissen en de echte, niet op bloote onverschilligheid gegronde verdraagzaamheid te bevorderen, terwijl ze tevens bij ernstige leering het aangenaamst onderhoud verschaffen. Moge zich de voortzetting der „*Bekentenissen*" niet al te lang laten wachten."

Zoo ik deze gunstige woorden mijns vereerden vriends, welke de eerste aanleiding onzer onderlinge betrekking waren, hier overnam, heeft mij geenerlei zelfbehagen daartoe verleid, maar enkel de heden nog niet vergane vreugde, dat mijn boek dadelijk eenen man vol geest ontmoette, die oogenblikkelijk zoo geheel begreep wat ik er mede bedoelde. Zijne opwekking, om de voortzetting te leveren, was ik reeds van zelf opgevolgd, en reeds in Junij 1847 kondigde de uitgever er de op handen zijnde verschijning van aan. Ze moest echter bij den algemeen

mislukten oogst en het daaruit ontstane gebrek, en de krijgszuchtige weêrteekening in den herfst van 1847, achterblijven. In het dolle jaar 1848 was het volstrekt geen gunstig weder voor het uitkomen van zoodanige geschriften. Opmerkelijk is het, wat ik, met die voortzetting bezig, aan eene vriendin, die mij naar den voortgang van mijn werk vroeg, toen ter tijd antwoordde: „Het tweede deel zult gij eerlang zien verschijnen; doch het brengt de zaak nog niet ten einde; het derde deel zal ik eerst kunnen schrijven, wanneer ik Katholiek ben." Dit gezegde was geen scherts, veel minder nog een opzettelijk woord, maar een *aperçu*, een onmiddellijk, noch door nadenken, noch door leer of overlevering voortgebragt inzien, of, zoo men wil, een voorgevoel. Zulke geïsoleerde intuïtiën, oogenblikkelijke lichtstralen des geestes, die, zonder tot een klaar zelfbewustzijn te geraken, onontwikkeld en niet voortgezet voorbijsnellen, komen veel meer voor dan men denkt. Ze blijven slechts onopgemerkt. Zoo was het ook bij mij. Want hoe sterke sympathiën ik toen reeds voor de Katholieke opvatting der dingen in en boven de wereld gevoelde; hoezeer ik aan vele leeringen der Kerk bijval schonk en dit in meer dan één geschrift openlijk had bekend: zoo weinig dacht ik er destijds in ernst aan, dat die sympathiën en die bijval ooit in den schoot der Kerk konden voeren. Zoo min de beminnenswaardige Fr. Wilh. Valentin Schmidt, zoo plotseling door de cholera in 1831 aan de universiteet van Berlijn ontrukt, het bij al zijne diepe neiging voor de Kerk en hare leeringen tot haar bragt; zoo min Menzel en Leo, en zoo vele andere sterker of minder sterk katholiserende mannen van onzen tijd tot heden toe het geluk hadden, zonen der Katholieke Kerk te worden, en zich zulk een geluk niet eens in

de verte voorspiegelen, ja zelfs afweren: evenmin kwam mij in het jaar 1846, toen ik die uitdrukking deed, het noodzakelijke, ja wel naauwelijks het doenlijke eener bekeering voor den geest.

Eerst in 1851 verscheen te Munster het tweede deel mijner godsdienst-biographie, onder den titel: „*Leerjaren des geloofs van een in het Protestantisme opgevoed Christen*" [1]). Dit deel, ofschoon eens zoo zwaar als het eerste, bragt mijne godsdienst biographie slechts eenige jaren verder dan mijn akademiesch triennium. Het behandelde het thema: hoe de schrijver langs den weg eener allengs voortgaande, van alle sprongen en geweldigheden verwijderde ontwikkeling, uit het doode verstandsgeloof, uit het nuchter deïsme van 't gezond verstand, uit de schijngodsdienst van eigen wijsheid en armen waan, de vruchten zijner schoolwijsheid, tot het Christelijk geloof is gebragt. Door zijne bemoeijingen met de wetenschap kwam hij, met de hulp van een gelukkig, soms de levendigheid der onmiddellijke aanschouwing aannemend instinkt, tot het heilzame inzigt: hoe de weg der menschelijke wetenschap niet tot die zekerheid der waarheid leidt, die ons *zalig* moet *maken*. De grootste denkers toch moesten toegeven, dat de godsdienst, welke die waarheid kweekt en oefent, „voornamelijk in niet wetenschappelijken vorm bestaat; dat de meeste en dikwijls juist de beste *Christenen* niet weten te zeggen, *waarom* zij gelooven wat zij gelooven." Bij het licht van dat instinkt, zeker door den H. Geest geleid, erkende ik de uitdopping, zooals ze door die

---

[1]) In het berigt, door de *Civiltà cattolica* (December 1855) van mijne bekeering gegeven, is, teekent de schrijver aan, de titel van dit boek opmerkelijk vertaald met: *gli anni impiegati nello studio della fede* (de jaren besteed in de studie des geloofs).

moderne philosophische stelsels, welke zich niet schaamden het Christelijk geloof wetenschappelijk te staven, met dat geloof werd beproefd, voor eene poging die wel van een kolossaal denkvermogen getuigde, doch tot niets goeds kon leiden. De philosophie wilde den puren geest en sloeg het ligchaam dood. Zij wilde den zuiveren inhoud geven, en verbrak de schaal, waarin die alleen gevat kan worden. Deze ongepaste verbrijzeling had ten gevolge, dat de goddelijke inhoud voor de voeten der philosophie wegvloeide. De overgebleven woordhulzen flikte ze op. Voor de ontgane ideën goot zij *hare* ideën in de ledige schalen, en bragt deze wezenlijke wisselkinderen als de ware godsdienst in omloop. Dit onwaardig spel, waarover thans zoo velen glimlagchen, werd echter voor vijf en dertig jaren, toen ik mijne wetenschappelijke vorming ontving, nog geenszins erkend. Schier alle Protestanten, bij wie nog iets van het oude geloof over was, hielden destijds een philosophischen wederopbouw van het door een oppervlakkig denkgeloof vertreden Christendom voor mogelijk. Reeds de moeijelijkheid der philosophische proceduren en zegswijzen, welke het begrip der allermeesten, en gedeeltelijk ook het mijne te boven gingen, moest een gegronden twijfel wekken, of het philosophiesch Christendom wel de voor alle menschen gegeven openbaring in Christus aanbood. De waarheid in den vorm der godsdienst is eene waarheid voor allen, en kan slechts *eene* waarheid zijn voor den diepzinnigsten denker en voor het eenvoudigste gemoed, welke beiden het heil, door hare bemiddeling gewordend, willen verwerven. Hoe had Christus anders (Mt. XI, 25) zijnen almagtigen Vader kunnen loven en prijzen, dat Hij de onwetenden en begeerigen naar de wetenschap des heils opgewekt en gesterkt heeft, om de

waarheden aan te nemen, welke de zich wijs en schrander wanenden trotsch verwerpen, of philosophiesch willen verbeteren? Overal waar de godsdienst bloeide en magtig werkte, heeft zij haar bewijs niet door gevolgtrekkingen der rede, maar door den geest en de kracht, dat is, door het inwendig aangrijpen der menschen gevoerd. Ook mij was het volkomen duidelijk, dat zij den mensch niet als iemand die op dezen of genen trap van beschaving staat, bemagtigt; maar zij grijpt hem in den wortel aan. Mag ook haar inhoud door middel van het denken in den vorm van het weten overgaan, dit weten toch is noch het wezen, noch de eenige toeëigening der godsdienstige waarheid. Veeleer is de godsdienst naar haar gansche wezen *geloof* en toegankelijk voor het onwetenschappelijkst individu, en in hare toepassing *liefde*. Ware er voor de godsdienst eene bemiddeling van het denken noodig; ware over 't geheel haar zetel uitsluitend in het kenvermogen en niet veeleer in de totaliteit van den ganschen mensch, waar al zijne theoretische en praktische werkzaamheden nog niet uit elkander loopen: dan was eene zamenkomst van meer personen in de godsdienst, dan was de vorming eener godsdienstige gemeenschap, eene werking der godsdienst in het leven zuiver onmogelijk. Immers de resultaten van het denken zijn geenszins bepalend voor het leven; en dag aan dag komen ons voorbeelden tegen, die ons schier handtastelijk de waarheid toonen, dat men zeer wel begrijpt, wat men doen moet en het toch niet doet. Ware het denken alleen de grondslag der godsdienst, dan moest ieder individu niet slechts eene bijzondere, maar, naar gelang van de kracht en vorderingen zijner verstandelijke vorming, ook zelf op verschillende tijden eene verschillende godsdienst hebben. De gemeenschappe-

lijkheid eener godsdienst voor meer en veel personen is alleen daardoor mogelijk, dat zij hare belijders in hunnen gemeenschappelijken wezenlijken zin aangrijpt, niet bloot als kennende of denkende, maar in 't geheel als met geest begaafde zelfbewuste wezens, als *menschen*. De godsdienstige waarheid moet derhalve voor allen, zonder onderscheid van individualiteiten en nationaliteiten, eene en dezelfde zijn. De godsdienst toch is de eigenlijke opvoedingsinrigting, om het *gansche* menschelijk geslacht tot zijne hooge en eeuwige bestemming te brengen. Gelijk de opvoeding van den afzonderlijken mensch zich niet bloot met de vorming van het verstand mag bezig houden, maar ook de veredeling der aandoeningen en de regeling en heiliging van den wil tevens moet omvatten: zoo mag ook de godsdienst met haren inhoud niet, als eene bloote verstandszaak, enkel als voorwerp van het kenvermogen opgevat en behandeld worden. Alle bloote godsdienst*kennis* brengt nog geen godsdienstig, veel minder nog een' door de godsdienst veredeld, verbeterd en geheiligd mensch voort. Buitendien zou dan de duivel, wien het zeker aan kennis van allerlei aard niet ontbreekt, een der godsdienstigste wezens moeten zijn. Het verstand toch van dien gevallen geest is het fijnste, dat er naast de goddelijke wijsheid werkzaam is. Niemand echter zal hem voor godsdienst ook slechts vatbaar achten.

Het naaste en vruchtbaarste inzigt, waartoe ik het in den leertijd des geloofs bragt, was juist *die* zekerheid: dat de godsdienst niet enkel het verstand, maar den ganschen mensch moest omvatten, ten einde de goddelijke werking in hem voort te brengen, hem in waarheid te veredelen, deugdzaam en heilig te maken. Tot het *verstand* wendt zij zich en behoort zij slechts

met het doel, om het met haar hemelsch licht te verlichten, boven de dierlijke, zinnelijke wereld te verheffen, tot de kennis der hoogere en edeler wereld in te leiden. Het *geheugen* vermeestert zij, opdat het hare leeringen en voorschriften beware en ze den mensch als rigtsnoer bij al zijne werken voorhoude. Het *gemoed* doordringt zij, om door de voorstelling van hoogere en edeler goederen edeler en heiliger aandoeningen te wekken, welke hem tegen den aandrang der zinnelijke en dierlijke gewaarwordingen en dezer wegsleping beveiligen. Het *hart*, den *wil* grijpt de godsdienst aan, opdat hij hare bevelen met liefde en vastelijk aanneme, en door de hooge godsdienstige beweegredenen tot het onwrikbare en duurzame besluit worde opgevoerd, om alle gedachten, woorden en werken onder de leiding der godsdienst te stellen. Blijven hare leeringen enkel in het verstand, dan brengt zij voor 's menschen veredeling en heiliging evenmin eenige werking voort als de wiskunde, daar zij, als deze, enkel als voorwerp van kennis zou aanwezig zijn. Zou zich de godsdienst uitsluitend in het gemoed nestelen, de wil zou tot eene godsdienstige dweeperij verdraaid worden, die zich enkel met gevoel ophoudt, zonder te weten, wat men eigenlijk wil en zal.

Ik had dus *die* overtuiging verkregen, dat de godsdienst, zou zij hare weldadige werking in ons teweeg brengen, den *ganschen* mensch doordringen, eene zaak des verstands en des gemoeds worden, in hoofd en hart beide wonen moest. Eene Kerk, welke dit voorbijziet, en haar niet als eene zaak van den ganschen mensch behandelt, zal althans het praedikaat van *algemeen* moeten opgeven. De Kerk moet de godsdienst tot het verstand en het hart, moet haar in het ken- en het gevoel-

vermogen brengen. Zij moet willen, dat de inhoud der godsdienst den gansehen mensch doordringe. Voor die algemeene doordringing heeft zij de deugdelijke middelen te kiezen en de regte hefboomen in beweging te brengen. De voorbereiding nu tot die kennis, en dezer proces bij den schrijver door zijn akademie-leven en de middelen, welke hem na dien tijd in het door hem gekozen praktiesch levensberoep ten dienste stonden, worden in de reeds genoemde „*Leerjaren des geloofs*" vermeld.

Toen ik die schreef, was ik het tijdstip, waaraan ik met mijne godsdienst-biographie was gekomen, reeds een half menschenleven voorbij. De opmerkingen, door mij aan het verhaal van de ervaringen, den invloed en de ontmoetingen geknoopt die mij tot het standpunt van het positief Christelijk geloof bragten, ontleenden natuurlijk inhoud, kleur en toon aan de erkenningen en overtuigingen, waarin ik verkeerde toen ik schreef. Ze werden derhalve niet uit *die* gezigtspunten gemaakt, welke ik had, toen het vermelde geschiedde. Aan zoodanig vooruitgrijpen in een jonger verleden zal zich bezwaarlijk eenig beschrijver van zijn eigen leven, die meer dan naakte feiten wil melden, kunnen onttrekken. Het verraadt den lezer wel vooruit het later standpunt des schrijvers, eer deze nog in zijne voorstelling tot zooverre is gekomen. Daarom wordt er geene bijzondere profetengave toe vereischt, om de overtuigingen des verhalers ten tijde der teboekstelling op te maken, en met eenige zekerheid tot het verder, der toekomst nog voorbehouden beloop te besluiten.

Zulk een denkend profeet was de aankondiger van de „*Leerjaren des geloofs*" in het *Zarnck'sche Centralblatt*". Hij vond reeds den titel veelbeteekenend. „Niet de leer-

jaren van een Protestant, zegt hij, maar die van een in het Protestantisme opgevoed Christen hebben wij voor ons; van een man, die reeds nu in alle wezenlijke punten aan het Katholicisme schijnt te behooren, en wien dan ook de gevolgelijkheid der dingen en des levens in den schoot der alleen-zaligmakende Kerk moet terugbrengen." De recensent erkent in den schrijver een godsdienstig opgewekt gemoed, wien het als eene onvoorwaardelijke behoefte voorkomt, dat er, gelijk in het politieke eene wereldlijke autoriteit en gehoorzaamheid daaraan, zoo in het godsdienstige eene goddelijke autoriteit voor de menschelijke rede zij. Het schijnt recensent toe, dat de schrijver het wezen van het Protestantisme niet heeft begrepen, en ook niet tot het regte begrip van de wereldhistorische beteekenis der Protestantsche Kerk gekomen is. Evenwel heeft het boek op hem den indruk gemaakt van een opregt streven naar waarheid. Het mij hier gestelde prognosticon: „dat ik mij eerlang op een goeden morgen met pak en zak geheel van mijne Protestantsche geloofsgenooten zou afscheiden en tot het Roomsch Katholieke heirleger overgaan", liet mij volstrekt ongevoelig.

Terwijl ik zelf, in weerwil van de bovenvermelde, aan eene vriendin gedane uitdrukking, hoegenaamd geen bewust en blijvend voorgevoel van de vervulling eener zoodanige profetering had, was een Katholiek pastoor, die het boek naauwlettend had gelezen, van oordeel: „dat de schrijver een echt Protestant en, ondanks al zijn katholiseren, nog verre van eene werkelijke bekeering verwijderd was." Die geestelijke had, gelijk men uit het vervolg zal bemerken, volkomen gelijk. Doch hij zag ook mijn werk met scherper oog en juister blik dan het „*Cen-*

tralblatt". Zelf toch had ik mij, om den lezer te voorkomen, in de voorrede van de „*Leerjaren des geloofs*" heel eerlijk als katholiserend aangegeven, en in naam mijner lezers de vraag geformuleerd: waarom de schrijver, die overtuigingen huldigde, geheel vreemd aan de belijdenis waarin hij geboren en opgevoed is, ja daarmede in tegenspraak, zijne schijnbaar onnatuurlijke stelling niet verliet en zich niet ten volle aan de Kerk overgaf, tot welke hij met alle rigtingen zijns geestes, zoo in 't oog vallend overhelde? Ik ontweek het noodige antwoord, met op de beschouwingen te verwijzen, welke ik in mijn boek aan het „Convertieten-wezen" heb gewijd. 't Zal ieder, die deze beschouwingen leest, in 't oog springen, hoe de schrijver zich met die wending van het eigenlijke antwoord heeft afgemaakt; wijl niets van al hetgeen er over het bekeeren gezegd is, de gestelde vraag en het den lezer daarmede opgegeven psychologiesch raadsel hielp oplossen. De schrijver kon het destijds zelf nog niet. Want zijne eigen verhouding tot de beiderlei geloofstelsels die aanspraak op hem maakten, daar het eene hem op grond zijner geboorte, opvoeding en familiebetrekkingen opeischte, het andere zijne blijkbaar bijzondere genegenheid voor zich deed gelden, was hem niet bewust. Later zeker heeft hij in het gewigtigste en beslissendste oogenblik zijns levens met smart erkend, dat hij, toen de wereld hem met alle geweld tot een geheim Katholiek stempelde, nog zeer verre van den wil om tot de Katholieke Kerk te behooren, verwijderd was. Hoe had hij anders de welhaast onverdragelijke confessionele stelling, die onnatuurlijke inburgering op tweeërlei elkaâr vijandig gebied, welke hem aan het billijk wantrouwen der beide partijen blootstelde, voortdurend kunnen handhaven en

uithouden? De berusting, met welker verklaring de „*Leerjaren des geloofs*" sluiten, kon geene verblijding, ja niet eens eene bevrediging geven. Zij laat duidelijk genoeg de doornen voelen, welke den schrijver van alle kanten in zijnen afgezonderden toestand pijnlijk wondden. Alleen de behebtheid met een echt subjectieven hoogmoed, die met eene waarlijk Katholieke zienswijze niets gemeens heeft, wijl hij enkel zijne eigene autoriteit laat gelden en volgt, kan het raadsel en het lange verdragen der pijnlijkheid van zulk een tegennatuurlijken toestand verklaren.

Aan zoodanige gemoedstemming heeft zich de goddelijke genade, hoe vlijtig zij ook zelfs de feilenden opzoekt, ja vervolgt, nog nimmer opgedrongen. De H. Jacobus betuigt op grond van de H. Schrift eene hooge waarheid, waar hij (IV, 6) spreekt: „God weêrstaat den hoovaardigen, maar den nederigen geeft Hij genade." De schrijver was in zijne eigenzinnigheid wel verre van die te verdienen. Hij was de straf volkomen waard, welke jaren lang aan hem in 't van alle kanten rijkelijk getoonde wantrouwen voltrokken werd, en hem ook thans nog geenszins geheel ontnomen is. En toch heeft hij jegens hen die hem wantrouwden niets anders misdaan, dan dat hij met in 't oog vallende vasthoudendheid Protestant was; dat is, met alle kracht van de vrijheid gebruik maakte, om *zelf* zich over de goddelijke dingen uit Gods woord en deszelfs ontwikkeling in de geschiedenis, *te willen onderrigten*, en *zijne eigene overtuiging te volgen*. Hij was op het ongelukkig standpunt aangekomen, dat hetgeen het Protestantisme nog aan positieve leer heeft, hem niet voldoende noch gewaarborgd voorkwam, en wat het Katholicisme aanbood, hem te veel was. De tijd helaas! welken

hij hier stilstond, was ongemeen lang. Maar juist die onbegrijpelijke langdurigheid geeft den maatstaf aan voor de kracht en omvang, waarmeê en waarin hij het Protestantsche beginsel der *vrije zelfbepaling in geloofszaken* op den grondslag van de H. Schrift en hare geschiedenis, in toepassing bragt en vasthield. Maar zij is ook het zekerste bewijs der groote onafhankelijkheid van vreemde invloed en bewerking, en der hardnekkigheid, waarmede er zoo voor- als achterwaarts aan wederstaan werd. Niettemin hadden het „*Centralblatt*" en mijn Katholieke pastoor beiden gelijk, zooals het dikwerf met tegenovergestelde meeningen geschiedt, die elkaâr, naar 't schijnt, moesten uitsluiten. Het „*Centralblatt*" merkte te regt op, dat de schrijver van de „*Leerjaren des geloofs*" reeds zóóveel Katholieks in zijne godsdienstige overtuigingen had aangenomen, als een Protestantsch bewustzijn niet kon verdragen, en besloot, wijl stilstand op den door hem ingeslagen weg tot de onbegrijpelijkheden wordt gerekend, dat de geloofsleerling eerstdaags deelgenoot van het Katholicisme zou worden. Daarentegen kon dit orgaan, als buiten de Kerk staande, het met zijne gehouden oogen niet waarnemen, hoe de leerling zich *vrijwillig* voor de waarheid afsloot, en alle gereedheid maakte om zich op het bereikte punt voor goed te vestigen.

Dit zag de pastoor, met zijnen door de waarheid gescherpten blik, duidelijk in, en oordeelde zeer juist: dat een mensch, die zich tegen de meer dan half gekende waarheid zóó verzet als de schrijver, weinig hoop op terugkeer tot den schoot der Kerk geeft. Hij kon zich op een niet gering getal van deels niet onberoemde tijdgenooten, van wie er thans nog velen in leven zijn, bepaaldelijk op predikanten beroepen, die verwonderlijk

katholiseren en niet de minste hoop geven, dat zij hunne willekeurige stelling, waarvan zij de onhoudbaarheid niet eens inzien, zullen opgeven. Men zou echter bekoord worden om aan te nemen, dat zij er genoegen in vinden, Katholieken en Onkatholieken beiden te foppen, ware het niet, dat hunne anderzins blijkende zedelijke strengheid het stilzwijgen aan zulk een argwaan oplegde. Het „*Centralblatt*" zag in: wat ik voor een Protestant te veel had, de Katholieke pastoor: wat mij voor een Katholiek ontbrak. Het ging beiden, gelijk het dikwerf twee beschouwers van een portret gaat. De een vindt het sprekend getroffen, de ander volstrekt niet gelijkend. Beiden hebben gelijk. De tegenspraak ligt niet in de onbestaanbaarheid der beide zienswijzen, maar in dezer slechts gedeeltelijke waarheid en in de eenzijdigheid van hun ter beschouwing gekozen standpunt. Ieder heeft het origineel anders opgevat. Wat den eene als bijzonder daarin uitkomend toescheen, zag de ander geheel voorbij en rigtte zijn hoofdkenmerk op gansch andere trekken. Daar nu beiden het oorspronkelijke met geheel andere oogen beschouwen, verlangen zij ook eene gansch andere afbeelding. Mogelijk ook heeft de schilder de eene opvatting wel wat meer dan de andere gedeeld, en deed meer uitkomen wat den eene dan hetgeen den andere aantrok. Zoo lost zich de tegenspraak eenvoudig op.

Zonder Buridams verdacht lastdier tot voorbeeld aan te voeren, dat tusschen twee schepels vol haver, die gelijkelijk zijnen eetlust wekten, van honger moest sterven, vertoonde ik toch van mijnen kant werkelijk de stelling der statiek, welke leert: dat een naar vlak tegenovergestelde zijden met gelijke kracht getrokken ligchaam onbewegelijk op dezelfde plaats blijft. Gelijk alle verge-

lijking mank gaat, dat is, niet ten volle met hetgeen zij wil verduidelijken, overeenkomt, zoo is het ook met dezen stelregel, die uit het gebied der mechaniek in de sfeer der beweging van het geestelijk leven is overgebragt. Op het gebied des geestes is stilstand reeds het begin van achteruitgang; en zoo kwam het dengenen, die den schrijver van nabij gadesloegen, ook voor, als begon hij zich in zijne godsdienstige houding van de reeds zoo nabij gewaande Katholieke Kerk te verwijderen. Hij moest de zelfzuchtige en daarom zeer eindige vreugde niet hebben, van zich door eigen onderzoeken en nadenken de haven des heils binnen te voeren. De goddelijke Voorzienigheid wilde hem doen zien, dat zulke genadebetooningen zoovele *haar* voorbehouden majesteitsregten zijn, waarover een sterveling niet naar eigen willekeur kan beschikken; vooral dan niet, wanneer hij de aantrekking, die hem zijn doel zoo duidelijk aanwees, wederstreefde, en aan zijn eigen welbehagen in den stilstand de voorkeur gaf. In zulke omstandigheden kon de schrijver aan hetgeen hij in de voorrede zijner „*Leerjaren des geloofs*" van eene mogelijke voortzetting zijner „*Bekentenissen*" en de in 't verschiet gestelde nadere opheldering had gezegd, geen gevolg geven. Wat had hij ook te melden? Wel had hij aan het einde van zijn boek, waar hij de som opmaakte van het standpunt, door hem sedert het slot zijner „*Leerjaren*" tot den leeftijd zijner juristische en verstandelijke meerderjarigheid bereikt, over het begin der eigenlijke togten op het geloofsgebied gesproken; ongetwijfeld hadden ze menigerlei stof tot eene voorstelling geleverd; doch wie kan belang vinden in togten, die nog geen doel bereikten, ja, waarvan het doel nog zoo onzeker en voor den reiziger zelven twijfelachtig is? Hij was met al die

omwandelingen nog niet eens tot eene hoogte gekomen, van waar men met eenige voldoening op den afgelegden weg kon nederzien. Zoo bleef dan mijne godsdienst-biographie rusten.

Sedert de voltooijing mijner „*Leerjaren des geloofs*" waren acht, en sedert hunne uitgave vier jaren vervlogen. Alles had zulk een keer genomen en liet zich zoo aanzien, of ik in het ongereede van mijn godsdienstig standpunt, waarop ik mij schier versteend had, al mijn leven zoude volharden. Mijne Katholieke vrienden vooral hadden ten eenen male het blijde vooruitzigt opgegeven, van mij nog in dit leven onder de hunnen te kunnen tellen. Den Protestanten was en bleef ik een krypto-Katholiek, ofschoon eenigen zich aan de niet op verwerpelijke bewijzen gegronde hoop hielden, dat ik nog vroeg of laat zou besluiten, algeheel tot het kerkgenootschap terug te keeren, hetwelk, krachtens mijne geboorte en opvoeding, regt had op mijn persoon, al scheen ik ook den voet reeds te hebben opgeheven om het te verlaten. Daar had, toen niemand, en ik het allerminst, het verwachtte, de beslissing plaats! De tallooze gebeden van vrome deelnemende zielen, aan wie ik in mijne verhardheid van hart stijfzinnig had wederstaan, vonden verhooring. Een straal der goddelijke genade smolt in liefderijken gloed den harden eigen wil, en mij werd plotseling het geluk ten deel van een zoon der eenige en ware Kerk te worden.

Zoo ik in de sedert verloopene jaren aan de dringend geuite wenschen van vrienden, dat ik mijne bekeering zoude beschrijven, niet heb voldaan: de rede daarvan was aanvankelijk en een geruimen tijd, dat ik nog te

zeer door de beweging, ja ik zou willen zeggen, door het tumult was aangegrepen, 'twelk uit het breken met een uitgestrekt verleden en eene menigte daarin gewortelde, ten deele zeer dierbare betrekkingen, alsook uit het heenleiden en voortvoeren der krachtigste hoofdstrooming mijns inwendigen levens in eene nieuwe bedding, noodzakelijk moest ontstaan. In de hierdoor voortgebragte stemming, die menigerlei opklaring behoefde, ontbrak mij de noodige ingekeerdheid tot den onbevooroordeelden terugblik, dien de schilder van een afgeloopen tijd moet laten voorafgaan, eer hij de pen voor zijn werk opneemt. Ook had ik werkelijk te veel met datgene te doen wat vóór mij lag, om mij grondig met hetgeen achtergebleven was bezig te houden. Later, toen er zich altoos meer uren met die gevorderde ingekeerdheid van geest aanboden en de stille uitnoodiging aan mijne ziel deden, dat ik ze zoude gebruiken om mijnen arbeid weder op te nemen, bleef ik langen tijd in 't onzekere, hoe ik de zaak opvatten en in welken vorm ik haar behandelen zou. Ik heb dit reeds in het voorberigt van het in 1857 te Innsbruck verschenen kleine geschrift: „*Een Protestantsch predikant en een bekeerde leek*," moeten aanvoeren, om op de dringende aanmaning van den Hoog-Eerw. Pater, aan wien dat woord gerigt is, te antwoorden. De onbeslotenheid in zulk eene hoofdzaak moest mij wel gansch en al van het aannemen dier uitnoodiging afschrikken. Doch de dag mijns levens neigt merkelijk. Wij moeten werken, zoolang het dag is. Bij al mijne sedert twintig jaren elkaâr opgevolgde uitgaven, had ik hoofdzakelijk de eer van God en het nut mijns naasten in het oog. Dit alleen ook moet mij geleiden, wanneer ik mijne godsdienst-biographie, welker voltooijing ik nu

eenmaal aan de vrienden der vroegere deelen schuldig ben, door de opteekening van mijn terugkeer in de Katholieke Kerk tot het zalig einde breng, hetwelk de ondoorgrondelijke barmhartigheid Gods aan haar in vele opzigten dwalend en schuldig schepsel had voorbehouden. De geschiedenis nog verder dan dit hoogste punt mijns inwendigen levens voort te zetten, zou slechts in zooverre loonen, als het de mededeeling van eenige gewigtige gevolgen dier onverwachte en onder Gods genade koen volbragte schrede gold, welker openbaarmaking welligt voor menigeen tot leering en waarschuwing zou kunnen strekken. Moest ik ook met den braven Hernhutter, van wien ik op het einde van de „*Leerjaren des geloofs*" gewaagde, mijne gangen op religieuse en irreligieuse baan onder veelvuldig opzigt „dwaalgangen en misgrepen op den weg en in het werk des Heeren" noemen: ik durf toch verwachten, met de ontdekking er van nut te kunnen doen. Vooral geloof ik wel, aan menig, door die twijfelingen en onbeslotenheid als mij zoo lang geboeid hielden, geplaagd gemoed eene heilzame dienst te kunnen bewijzen, met den weg bloot te leggen, waarop de goddelijke Voorzienigheid mij in de ware Kerk heeft geleid.

Bij zoodanige omstandigheden meende ik niet langer te mogen dralen, noch mij door den twijfel: *hoe* ik te spreken, en *wat* ik te zeggen had? te laten weêrhouden. Daarbij komt, dat, voor zooverre God leven en gezondheid schenkt, de naaste tijd mij naar menschelijk vooruitzigt eene minder onderbroken rust zal verleenen dan ik in de laatste jaren in staat was te nemen. Eene schijnbaar toevallige en daarom voor de meesten onbeduidende omstandigheid bragt mijn besluit om de hand aan het

werk te slaan, tot rijpheid. Het begin mijner godsdienst-biographie, de „*Bekentenissen*", had ik op het Pinksterfeest van 1845 gemaakt, met het bewuste inzigt, om den aanvang van mijn werk onder de bescherming van een heiligen tijd te stellen. Het was ook geen bloot toeval, dat ik op het Pinksterfeest van 1846 te Munchen de laatste hand aan het manuscript legde en het voltooide. Daarom vermaande mij in het jaar 1860 de terugkeer van dit feest der Nederdaling van den H. Geest, den draad weder op te vatten, en nu voort te zetten wat ik op een gelijk feest begonnen was.

De schrijver verklaart hier met veel warmte, waarom hij, door heilige zielen geleerd, aan tijden en feesten hecht; en hoe hij, door den kerkelijken invloed van het Pinksterfeest gedreven, toen zonder aarzelen de pen opnam en zich getroost onder de leiding van dien Geest stelde, wien wij vooral op dat feest aanbidden.

Hem droeg ik het op, gaat hij voort, mijn geheugen te verlichten, opdat ik er alles in bijeen mogt vinden, wat er in de laatste dertig jaren mijns levens op den voortgang mijner godsdienstige ontwikkeling opwekkend, bevorderend, of ook stremmend gewerkt had. Ik bid om zijn licht, ten einde het oorzakelijk verband tusschen het werkende en gewerkte juist en volledig te kennen. Van de gaven des H. Geestes, door Isaias genoemd, wensch ik mij die der wijsheid en des verstands, opdat ik in den lezer mijner uiteenzetting de genegenheid moge wekken en versterken, om het hemelsche meer te beminnen dan het tijdelijke, en opdat hem daardoor de geheimen der Christelijke geloofsleer tot nog vruchtbaarder en heilzamer kennissen mogen gedijen. Hem als mij mag ook de gaaf der wetenschap, waardoor de H. Geest ons het bedrog

des duivels, des vleesches en der wereld ontdekt, te baat komen, om ons van de middelen tot onze zaligheid te vergewissen.

Ten dien einde sluit de schrijver zijne inleiding met het *Veni sancte Spiritus*, hetwelk hij vertaald laat volgen.

We hebben deze inleiding schier in haar geheel en slechts weinig verkort gegeven, vooreerst, wijl zij dadelijk den bekeerling van vele zijden doet kennen; ten andere, wijl zij onmisbaar is, om zijne verdere zaakrijke mededeelingen in haar historiesch verband op te vatten. We moeten hier tot ons leedwezen afbreken, maar hopen den schrijver in de eerlang volgende aflevering over zijne navorschingen en bevindingen te laten spreken.

KORTE MEDEDEELINGEN

VAN

DR. M. HEIDENHEIM.

Deze geleerde oriëntalist verbleef sedert verscheidene maanden te Rome en vestigde daar zijne aandacht vooral op de bibliotheken, om er tot dusverre onbekend gebleven handschriften uit den ouden tijd op te sporen. Met de

dagteekening van den 9 Junij ll. — een immer gedenkwaardige dag in de kerkgeschiedenis door het bisschoppelijk Adres aan Paus Pius IX! — geeft hij een voorloopig berigt van het resultaat zijner nasporingen in het jongste nummer van zijn *Vierteljahrschrift für englisch-theologische Forschung und Kritik*. Daarvan nemen we het volgende over.

Door de welwillendheid van den kardinaal Antonelli, schrijft de Protestantsche Dr. Heidenheim, zag ik, reeds in de eerste dagen van mijn verblijf alhier, de zalen van het Vatikaan voor mij geopend. De grootste vrijheid werd mij in het gebruik maken van de handschriften toegestaan, en deze bladen zullen, naar ik hoop, van tijd tot tijd menig aktestuk, dat voor de bijbelsche wetenschap belangrijk is, aanbieden. Assemani's Kataloog is niet altoos te vertrouwen, daar verscheidene handschriften onnaauwkeurig beschreven zijn, en andere weder zeer oppervlakkig door hem werden doorgelezen. Zoo bevat bijv. Cod. Vat. 106 een afschrift, dat ten tijde van den tweeden tempel vervaardigd en boven het portaal eener synagoog gevonden werd. De mededeeler van dit opschrift verhaalt, dat de bekwaamste rabbijnen te vergeefs hebben beproefd den inhoud er van te verstaan. Het zal later worden medegedeeld, en het mogt evenwel gelukken den inhoud te verklaren.

Men stoot hier en daar op rabbijnsche geschriften, waarvan men naauwelijks den naam meer kent; andere vindt men terug, van welker bestaan niemand iets wist. Zoo viel mij bijv. in de bibliotheek van Barberini een manuscript in handen, dat, zoo de inhoud de slotregelen niet mogt tegenspreken, het oudste Hebreeuwsche handschrift is hetwelk wij thans bezitten, daar het in het

jaar der wereld 4418 geschreven werd, en bij gevolg uit de zevende eeuw is. Het boek is van kabbalistischen inhoud en geeft over punten, die tot nog toe duister zijn, een helder licht. Later daarvan meer.

Van belang voor de tekstkritiek zal het bekende Samaritaansche handschrift van den Pentateuch in de Barberini worden, wijl, naar het tot hiertoe ingestelde onderzoek, vooral het daarin vervatte „Targum" zich als van veel waarde doet kennen.

De tot dusverre vergeleken plaatsen bewijzen, dat we hier een gansch ander Targum hebben dan de Polyglotten behelzen. Naar ik hoop, zal het mogelijk worden, ook nog den Arabischen tekst van dit kostbare, doch helaas niet volledige schoone handschrift aan een onderzoek te onderwerpen, daar ongelukkig deze bibliotheek maar eens in de week en dan slechts vijf uren geopend is. Slechts één Hebreeuwsch handschrift uit de XIV eeuw is daar nog: evenwel zullen de gewigtigste overige handschriften later nader worden besproken. Wat het Syrische handschrift der Evangeliën in de Barberini aangaat, voor alsnog hebben mijne onderzoekingen tot geene andere resultaten dan die van Adler gebragt. Dit is, gelijk men weet, de reeds door Adler onderzochte Syr. Hier. Codex, die echter voor het uiterlijke zeer oud is, en naar het schijnt, volgens het naschrift, tot de hooge oudheid opklimt. Uit de tot nog toe vergeleken plaatsen blijkt alleen, dat de fragmenten aan de Philoxeniaansche overzetting ontleend zijn, waarvan ook in de „Angelica" alhier een goed bewaard exemplaar gevonden wordt, maar dat de Augustijner monniken als een heiligdom bewaken; slechts met veel moeite gelukte het, hen te bewegen, er mij het vrije gebruik van te laten. De tot heden toe vergeleken plaatsen stemmen ge-

heel met den Codex der Barberini overeen, en deze werd in 't jaar 616 geschreven.

Dr. Heidenheim belooft, dat hij zijne berigten in de volgende aflevering zal voortzetten; want, behalve in de bibliotheek van het Vatikaan, in de Angelica en Barberini, heeft hij ook veel in de „Minerva" gevonden.

Hij sluit met een enkel woord over de *ontdekte Evangeliën* in het Vatikaan. Ze zijn in Rabbijnsch-Hebreeuwsch geschreven, en bevatten *varianten* zooals *geen Codex* er heeft. Dr. Heidenheim noemt het „*een zeer belangrijk manuscript*", waarvan hij weldra meer hoopt mede te deelen.

VERSCHEIDENHEDEN.

EEN PROTESTANT OVER PROTESTANTSCHE REIZIGERS IN KATHOLIEKE LANDEN.

Hoe onkatholieke reizigers over Katholicisme en Katholieken tot zoodanige beschouwingen komen, als zij, ten hunnent weêrgekeerd, aan hunne belijdenis-verwanten mededeelen, is, merkt een bekeerling aan, menigmaal bezwaarlijk te verklaren. Zeer dikwijls schijnen zij zich bij hunne waarnemingen van die glazen te bedienen, waardoor men alles ten onderste boven ziet. In hun vaderland zeer verstandige, beminnelijke, ook jegens Katholieken zeer verdraagzame lieden,.... zijn zij als omgekeerd, zoodra zij in Katholieke landen reizen. Een jong Duitsch predikant, door het verhaal van andere Protestanten opgewekt, deed eene reis door Roomsche landen, als Beijeren, Tyrol, Opper-Italie, Oostenrijk, en andere streken, ten einde de Katholieken in hun ware wezen te leeren kennen. Hij kwam echter weinig voldaan terug, wijl hem de ideale voorstellingen, die hij er zich van gemaakt had, (zonder in rekening te brengen, dat Katholieken altoos menschen blijven, en zij, wanneer zij tegen het gezag der Kerk ingaan, des te dieper vallen,) menigwerf in scherpe tegenspraak met de werkelijkheid schenen te zijn.

Bovenbedoeld Protestantsch geleerde, die zelf Roomsche landen had bezocht, en zijne nicht hadden van dien predikant, hun beider vriend, mededeelingen in gezegden zin over zijne reis ontvangen. De regtschapen man, welke er destijds (in 1841) niet het minste aan dacht, dat hij ooit Katholiek zou worden en 't ook eerst omtrent vijftien jaren later werd, schreef daarover aan zijne nicht een uitvoerigen brief, dien hij eerst onlangs openbaar gemaakt heeft. Die brief is overwaardig, door een ieder te worden gekend; men

gedenke echter bij het lezen, dat het een *brief* is; dat het een *Protestant* is, welke dien schrijft, en wel aan eene *Protestantsche bloedverwante.* Op enkele gezegden, bepaaldelijk over de goede werken, zou iets aan te merken zijn.

„.... Bij gelegenheid van de kerk der Theatijnen, heb ik u mijne tegenbedenkingen op de beschouwingen mede te deelen, door onzen vriend K. bij zijne bezoeken van Katholieke kerken gemaakt, waaraan gij een maar al te open oor hebt geleend, wijl het koren op uw antikatholieken molen was. Met de gunstigste vooroordeelen, zegt gij, verliet die Protestantsche geestelijke zijn geboorteland. Met uitzondering van eenige weinige Katholieke individuen, die hij vlugtig had leeren kennen, had hij daar op praktischen weg weinig kennis gemaakt met de betrekking waarin Katholicken tot hunne Kerk staan. Hij wenschte, gelijk het heet, zijne theoretiesch-gunstige meening in dit opzigt door eigen waarneming bevestigd te vinden. Op zijne reis zocht hij zich dat verlangde eigen inzigt door omgang met het Katholieke volk en door vlijtig kerkbezoek te verschaffen. Doch behalve eenige, door hem hoog aangeslagen aandoeningen, welke ik weinig tel, daar zij slechts het gevolg zijn der aangrijpende werking van overweldigende cultus-vormen, waardoor het alledaagsch *raisonnement* met het vehikel der kunst buiten zijn spoor wordt gedreven, vond hij in het Katholicisme geene bevrediging. De godvruchtigen schenen hem volbrengers van doode werken in den overgeleverden vorm van bepaalde vrome oefeningen, de geestelijken waren hem religie-machienen, zonder waardigheid en gedachten, die hunne officies mechaniesch afhaspelen. Onze vriend deed alzoo geene andere waarnemingen dan sedert drie honderd jaren door alle bestrijders van het Katholicisme zijn gedaan. Daar hij u als een onbevooroordeeld man, als een geloovig Christen, naauwgezet zielzorger en opregt naspoorder der waarheid bekend is, zweert gij bij zijn woord en laat dien getuige tegen het door mij verdedigde Katholicisme gelden. Maar triomfeer niet te vroeg! Ik verklaar mij voor niets minder dan geslagen. Ik ken aan onzen vriend al de in hem geprezen eigenschappen in een welligt nog hooger graad toe dan gij. Maar van eene ook in andere rigtingen uitkomende eenzijdige vooringenomenheid, die door den rijkdom

van zijn gemoed, door zijne anders zoo dogelijke kennis en de beminnelijkheid van heel zijn voorkomen omsluijerd wordt en minder onaangenaam werkt, spreekt gij hem zelve niet vrij. Zij drukt zich reeds in zijn reis-maxime uit: dat hij niet dan *alleen* wil reizen, en zich door de tegenwoordigheid van een bestendig reisgenoot gehinderd voelt. Hij wil zich dus niet generen, dat is op zijn Duitsch: hij wil naar zijn eigen hand leven en enkel zijn eigen begrip volgen. Dit gaat zóó ver, dat hij 't versmaad heeft, onze vrienden in Munchen te bezoeken en de hem aangeboden brieven derwaarts mede te nemen, welke hem anders door hunne tusschenkomst den weg hadden kunnen banen, om met celebriteiten te dier stede in kennis te komen. Daar hij, als mijn vriend, bij mijne vrienden aldaar welkom zou geweest zijn, kon de bescheidenheid hem niet afschrikken, om met zulk eene gunstige gelegenheid tot interessante kennismakingen zijn voordeel te doen. Hij ging dus in het gemakkelijke van zijn eigen wil, om niet te zeggen, willekeur, te ver, toen hij de aangeboden gelegenheid, om met beroemde en opregte Katholieken, wier omgang hem het geschiktste over het Katholicisme had kunnen inlichten, in aanraking te komen, van de hand wees. Willekeurig trok hij zonder eenige blijkbare reden, den kring der mogelijkheid, om met het wezen van 't Katholicisme de verlangde nadere kennis te maken, in beperkter grenzen, en verliet zich meer dan te billijken is, op zijn goed reisgeluk, dat hem wel andere en toevallige gelegenheden daartoe zou aanbieden. Dit is te meer te betreuren, wijl een Protestantsch geestelijke, gelijk het reeds de belijdenisnaam zegt, bezwaarlijk voor een niet vooringenomen, onpartijdig oordeel over het Katholicisme geschikt is, wijl men menschelijkerwijze van hem niet kan verlangen, dat hij aan het Katholicisme, welks vernietiging in een gedeelte der Christenheid eerst de mogelijkheid voor zijn ambtelijk bestaan aanbragt, door de huldiging van deszelfs wezenlijken en waren aard, voordeelen boven zijne eigene belijdenis zal toekennen. Hoe toch kan ik verheffen, huldigen en prijzen wat ik bij beginsel moet loochenen en verwerpen? Hiermede is niet uitgesloten, dat toevallig een en ander, wat door het Protestantisme zonder noodzakelijkheid weggeworpen is, en, ware het behouden, aan het kerkelijk leven bevorderlijk zou geweest

zijn, bij hem genade kan vinden. Maar ook dat bijzondere kan hij volstrekt niet juist beoordeelen, wijl de oorspronkelijke waardigheid en voortreffelijkheid er van niet uit het subjectieve en toevallige welbehagen eens andersgeloovigen af te leiden is, maar, als uit de kern van het Katholicisme voortgegroeid, ook daardoor alleen kan begrepen worden. Hoe dan zijn bijzondere verschijnselen van het Katholieke leven in Kerk, staat, kunst, wetenschap en maatschappij, door diegenen juist te beoordeelen, die den grond en wortel, waaruit ze ontschoten, ingevolge zijne partijdigheid van ambtswege, niet mag noch kan huldigen? Men vleit zich wel is waar, dat men het Katholieke element, hetwelk die verschijnselen en de inrigtingen der Katholieke Kerk in 't leven riep, op het Protestantsche standpunt, dat immers hetgeen er waars in haar was, ook zou bevatten, te boven is gekomen; doch het smachtend terugzien op menige onnoodig verworpene bijzonderheid, welke de onstuimige vooruitjagers niet ongestraft zouden laten terugroepen, bewijst vrij duidelijk, wat er van dat te boven komen zij, dat, gevolgelijk voortgezet, alle tegenstellingen in het bodemlooze niet zou doen opgaan. Voegt men hierbij, dat, op slechts weinige uitzonderingen na, geen Protestant zijne zienswijze over het Katholicisme uit de bronnen zelven heeft geput; dat hij hetgeen hij er van weet, enkel in de boeken van andere Protestanten las, die het weder, met overdrijving, uit andere Protestantsche geschriften namen; dan blijkt reeds van zelf, dat ook de minst vooringenomen oordeelende Protestant nog van onjuiste vooroordeelen omkronkeld is, en de hem aangeboden middelen, om er zich een weinig van los te maken, beter moest gebruiken dan het onzen vriend heeft behaagd. Men voert alzoo het gansche patrimonium der oude, overgenomen, ingewortelde confessionele vooroordeelen, die, wijl ze overal hunne bevestiging zoeken, haar ook weten te vinden, als bagaadje met zich mede, en heeft volstrekt geene bijzonder dringende reden, om zich boven het straatslijpersgeslacht der gewone kosmopolitische toeristen te verheffen, voor wie het wereldburgerlijk uithangbord juist dezelfde beteekenis heeft, als de Parijsche of Londensche etikette in den in eene provincie-stad vervaardigden en vóór den verkoop nooit buiten haar gebied gekomen hoed, waarmede thans uw reizende oom zijn eerwaardig hoofd bedekt.

Bij den spoed waarmede reizigers, die slechts kunst- en natuurgenot zoeken, door vreemde landen heensnellen, kunnen zij dikwerf niet meer dan een vlugtigen blik op de uiterlijke oppervlakte slaan. Zonder inwendig begrip, waarvoor zij immers in hun land den grond niet hebben gelegd, teekenen zij, zoo goed ze kunnen, de ergens hun in 't oor klinkende toonen, en gebeurtenissen, hun door 't voorbijsnellend toeval onder de oogen gebragt, in hun dagboek en de tafels van hun geheugen op. Men ziet door den bril der belijdenis van zijn eigen land; men beoordeelt de vreemde plaatsen, naar den maatstaf zijner eigene oude gewoonte; men neemt dikwerf het klimaat, stamkarakter en de historische ontwikkeling, welke er eene gansch andere kleur en gedaante aan gaven dan men ten zijnent leerde kennen, niet in aanmerking, wijl men te kort aanwezig is, om deze overwegingen grondig te kunnen doen. Door dat kort verwijl is men dan ook niet in de gelegenheid, om met den gemeenen man kennis te maken. Voor vreemden is hij niet open; zij hebben moeite om zijn vertrouwen te winnen. Diegenen onder het volk die de woordvoerders zijn voor den vreemde, en hem de met open ooren opgevangen mededeelingen doen, bijv. wijd en breed van de oneer der geestelijken weten te verhalen, zijn geenszins de stem des volks: gelijk men over 't geheel door de schreeuwers de waarheid het minste vermeent. Zie in uwe eigene nabijheid. Gij leeft sedert jaren in eene groote dorpsgemeente, die u door de betrekking uws vaders en door eigene langere waarneming naauwkeurig bekend is. De menschen dezer gemeente, die in herbergen en langs de straten rondzwerven (anderen toch leert een vlugtig reiziger niet kennen), zijn u ook bekend; en gij weet, hoe verre het er van verwijderd is, dat zij de type uwer gemeente zouden uitmaken. De vreemdeling echter vormt zich naar hen een beeld van al de anderen. Zult gij nu de eigenschap der waarheid aan zijne voorstelling toekennen, wanneer hij naar dezulken de hoogte van het godsdienstig en zedelijk leven in uwe gemeente beoordeelt? Meet hiernaar nu de juistheid en billijkheid af der beoordeeling, waaraan onze vriend zoo menig Katholiek verschijnsel onderworpen heeft. Hij heeft bijv. van de weinige waardigheid in 't voorkomen der Italiaansche priesters gesproken. Maar wat is waardigheid van voorkomen? Een betrekkelijk begrip, door na-

tionaliteit en gebruik bepaald. De bewegelijke Italiaan, in wiens mond vloek en zegen in vriendelijke nabuurschap naast elkander wonen; die in ééne minuut tranen stort, en zich schier van 't lagchen de lever scheurt; die zeer vaardig vroomheid met ligtzinnigheid kan verwisselen, moet wel een gansch ander begrip van geestelijke welvoegelijkheid hebben dan de ernstige, zich langzaam bedenkende Duitscher, voor wien een Italiaansch prediker alligt het voorkomen van een kabriolenmaker heeft, gelijk ik zelf eens in *San Ambrogio* te Milaan ondervond. Eene menigte van kleinigheden, welke naar onze zeden en naar ons begrip van waardigheid en fatsoen niet voegzaam zijn en het allerminst in het pastoraal *decorum* passen, hebben voor den Italiaan in zijne geestelijken volstrekt niets opmerkelijks, wijl ze in zijne oogen geheel onverschillig zijn; terwijl ze den van de Alpen gedaalden Duitschen Protestant een gruwel toeschijnen, daar hij ze naar de in zijn land ingezogen zienswijze afmeet. Nog moet hier gelden, dat bij de beteekenis van den priesterstand in het Katholicisme, waar de individu slechts als werktuig, nooit naar eigen wil handelt, maar enkel bevelen van hooger hand voltrekt, de subjectiviteit des priesters veel minder in aanmerking komt, en derhalve de priesterlijke welvoegelijkheid, als uitdrukking eener positieve persoonlijkheid, minder waarde heeft.

In een gelijk licht zijn de godsdienstige verrigtingen der leeken te beschouwen. Voor den uiterlijken blik van den Protestant, die van kindsbeen af met het begrip van doode werkheiligheid doorvoed is, moet zich het afbidden van een rozekrans, het spreken van andere aangewende gebeden, en zich teekenen met het kruis, onder een geheel ander gezigtspunt vertoonen dan voor hen die er dagelijks mede omgaan. En toch ligt de analogie, waarmeê hij zich aan het hinderlijke, dat zulk een gezigt voor hem heeft, kan onttrekken, voor de hand. Het gebed in Protestantsche kerken en huizen, het herhalen van het Onze Vader bij bepaalde, wederkeerende gelegenheden, het Amen, Kyrie enz., en andere nog voorkomende vrome oefeningen, zijn, zooals de Protestanten ze doen, wel in staat, om een vreemdeling in ons midden in die meening te brengen, welke onze vriend zich vormde over het gebrek aan vromen zin en meening, waarmeê de vormen der Katho-

lieke eeredienst gevierd worden. En toch is hij de laatste, die deze vrome oefeningen bij ons wil afschaffen, omdat zij, bij alle misbruik of onaandachtig gebruik, toch hun verre overwegend nut hebben. Menigeen moge er bij wijlen niets bij denken, en die oefeningen verstrooid mededoen: moeten daarom de vele anderen, welke zich, al is 't ook slechts van tijd tot tijd, er door stichten, genoodzaakt worden, het vrome gebruik geheel op te geven?. Deze overweging moest ons zachter oordeelen ingeven over het vermeende doode afhaspelen van ledige vormen in de Katholieke Kerk. Ofschoon elke Katholieke Katechismus het tegendeel leert; ofschoon in elk leerboek der Katholieke godsdienst iets anders te lezen is, blijven de bestrijders der Katholieke Kerk, welke zij niet kennen en niet willen leeren kennen, bij dit oude, verjaarde en volslagen gelogen verwijt: „de Katholieke Kerk geeft zich met doode werken af; zij schrijft zekere oefeningen en handelingen voor, en leert, hoe met dezer volbrenging de eeuwige zaligheid wordt verdiend.„

Wijl de symbolen der Evangelische Kerk dit vooroordeel met een tint van den bittersten haat, en met de sprekendste kleuren der overtuiging voor pure waarheid hebben uitgegeven, praten wij het sedert 300 jaren getroost na, en laten het ons niet opstrijden, dat deze snoode aanklagt reeds duizendmaal door de Katholieken allergrondigst weêrlegd is, en door hen tevens het bewijs geleverd: hoe hunne Kerk geenszins leert, dat het volbrengen van zekere door haar voorgeschreven of aanbevolen handelingen *op zich zelve* en *niet* gelet op de gezindheid waarmeê ze gedaan worden, eenige waarde hebben, of in de oogen van God welbehagelijk kunnen zijn. Veeleer houdt zij, gelijk ook wij, zoo we verstandig willen oordeelen, moeten doen, die handelingen voor niets anders dan hetgeen zij kunnen zijn, namelijk voor uitingen van het innerlijke, van den wil. Slechts aan dit innerlijke, aan dien wil schrijft zij het vermogen toe, van goed, dat is, van gehoorzaam aan den goddelijken wil en daardoor aan God welgevallig te kunnen zijn. De uiterlijke handelingen zijn voor de Katholieke Kerk enkel getuigenissen van den inwendigen wil. Zij schenkt er geloof aan tot zoolang haar het tegendeel bewezen is. Wijl echter de wil niet zonder uitingen te kennen is, wordt de waarde, welke eigenlijk

slechts aan den wil kan toegekend worden, op de handelingen als zijne openbaringen, zooveel als overgedragen, en *alleen* in zulk een zin is er spraak van *goede* werken. Eigenlijk is 'tzelfde ook met het geld het geval. Op zich zelve en als bloot metaal beschouwd, heeft het slechts eene geringe waarde. Maar het wordt daardoor tot eene geweldige kracht in 't verkeer, dat het naar de overeenstemmende erkenning der menschen de uitdrukking eener waarde is, waarmeê men alles kan verwerven. Het is een middel, eene aanwijzing, doch geenszins uit en op zich zelf een goed, een doel. Wanneer nu hebzuchtigen en gierigaards er voor zich een doel, een Mammon van maken, kan men toch onmogelijk deze verkeerdheid van eenigen, of van hoe velen ook, aan die onder de menschen getroffen overeenkomst toeschrijven: „het geld algemeen als de voorstelling eener zekere waarde te laten gelden." Evenmin mag het der Katholieke Kerk toegerekend worden, als enkele Katholieken, of ook velen, het uiterlijke der goede werken tot doel maken en geheel schijnen voorbij te zien, dat ze slechts als uitdrukking van eene zekere gezindheid waarde hebben en bij God in aanmerking komen; gelijk toch Christus reeds sprak: Niet allen die tot mij zeggen: Heer, Heer! zullen ingaan in het rijk der hemelen; maar die den wil mijns Vaders doet die in de hemelen is, die zal ingaan in het rijk der hemelen.

Hoe weinig de Katholieke Kerk de werkdadigheid stelt boven het geloof, waarop wij Protestanten zooveel nadruk leggen, blijkt reeds uit de buitengemeene vlijt, zorgvuldigheid en gestrengheid, waarmede zij juist haar *geloof* poogt te handhaven, en uit de onverbiddelijkheid, waarmeê zij elke volhardende eigenwillige afwijking er van door afscheiding bestraft; terwijl er integendeel in de Lutherse Kerk, ondanks de grondstelling: dat het geloof alleen, zonder eenig toedoen der werken, zalig maakt, volstrekt voor geene zekere inrigting gezorgd is, om dit alleen zaligend geloof voor verontreiniging en verminking te behoeden; ofschoon men reeds sedert drie eeuwen in elk tiental jaren de wezenlijkste veranderingen en verbasteringen van dit geloof heeft zien ondernemen. Ja, dit geloof: dat het geloof zalig maakt, is door heel die ontzaggelijke menigte die het rationalisme huldigt, zoo volslagen opgegeven, dat zij nog veel verder gaat dan men aan het

Katholicisme verwijt; zij verklaart deze hoogste grondstelling aan te kleven: dat men niets anders dan een deugdzaam leven (dat is, goede werken) behoeft, om op de zaligheid en de tevredenheid Gods te mogen rekenen. Naar de gewone dwaling, waarin men opzigtens de goede werken der Katholicken verstrikt is, zouden al die rationalisten voor bijzonder goede Katholieken moeten verklaard worden. Maakt onze vriend K. de opwerping: dat men in de moraal der Protestantsche belijdenis slechts zedelijke en deugdzame handelingen in den engeren zin aanneemt, dan kon ik hem op velen zijner eigene gemeentekinderen verwijzen, wien een kerkbezoek, eene communie, het waarnemen van een bidstond, enz. veel gewigtiger toeschijnt, dan het bedwingen van den eigen wil en de betengeling hunner lusten. Wat kan ik het helpen, dat een rozekransgebed en andere godvruchtige werken der Katholieken meer in 't oog vallen, dan het evenzoo werkheilige stil nederzitten zijner lieve gemeentekinderen aan K.'s voeten, die zich zoo dikwerf bij het schijnbaar aanhooren zijner voortreffelijke woorden door zeer wereldsche gedachten laten rondvoeren; wat echter niet zoo scherp uitkomt, als het gebrek aan aandachtigheid bij een meer uiterlijk werk zooals de Katholieke Kerk voorschrijft. En al werden de plegtigheden der eeredienst ook nog zoo vereenvoudigd, nooit toch zal men kunnen verhoeden, dat ze ook dan nog mechaniesch en zonder aandacht verrigt worden. Zoo die doode werkvroomheid onzen vriend, bij eene onbevooroordeelde vergelijking van hetgeen hij in Protestantsche kerken opmerkte, in 't oog vallend *veel* bij het bezoeken van Katholieke kerken is voorgekomen, heeft hij geheel vergeten, dat de onder de Protestanten heerschende onkerkelijkheid zoo ontzettend veel menschen van de kerk verwijderd houdt; hunne onaandachtigheid ziet hij dus in 't geheel niet; en ten hunnen opzigte zou hij reeds zeer verheugd zijn, indien hij hen voorloopig slechts eerst hun levend ligchaam in de kerk zag dragen. Overigens werkt de schijnbaar menigvuldige verstoring der godsvrucht, welke in Katholieke kerken, inzonderheid door het bezoek van nieuwsgierige Protestantsche reizigers, wordt gaande gehouden, bij vele godvruchtigen (vooral in steden) niet zoo schadelijk als men voorgeeft. Gelijk menschen van zaken zich gewennen, om bij het grootste gedruisch te denken en met het verstand te

werken, zoo kan men het ook in 't gebed zoover brengen, dat het gaan en komen van anderen naast ons met der tijd niet meer stoort. Een zekere Kubach gaf in de vorige eeuw een veel verspreid Protestantsch gebedenboek uit, waarin gebeden voor alle mogelijke omstandigheden en gevallen te vinden zijn. Er is zelfs een gebed in voor een leidekker, die boven van een toren nederstort. Wanneer men nog bij het nederstorten van een toren aandachtig kan wezen, zal men het ook wel bij 't rondzien in de kerk kunnen zijn. Dat men af en toe eens naar de vreemden ziet, of dat bijzaken nu en dan iemands opmerkzaamheid trekken, is nog geen bewijs, dat het in Katholieke kerken aan vrome verheffing ontbreekt. Een en ander komt in onze weinig bezochte Protestantsche kerken even dikwerf voor, zoo wij slechts onpartijdig er op letten, en niet, gelijk in deze dingen zoo menigmaal geschiedt, den splinter in het oog van onzen broeder beter waarnemen dan den balk in ons eigen oog. Overigens mag men ook de schijnbare verstoringen waaraan de Katholieke godsdienst in groote steden onderhevig is, geenszins als algemeen van alle Katholieke kerken aannemen. Hadden die zoo ongunstig oordeelende reizigers de kerk ook vlijtig in kleinere steden en op het land bezocht, zij zouden reeds eene andere meening over dat punt tehuis brengen. De aanzienlijke steden, welke aan den grooten weg liggen, kunnen niet overal tot maatstaf ter beoordeeling eener gansche natie worden genomen.

Zoo pleitte onze Protestant voor de godsvrucht der Katholieken, en, gelijk men ziet, soms met bewijzen, waaraan wij welligt niet hadden gedacht. Hooren we nog uit zijn mond, wat indruk op eene zijner reizen eene vrome Katholieke oefening op hem maakte.

Zeer bijzonder werd ik aangegrepen, verhaalt hij, toen ik mij te Regensburg in een openbaren tuin van een bierhuis bevond, door vele honderden gasten bezocht, en er van een nabijzijnden toren het teeken van het *Angelus Domini* werd gegeven. In een oogslag was het luide, den tuin doorgolvende gedruisch, dat door zooveel snelle tongen werd onderhouden, geheel verstomd. Alle hoofden ontblootten zich onder het maken van het kruisteeken, en waardig en vol aandacht werd het gebed verrigt. Daarna wenschten zij elkaâr goeden avond en keerden tot hun vrolijk en luid gesprek

terug. Het gezelschap bestond uit vertegenwoordigers van alle standen, van de hoogere tot de latere toe.

Dit doorwerkt zijn van het dagelijksch levensverkeer met de oefeningen des gebeds, dit afwisselend verwijlen der ziel in het tegenwoordige van den gewonen werkdag en in de bewuste nabijheid van God had voor mij altijd iets aangrijpends en toch zoo natuurlijks. Daar was alle schijnvrome somberheid uit verbannen en aan de natuur haar bescheiden deel toegestaan.

Nog meer echter dan die uiterlijke teekenen van godsvrucht, stichtte ons de omstandigheid, dat wij in geen gezelschap, of met geen persoon bijeenkwamen, of het gesprek liep spoedig over godsdienstige aangelegenheden en bewoog zich en bleef bij voorkeur op dit gebied. Zeker, het ontging mij niet, dat wij ons te Munchen in de keur van beschaafde, trouwgeloovige en ijverige Katholieken bewogen, en niet alle bijeenkomsten van beschaafde Munchenaars zich welligt in dezelfde mate godsdienstig zouden betuigen. Doch bij het lagere volk, waarmede wij vooral in den loop onzer reis in aanraking kwamen, voelden wij ons schier op den duur door zijne ongehuichelde godsdienstigheid en eenvoudigheid van geloof aangetrokken. In alle vertrekken, vooral der landlieden, vonden wij krusifiksen, wijwatersvaatjes, beeldtenissen van Heiligen en andere teekenen en symbolen van het ook in huis geleide kerkelijke leven. 's Avonds klonken de gemeenschappelijke gebeden van den maaltijd verre over de straat. Menigwerf kon men door de overal openstaande deuren getuigen zijn, hoe de huisvaders met vrouw en kind en dienstboden hardop in huis den rozekrans baden, en hoe de regel van een Christelijk ingedeeld en doorgevoerd leven in de huizen met de kerkelijke schikking overeenkwam. Dit alles konden wij zoo regt *con amore* beschouwen, toen wij in en bij het Beijersche gebergte links en regts, in zeer korte en langzame dagreizen, gemakkelijk rondzwierven, en ons den tijd gunden, om de huishoudingen en het familieleven van meer nabij te leeren kennen.

Geheel iets anders natuurlijk ontmoetten we, wanneer wij in de berigten van confessioneel-bevooroordeelde toeristen en reisbeschrijvingen lazen. Wij reisden zonder vooringenomenheid, en lieten ons niet vooruit door een ongunstig vooroordeel afschrikken, om

naauwkeurig toe te zien en ons van al het aanschouwde eene juiste voorstelling te maken [1]).

De opmerking zal hier wel onnoodig zijn, dat onze onkatholieke reisbeschrijvers zich aan zulk eene onpartijdigheid in een Protestant kunnen spiegelen.

PROTESTANTSCHE AFKEURING VAN EEN GEPROTESTANTISEERDEN „THOMAS A KEMPIS".

In 't vorige jaar is er eene Protestantsche „volksuitgave" van „De Navolging van Christus, door Thomas à Kempis", verschenen, met den naderen titel: „Een huisboek, voor Protestantsche Christenen bewerkt en met overdenkingen en gebeden vermeerderd." De bewerker zegt, wat reeds anderen vóór hem aanmerkten, in de voorrede: „In alle omstandigheden heeft het boek van den vromen Thomas reeds eeuwen lang troost en licht geschonken aan zoo menige christelijke ziel. In bijna alle talen is het overgezet, en in de Europesche landen werd het reeds duizende malen herdrukt, behalve de bijbel is geen christelijk geschrift zoo algemeen verspreid als dit, en geen boek heeft zoo zijne waarde behouden in den loop der jaren en bij de verandering der rigting van 's menschen geest."

De verslaggever dezer bewerking in N°. 8 der *Vaderlandsche Letteroefeningen* kan zich over 't geheel met dien lof wel vereenigen, maar gelooft toch niet, dat daarom dit boek „nog altijd „geschikt is om ook in onze dagen der gemeente tot stichting te „dienen." — „Het was voortreffelijk, gaat hij voort, *in zijn tijd*, „is zeer merkwaardig als een voortbrengsel van dien tijd, en „verdient daarom bekend te blijven; maar natuurlijk ademt het „ook den geest van dien tijd, die lang vervlogen is. Andere tijden

---

1) De lezer zal reeds hebben vermoed, dat deze plaats uit bovengemelden „*Simeon*" is genomen. Men vergelijke bladz. 339—350.

„hebben andere behoeften. Wij zouden ten minste de voorkeur „geven aan hetgeen de laatste hedendaagsche schrijvers leveren „tot stichting hunner tijdgenooten boven de vruchten, hoe uit- „muntend ook, van de 14de of 15de eeuw.„

We behoeven niet te zeggen, dat wij met dit oordeel, hoe verklaarbaar wij het ook vinden in den mond van een Protestant, volstrekt niet kunnen instemmen, en 't is wel overbodig daarvoor de redenen op te geven. Ieder onzer heeft ze bij de hand. Die algemeene, eeuwenlange bijval moet gronden hebben, die boven tijden en personen uitgaan. Doch des te meer juichen we het toe, wat de beoordeelaar tegen de verminking dier Wildervanksche editie heeft. Wij hebben hier, zegt hij, „eene gecastigeerde editie.„ — „Men heeft het aanstootelijke weggenomen, het harde verzacht, „het scherpe afgeslepen; zoo heeft men eene *Navolging* verkregen, „passende voor onzen tijd, dat wil zeggen: eene vermiukte of „ten minste besnoeide *Navolging.*„ — „Nu is het een amalgama, „iets van Thomas en iets van zijn uitgever, iets uit de 14de en „iets uit de 19de eeuw. Hoe kan dit een goed geheel vormen? „Als letterkundig product achten wij de Imitatio Christi hoog, „maar deze verbasterde uitgave kunnen wij niet aanbevelen.„

De schrijver verdient dank voor de tuchtiging, aan dat slag van besnoeijers en verminkers toegedeeld.

VRIJMETSELARIJ IN CHINA EN AMERIKA.

In de „*Reis van het Oostenrijksch fregat Novara om de aarde*„ (Weenen, 1861. II), staat, in het beschrijvende gedeelte door Scherzer, dit berigt over het eiland Singapore:

„De vele Chinesche bewoners, 60,000 in getal, behooren meerendeels tot geheime genootschappen. De zoogenaamde legitimatiekaart van zulk een broederschap, een achthoekige, met schrifttrekken bedekte lap, verklaart het doel dier verbindtenis aldus: „„De broederschap des hemels en der aarde spreekt het onbewimpeld

uit, dat zij zich door het hoogste wezen geroepen acht, om het vreeselijk kontrast tusschen rijkdom en armoede op te heffen.“ “ Men ziet dus, dat ook de nuchtere Chinezen niet van socialistische droomen zijn verschoond gebleven.“

Hierop laat de bekende Daumer [1]) deze aanmerkingen volgen, welke wij echter geheel voor zijne rekening laten: Ik voeg er bij, dat men bij zulke feiten er te minder aan te twijfelen heeft, of “de netten der loge ook over China uitgespannen zijn.“ Daar de menschelijke natuur overal hetzelfde is, kunnen verschijnselen die aan elkaâr gelijk zijn, zeer zeker op verschillende punten des aardbols ook zelfstandig en zonder uiterlijk verband voortgebragt worden. Hier komt echter de gansch bijzondere symboliek der vrijmetselaars-mysteriën bij, zooals die in China bestaat. Te gelooven, dat ook deze zich geheel onafhankelijk van de loge op inheemsch-Chineschen grond heeft gevormd, — dit te vorderen, zou heeten, dat men al te veel van ons geloof vergt, en te wijd en breed rekent op die goedhartige zelfverblinding, die overdreven nuchterheid en behoedzaamheid, die alles afwijst wat boven de gewone voorstelling en beoordeeling uitgaat.

Over de geheime genootschappen van Amerika verwijs ik op dit oogenblik naar Dr. Karl Andree's werk: “*Amerika*“ (Braunschweig, 1850, Dl. I, bl. 444 vv.). Het “Tammany-genootschap“, aldus naar een Indiaansch hoofdman genoemd, “voor wien de vrijheid meer dan het leven gold“, vleide den onderdrukten stam, en nam Indiaansche vormen aan; zoodat naam, kleederdragt, feestelijkheden aan de eerste bewoners van het vasteland ontleend werden. Het stichtte in 1812 een wijdverbreid volksblad (*The national Advocate*) en bouwde te New-York de statige Tammanyhalle. Tot symbolen dienen de *strijdakst* (tomahawk), de *vredespijp* (calumet) en het *raadsvuur*. De opperste leiders der vereeniging worden, gelijk men beweert, nooit bekend gemaakt. We vinden ook hier den alle mogelijke vormen aannemenden *Proteus* terug; *strijdakst* en *vredes-pijp* stellen onmiskenbaar de beiden

[1]) “*Aus der Mansarde.* Streitschriften, Kritiken, Studien und Gedichte“, V^es^ Heft, S. 155.

vormen van het werk der vrijmetselaars-orde voor: den *krijgszuchtigen* en den *vreedzamen* [1]).

Te Batavia in het westelijk gedeelte van den staat New-York werd in 1826 William Morgan gewelddadig ontvoerd en hoogst waarschijnlijk omgebragt. Deze man, op de orde misnoegd, had een door de vrijmetselaars geheim gehouden ritueel bekend gemaakt. Men twijfelde er niet aan, of de moord kwam ten haren laste. De verbittering tegen haar en haar bedrijf gaf zich in vergaderingen en dagbladen lucht. Het geregtelijk onderzoek «had geen de vrijmetselaars *absoluut* overtuigend resultaat», gelijk het bij Andree, bl. 449, woordelijk heet; nogtans brak er in het westelijk New-York, in Nieuw-Engeland en Pennsylvanië een storm tegen de orde los. In 1830 hadden zich de «*Antimasons*» tot eene bijzondere partij gevormd; zij rigtten echter niets uit, en «*de vrijmetselarij is onaangeroerd blijven staan.*»

SPROKKELINGEN.

KATHOLIEKE BEWEGING IN HET OOSTEN. — Een brief uit Mardin in Mesopotamië van den 10 Julij ll. meldt, dat de ons welbekende patriarch van Antiochië, Mgr. Samhiri, omstreeks twee duizend Jacobieten tot de Kerk heeft teruggebragt. Hetzelfde schrijven deelt nog andere bijzonderheden mede, waaruit blijkt, dat de Katholieke beweging in het Oosten altoos voortgaat. Ook schismatieke Syriërs keeren tot de eenheid weder, gelijk het van honderd

---

[1]) De vrijmetselarij splitst zich in twee stelsels, die naar gelang der omstandigheden, vreedzaam of krijgszuchtig, zacht, humaan, innemend-accommodatief of geweldig, met bloedige omverwerping en verdelging te werk gaan, doch, in één organisme vereenigd, slechts tot één laatste doel, de stichting van een algemeen orde- en wereldrijk, hebben te dienen. — *Bijl*, *akst*, een andere vorm van den *hamer*, is buitendien een symbool, dat den geheimen genootschappen, en wel van oudsher, eigen is. In de *vendita's* der Carbonaria voerden nog in den laatsten tijd de grootmeesters en beambten de *bijl* in plaats van den *hamer*.

Syrische huisgezinnen en hunne priesters, die het dorp Azoch uitmaken, berigt wordt.

Die korrespondent voegt er bij:

« De naam van Paus Pius IX wordt in al onze streken gezegend. Men beschouwt de oprigting eener bijzondere Congregatie voor het Oosten als eene der grootste akten van zijn glorierijk pontifikaat. Gaarne stelt men zich voor, dat deze instelling de uitgebreidste vruchten zal voortbrengen, en God zich in zijne barmhartigheid over de nog van Rome gescheiden natiën zal ontfermen.

De *Gazette du Midi* gewaagt van eene zelfde streving naar de eenheid onder de schismatieke Grieken. Bij Zahleh en Mallula zijn in den laatsten tijd meer dan 5,000 personen tot de Kerk teruggekeerd. Ook een aartsbisschop heeft zich aan den patriarch der vereenigde Grieken onderworpen. De schismatieke patriarch, die te Beyruth in een prachtig huis woont, roept uit alle magt, dat de zijnen zich ten onregte van hem afscheiden, maar weet geene goede gronden te vinden, om hen te overtuigen en te weêrhouden.

ONTDEKKING EENER OUDE KRYPTA. — Men heeft, naar we in een berigt lezen, te Antwerpen de oorspronkelijke krypta ontdekt in de kerk, waarin, volgens de overlevering, de H. Walburgis in de zevende eeuw, gedurende zijn verblijf te dier plaatse, het volk onderwees. De kerk werd door de Noormannen verwoest en de krypta alleen ontkwam aan den algemeenen ondergang. Zij is nog zeer goed bewaard, en geeft een volkomen beeld der bouwconstructie van dien tijd, wanneer wij namelijk aannemen, dat zij werkelijk van de zevende eeuw dagteekent. Men heeft de noodige maatregelen genomen, om den bouw te behouden.

VERKLARING VAN HOOFDEN DER VRIJE GEMEENTE. — De berugte Ronge, die voor eenige jaren het mislukte Duitsch Katholicisme zocht te stichten, is thans, naar men meldt, aanhanger geworden eener zoogenaamde Christelijke Kerk van den vooruitgang, maar die niets Christelijks meer heeft. De hoofden dezer *nieuwe hervorming* hebben voor eenige weken eene bijeenkomst te Gotha gehouden. De vertegenwoordigers der *vrije gemeente* van Maagdenburg hebben de volgende, deels niet zeer duidelijke verklaring gedaan,

en stelden aan hunne ambtgenooten voor, zich daarmede te vereenigen:

„Wij vieren de drie groote Christelijke feesten: Kersmis, Paschen en Pinkster, en breiden die uit naar den omvang der menschheid. Hemelvaartsdag is voor ons het feest der lente. Goede Vrijdag zegt ons de offers, door den vooruitgang der menschheid gevorderd. Wij stellen de invoering van een nieuw feest voor, om onze jongelieden indachtig te maken, dat zij op twintigjarigen ouderdom meester zijn van hunne stem voor de verkiezingen."

De vergadering heeft het voorstel zelf niet verworpen, maar gemeend, dat de zaak niet tot hare bevoegdheid behoorde.

Verder nog wordt uit Maagdenburg geschreven, dat de vrije gemeente van het Avondmaal heeft afgezien en het met *soirées* wil verwisselen. Een der leden moet voor den drank zorgen; overigens brengt ieder mede wat hij wil eten. Van godsdienstige handelingen is niets overgebleven dan de zoogenaamde bevestiging op Palmzondag, welke daarin bestaat, dat men de kinderen laat beloven, brave menschen te zullen zijn.

Een Protestantsch blad van Weenen stelt spottend voor, die bevestiging door een gemeenschappelijk ontbijt te vervangen met gymnastische oefeningen, onder welke men de kinderen met het hoofd naar beneden en de beenen in de lucht, gezegde belofte zal hooren afleggen.

NIEUWE UITGAVE DER WERKEN VAN CALVIJN. — We vonden dezer dagen eene nieuwe volledige uitgave van Calvijns werken aangekondigd. Al zijne geschriften, zoo Fransche als Latijnsche, zullen er in opgenomen worden, alsook de voornaamste der aan hem gerigte brieven. De professoren Reuss, Baum en Cuntz staan aan het hoofd dier onderneming.

Het zal te bezien zijn, of zij meer aftrek zal vinden dan de laatste uitgave van Luther's volledige werken. In de XVI eeuw verschenen er drie editiën; de XVII eeuw gaf er slechts één; de XVIII bragt twee drukken, die honderd jaar lang aan de aanvragen konden voldoen. In de XIX eeuw heeft men met veel moeite eene volledige uitgave op slecht papier en in weinig behagelijken druk tot stand gebragt. De uitgever klaagt openlijk over

gebrek aan debiet en dat hij zijne kosten niet kan dekken. Zelfs heeft zich in een tijdschrift eene achtbare stem verheven, met de dringende bede, om den goeden wil des uitgevers toch te hulp te komen, en den afzet te bevorderen. — Dit geldt Luther's Duitsche geschriften; dezelfde uitgever was ook met het drukken zijner Latijnsche werken begonnen, doch moest dit uit gebrek aan deelneming spoedig opgeven.

BIJBELVERSPREIDING TER GELEGENHEID VAN DE LONDENSCHE TENTOONSTELLING. — „De koninklijke kommissarissen hebben het Bijbelgenootschap eene kleine ruimte van zeven vierkante voeten afgestaan, om den Bijbel in verschillende talen ten toon te stellen. Men heeft bij het tentoonstellings-gebouw een depôt moeten vestigen voor den verkoop der Heilige Schrift in de nationale en andere talen; ook zijn er kolporteuren met dit werk bezig. — Nog heeft het Bijbelgenootschap 1600 exemplaren van de Heilige Schrift in de hôtels geplaatst. — Ook het stads-zendelinggenootschap heeft een zeker aantal zendelingen en kolporteurs voor de bezoekers ter tentoonstelling in dienst, die verscheidene talen spreken; zelfs zijn er twee vrouwen onder, die de Fransche en Duitsche talen magtig zijn." (*De Vereeniging* van Sept. jl.)

„DE POTESTATE TEMPORALI ROMANI PONTIFICIS ANIMADVERSIONES" [1].

Ofschoon de dwalingen en ketterijen ten allen tijde voor de Kerk de bron van ontelbare rampen zijn geweest, hebben zij toch dit voordeel aangebragt, dat dien ten gevolge de waarheid in een helderder daglicht geplaatst en met meer juistheid omschreven werd.

Eene hoofddwaling van onzen tijd is wel de altoos stouter verwerping van alle gezag; en daar de Paus, als plaatsbekleeder van Christus, ook de hoogste vertegenwoordiger van het gezag en de orde is, heeft men het vooral op hem gemunt; geene pogingen worden gespaard, om hem te onttroonen en van zijne wereldlijke magt te berooven, ten einde daardoor tevens zijne geestelijke magt te ondermijnen, ja, ware het mogelijk, geheel te vernietigen.

---

1) Hagae-Comitis, Fratres van Langenhuysen. 1862. — Ten voordeele van den St. Pieterspenning.

Doch is er ooit ook, mag men gerustelijk vragen, een tijd geweest, waarin het gezag des opperherders met grooter luister te voorschijn trad, en waarin met meer kracht en dieper overtuiging werd aangetoond, dat de Paus het middenpunt der Katholieke eenheid is, en dat hij, om dit thans te wezen, ook wereldlijk vorst behoort te zijn, ten einde met volle vrijheid en onafhankelijkheid de over de geheele wereld verspreide Katholieke Kerk te kunnen besturen? Uit alle landen hebben de beroemdste en geleerdste mannen, zelfs onder de Protestanten, hunne stem doen hooren, om de oudheid, de regtmatigheid en het groote belang van het wereldlijk gezag des Pausen te verdedigen. Ook in ons land hebben alle Katholieke organen als om strijd in verschillende artikelen dat gezag grondig verdedigd, en met ditzelfde doel werden ook vele afzonderlijke, zoo grootere als kleinere, werkjes uitgegeven.

Met bijzondere belangstelling hebben we een der laatst uitgekomene geschriften, waarin dat gewigtig onderwerp besproken wordt, in handen genomen. Indien wij van de bovengenoemde „Opmerkingen over 's Pausen tijdelijke magt" eenigzins uitvoerig gewagen, het is niet, omdat we er juist zooveel nieuws in aantroffen, — allermoeijelijkst toch zou het wezen, na alles, wat door de gansche wereld daarover gezegd is, iets nieuws aan te voeren; — maar het is vooral, omdat we alle hoofdpunten, die op het wereldlijk gezag des Pausen betrekking hebben, in die veertig bladzijden zeer ordelijk, met groote klaarheid en overtuiging uiteengezet vonden, en de hoofdgedachten aan diegenen, welke het oorspronkelijke niet verstaan, wenschten kenbaar te maken.

De schrijver wijst eerst op de oudheid en wettigheid

van 's Pausen wereldlijk gebied. Het kan door niemand betwist worden, dat onder dit opzigt geene andere tijdelijke magt daarmede te vergelijken is. „Let men enkel op het „menschelijk regt," zoo spraken de te Rome vereenigde Bisschoppen in hun Adres aan den H. Vader, „waarvan „de veiligheid der vorsten en de vrijheid der volken af- „hangt, welke andere magt kan daarbij vergeleken wor- „den? Welke is zoo eerbiedwaardig en heilig? Welke „monarchij of republiek, van vroeger of van later eeuw, „kan zich op zoo doorluchtige, zoo aloude, zoo onschend- „bare regten beroemen?"

Daar nu dit gezag wordt aangerand, en de Paus op de onregtvaardigste wijze van het grootste gedeelte zijner staten reeds beroofd is, en in het nog overige gedeelte bedreigd wordt, waarmede de vijanden van den H. Stoel vooral ook de omverwerping van zijn geestelijk gezag beoogen; zoo neemt de schrijver uit die treurige gebeurtenissen aanleiding tot zijne gewigtige opmerkingen aangaande dit onderwerp.

Hij toont *vooreerst* aan, dat de geestelijke en de tijdelijke magt des Pausen twee verschillende zaken zijn, die, hoe innig ook met elkander verbonden, nogtans van elkander *kunnen* gescheiden worden. Zijn geestelijk gezag is hem onmiddellijk door Christus gegeven, en volgens de uitdrukkelijke belofte van den Zaligmaker, zal dat gezag blijven bestaan tot aan de voleinding der eeuwen. Het tijdelijk gezag des opperherders is niet onmiddellijk van goddelijke instelling, en het is niet zeker, dat het door alle eeuwen zal voortduren. Er was een tijd, waarin de Paus alleen geestelijk opperhoofd der Kerk was; en werden hem ook al zijne tijdelijke staten ontnomen, hij zou daarom niet ophouden Paus te blijven. De tijdelijke

magt behoort dus niet tot het wezen der Kerk; maar zij is blijkbaar door eene bijzondere beschikking der goddelijke Voorzienigheid aan den H. Stoel geschonken, en staat in het naauwste verband met het dogma.

Ten tweede. Van hoeveel belang de tijdelijke magt voor den Paus is, bewijst de auteur eerst met de getuigenis van vele door hem aangevoerde beroemde, zoowel Katholieke als Protestantsche, schrijvers uit verschillende landen en eeuwen, die allen de behoefte van 's Pausen onafhankelijkheid erkend en met kracht verdedigd hebben. Vervolgens toont hij aan, dat, in den tegenwoordigen staat van zaken, die tijdelijke magt voor het goede en vrije bestuur der Kerk gevorderd wordt. Het is hetzelfde bewijs, dat de vereenigde Bisschoppen in het reeds vermelde Adres hebben doen gelden. „Gewis," zoo spraken zij, „het Hoofd der gansche Kerk, de Paus van Rome, moest „noch de onderdaan, noch de gast van eenigen vorst, „maar, in zijn eigen gebied en rijk gezeten, geheel on„afhankelijk wezen, en in edele, geruste en weldadige „vrijheid, het Katholieke geloof beschermen en verdedigen, „en de gansche Christenheid regeren en besturen.

„Wie kan bij den strijd der menschelijke belangen, „meeningen en instellingen, het voor onnoodig houden, „dat er aan het uiteinde van Europa zekere als gewijde „plaats, te midden van het vaste land der drie oude „werelddeelen gelegen, en een doorluchtige zetel behouden „blijve, van waar, beurtelings voor volken en vorsten, „eene verhevene en magtige stem uitga; eene stem na„melijk van regtvaardigheid en waarheid, welke niemand „boven anderen begunstigt, naar niemands willekeur zich „voegt, door geene bedreigingen te bedwingen, door geene „listen te verschalken is."

Nadat aldus de noodzakelijkheid van de tijdelijke magt bewezen is, en de er tegen gemaakte opwerpingen grondig weêrlegd zijn, wijst de schrijver *ten derde* op de onregtvaardigheid en heiligschennis, waaraan zij zich pligtig maken, die, onder welk voorwendsel ook, het gebied van den H. Stoel durven aanranden.

Het geldt hier eene zaak, die aan God en de Kerk is toegewijd; het geldt hier de onvervreemdbare regten van alle Katholieken, welke de H. Vader moet verdedigen en handhaven; het geldt hier het erfgoed, dat aan de Kerk en de geloovigen behoort en waarvan de Paus slechts de bestuurder is; kortom, het geldt hier eene soevereiniteit, welke door eene bijzondere beschikking der goddelijke Voorzienigheid aan den Roomschen opperpriester gegeven is, om zijne Apostolische bediening in volle vrijheid over de geheele Kerk uit te oefenen. Om die reden dan ook zijn in de Concilies, in de H. Canons en in de Pauselijke Constituties meermalen alle aanslagen tegen het tijdelijk gebied van den H. Stoel van geener waarde, onwettig en heiligschendig verklaard.

Op de *vierde* plaats volgen eenige opmerkingen aangaande de censuren en kerkelijke straffen, waaraan zij, die het wereldlijk gebied van den opperherder durven aanranden, of er op eenige wijze toe medewerken, zich blootstellen.

Christus heeft aan zijne Kerk de magt gegeven, om de schuldigen te straffen, en hen zelfs van hare gemeenschap uit te sluiten, en die magt is ook voortdurend in de Kerk uitgeoefend. De apostel Paulus heeft niet slechts hen, die omtrent het geloof hadden schipbreuk geleden [1]), maar ook den bloedschendigen Corin-

[1]) I Tim. I, 19 en 20.

thiër [1]) geëxcommuniceerd; en naar zijn voorbeeld heeft de Kerk ten allen tijde hen, die zich aan zware misdaden hadden pligtig gemaakt, buiten hare gemeenschap gesloten. Daar het nu eene groote misdaad is, de regten van een derde in eene gewigtige zaak aan te randen; daar die misdaad grooter wordt, wanneer het goederen betreft, die aan God zijn toegeheiligd; daar eindelijk die misdaad allerzwaarst is, indien die goederen worden ontroofd aan hem, die ze voor den luister des geloofs en voor het heil der godsdienst behoeft; zoo blijkt het ten duidelijkste, dat de H. Vader geheel naar verdienste de censuren en kerkelijke straffen toepast op die vermetelen, welke hem van zijn wereldlijk gezag durven berooven, of daartoe op eenige wijze medewerken.

Het *vijfde* hier behandelde punt is, dat de Paus, onder geen voorwendsel, ook slechts van een gedeelte der Kerkelijke staten *vrijwillig* afstand kan doen.

Altoos heeft de H. Stoel zich tegen aanslagen op zijn wereldlijk gebied met kracht en waardigheid verzet, en alle voorstellen tot afstand met de eenvoudige woorden: „*Non possumus*, *non licet*" (wij kunnen niet, 't is niet geoorloofd) van de hand gewezen. Want daar het wereldlijk gebied der Roomsche Kerk, hare tijdelijke bezittingen en regten de gansche Katholieke Kerk aangaan, en de H. Vader door een plegtigen eed tot de handhaving en verdediging dier regten gehouden is; kan hij er geen *vrijwilligen* afstand van doen, zonder dien eed te schenden, en jegens alle Katholieken onregt te plegen. Wij laten hier de uitdrukkelijke woorden volgen, door Pius IX in zijn antwoord aan den Keizer van Frankrijk gebruikt,

[1]) I Cor. V.

toen deze hem had aangeraden, zijne gewesten in Aemilië vrijwillig af te staan; ze worden ons medegedeeld in de Encykliek van 19 Januarij 1860.

„Ieder Uwer", zoo spreekt de Paus tot de Bisschoppen, „begrijpt zeer wel, dat Wij, Onzen zoo zwaren „pligt gedachtig, bij het ontvangen van zulk eenen brief „het stilzwijgen niet konden bewaren. Daarom hebben „Wij onverwijld Ons gehaast, dien Keizer terug te „schrijven, in Onze Apostolische vrijmoedigheid luide „en openlijk verklarende, dat Wij op geenerlei wijze „met zijnen raad konden instemmen, *wijl er onover-*
„*komelijke moeijelijkheden mede verbonden zijn, met het*
„*oog zoowel op Onze waardigheid en die van dezen H.*
„*Stoel als op Ons geheiligd karakter en de regten van*
„*dienzelfden H. Stoel, welke zich niet tot de opvolging*
„*van eenig koninklijk geslacht, maar tot alle Katholieken*
„*uitstrekken.* Tegelijkertijd hebben Wij betuigd: *dat Wij*
„*wat het Onze niet is, ook niet konden afstaan, en zeer*
„*wel inzagen, dat de overwinningen welke men aan de*
„*muitelingen van Aemilië wilde toestaan, een prikkel te*
„*meer voor de binnen- en buitenlandsche oproermakers*
„*zou wezen, om hetzelfde te bedrijven, zoodra zij het*
„*goed geluk dier muitelingen zouden zien.* En onder meer „andere zaken hebben Wij dienzelfden Keizer bloot ge-
„gelegd: *dat Wij de genoemde gewesten van Onze Kerke-*
„*lijke Staten in Aemilië niet konden afstaan, zonder de*
„*plegtige eeden die Ons binden te schenden, zonder klagten*
„*en bewegingen in Onze overige gewesten te veroorzaken,*
„*zonder onregt te doen aan alle Katholieken, en eindelijk*
„*zonder de regten te verzwakken niet alleen der Vorsten*
„*van Italië, die onregtvaardig van hun gebied zijn be-*
„*roofd geworden, maar ook van alle Vorsten der gansche*

„*Christelijke wereld, die het invoeren van zekere hoogst*
„*verderfelijke beginselen met geen onverschillig oog zouden*
„*aanzien.*"

Wel beroept men zich hiertegen op het verdrag van Tolentino van 19 Februarij 1797, door Pius VI bekrachtigd, toen hij gedwongen werd, de provincies van Aemilië, die door den veldoverste Bonaparte met geweld veroverd waren, af te staan. Van hoe weinig waarde echter deze opwerping is, toont de kardinaal Antonelli in zijn brief aan den gezant te Parijs, van 29 Februarij 1860, zeer duidelijk aan: „Pius VI, zegt hij, kon, na „alle vergeefsche pogingen om zich tegen de wapenen „van een magtigen vijand te verdedigen, voor een on„weêrstaanbaar geweld zwichten, en door het vredes„traktaat van Tolentino in de overgave van een gedeelte „zijner staten berusten, opdat hij het andere gedeelte „niet eveneens door de Fransche wapenen zou zien „veroveren. Maar indien men op het verschil der ge„beurtenissen acht geeft, is het gemakkelijk te zien, „dat dezelfde beweegreden, die dezen Paus (Pius VI) „noodzaakte om te zwichten, daarentegen aan den tegen„woordigen opperherder de verpligting oplegt, om met „eene volstrekte weigering te antwoorden. Pius VI, in „geheel andere omstandigheden geplaatst, stond tegenover „een onverwinnelijk geweld en eene stoffelijke kracht; „Pius IX daarentegen voert den strijd tegen een be„ginsel, dat men zou willen doen zegevieren. De stof„felijke kracht nu is slechts een feit; van nature is zij „beperkt, en wordt slechts gevoeld in den kring harer „werking, dien zij niet kan overschrijden; maar geheel „anders is het met de beginselen gesteld; van nature „zijn zij algemeen en hebben eene onuitputtelijke vrucht-

„baarheid, zij staan niet stil op het punt, waartoe men „hunne werking wil beperken; maar zij vragen eene „algemeene toepassing. Derhalve toen Pius VI voor de „stoffelijke kracht bukte, kon hij redelijkerwijze hopen, „het overige zijner staten te redden; terwijl daarentegen „de tegenwoordige Paus, wanneer hij voor een zooge„naamd beginsel zwichtte, uit kracht daarvan de soeve„reiniteit van al zijne staten zou afstaan, en tegen alle „beginselen van regtvaardigheid en rede een roof wet„tigen. Hieruit kan men zien, dat uit het aangehaalde „voorbeeld veeleer het tegenovergestelde moet besloten „worden van hetgeen men beoogt."

De laatste vraag, welke de schrijver zich stelt, is deze: Wanneer men achtgeeft op den aanhoudenden en buitengewonen vooruitgang der menschelijke maatschappij, op den loop der gebeurtenissen, op de geweldige veranderingen en bewegingen, welke Europa ondergaat; wanneer men daarbij op het beginsel let, waarvan de hervormers onzer eeuw zoo luid opgeven: van „eene vrije Kerk in eene vrijen Staat"; kan men dan zonder vermetelheid gissen en voorzeggen: er zal een tijd komen, dat de H. Vader voor het algemeen welzijn en om des vredes wille van zijne tijdelijke magt ontdaan, en in zijn burgerlijk leven op de algemeene lijst der onderdanen geplaatst wordt, *zonder* dat daardoor de voor zijne Apostolische bediening gevorderde volle vrijheid en onafhankelijkheid gevaar loopt of schade lijdt? Uit hetgeen over de tijdelijke magt van den Paus reeds gezegd is, kunnen we vooruit opmaken, dat het antwoord des schrijvers niet dan ontkennend kan wezen. De bewijzen die hij hier laat gelden, zijn de volgende:

1. Dezelfde redenen, waarom de H. Vader gedurende

zoovele eeuwen ook tijdelijk vorst behoorde te wezen, gelden eveneens voor de toekomst.

2. Indien de Paus aan de heerschappij van een of ander vorst onderworpen is, zullen de wetten en bepalingen, die van den H. Stoel uitgaan, dikwerf aan den invloed van den wereldlijken gebieder toegeschreven worden en daardoor haar gezag verliezen. „Het is allen bekend," zegt Pius IX in zijne Allocutie van 20 April 1849, „dat „de geloovige volken, natiën en rijken den Paus nimmer „een vol vertrouwen en eene volkomene gehoorzaamheid „zouden schenken, wanneer zij zagen, dat hij aan de „heerschappij van een of ander Vorst of Bewind onder„worpen, en volstrekt niet vrij was. Immers, de ge„loovige volken en rijken zouden steeds hevig vermoeden „en vreezen, dat de Paus zijne handelingen plooide naar „den wil van den Vorst of der Regering, op wier gebied „hij zich zou bevinden, en daarom zouden zij dikwijls „niet schromen, zich onder dit voorwendsel tegen die „handelingen te verzetten."

3. Indien er oorlog tusschen de Katholieke volken ontstond, zou de Paus zich moeten verklaren of ten gunste of ten nadeele van de magt, waaraan hij onderworpen is; in het eerste geval verbittert hij de andere volken, die daardoor misschien tot een schisma zullen komen; in het laatste geval zal hij voor een weêrspannige, of althans voor verdacht worden gehouden.

4. Wanneer men let op de bekende beginselen der staatsalmagt, die zoo diep in de maatschappij zijn doorgedrongen, dan is het zeer te vreezen, dat de tijdelijke vorst den opperherder, die zich tegen zijnen wil verzet, hard bejegent, hem voortdurend bewaakt, hem van zijne trouwe en brave raadslieden berooft, zijne brieven onder-

schept en hem eindelijk zelfs belet, in het openbaar zijne stem te verheffen en zijne vermaningen en voorschriften tot de Katholieke vorsten en volken der aarde te rigten.

5. Het gebeurt soms, en niet zelden, dat de H. Vader in de behandeling van gewigtige aangelegenheden de hulp en raad der Bisschoppen van andere volken behoeft. Hoe nu zullen deze veilig tot hem kunnen komen, indien hij de onderdaan is van een ander vorst. „Hoe zelfs", zoo spraken de Bisschoppen in het vermelde Adres, „ware het ditmaal voor de Bisschoppen der Kerk mo-„gelijk geweest, veilig uit de gansche wereld herwaarts „te spoeden, om met Uwe Heiligheid over de hoogste „aangelegenheden te handelen, indien zij, uit zoovele „verschillende landstreken en volken bijeenkomend, in „deze oorden eenig vorst hadden aangetroffen, die of „hunne vorsten verdacht, of zelf in verdenking, met hen „in vijandschap was? Want zoowel de Christen als de „burger heeft zijne pligten, wel niet met elkaâr in strijd, „maar toch verschillend; hoe zouden de Bisschoppen die „kunnen vervullen, zoo er te Rome geen wereldlijk „gezag, als dat der Pausen, bleef bestaan, dat van een „ander geheel onafhankelijk, en als het middenpunt der „algemeene eendragt, geene menschelijke eerzucht koes-„tert, naar geene aardsche overheersching tracht?

„Tot een vrijen Paus-Koning dan komen wij vrij, als „Herders de belangen der Kerk, als burgers die des „vaderlands gelijkelijk behartigend, zonder achterstelling „of der herderlijke of der burgerlijke pligten."

De geschiedenis eindelijk bewijst, dat de Paus ook tijdelijk vorst behoort te zijn, om de Kerk met vrijheid te kunnen besturen. Want wij weten, hoezeer de Pausen in de uitoefening hunner geestelijke magt belemmerd werden,

zoowel toen Frederik I, Hendrik IV en Frederik II hunnen zetel te Rome gevestigd hadden, terwijl de H. Vader in ballingschap verkeerde; als toen de koningen van Frankrijk het hoofd der Kerk noodzaakten, in Avignon te verblijven. We behoeven echter zoo hoog niet op te klimmen; het is genoeg, hier te herinneren, wat harde slavernij Pius VII moest ondergaan, zoolang hij buiten zijn tijdelijk gebied aan de magt van Napoleon I onderworpen was.

Uit dit alles blijkt overtuigend, welke groote rampen er voor de Kerk te vreezen zijn, indien de H. Vader, van zijne tijdelijke staten beroofd, de onderdaan of de gast van een of ander vorst moet wezen. Daarom, zoo besluit de schrijver, mogen we vastelijk vertrouwen, dat de H. Stoel, die reeds zoovele en zulke zware vervolgingen heeft doorgestaan, en juist door dat lijden steeds grooter is geworden, ook in den tegenwoordigen strijd over zijne vijanden zal zegevieren; en dat die strijd zelf tot verheffing der H. Kerk en tot luister van haren opperherder zal strekken.

Uit het eenvoudig verslag, dat we hier van de „*Opmerkingen*" gaven, kunnen onze lezers genoeg opmaken, dat er in dit werkje vele belangrijke vragen van onzen tijd ordelijk en grondig behandeld zijn; en dat de ongenoemde schrijver, die, ook blijkens de aanteekeningen, zeer veel over zijn onderwerp gelezen, en het met blijkbare liefde behandeld heeft, ons hier eene zaakrijke bijdrage heeft geleverd tot verdediging van het gezag des H. Stoels, en tot weêrlegging der drogredenen, die door de vijanden onzer heilige godsdienst altoos weder worden aangevoerd.

REIZEN

VAN EEN

CHRISTELIJK ONDERZOEKER.

Zooverre had ik het in mijne „*Leerjaren des geloofs*" [1]) gebragt, verhaalt de bekeerling, die zich Ludwig Clarus noemt [2]), dat ik met hart en mond het begin van het symbolum van Athanasius kon aannemen, 'twelk in mijn „Concordiën-boek" aldus luidde:

„Al wie zalig wil worden, moet vóór alles het ware Christelijk geloof hebben.

„Wie het niet geheel en zuiver houdt, zal zonder twijfel eeuwig verloren gaan."

Dienovereenkomstig was mijn eerste pligt, dat ware Christelijk geloof geheel en zuiver te leeren kennen. Ik zocht, naar het ons van nature eigen en bij mij nu gewekte geloof, in godsdienstzaken een gezag als gids, dat mij duidelijk en bepaald zeide, wat ik gelooven of doen moest. De Luthersche kerk, waarin ik geboren werd en dacht te leven, bood mij, ten „*eenigen* regel" voor het erlangen dier kennis, „enkel de profetische en apostolische schriften van het O. en N. Testament" aan. Ik greep dan getroost naar den bijbel, die mij, ingevolge den op school gewekten en altoos bijgebleven tegenzin, sedert mijne bevestiging

---

1) Zie onze vorige aflevering, bladz. 148. vv.

2) Vgl. het pas uitgekomen werk: *Leben des ehrw. Dieners Gottes Barth. Holzhauser* (Mainz, Fr. Kirchheim 1862), VII.

in 1820, omstreeks negen jaren geleden, niet meer in handen was gekomen. Als vreesde ik door het gezigt en gebruik van het weleer gebezigde exemplaar, mijne antipathie weêr wakker te roepen, schafte ik mij eene andere uitgave aan, en daarbij het Nieuwe Testament in den handzamen druk van Tauchnitz, om het altoos bij mij te kunnen hebben. Aanhoudend en herhaald las ik nu het Nieuwe Testament in deze reeds aanmerkelijk gecastigeerde Luthersche overzetting. Daar ik met ernst en altoos in den vroegen morgen las, wanneer de geest nog helder is en men niet ligt gestoord wordt, ontbrak het bij die lezing niet aan vele opwekkelijke oogenblikken. Gedurende een langer bezoek, dat ik in den wintertijd aan verwanten op het land bragt, waar ik, om den regel des huizes, niet zoo vroeg als ik ontwaakte eene warme kamer kon hebben, las ik dagelijks menig uur in mijn N. T. in bed. Terwijl ik aldus met allen ernst en goeden wil van die vermeende eenige kenbron gebruik maakte, om er de voor mijne zaligheid noodige waarheden uit te putten, geraakte ik daaromtrent in eene eigenaardige verlegenheid. Het wilde mij maar niet gelukken, die waarheden met zekerheid in zulk eene orde te kennen en te regelen, dat ze mij van nut konden zijn. Ik kwam tot de overtuiging, dat de bekende stelling: „wanneer ook de geleerdste menschen het Evangelie lezen of hooren, kunnen zij het toch niet uit eigen krachten verstaan noch gelooven," dan toch wel de waarheid kon behelzen. Bij de moeijelijkheden, die ik met elke schrede ontmoette, was het mij onbegrijpelijk, hoe brave handwerkslieden van den piëtistischen kring, waarmede ik destijds door mijn vriend S. in aanraking kwam, in den bijbel te regt konden komen. Nog raadselachtiger scheen het mij, hoe zij uit

het lezen der H. Schrift al de ter zaligheid noodige leeringen wisten zamen te stellen. Wijl ik mijne eigene bekwaamheden en krachten daarvoor niet toereikend vond, raadpleegde ik de hulpmiddelen, die mijn vriend of het toeval mij in handen speelde, zooals het eerste deel van Twesten's Voorlezingen over de Dogmatiek, Knapp's Voorlezingen over de Christelijke geloofsleer, Fischer's Inleiding in de Dogmatiek, Hengstenberg's „*Kirchenzeitung*", en vele andere werken, die ik mij nu niet meer herinner. Doch ook dit baatte mij niet.

Overtuigd, dat de heilige Schriften door Gods Geest werden gemaakt, kwam ik spoedig tot de zekerheid, dat zij bij den openlijken, ook een geheimen zin behelsden, welke voor de *meesten*, onder wie ik mij zelven welhaast moest tellen, verborgen is. Had ik toen geweten, wat zelfs een H. Augustinus getuigde: dat er meer en grooter in de H. Schrift was, wat hij niet dan wat hij wel verstond, ik zou mij getroost hebben. Doch zóó bevond ik mij in een hoogst onbehagelijken toestand. De hervormers, die ik toen nog als een gezag meende te moeten volgen, hadden ten beginsel gesteld: dat de gemeene man, in zijne taal, den bijbel lezen mag, lezen moet, niet genoeg lezen kan. Zij hielden het er voor, dat een reine, vrome, kinderlijke, voor de werking des H. Geestes open zin genoeg was om het goddelijk schriftwoord te verstaan. Daargelaten, dat dit vereischte zich zoo niet van de boomen laat schudden, maar waar het niet door een gelukkigen natuurlijken aanleg, of door bijzondere leiding aanwezig of verkregen is, een moeijelijk te bekomen goed blijft, hetwelk, van nature niet geschonken, of wel verloren gegaan, slechts door opvolging van de leeringen der H. Schrift, welke men eerst wil leeren kennen, moet ver-

worven worden, — behoort er eene zekere aanmatiging toe, als een bijbellezer dien zin zoo maar zonder meer in zich wilde onderstellen.

De schrijver merkt hier aan, in wat al misverstand men moest vervallen en verviel, en schetst verder met de woorden van Ferdinand Delbrück [1]), en uit hetgeen hij zelf ondervond en aanschouwde, wat weêrzin er door dat vroege, tot zelfs op de kinderscholen ingevoerde bijbellezen tegen de H. Schrift werd ingeboezemd, en verhaalt, hoe verderfelijk het bijv. op Frederik den Groote heeft gewerkt. Hij zelf, wien het om de redding zijner ziel te doen was, wist, ook met de gebruikte hulpmiddelen, in spijt van al zijn lezen, de ter zaligheid noodige waarheden uit de H. Schrift niet op te sporen. Maar, had men kunnen zeggen, gij hadt moeten bidden om de verlichting des H. Geestes. „'t Is waar, dit heb ik nagelaten, of beter gezegd, ik heb er volstrekt niet aan gedacht, mij tot die allerhoogste hulp te wenden," bekent de schrijver. En dit lag ten deele aan zijn toenmalig begrip van het gebed, hetwelk dáár alleen, naar hij dacht, te pas kwam waar natuurlijke middelen te kort schoten. Doch ook het Protestantisme verwees hem niet op het gebed, maar op het onderzoek; moest dit nu met het gebed verwisseld worden, men had dan de Schrift niet noodig; 't ware veel eenvoudiger, de menschen onmiddellijk naar God te verwijzen, om Hem verlichting over hun gelooven en doen te verzoeken. De bestaande Schrift, dacht hij, heeft toch slechts ten doel te worden *gelezen*; en zoo las ik in de hoop van er Gods geopenbaarden wil uit te leeren kennen en in 't bezit der noodige waarheden te

---

[1]) *Ergebnisse akademischer Forschungen* (zweite Sammlung 1848), S. 206.

komen. Daar hij nu niet durfde beweren, al de gegeven hulpmiddelen te hebben gebruikt, vond hij zich ook niet in het geval, zich door het hoogste beroep uit zijne verlegenheid te redden.

Hij had dan bij eenig „geestelijke" inlichting kunnen vragen. Maar hier juist zag het er allerslechtst uit. De provincie, waarin hij geboren, opgevoed was en leefde, stak vol geestelijken, die hunne theologische opleiding te Halle hadden ontvangen, en het daar gehoorde ook tot gemeengoed voor het volk zochten te maken.

Sedert anderhalf menschenleven nu heerschte aan die hoogeschool een tot naakt deïsme afgedaald rationalisme, hetwelk zelfs een Knapp, de verdediger der oude orthodoxie, niet meer vermogt te keeren. Welk een ongeloovig preken dit ten gevolg had, laat zich ligtelijk begrijpen. Bij den openlijken strijd, welke er tusschen den predikant Fr. Sintenis, die met dorre woorden de aanbidding van Christus voor bijgeloovige godsdienst verklaarde, en de orthodoxen uitbrak, bleek, dat $^{11}/_{12}$ der bevolking op de hand van Sintenis, den loochenaar van Christus' godheid, waren. De afzetting van dien meer dan Sociniaanschen predikant volgde echter niet; voorzigtigheidshalve werd hij aangemaand te zwijgen, waarbij later nog een algemeen bevel kwam van geene discussiën meer over die zaak te voeren. Predikanten als Sintenis waren er toen velen; het stompzinnigste rationalisme heerschte op schier alle kansels, en eene digte geestverduistering, welke zich verwaand voor verlichting uitgaf, bedekte verreweg het grootste gedeelte van het theologiesch gebied. Zelfs de weleer gevierde geschiedschrijver der Hohenstaufen, Friedrich von Raumer, waagde het nog in de eerste dertig jaren onzer eeuw, dit onnoozel argument tegen het Christendom te doen gelden:

dat, zoo God in Christus mensch was geworden, er niemand in dien tijd is geweest, om de wereld en de menschen op de overige sterren te regeren!! De predikanten waren er blijkbaar op uit, om Christus tot een blooten zedeprediker te verlagen: al het goddelijke werd met profane hand afgewezen. Men hoorde ter verklaring van de „onbegrijpelijkheden" in den bijbel hypothesen, welker aanneming veel zonderbaarder eischen aan het verstand deed, dan het te verklaren wonderbare zelf. Er was een geesteskoordendanserij te zien, waarbij de verdraaijingen en verwringingen der akrobaten hoogst natuurlijke en eenvoudige bewegingen schenen. Met al hun wijsheid bemerkten de rationalisten echter niet, wat zij door al hunne natuurlijke uitleggingen van den Christus wel maakten; en die inconsequente stumpers van het eerste vierde gedeelte onzer eeuw lieten het aan consequenter rationalistische behandeling des bijbels over, om, gelijk een David Strausz het beproefde, de wereld van den Verlosser zelven te verlossen.

Dat schier de gansche geestelijkheid eener welvarende en beschaafde provincie, op betrekkelijk weinige uitzonderingen na, zoo lang in zulk eene theologie bleef hangen, en haar gedurende een menschenleeftijd onder het volk bragt, is in 't algemeen uit de deïsterij der vorige eeuw te verklaren, welke in de theologie voortwerkte; in 't bijzonder echter, uit hetgeen aan de universiteit te Halle door de toenmalige corypheën dier wetenschap geleeraard werd. Halle telde bij de 900 studenten in de theologie en was de kweekschool der gansche geestelijkheid van het bedoelde gewest. De commissie voor het examen bestond uit louter leeraars van het rationalisme, zelfs de examinatoren van het consistorie kleefden het meerendeels aan. Geen wonder derhalve, dat de predikanten spraken

zooals het hun te Halle was geleerd. De professoren Wegscheider en Gesenius hadden lang een overwegenden invloed en waren rationalisten van het klaarste water; zij beijverden zich, om hetgeen de Evangelische kerk in de beide eerste eeuwen van haar bestaan als eeuwige goddelijke waarheid erkend en vastgehouden had, als dwaling voor te stellen en te bestrijden. Wegscheider, wiens lessen druk werden bezocht en wiens *Institutiones theolog. dogmat.* een aantal oplagen hadden, redeneerde op de bekende rationalistische gronden de wonderen weg, en hield het zelfs voor hoogst gevaarlijk, de wonderverhalen der H. Schrift te gelooven; wijl „de overtuiging van de waarheid der wonderen, als bovennatuurlijke gebeurtenissen, het grootste nadeel aan de deugd toebrengt en de kracht der zedewet zelve breekt." — Even rationalistiesch ging hij met de profetiën te werk; volgens hem zijn eenige zoogenaamde voorspellingen niet vervuld, andere *na* de vervulling verdicht, weder andere Gode onwaardig, alle met het idee van Gods goedheid en heiligheid in strijd; want „elke voorzegging zou het fatalisme begunstigen en 's menschen vrijheid te niet doen." — Wegscheider kan niet vinden, dat de H. Schrift eene eenige heilleer bevat. Hij treft er meerdere leerbegrippen in aan, die elkaâr tegenspreken. Zij is hem een weefsel van de heerlijkste algemeen geldige waarheden, en de bijgeloovigste meeningen des tijds; zij is vol mythen, gelijk hem bijv. de verhalen der schepping, van het paradijs, den zondeval zijn. — „De toerekening van Adams zonde, welke de apostel Paulus, de Joodsche leeraars zijns tijds volgend, tot grond maakt zijner bewijsvoeringen, moet tot die afgeschafte dingen verwezen worden, welke de onbekendheid met philosophie en geschiedenis tot groot nadeel der ware

vroomheid door de Kerk heen voortplantte en voedde." Bij veel meer, verwerpt hij de genadewerkingen des H. Geestes, de leer der regtvaardiging, de opstanding der ligchamen, Christus' wederkomst ten oordeel, de straffen der hel; alles, gelijk het ten onzent door eene menigte van hoogleeraars, predikanten, periodieke en andere geschriften geschiedt.

Gesenius maakte met zijne lessen over het Oude Testament en de kerkgeschiedenis niet minder opgang. Men roemde hem als een geleerd oriëntalist; zijne voordragt was levendig, en zijne talrijke hoorders vonden hem vol geest en geestigheid. Kwinkslagen vooral waren het wapen, waarmeê hij, die aan Wegscheider in ongeloof niets toegaf, tegen de grondwaarheden en wonderen der H. Schrift streed, en zijn gehoor menigmaal in luid gelach deed uitbarsten. Dit lagchen der leerlingen gold niet enkel zijne uitvallen op zijne nog levende bestrijders, maar meer nog de meeningen der oude regtgeloovige kerkleeraars; en zeer dikwerf gaf hij den inhoud zelven van Gods woord aan het luid gelach van diegenen prijs, welke het eenmaal aan het volk moesten prediken. We voeren geen voorbeelden van die schandelijke aardigheden aan; ze zijn van dat slag, dat Luther zelf er van zeggen zou: „Zoo kan een zwijn of een koe het ook."

Dat die beide denkhelden in hun bijbelverwoestend drijven zoo verre konden gaan, moet niet bevreemden. Zij leeraarden onder den achterneef van den ouden Frits, die in de godsdienstige vrijgeesterij zijns oudooms opgebragt, in 't begin zijner regering had verklaard: „dat de godsdienst de zaak van eigen overtuiging moest zijn en blijven, en niet door methodischen dwang tot een mechaniesch klepperwerk mogt verlaagd worden. Rede en

wijsbegeerte zijn hare onafscheidelijke gezellinnen." Bij dit vrije beginsel, kon men te Halle ongehinderd deze grondstelling uitroepen: „Het denkgeloof neemt de openbaring slechts aan in zooverre zij het mogelijke openbaart. Van Gods wezen en begrip weet het niets en vindt het ook in de openbaring niets."

Was dit de stelling der hoogleeraars, van schier alle predikanten; dit de leer, welke door de regering niet tegengewerkt, maar door den minister von Altenstein en zijne beambten sterk begunstigd werd: wat wonder, dat er geen eigenlijk „bijbelgeloovig" prediker meer gevonden, het verschil van belijdenis op den kansel niet behandeld, en in het onderrigt der jeugd geheel uitgesloten werd. De predikanten raakten met hun preken werkelijk in het naauw. De in den bijbel geopenbaarde waarheden met hunne aan de universiteit opgedane wapenen te bestrijden, was hun zeer wijselijk door de overheden verboden. Bij de nog bestaande verpligting van op den bijbel, de kerkelijke feesten en tijden acht te slaan, waren zij gehouden hunne teksten uit de H. Schrift te nemen, ofschoon zij zich van den pericopen-dwang hadden losgemaakt. Al preekten zij ook naar vrijgekozen teksten, ze moesten toch altoos aan den bijbel ontleend zijn. Wat zij daarin te bestrijden hadden, durfden zij of niet of slechts behoedzaam voor den dag brengen, wijl hun het vermijden van alle „onbedacht of voorbarig uitsnappen" hunner nieuwe wijsheid door hunne leermeesters ten pligt was gemaakt. Ongeloofelijk groot was de wanhoop der predikanten, wat zij toch bij hun preken in de bijbelteksten leggen of er uit nemen zouden. Vandaar die vreemde, wonderlijke onderwerpen, waarover men te dien tijde het woord voerde. De een bijv. sprak op het feest der instelling van

het H. Avondmaal over de keuze der spijzen; een ander op Paaschmaandag, naar het evangelie der Emmausgangers, over het nut van het wandelen; een derde op Pinkster over de natuur, voordeelen en werkingen van den wind; een vierde, naar het evangelie van den melaatsche, over de — schurft (*Krätze*), haar ontstaan en genezing; een vijfde zette op Kersmis uiteen: hoe men zich de getransporteerde armen moet aantrekken. Men kwam de predikers, die, ten einde niet tegen hunne ongeloovige overtuiging te spreken, de aandacht hunner hoorders van de hoofdpunten afleiden en op bijzaken vestigen moesten, in hunne verlegenheid te hulp met boeken, die hun „themata" op de bijbelteksten aanboden. Zoo vonden zij in een „*Raadgever bij 't studeren*", door Steinbrenner, preken op den volkstrots, over het testamentmaken, over de kenteekens van den werkelijken dood, over tafelgenoegens en dergelijke, aangegeven.

De schrijver heeft met opzet dit gedeelte eenigzins uitvoeriger behandeld om te toonen, dat hij toch bij zulke geestelijken geene gewenschte inlichting, noch van het troosteloze rationalisme bevrediging verwachten kon. Slechts weinige jaren later, merkt hij aan, had hij wellig beter kunnen slagen.

Want het oppervlakkige rationalisme van Halle verloor welhaast veel van zijn aanzien, zoo door de slagen die het in Hengstenberg's „*Kirchenzeitung*" ontving, als door het indringen van Hegel's wijsbegeerte; terwijl ook een onderzoek der regering, door von Gerlach en de orthodoxen uitgelokt, er een nieuwen schok aan toebragt. Intusschen had het den weg gebaand tot het theologiserend Hegelianisme, hetwelk in zijne „speculatieve dogmatiek" den onden strijd, naar men meende, tusschen rationalisme

en supernaturalisme, tusschen wijsbegeerte en godsdienst voor goed zoude opheffen. Door een vriend, die Hegeliaan en professor te Halle was, werd onzen schrijver die leer verlokkelijk genoeg voorgesteld; maar het kwam hem toch dadelijk voor, dat zij zich zeer weinig aansloot aan Gods woord, en dan nog slechts met de oude beteekenis der woorden aanmerkelijk te veranderen. Terwijl het gansche historiesch-dogmatische apparaat des Christendoms, of het gansche orthodoxe Christelijk systeem schijnbaar onder de Hegeliaansche handgrepen bleef staan, had men onder alle stellingen en uitdrukkingen eene speculatieve, dat is, eene van de oorspronkelijk bedoelde, geheel verschillende beteekenis geschoven. Alleen de *woorden* luidden nog Christelijk. Maar de echt historische zin van het dogma was geheel opgegeven en ten eenen male in een philosophischen zin vervlugtigd. Dat verregaand misbruik van woorden schrikte onzen opregten onderzoeker af; en bij de welhaast volgende splitsing der school van Hegel, waarvan de eene helft in altoos behoudender, de andere in immer vrijer rigting voortging, wat de oplossing van het aldus gesloten verbond tusschen wetenschap en geloof teweeg bragt, stond hij even hulpeloos als te voren, en te meer nog uitziende naar een vasten regel ter verklaring van de H. Schrift.

Nu bedacht ik nog ter regter tijd, zegt Clarus, dat de verschillende Christelijke kerkgenootschappen, die allen zich voor hunne vaak met elkaâr strijdige godsdienstige overtuigingen op de H. Schrift beroepen, als bij verdrag waren overeengekomen, hoe zij, ieder voor zich, haar begrepen wilden hebben, en dat dit begrip door de openbare belijdenisschriften gereguleerd was. Daar mijne voorvaderen tot het Lutheranisme hadden

behoord, en mijne ouders noch ik er ons van afgescheiden hadden, moest ik het geheel in den regel vinden, dat ik mij allereerst tot de symbolische boeken der Evangeliesch-Luthersche kerk wendde, om te vernemen, hoe ik den bijbel gelooven en verstaan moest. Opmerkelijker wijs kwam ik bij dit voornemen voor de allereerste maal tot het specifiek bewustzijn, dat ik lid eener bepaalde Christelijke belijdenis was. In mijn gansche leven, dat toch reeds boven het vierde eener eeuw uitging, waren mij nog geene confessionele bijzonderheden voorgekomen, of in 't oog gevallen. Hieraan kan men zien, tot welk eene hoogte het dogmatische, om niet te zeggen het godsdienstige indifferentisme in mijne jeugd geklommen was. Wel zwierf een exemplaar van Luther's Katechismus, een erfstuk uit de vorige eeuw, als een oud vod in mijne kleine bibliotheek rond; ook de naam van Luther was mij toen nog heilig; maar het katechismus-onderrigt van mijn jongen leeftijd was mij van te hatelijke gedachtenis, om er een hand naar uit te steken. Door eene andere gelegenheid raakte ik met de symbolische boeken van het Lutheranisme nader bekend.

De tijd kwam, waarop het derde eeuwgetij zou gevierd worden, dat de rijksstenden in 1530 te Augsburg hunne geloofsbelijdenis aan zijne Keizerlijke majesteit overhandigden. Zeker waren er, die het feest minder gepast vonden, wijl toch, in gevolge het uit zijnen aard altoos vooruitgaande Protestantisme, zeer vele predikanten die belijdenis met geen blik meer verwaardigden, veel minder er nog eenige kennis van namen. Het feest werd toch gevierd, ofschoon verschillend op verschillende dagen. Om zich met de feeststof vertrouwd te maken, had Clarus Hammerschmidt's *Geschiedenis der Augsburgsche*

Confessie gekocht en gelezen. Ter verdere bestudering der Luthersche belijdenisschriften gebruikte hij het bij die gelegenheid hem geschonken „*Christelijk Concordiën-boek*" dat is: de symbolische boeken der Evangeliesch-Luthersche kerk, als: de drie hoofdsymbolen; de onveranderde Augsburgsche Confessie; dezer Apologie; de Smalkaldische Artikelen; Dr. Luther's Kleine en Groote Katechismus; de *Formula Concordiae* met de getuigenissen der H. Schrift en zuivere kerkleeraars over Christus, benevens de Saksische Visitatie-artikelen."

Clarus heeft dit boek meer dan eens, en eenige gedeelten er van menigmaal doorgestudeerd, en geeft uitvoerig rekenschap, wat er voor hem de indruk en het gevolg van was. Boven alles verheugde hij zich, van nu een rigtsnoer voor geloof en leer gevonden te hebben. Want, bij vele andere bezwaren, was hem gebleken, dat hij zonder regel niet eens de hoofdwaarheden uit de H. Schrift had kunnen zamenbrengen; immers het verwante en bijeenbehoorende lag daar verspreid, vermengd, ook onontwikkeld. Al wilde hij den *inhoud* der openbaring niet vermeerderd hebben, hij voelde toch, dat er ontwikkeling, uiteenzetting van noodig was naar de behoeften des tijds. Hoe ook is het tijdelijke en plaatselijke van het blijvende en algemeene, hoe het Joodsch-nationale van het zuiver-Christelijke te onderscheiden? Hoe met zekerheid duistere, dubbelzinnige plaatsen, wanneer zij schijnbaar verschillend luiden, door duidelijker hoofdteksten te verklaren en overeen te brengen? Maar ook, al had een *leek* zich een individueel geloofs-geheel gevormd, hoe dit te vertrouwen, juist omdat het individueel is, en hij toch naar *zijn* inzigt alligt van 't hem behagelijke alleen gekozen, of van 't zijne er bij gevoegd

heeft? Wat toch zien we de *geleerdste* schriftverklaarders niet doen, die de Christelijke waarheden eenzijdig, subjectief opvatten en ontwikkelen. Een aantal Christelijke begrippen, bijv. dat der verzoening, hebben in 't algemeen niets tegenstrijdigs; maar in de toepassing, daar gingen en gaan de Christelijke kerkgenootschappen en hunne leden gansch uiteen Zeer treffend van zijn Protestantsch geloovig standpunt, doch tevens zeer zonderling, daar hij er een borg voor de Evangelische *vrijheid* van maakt, toont Harlesz [1]) de noodzakelijkheid aan van een symbolum: „Het is, zegt hij, een heillooze staat van zaken, dat de gemeenten het zich telkens, naar de toevallige overtuiging van ieder geestelijke, moeten laten welgevallen, nu eens zóó, dan weder anders over de uitdrukking harer godsdienstige overtuiging in de godsdienst en toereiking van het sakrament te zien beschikken! Er is voor het hoofd eens gezins geen troosteloozer gewaarwording, dan zijne kinderen als leden eener gemeente te denken, *die in zich zelve niet den minsten waarborg oplevert*, dat ook de zijnen, *in dát geloof* opgevoed, behouden en bevestigd zullen worden, hetwelk het heiligdom der ouders, hun troost in leven en sterven is! *Er is geen smadelijker slavernij der gemeenten uit te denken, dan die, dat zij het zich moeten laten welgevallen, haren nek te buigen onder het juk, hetwelk de theologen haar heden zoo, morgen weder anders vervaardigen.* Neen, zoolang wij leven, zullen wij, zoo God genade geeft, strijden voor de vrijheid der gemeenten, voor hare emancipatie van het *slavenjuk der theologen*,

---

[1]) In zijn *Zeitschrift*, I B., S. 33.

die zich *tot heeren van het geloof* der gemeenten willen maken."

Verder merkte onze onderzoeker op, hoe weinig er zonder symbolen van het geloof overbleef, daar het stuk voor stuk „weggetwijfeld" en „weggedemonstreerd" werd, en zoo vreeselijk uiteenliep, dat men in den omtrek van een vierkante mijl zes of zeven evangeliën, al naar gelang van het getal kerken, kon hooren verkondigen. Van die alverwoesters zonderden zich de nog meer of minder geloovigen weder af, en hadden hunne vijandige „conventikels"; van wier piëtisterij echter hij van nature, waar hij God voor dankt, een verklaarden afkeer had.

Om deze en andere redenen achtte hij zich dan gelukkig, *symbolische boeken* te hebben, die hem leerden, hoe een waar lid van het kerkgenootschap te worden, waarin hij zich zonder zijn toedoen bevond. Het verwonderde hem echter, dat ze, vooral bij gezegde feestviering, niet beter tegen het alverweldigend ongeloof gehandhaafd werden; 't was hem een bewijs, hoe het rationalisme aan hun gezag geknaagd en het indifferentisme verbreid had. Zonder symbolen, en dezer handhaving, kon het ook niet wel anders. Schoot het geestelijk gezag te kort, hij zag van den beginne de tijdelijke magt ingeroepen. Reeds de voorrede van het in 1527 gemaakte onderrigt voor de visitators geeft aan, dat, zoo de geestelijken niet eenstemmig het Evangelie leerden, de *landsheer* voor de eendragt zoude zorgen; Luther zelf had in een gelijk geval verklaard, dat men „de hulp en raad van den genadigen heer niet ongevraagd moest laten". De keurvorst van Saksen sloeg handen aan 't werk, en sprak op den 21 November 1575 tot zijne geheimraden: - - - „Welk eene eenheid er onder de theologen heerscht, heeft

men op het colloquium te Altenburg gezien. En ofschoon elke overheid te regt moet schromen, zich onder de verwarde gemoederen der theologen te mengen, ben ik toch bezorgd, dat, zoo de overheid (wijl er geen Paus onder ons is) er niet nu en dan van alle kanten ingrijpt, daar geene verbetering, maar wel schade en nadeel van te wachten is." Was niet reeds 25 jaren vroeger de verwarring der theologen zoo groot, dat de vorsten, geen uitweg in dien chaos vindend, op den grotesken inval kwamen, van vredes-onderhandelingen over het openlijk geloof te houden, waarbij geen enkel theoloog zitting of stem zou hebben; gelijk dit bij het Frankforter Reces in 1558, en op den Vorstendag van Naumburg in 1561 het geval was?

Die hieruit blijkende behoefte aan overeenstemming voelde ook Clarus, en daarom was hij met zijne symbolische boeken, die hem een regel aanboden, zoo bijzonder voldaan. Hij was echter verre van te vermoeden, dat het juist die symbolen waren, welke hem het allereerst „verleidden", om, ofschoon weinig bewust, gelijk hij nu gaat zeggen, „zoowel formeel als materiëel te katholiseren". *Formeel.* Het gezag toch en de onfeilbaarheid, door de Katholieke Kerk op goede gronden zich toegekend, werden ongevolgelijk, in strijd met het beginsel van het vrije onderzoek, door Luther en de zijnen aangematigd. Niet de individueel getoetste Schrift, maar Luther's opvatting er van was regel. Vrij mogt men onderzoeken, maar tot geen ander resultaat komen dan hij. „De geloofsdwang, zegt Menzel [1]), welken men der oude Kerk verweet, herhaalde zich onder

---

[1]) *Deutsche Geschichte*, I, S. 330.

eene andere gedaante". Wilde Luther *het regt en de noodzakelijkheid der eenheid van het gemeenschappelijk geloof* erkend hebben: hij eischte hiermede eigenlijk niets anders dan hetgeen Vincentius van Lerins reeds in de vijfde eeuw als kenmerk voor het Katholieke geloof vroeg: wat namelijk altijd, overal en door allen beleden was. Iets dergelijks zocht men, tegen de verwoestende gevolgen van het vrij onderzoek, doôr de symbolische boeken te bereiken, die immers feitelijk en regtens een *normatief* gezag gingen uitoefenen, al was het ook onder veel tegenkanting en strijd. Ja de Luthersche theologie meende zelfs aan het gezag der Augsburgsche confessie niet eens genoeg te hebben, en kende jaren lang aan de schriften en uitspraken van Luther, derhalve aan geheel *private* zienswijzen, eene kanoniciteit en autoriteit toe, gelijk alleen de Kerk voor hare kenbronnen der Christelijke waarheid konde vorderen. — Men denke overigens aan Luther's barre beslissingen, woeste uitvallen, en zijn: *Sic volo, sic jubeo, sit pro ratione voluntas!*

Dat Clarus, toen hij in 1830 en 31 de Luthersche belijdenisschriften bestudeerde, niet opmerkte, hoe dit regelend gezag eigenlijk op een aanvankelijk verworpen en later weder ingevoerd Katholiek element en beginsel rustte, had, zegt hij, eene dubbele reden. Vooreerst was hij in Katholieke dingen of vol van de aangeleerde vooroordeelen, of, in het beste geval, te onkundig, om het in te zien. Ten andere spreken die symbolen zeer omzigtig en gematigd van hun eigen gezag.

Materiëel katholiseerde Clarus, wijl hij, vooral naar de voorstelling der Augsburgsche Confessie de geschilpunten bestuderend, niet begreep, waarom bij zooveel overeenkomst in hoofdzaken zulk een misbaar noodig was als de geschie-

denis vermeldt. Waren zelfs vele vorsten en stenden op den Augsburgschen rijksdag in 1530 niet verbaasd, dat er zooveel Katholieks in de Protestantsche geloofsbelijdenis stond, en wat geheel anders luidde dan men in de voorgelegde schriften van Luther, Bodenstein en vele anderen vinden kon? Bij de aanvankelijke lezing der Augustana had hij een indruk, alsof die opvattingen niet Protestantsch maar aartskatholiek waren; wat hem overkwam, zegt hij, is later meer Protestanten overkomen, als hij ter staving van eenige bewering gedeelten uit die Confessie voorlas. Zij hielden staande, dat ik hun Katholieke leeringen voorhield en waren maar zeer moeijelijk te overtuigen, dat ik gedeelten uit de Protestantsche geloofsbelijdenis had aangehaald. Is de Roomsche Kerk, gelijk men in de Augustana betuigd vindt, niet afgevallen *van de wezenlijke punten des geloofs*: hoe zijn dan die vreeselijke beschuldigingen en uitvallen tegen haar te regtvaardigen?

Onze onderzoeker las ook de hem wat scherpe *Confutatio* der Augustana, welke hij van denzelfden vriend ten geschenke ontving, die hem het *Concordiën-boek* gaf. Hij gaat de te Augsburg verhandelde geschilpunten een voor een na, en komt met Menzel tot het besluit: dat het vooral de wereldsche magistraten waren, die de verzoening verhinderden, wijl zij hunne nieuwe betrekking tot de Kerk niet wilden opgeven; gelijk reeds Melanchthon van hen zeide: „Naar de leer en religie vragen zij niet veel. 't Is hun alleen om de regering en vrijheid te doen."

Vervolgens merkt Clarus op, hoeveel Katkolieks er nog in Luther zelven in zijne betere oogenblikken was, en haalt o. a. zijn treffend getuigenis voor het gezag der Kerk aan, te vinden in den brief dien Luther in 1532

aan Albrecht, hertog van Pruissen, schreef. Tegen dit stellig, behoudend element stond zeker het ontkennend, verdelgend element lijnregt in hem over. Hij was de verpersoonlijkte tegenspraak. Wat hij nog eenigermate met moeite zamenhield, 't moest na hem in strijdige rigtingen uiteengaan. Ofschoon Clarus, onder den invloed der rationalisten leefde, bleef hij toch behoudsgezind van natuur; hun eeuwig negeren stuitte hem; hij begreep, dat er van die honderdduizend rationaliserende individuen geene kerkelijke gemeenschap te maken was; met zijn ingeplant legitimiteits-beginsel en zijn afkeer van het heidensch republikanisme, zag hij uit naar buiten hem staande autoriteiten; en daarom lachte hem de vaste grond toe, waarop hem de Augustana en de verhandelingen op den Augsburgschen rijksdag gebragt hadden. Ik was, zegt hij, van een Christen eener onbepaalde kleur een geloovig Lutheraan geworden, maar toch Protestant gebleven, en dus volstrekt *niet* Katholiek geworden. Evenwel zou het mij niet verwonderen, wanneer een Schenkel, of een ander Protestant van negatief kaliber, die deze godsdienst-biographie leest, eene soortgelijke aanmerking liet hooren als eerstgenoemde na Hurter's bekeering uitbragt, toen hij zeide: „Hurter was nooit Protestant; maar van het begin zijner openbare werkzaamheid af, was zijne handelwijze van dien aard, dat zij zich alleen door zijne daemonische getrokkenheid tot de Katholieke Kerk laat verklaren." Intusschen, verzekert Clarus, stelde ik mijne eer in het onwrikbaar vasthouden aan het orthodox-Luthersch leerbegrip, en werd ik van al wat naar rationalisme geleek, en van alle valsche en gewaande verlichting meer en meer afkeerig.

Nadat onze onvermoeide onderzoeker zich behoorlijk

in de Augsbursche Confessie georiënteerd had, ging hij tot de overige symbolische boeken der Luthersche Kerk over. We kunnen hem niet volgen bij de vele historische bijzonderheden welke hij hier inlascht, maar vatten alleen zamen, wat hij van de ontvangen indrukken vermeldt.

Had de Augustana hem om haren vredelievenden toon bevallen, hare Apologie door haren eigen opsteller, Melanchthon, maakte (in haren lateren vorm) op hem, vooral wegens hare onhebbelijke uitvallen, daarna ook om hare feilen tegen de kerkgeschiedenis en schriftverklaring, een ongunstigen indruk. Dat was geen vorm voor een openlijk belijdenisschrift van een kerkgenootschap.

Veel minder nog was hij in dit opzigt over de Smalkaldische artikelen voldaan, welke althans met evenveel regt op den naam van een paskwil als van een belijdenisschrift aanspraak kunnen maken; en hij bewijst het door eene menigte waarlijk ergerlijke plaatsen. Met blinde onderwerping intusschen werden ze door al de te Smalkalden aanwezige theologen onderteekend; en de keurvorst van Saksen dankte God, „dat Hij Luther kracht had verleend, om deze artikelen zoo Christelijk, rein en zuiver te stellen"; „hij geloofde zeker, dat alles goddelijk was, wat Luther hier uit Gods woord leerde." Destijds wist Clarus nog niet, dat de ware kerkelijke leer en inrigting er zoo vervalscht in voorgesteld waren, en er zoo menig vergrijp tegen de regels der schriftverklaring in voorkwam; evenmin wist hij, dat Luther deze Artikelen, die door de onderschrijving der theologen en de instemming der Vorsten, het karakter van een openlijk staatsschrift hadden verkregen, in eene door hem in 1538 bezorgde uitgave willekeurig en ongevraagd aanmerkelijk veranderd, en daarmede de „symboliteit" dier

schrift erg geschonden had. En toch deed hem het eerste lezen dier Artikelen in denzelfden geest aan, als zich daarover negen jaren later de Protestantsche Consistoriaal-raad Menzel in zijne Nieuwe geschiedenis der Duitschers (II, bl. 98) liet hooren. Het scheen hem het werk van een „hartstogtelijk aanklager", die door zijn kwaal (den steen) nog bitterder was dan anders. Hem hinderde, dat Luther gedurig Paus en Duivel zamenvoegde, en nog bij 't wegrijden uit Smalkalden den predikanten toeriep: „*God vervulle u met haat tegen den Paus!*"

In Luther's beide Katechismussen vond Clarus, eenige onbehoorlijkheden uitgenomen, beter geest dan in de onwaardige Smalkaldische Artikelen; en men mag, meent hij, doch altoos onder eenige beperking, instemmen met den lof, dien Planck er (in zijne *Geschiedenis van het Protestantsche leerbegrip*, II, 355) aan geeft. Hierin echter vergiste zich Planck, dat hij het eerste idee van een Katechismus aan Luther toeschrijft; want zeker had Duitschland reeds in de IX eeuw zijn Duitschen Katechismus, dien het aan den vervaardiger der bekende Evangeliën-harmonie, den kloosterling Otfried von Weiszenburg, dankt.

Den meesten last onder de Luthersche belijdenisschriften veroorzaakte hem de *Formula concordiae* met hare *Solida declaratio*. Het ging hem als haren makers, die er eerst na veel moeiten en offers mede klaar gekomen waren. Clarus geeft eene vlugtige schets van het ontstaan dier schriften, en haren inhoud; merkt op, hoe de Katholieken zich te beklagen hebben, dat hunne leer er niet naar waarheid in voorgesteld is; en zegt verder, dat hij destijds in dit echt-Luthersch geschrift van het theologiesch driemanschap: Andreä, Chemnitz en Selnecker, behagen

schepte, wijl hij er een rigtsnoer in vond, hoe hij in twijfelachtige gevallen te handelen had. In zijne vreugde over de gedane „autoriteits-vondst" was hij ongevoelig voor de ongevolgelijkheid, waaraan de vervaardigers dier *Formula* zich pligtig hadden gemaakt. Het was anders met handen te tasten, hoe zij aan „de groote grondstelling van het Protestantisme" (gelijk Planck haar noemt): *dat alleen en uitsluitend aan de H. Schrift een normatief gezag in geloofszaken toekomt*, ontrouw waren geworden. Zij hadden die stelling wel met woorden erkend, maar met der daad omvergeworpen, door andere normaalboeken naast de H. Schrift te plaatsen.

Hieruit blijkt alweder, zegt de schrijver, hoe mij in de *Formula* juist datgene imponeerde en verheugde, wat onprotestantsch, tegenprotestantsch, ja Katholiek was, zonder dat ik er toen ter tijd een klaar bewustzijn van had... Ik kan slechts en moet, hoe paradox het ook klinken moge, de bewering herhalen: dat de voortgaande belangstelling in genoemde autoriteit de voortgezette beweging van een onbewust Katholicisme in mij was, en dat de *Formula concordiae* een der krachtigste middelen is geweest, welke mij, als ik het zoo mag uitdrukken, tot de Kerk hebben verleid.

Doch ook in de Luthersche orthodoxie vond Clarus welhaast geene genoegzame bevrediging. Hij zelf was bij al zijn onderzoek den Katholieken nooit vijandig geworden, maar kwam in de gelegenheid om Protestantsche verdraagzaamheid te bestuderen, en zijne gedachten over het bekeeren te laten gaan. Dit gansche uitgebreide gedeelte is zoo waar en natuurlijk geschreven, dat het werkelijk kost, het niet in zijn geheel te kunnen over-

nemen. We laten er de voornaamste trekken uit volgen.

Clarus was (in 1830) de zijnen in zooverre vooruit, dat hij het, met zijn terugkeer tot de Luthersche orthodoxie, zeker een tiental jaren vroeger dan anderen tot eene objectieve Christelijkheid had gebragt. Doch wat kon mij, vraagt hij, in de eerste dertig jaren onzer eeuw mijn korrekt Luthersch geloof helpen? Wel was ik niet, zooals Stahl een vierde eeuw later, tot eene overtuiging van de „goddelijke waarheid" der Luthersche belijdenis gekomen, maar ik had toch zoo goed als hij den wil van een „belijdenis-getrouw" Lutheraan te zijn. Doch ik was een zeer geïsoleerde Lutheraan. Eene Kerk der Luthersche leer vond ik niet. De traditionele unie-bemoeijingen van onzen landheer hadden haar genivelleerd. Geestelijken, die het Luthersche geloof predikten, kende ik niet. Eene gemeente, die het als het hare beleed, zocht ik volstrekt te vergeefs. Ik had alzoo een geruimen tijd niets anders dan godsdienstwetenschap, bloot theoretische orthodoxie, waarmede geene beoefening der godsdienst gepaard ging of gelijken tred hield. — Ik stond dan zonder toespraak, zonder sympathiën. Het kerkelijk leven ontbrak.

Met zijn aanhoudend bestuderen der symbolische boeken werd Clarus, wat hatelijkheden ze ook bevatten, toch niet met haat tegen de zoogenaamde „menschelijke inzettingen" der Katholieke Kerk vervuld. Het positief geloof vond hij geen beletsel voor het streven naar waarheid, noch een gewetensdwang bij het verlangen naar Christelijke godsvereering. Ik had anders, zegt hij, mijne eigene Confessie stilzwijgend moeten veroordeelen. Hoe onvolledig mijne kennis van het Katholieke en het Protestantsche geloofsstelsel was, dat merkte ik toch spoedig, hoe schier elke bladzijde der symbolische boeken in tegen-

spraak was met eene dezer drie stellingen, die het geloofsbeginsel van een Protestant uitmaken:

1. De Schrift bevat alle leer welke men noodzakelijk moet gelooven;
2. De Schrift is norm en regel des geloofs;
3. Ik geloof alleen datgene wat in den Bijbel staat.

Ik vond hier een goed aantal leeringen, die, wijl ze niet tot eene dezer stellingen terug te brengen waren, derwijze op eene zoogenaamde „menschelijke inzetting" geleken als het eene ei op het ander. Ook wanneer ik over het geheel der symbolische boeken mijne aandacht liet gaan, kwam ik tot het besluit, dat menschen de som der geloofsleer hadden willen bepalen en de zwevende leer der theologen vastzetten. Doch het ergste was, dat mij die drie stellingen zelven als eene menschelijke inzetting gingen voorkomen, daar ik ze in den bijbel niet vermogt op te sporen. Zelfs kon het mij toeschijnen, alsof de bewering: De heilige Schrift alleen is bron, norm en regel des geloofs, eene vrij nieuwe menschelijke inzetting was. In den bijbel staat ze niet. Vóór Luther geleerd werd zij niet. Het getuigenis der Kerk kent haar niet. Dat Luther eene geheime openbaring daarover had, vond ik niet. Van waar was dan nu die stelling herkomstig? En hoe kan zij, daar zij geen ouderen oorsprong dan de Hervorming kent, worden bewezen? Ik vond geen ander bewijs, dan dat Luther haar beweerd had, en zij in de symbolische boeken stond. Maar is Luther een Apostel? Zijn de symbolische boeken de H. Schrift?

Die vragen waren hem toen niet zoo duidelijk als thans, en klopten slechts als bloote twijfelingen bij hem aan; hij lette meer op de hem breeduitgemeten misbrui-

ken en verbasteringen in de Roomsche Kerk, en beging met de hervormers dien misslag, dat hij der *Kerk* ten laste legde, wat misbruik van personen, en door haar reeds verworpen was. Nogtans tegen Katholieken van wie hij niets kwaads wist, voelde hij geene antipathie. Dit bleek ten duidelijkste bij een vroeger voorval, waarin hij naauw betrokken was en bleef.

Een zijner inniger akademie-vrienden, die zich bijzonder op de studie van het regt en de kerkgeschiedenis toelegde, een aanhanger der strikt-historische school en degelijk germanist, trok door zijne zeldzame bekwaamheden zoozeer de aandacht, dat hij reeds met zijn 22e jaar tot buitengewoon hoogleeraar in de regten te Berlijn werd benoemd, onder toezegging van spoedige bevordering. Door zijne wetenschappelijke reizen, ook naar Engeland, zijne uitgebreide taalkennis, zijne buitengemeene geestdrift voor naauwkeurige kennis en studie, bij zijn levendigen ijver voor de waarheid en zijne liefde voor zijn vaderland, kwam hij tot het klaarste en grondigste overzigt van de regtelijke, politieke en kerkelijke toestanden der verloopen eeuwen, bepaaldelijk in Duitschland, dat hij tot bijzonder onderwerp zijner nasporingen had gemaakt. Eene reeks van sedert door hem uitgegeven werken getuigen van zijne veelomvattende wetenschap, zijne altoos toegenomen scherpzinnigheid en helderheid van geest. Duitschland vereert in hem een zijner uitnemendste germanisten en kanonisten.

Clarus, die vroeger te Göttingen nooit over godsdienstzaken met hem sprak, en nog vrij „houterig" was in zijn geloof, bezocht hem eens, na anderhalfjarige scheiding, te Berlijn, en bemerkte nu in hem een diep godsdienstigen zin, groote bekendheid en onvoldaanheid

met Luther's werken, tegen wiens aanvallen hij de oudere theologie en de Kerk verdedigde, zoodat zij zamen halve dagen lang en op verre wandelingen altoos aan het redetwisten waren. Een theologiesch vriend van beiden, ijverig aanhanger van Schleiermacher, schudde reeds bedenkelijk het hoofd. Negen maanden later ontvingen Clarus en zijn theologische vriend van andere vrienden eene voorbarige, reeds onhoffelijke mededeeling, dat de Berlijnsche professor van geloof veranderd en Katholiek geworden was. Dit geschiedde werkelijk eenige weken later.

Wat volgde hierop?

Zelf had de hoogleeraar zich reeds te voren, wel bewust wat hem wachtte, aan het gezelschap zijner vroegere belijdenis-verwanten onttrokken. Van hooger hand ontving hij eene zeer verstaanbare vermaning, dat het nu met alle bevordering gedaan was; eene reeds aanhangige verplaatsing en verbetering van betrekking sprong dadelijk af; al zijne schitterende vooruitzigten waren op eens in rook vervlogen. Een zijner ambtgenooten, die nieuwjaarsoverzigten in de kranten schreef, maakte in zoodanig opstel van dezen overgang een hatelijk paskwil, en dit wel in dezelfde stad, waar beiden leefden en werkten. Hoe oneens de Protestanten het ook onderling zijn, en hoeveel ook zelfs zaakkundige en eerlijke lieden onder hen, de een dit, de ander dat, tegen de leer, liturgie, zielzorg, inrigting, en over 't geheel tegen het innerlijke en uiterlijke van hun kerkgenootschap hebben in te brengen: geheel eens zijn zij het, in diengene te verwerpen, die om geene andere dan zulke bezwaren eene plaats zoekt in de Katholieke Kerk, waar hem zoo iets niet kwelt. De lippen, welke van godsdienst- en gewetensvrijheid, van verdraagzaamheid, van menschen- en naastenliefde

overvloeiden, lieten de hevigste scheld- en smaadtaal vernemen over den schandelijken stap, dien de hoogleeraar den moed had gehad te doen. Die lieden, welke het Apostoliesch tijdperk waanden teruggevoerd te hebben, hadden het welligt aan Stolberg en anderen, die in 't begin dezer eeuw tot de Kerk terugkeerden, nog kunnen vergeven, dat zij de belijdenis hunner ouders verlieten; want toen zag het er, naar hun eigen zeggen, met het Protestantisme zeer ongelukkig uit; doch nu had en gaf het weder, wat het goddelooze rationalisme er aan onttrok! Maar dit rationalisme zelf brak over de bekeering van een verstandig, geleerd man in eene dolle wartaal uit, zooals eens de Holsteinsche boer, door A. W. Schlegel „de wakkere Eutinische leeuw" genoemd, bij de bekeering van den graaf van Stolberg rondbrulde. Niettemin kon deze edele bekeerling, na verloop van 19 jaren, zijne smaders openlijk uitdagen, één man te noemen, die hem na zijnen overgang zijne vriendschap op den duur onttrokken had.

Ook mijn lieve vriend, zegt Clarus, had al de hardheid en hoon te verduren, waarmede de zeloten boven van hun Sionsburgt hun geschreeuw over verduistering van het ware licht, over Jesuïtisme en bijgeloof aanheffen. Zij onthaalden hem op beschimpingen en lasteringen, wijl hij Gods woord liever wilde verstaan in den zin der kerkelijke algemeenheid, der kerkelijke oudheid en der kerkelijke overeenstemming, dan in den zin van Luther, of in den menigvuldigen zin der nieuwere exegeten, die Gods openbaringen verbeteren. Het bleek alweder, dat de Protestanten, die voorlang boven den leerinhoud hunner symbolische boeken uit waren, het met hen die er nog aan hechten, maar al te eens zijn in den ouden, door die boeken

geleerden en gevoeden haat tegen het Pausdom, in het schelden, beschimpen en lasteren van deszelfs aanhangers.

Wijl de symbolen-verwerpers die schriften niet hebben gelezen, wat over 't geheel sedert 200 jaren wel door geen leek zal gedaan zijn, is de vraag, hoe toch, bij dergelijke voorvallen, die overeenstemming tusschen geloovigen en ongeloovigen te verklaren is?

Hoe treurig het verschijnsel zij, Clarus vindt er een bewijs in van de waarheid der grondstellingen, waarop de Katholieke leer rust. Alleen door de magt en het gezag der *overlevering* is het verklaarbaar, dat de tegenwoordige Protestanten van alle schakeringen, en wel geheel in tegenspraak met hun hoofdbeginsel, zoo eenparig in den onregtvaardigsten toorn ontvlammen, wanneer iemand uit hunne rijen, de vaan der leervrijheid moede, zich in het leger der Kerk begeeft. De door de belijdenisschriften eenmaal gewekte haat tegen het Pausdom, hetwelk daarin enkel als eene ontaarde Kerk voorkomt, leeft altoos voort en weder op. Anders toch is het niet te begrijpen, dat, bij bekeeringen tot de Katholieke Kerk, het geprezen „echte Protestantisme" de onbeperktste vrijheid van geweten en begrip voor zich alleen vordert en laat gelden, maar den bekeerling niet toekent, wiens overtuigingen niet eens als individuele worden geacht? De naauwkeurige waarneming van dit zonderling verschijnsel brengt tot het besluit, dat het eenig gemeenschappelijk levend element in het Protestantisme de afkeer is van de Kerk en haar *gezag*; een afkeer, die bij velen tot haat klimt, en wel vooral bij hen, die zich in 't geheel niet of bitter weinig om de positieve Protestantsche leer bekommeren. Het protesteren der Protestanten tegen de Kerk is en blijft dus de vereenigende praktische kern

der uit de hervorming voortgekomen geloofsgenootschappen.

De schrijver verhaalt, hoe die afkeer of haat zich ook in meer gemanierde en philanthropische vormen kleedde; men betreurde het, bijv., dat de bekeerde professor niet zou vinden wat hij zocht; nu was hij nog door zijne verbeelding vervoerd, maar als de begoocheling verdween en de rede hare regten deed gelden, hoe zou hij dan de boeijen en het slavenjuk voelen! Men wist van alles te vermoeden en voor te stellen; maar, zegt Clarus, hoe Hij, die mijnen vriend kracht verleende, om de erkende waarheid ook met opoffering te volgen, hem ook in het streven naar verdere kennis en in het goede zou versterken, — daaraan scheen niemand te denken.

Ik voor mij maakte bij den overgang mijns vriends gansch andere opmerkingen. Mijne eerste heel natuurlijke gedachte was: „Maar R. [Ph.] is toch altoos een verstandig man geweest. In al zijn streven was een achtenswaardige ernst, een zedelijk doel te prijzen. Hij kende de belijdenis toch ook, waarin hij geboren en opgevoed is." Ik bragt verder in mijn geest bijeen wat men tot eere des bekeerlings zeggen kon, en sprak: „Deze man gaat nu ook, gelijk zoovele uitstekende en geprezen mannen vóór hem, in de Katholieke Kerk. Men hoort toch niet, dat hij zijn verstand heeft verloren. Dat zouden de gedienstige dagbladen wel niet hebben verzwegen. Het moet er dan toch in de Katholieke Kerk zoo schrikkelijk woest en ledig niet uitzien, daar moet zulk eene dommakende lucht niet zijn als velen het uitschreeuwen. Daar moet toch iets aantrekkelijks te vinden wezen, — iets magtig aantrekkelijks, — want de terugkeer daarheen vordert eene zelfverloochening, verlangt offers en legt verpligtingen op, waarvan het, naar de onder ons gangbare meening,

een hoogst geluk, een opperst goed is, ontslagen te zijn." Onder andere overwegingen, meldt Clarus nog deze: Mijn vriend, wiens scherpzinnigheid en naauwgezetheid mij bekend waren, en die voor al zijne overtuigingen wetenschappelijke gronden verlangde, kan zich onmogelijk zonder voorafgegane toetsing en verduidelijking, aan leeringen en voorschriften hebben onderworpen, die zóó ongerijmd zouden zijn als het gebruikelijk geschreeuw ze voorstelt.

Onze regtschapen onderzoeker kon zich vooral niet vereenigen met hetgeen men telkens door zoo velen bij elken terugkeer tot de Kerk hoort beweren: dat ieder in de godsdienst moet blijven waarin hij opgevoed is; die de godsdienst zijner ouders voor eene nieuwe verlaat, zal ook haar weinig tot eer verstrekken; ligt valt men in het vermoeden van uit bijoogmerken te hebben gehandeld. En waarom bij zijne belijdenis niet gebleven: het komt in 't eind toch niet op die of die godsdienst, maar op zedelijkheid en deugd aan; dat is het hoogste en laatste voor den mensch.

Zulk eene taal kwam hem in onze naar waarheid zoekende eeuw wat ongerijmd voor. Immers men vraagt voor de verhevenste waarheden, voor den eigenlijksten grondslag van ware deugd op aarde en van eeuwige gelukzaligheid hierna, eene onverklaarbare onverschilligheid; — onverklaarbaar, wijl zij de aanneming van betere en waar bevonden godsdienstige leeringen laakt, en den vreeselijken eisch doet, van dán nog in de belijdenis, waarin men opgevoed is, te blijven, als men het valsche, ongegronde en ongenoegzame er van heeft ingezien. Overal verlangt men ontwikkeling en verdere vorming der rede, verwijdering en bestrijding van onwetendheid, dwaling

en vooroordeelen, streving naar grondige en juiste kennis der waarheid, vooruitgang in het ware en goede; en bij het gewigtigste onderwerp, bij leeringen die voor tijd en eeuwigheid van de hoogste gevolgen zijn, zou die regel eene uitzondering dulden? Daar zou men moeten tevreden zijn met hetgeen men ons in onze jeugd, zonder het ons te vragen, aangebragt heeft? en ook dan nog zou men het moeten behouden, wanneer men het onware van het vorige onderrigt inziet en iets beters heeft leeren kennen? — Is, gelijk men wil, alle overgang in het godsdienstige lakenswaardig; is het voldoende, in de godsdienst waarin men opgebragt werd, ook bij beter overtuiging, te volharden, dan is hiermeê het bare indifferentisme uitgesproken; dan is er waarlijk geen reden, om tegen godsdienstige onwetendheid, dwaling of bijgeloof te ijveren; dan heeft Moses, of de H. Geest, die door hem sprak, ten onregte tegen de veelgoderij en afgodendienst getuigd; ten onregte heeft diezelfde H. Geest de profeten gedreven, om tegen de dwaasheden en uitspattingen des heidendoms te kampen; ten onregte hebben de Heer en zijne apostelen de Fariseën en Sadduceën bestreden, Joden en heidenen aan onwetendheid, dwaling en bedorvenheid onttrokken, en hun leven en bloed er voor gegeven, om hen voor het Christendom te winnen; wijl zij immers allen in de godsdienstige begrippen hadden moeten of kunnen blijven, waarin zij geboren en opgevoed waren.

Zeker hebben zoodanige Protestanten, die dit beginsel van de stabiliteit der dwaling uitvonden, er volstrekt niet aan gedacht, dat ze daarmeê hunnen geloofsvader Luther allen roep tot de hervorming, aan de hervorming alle regt ontzeggen, en het doodvonnis over heel hun missie-wezen uitspreken. Maar dat misnoegen in iemands overgang heeft

wel een anderen dan den voorgewenden grond; Clarus wil daar nu niet verder in treden; maar alleen het feit konstateren: dat de Protestanten, wanneer een Katholiek tot hen overgaat, bijna nooit het vermelde verwijt laten vernemen. Dit zegt genoeg, wat er van is.

Een ander groot en veelzijdig onderscheid bij het Katholiek of Protestantsch worden, ontging reeds toen aan onzen onderzoeker niet. Een Katholiek die afvallig wordt, verliest naar den geestelijken, wint naar den zinnelijken mensch. Het omgekeerde is het geval met een onkatholiek die tot de Kerk overgaat; voor zijne geestelijke winst moet de zinnelijkheid zich harde voorwaarden getroosten. Doch al hetgeen rede en openbaring voor 's menschen heil aanbieden, vindt hij dan ook wat het eerste betreft zeker niet minder, en het tweede veel meer in de Katholieke Kerk dan in het Protestantisme. Hoeveel regtschapen Protestanten zien niet benijdend naar den rijkdom harer heilmiddelen uit, en klagen niet in stilte of zelfs luide over het eentoonige, dorre, ongenoegzame hunner godsvereering!

Nog merkt Clarus aan, vooreerst: dat er waarlijk zedelijke kracht toe behoort, om voor zijne hoogere overtuiging zijne betrekkingen en inkomsten op te offeren, gelijk de in de laatste jaren bekeerde predikanten Lütckemüller, Hasert, Zetter, Blackert en anderen deden, die liever met hunne gezinnen gebrek leden, en deels nog lijden, dan hunne overtuiging geweld aan te doen. Kan men zonder die kracht de vervolgingen, plagerijen, het verlaten van zijn geboortegrond en andere lasten, waarvan weinige bekeerlingen geheel verschoond blijven, verduren? Die met hunne bekeering wonnen, zijn wel weinig in getal. Wie het tijdelijke wil oogsten, moet tot de vrijmetselarij, niet tot de Roomsche Kerk overgaan. — Ten andere: de meeste bekeerlingen

durven gerust van hunne tijdgenooten de waardering hunner beweeggronden vragen, zonder dat zij daarbij behoeven te vreezen, in hunne zedelijke waarde of karakter schade te zullen lijden. Een vroom Protestant, de bekende Johann Jacob Moser, een der uitstekendste leeraars van het staatsregt, getuigt in het leven van den baron von Spangenberg o. a. ook dit: „Ja, om het ronduit te bekennen, ik heb in personen die uit *overtuiging* Katholiek werden, meer trouw voor God, meer reinheid van leven, meer praktische godsdienst waargenomen, dan onder dezulken, die uit de Katholieke tot de Protestantsche Kerk zijn overgegaan."

Na eene gepaste verantwoording, dat een bekeerling zoo durft spreken, komt Clarus op den Berlijnschen hoogleeraar terug. Eenige weken na diens bekeering door Berlijn trekkende, ging hij hem en zijne insgelijks bekeerde vrouw geluk wenschen, dat hij den moed had gehad, om zonder bedenken zijne overtuiging te volgen. Wat waren die goede lieden, zegt hij, na hetgeen zij reeds hadden ondervonden, getroffen, van mij nog bij hen te zien; ik was ook de eenige hunner oude vrienden, die hunnen stap op die wijze had opgenomen als ik voor de regte hield. 't Werd nu tusschen ons van eene meer oppervlakkige, eene innige, ware en voortdurende vriendschap, welker zegen wel is waar hoogst langzaam en eerst zeer laat voor mij rijpte.

Zooveel eerbied ik voor de gevolgelijkheid en kracht der overtuigingen van het bevriende echtpaar koesterde, zoo weinig nogtans was ik geneigd, ze voor waar te houden of te deelen. Toen ik twee jaren daarna de Luthersche belijdenisschriften bestudeerde, had die vriendschap geene toegefelijkheid voor Katholieke leer of instellingen, maar enkel dit ten gevolge, dat ik mijne afkeerigheid niet op Katho-

lieke persoonlijkheden overdroeg. Maar ik was toch door die symbolische boeken, in spijt van hunne vijandigheid, de Katholieke zienswijze zoo nabij gekomen, dat ik den afval van het orthodox-evangelische geloof tot het denkgeloof uit een geheel ander oogpunt beschouwde dan den overgang tot het Katholicisme. In zooverre was ik gansch anders gezind dan mijne orthodoxe geloofsgenooten, die een afval tot het rationalisme, ja tot het atheïsme met veel grooter toegevendheid aanzien dan eene bekeering tot de Katholieke Kerk. Deze toepassing van de vrijheid des geestes beschouwen zij voor eene misdaad, twijfelen aan het verstand des bekeerlings, en vooral aan de reinheid van zijnen wil! Ja, ik houd mij overtuigd, dat zij aan een Protestant eer een afval tot den Islam zouden vergeven, dan den terugkeer tot de Katholieke Kerk [1]).

(*Wordt vervolgd.*)

SYNTAGMA DOCTRINAE THEOLOGICAE

ADRIANI SEXTI. P. M.

Onder dien titel heeft onlangs de Z.Eerw. heer E. H. J. Reusens, bij gelegenheid zijner bevordering tot Doctor in de godgeleerdheid te Leuven, eene verhandeling uitgegeven, die én om den hoofdinhoud én om hetgeen de schrijver aan toelichting, aanteekeningen en tot nu toe

1) Wat de schrijver hier zegt, is het ons overbekende: *„Liever Turksch dan Paapsch!„*

ongedrukte stukken er heeft bijgevoegd, zoowel voor de beoefenaars der godgeleerdheid als der geschiedenis bijzondere opmerking waardig is.

Zij wordt voorafgegaan door een bondig en naauwkeurig verslag over het leven en de schriften van den grooten man, dien zij onder een bepaald opzigt ten onderwerp heeft, namelijk Paus Adrianus VI. Dat verslag is opgemaakt uit de beste dien Paus betreffende werken, grootendeels aangewezen op pag. XX—XXI, en uit eenige deels nog onuitgegeven handschriften. Onder de laatste is vooral merkwaardig een codex in folio, waarin Adrianus de meeste zijner in Nederland vervaardigde werken en opstellen eigenhandig heeft overgeschreven. Door het vergelijken van een menigte boeken, narigten en bescheiden heeft dan ook de Eerw. heer Reusens eenige historische dwalingen nopens Adrianus VI kunnen verbeteren. Zoo vinden we o. a. (p. X) aangetoond, hoe verkeerdelijk Valerius Andreas en velen na hem, aan den Paus den familienaam: *Boyens* hebben toegeschreven. Die naam is niets anders dan de verbasterde eigen- of vóórnaam van 's Pausen grootvader: *Boudewijn*; gelijk hij zelf, volgens oud gebruik, naar zijn vader: *Florissen* of *Floriszoon* heette, zoo werd die vader: *Bouwens*, *Boydyns*, *Boeydens*, *Boeyens* en *Boyens*, dat is: *Boudewijnszoon*, en deze Boudewijn weder: *Jans-soen* genoemd.

De schrijver had er nog bij kunnen voegen, dat vooral de familie *Rodenburch*, en, op betere gronden, die van *Dedel*, althans nog in de vorige eeuw, Adrianus onder hare stamgenooten rekenen wilden (Cf. Burman, *Analecta de Hadriano* VI, pag. 2—4). Wil men echter aan zijne minder aanzienlijke afkomst gelooven, dan zal men toch, naar hetgeen de schrijver uit het oude Naamregister der hooge-

school van Leuven aanhaalt, als vrij zeker moeten houden, dat Adrianus, toen hij aldaar zijne hoogere studiën aanving, niet in behoeftige omstandigheden verkeerde. Want de Rektor der Universiteit plaatste in dat register het woord: *pauper* bij de namen der minvermogende kweekelingen, en wel op den datum hunner inschrijving. Nu ontbreekt die aanwijzing bij den naam van Adrianus, ofschoon ze onmiddellijk daarna weêr voorkomt bij dien van twee anderen, die uit hetzelfde bisdom als hij (Utrecht) geboortig, en op denzelfden dag (1 Junij 1476) met hem ingeschreven waren.

Het heeft den Eerw. heer Reusens niet mogen gelukken, met de gewenschte bepaaldheid uit te maken, wanneer Adrianus te Leuven sommige eervolle betrekkingen, en daaronder het praesidium van het kollegie des H. Geestes, aanvaard heeft; de, we erkennen het, tamelijk uiteenloopende berigten zijn hem daartoe niet voldoende geweest: evenmin heeft hij de tijdstippen bepaald, waarop Adrianus tot onderscheidene aanzienlijke waardigheden te Utrecht en Anderlecht is verheven; ligtelijk konden we overigens die leemte aanvullen door Burman, Op. cit. p. 31, te vergelijken met de verbetering dier plaats, en eenige bijvoegsels, te vinden bij Hoynk v. Papendrecht, *Anal. Belg.*, T. III, P. I, pp. 199—204 en in het *Aanhangsel op de Kerk. Oudh. v. Nederl.*, pp. 106—107 (door Drakenborch?). Daarentegen heeft hij uit verschillende schrijvers, kort maar zakelijk, te zaam gevat, wat Adrianus gedurende zijn kortstondig pausschap zich voornamelijk tot doel van zijn ijverig zorgen gesteld had: de hervorming der kerktucht, waartoe hij het Romeinsche hof ten voorbeeld wenschte te maken, het beteugelen van het in Duitschland voortdringende

Lutheranisme, het bevorderen van de toenmaals bijzonder noodzakelijke eendragt der Katholieke vorsten en de bescherming der Christen volken tegen de telkens gevaarlijker aanvallen der Turken.

Op dit levensberigt veroorloven we ons nog een enkele aanmerking. Pag. XII is verkeerdelijk *Goederzee* (het moest *Goederede* of *Goeree* wezen) als de plaats genoemd, waar Adrianus herderlijke bediening heeft uitgeoefend. Het is wel eene kleine onnaauwkeurigheid, en bovendien uit Moringus overgenomen, maar Burman, de uitgever van Moringus, had ze toch in zijne derde aanteekening op pag. 17. (op. cit.) reeds verbeterd.

In drie afdeelingen eener volgende paragraaf wordt er nu uitvoerig gesproken over Adrianus' werken en schriften, waarvan we nergens zulk eene volledige en ordelijke opgaaf hebben aangetroffen. We zullen die, met weglating der aanteekeningen, en eenigzins gewijzigd hier meêdeelen, volgens de rangschikking, welke door den Eerw. heer Reusens er aan gegeven is.

A. Gedrukte werken.

I. *Quaestiones quotlibeticae duodecim*, of twaalf verhandelingen: *de scandalo* (gehouden in 1488), *de obedientia superiorum mandato praestanda* (1491), *de ministratione Sacramenti Eucharistiae* (1492), *de peccatis ex ignorantia, ex infirmitate vel ex industria* (1493), *de decimis* (1495), *de transgressione praecepti humani* (1496), *de consensu ad culpam mortalem* (1497), *de oratione pro multis* (1499), *de simonia* (1491? vermoedelijk 1501), *de corrupto judice* (1505), *de detractione* (1506), *de restitutione ob provocationem irae divinae* (1507). Uitgegeven in fol. te Leuven, 1515 en 1518; in fol. te Venetië, 1522; te Parijs, fol. 1522; in fol. bij Jehan Frellon, of, volgens een exemplaar der Bourgondische bibliotheek, bij De Marnef, zonder drukjaar, maar zeker na 1521; in 8°, Parijs, 1527;

in fol. [1]) Parijs, 1527; in 8°, Parijs, 1531; in 8°, Lyon, 1546, in 8° Lyon, 1547 bij Gionta.

II. *Quaestiones in quartum Sententiarum librum.* In fol. te Parijs, 1516, 1517, 1518; in fol. Venetië, 1522; in fol. Rome, 1522; in fol. 1525, zonder plaats (?); in 8°, Parijs, 1530; in 8°, Lyon, 1546.

III. *Computus seu supputatio hominis agonizantis*, of *Sermo paraeneticus in computum hom. christiani agoniz.* met een *Sermo de pertuso sacculo sive de superbia*, in 4° te Antwerpen, 1520; in fol. achter de Romeinsche uitgaaf van de *Quaestiones in quartum, etc.* 1522; achter de Venetiaansche uitgaaf der *Quaestiones quodlibeticae* 1522.

IV. *Regulae, ordinationes et constitutiones Cancellariae Apostolicae*, in 8°, Antwerpen 1522, en Rome 1523.

B. Ongedrukte schriften.

I. *Commentarius sive Expositiones in Proverbia Salomonis*, aangevangen tegen het einde van Junij 1491, en na 1499 afgewerkt tot hoofdstuk XIII, vers 6; op 170 pagg. in folio. (MS. berustend in het Aartsbisschoppelijk seminarie van Mechelen.)

II. *Sermones ad clerum*, vijf in getal, gehouden van 1489—1500, waarvan er drie door den Eerw. heer Reusens, als bijlagen achter het *Syntagma*, nu voor het eerst zijn uitgegeven. (Als boven.)

III. *Responsa ad consultationes*, te weten: *de controversia inter Praepositum et Capitulum S. Albani Namurcensis*, in de: *Registres aux actes capitulaires de la collégiale de S. Aubain à Namur*, Vol. IV, fol. 26; *de peculio religiosorum* in bovengenoemden Mechelschen Codex; *de canibus venaticis a religiosis non alendis* en *de dote a novitiis monasterio solvenda*, in het archief der abdij van Averbode; ook: *pro Afflighemensibus de Wavre et Priore de Frasne*, in de boekerij van den HoogEerwaarden Heer de Ram, Rector Magnificus der Leuvensche hoogeschool. De tekst der vier laatstgemelde *consultationes* heeft de Eerw. schrijver, te gelijk met

IV. Zes *Orationes theologicae*, en

---

[1]) Op den *Catal. impressorum libr. Biblioth. Bodleianae* wordt deze editie, naar alle gedachte verkeerdelijk, in 8°. vermeld.

V. Eene *quaestio quodlibetica minor*, of *sine argumentis*, onder de bijlagen zijner verhandeling doen afdrukken uit het Mechelsche handschrift, waarin ook nog te vinden zijn:

VI. Eenige aanteekeningen en kleinere opstellen, die we niet bepaalder zullen opgeven, omdat we uit de lijst, bij den Eerw. heer Reusens voorkomende op pagg. XLVII—XLIX, niet wel kunnen onderscheiden, wat onder alles hetgeen daar voorkomt, het werk van Adrianus te noemen is.

VII. *Professio fidei et pollicitationes Adriani VI.* Volgens het alhier aangehaalde getuigenis van [Ludovicus] Jacobus à S. Carolo werden ze in de zeventiende eeuw bewaard in de Bibliotheek van den kardinaal Biscia (niet Briscia, zooals ten onregte uit Burman is overgenomen). Toevallig vonden we onlangs in de aantoekeningen van Andreas Victorellus op Ciaconius, *Vitae et res gestae Pontif. Rom.* (T. III, p. 430), dat Andreas diezelfde *Professio*, etc. in genoemde Bibliotheek gelezen had [1]), en wijl hij daarvan den korten inhoud en tevens eenige regels woordelijk meêdeelt, hebben we, na vergelijking, meenen te mogen besluiten, dat deze *Professio* etc. wel niets anders zal wezen dan het stuk, hetwelk uit het conclave aan Adrianus, bij zijne verkiezing, was toegezonden, en geheel afgedrukt is in de: *Papiers d'Etat du Cardinal de Granvelle*, Tome I, pp. 249—250; en, met een paar veranderingen in de lezing, bij Gachard, *Corresp. de Charles V. et d'Adrien VI*, pp. 18—19.

C. BRIEVEN EN OFFICIELE STUKKEN.

Eene vrij volledige reeks hiervan, chronologiesch geordend, en loopende van 11 December 1513 tot 1523, beslaat bij den Eerw. schrijver de pagg. XXXVI—XLVI, terwijl bij ieder stuk de korte inhoud, en wáár het te vinden of vermeld is, wordt opgegeven. Toch ontbreekt hier nog een en ander wat reeds openbaar was gemaakt; namelijk:

---

[1]) In de nog latere aanteekeningen van den Jesuïet Oldoinus op hetzelfde werk (Rome, 1677), p. 438, leest men reeds: «*olim* asservabantur in Bibliotheca Card. Bisciae.»

1. Een brief van Adrianus, gezamenlijk met Max. de Hornes, Thomas Isaacq (herant der Vliesorde) en Jac. de Voocht aan de landvoogdes Margaretha v. Oostenrijk. Vianen, 16 Julij 1511. (Bij v. d. Bergh, *Corresp. de Marg. d'Autriche*. n°. 134.)

2. Een brief van dezelfden aan dezelfde, Utrecht, 24 Julij 1511. (Op. cit. n°. 136.)

3. Brief van de drie eerstgenoemden aan Margaretha. Utrecht, 28 Augustus 1512. (Op. cit. n°. 143.)

4. Brief van Adrianus aan Margaretha. Mechelen, 29 September 1511. (Op. cit. n°. 149.)

5. Kwijtbrief van Adrianus, wegens de gelden, hem verstrekt voor zijne reis naar Spanje. Aan den ontvanger-generaal Jean Micault. 1 October 1515. (v. d. Bergh, *Gedenkstukken tot opheldering der Ned. Gesch.* n°. 113.)

6. Brief van Adrianus aan den Deken en het Kapittel van St. Pieterskerk te Anderlecht. Aranda, 12 October 1517. (Hoynk v. Papendrecht, *Anal. Belg.*, T. III, P. I, p. 204.)

7. Brief van Adrianus aan Jean de Vignacourt. Victoria, 4 Februarij 1522. (*Papiers d'Etat du Cardinal de Granvelle*, T. I, p. 251.)

8. Twee brieven van Adrianus aan het kollegie der Kardinalen. Victoria, 14 en 18 Februarij 1522. (Andreas Victorellus verzekert, in bovengemelde aanteekeningen, p. 430, beide *gedrukt* te hebben gezien.)

9. Een brief van Adrianus *ad Senatum populumque Romanum.* Victoria, 19 Februarij 1522. (*Gedrukt* volgens Victorellus, t. a. p.)

10. Een bundel brieven van Adrianus, en andere stukken, hem betreffende, behoorden in 1642 aan den bekenden Gisbertus Lap van Waveren, advokaat te Utrecht, zooals hij vermeldt achter de Appendix of Continuatio van Suffr. Petri op het *Chronicon* van J. de Beka, p. 11. Wat er later mede gebeurd is, vonden we nergens aangeteekend.

11. Een Charta van Adrianus. (Rome?) 10 December 1522. Het verdient opmerking, dat hij in dit stuk, achter zijn Pauselijken titel, nog dien gevoegd heeft van *Proost 't Oudemunster t' Utrecht.* (Hoynck v. Papendrecht, Op. cit., p. 200.)

12. Kwijttbrief van Adrianus aan Meynardus Man, abt van Egmond, wegens zekere, den H. Stoel verschuldigde inkomsten.

Rome, 20 Julij 1523. (Hoynck v. Papendrecht, Op. cit., p. 201.)

13. Volgens den Eerw. schrijver (p. XLV) worden de *Acta consistorialia Adriani VI ab anno* 1522 *ad* 1523 te Rome gevonden in de Bibliotheca Vallicelliana Congreg. Orat. S. Ph. Nerii. *Deze* verzameling verschilt welligt van die *Acta Adriani*, welke nu twee eeuwen geleden, aldaar in de Bibliotheca Barberina bewaard werden. (Zie Oldoinus op Ciacconi. Op. cit., T. III, p. 438.)

Achter de twee brieven van 15 Febr. 1522 (p. XXXIX) vinden we aangegeven: *Burman*, Op. cit. Hierbij merken we op, dat Burman van den eersten brief maar een kort fragment geeft; ook de tweede brief is er verkort, en, naar onze stellige overtuiging is er ander Latijn dan dat van Adrianus in de plaats gekomen. Beide brieven komen naar een gebrekkig afschrift, maar *in hun geheel* voor bij Asch v. Wijk, *Archief v. Kerk. en Wereldl. gesch. v. Nederl., bep. v. Utrecht*, D. III, bl. 37 en 38.

Hierna roemt de Eerw. schrijver, met regt, de buitengewone ervarenheid van Adrianus in de wijsbegeerte, natuur- en wiskunde, zijne algemeene kennis, de duidelijkheid, waarmeê hij voor zijne leerlingen en lezers de ingewikkeldste vraagstukken besproken heeft, en zijn ijver, om door woord en daad aan de beoefenaars der godgeleerdheid een beteren dan den toenmaals algemeen gevolgden weg aan te wijzen. Hij was namelijk afkeerig van die ontelbare spitsvindigheden, waaraan zoovelen hun tijd en verstand verkwistten, en verklaarde zich tegen het onophoudelijk beroepen en verwijzen op heidensche schrijvers; hij wilde het wetenswaardige grondiger behandeld, en op meer Katholieke wijze, dat is, volgens de leer der H. Schrift en der Vaders onderzocht, verklaard en betoogd zien. Het is natuurlijk, dat hij zelf niet volkomen vrij is gebleven van de hier aangeduide gebreken; ook komen de schriftuurteksten bij hem niet altoos overeen met de lezing der Vulgata, en de aanhalingen uit HH. Vaders en Conciliën schijnen

veelal uit het *Corpus Juris Canonici* overgenomen. Maar hierbij dient men ook te bedenken, dat in zijn tijd, vóór het Trentsche Concilie, de Vulgata niet zoo algemeen kon of moest gebezigd worden, en de uitgaven der HH. Vaders, betrekkelijk zoo kort na de uitvinding der drukkunst, veel schaarscher waren dan tegenwoordig.

In de nu volgende eigenlijke Verhandeling is (pagg. 1—121) uit de verschillende werken van Adrianus bijeengezet, en met zijn eigen woorden opgegeven, wat zijne denkwijze over drie en dertig hoofdpunten van godgeleerdheid en kerkelijk regt geweest is, hetwelk de schrijver met niet onbelangrijke aanmerkingen heeft toegelicht.

Met groot genoegen zien we daarna een afzonderlijk hoofdstuk (pagg. 121—149) gewijd aan de oplossing der vraag, of Adrianus gemeend en geleeraard heeft, dat eene Pauselijke uitspraak *niet* onfeilbaar kan genoemd worden, alvorens het gebleken is, dat de algemeene Kerk, vergaderd of verspreid, met die uitspraak zich vereenigt. De ten dezen opzigte zoo befaamde woorden van Adrianus, voorkomende in de *Quaestiones in IV librum Sententiarum*, zijn, we moeten het den Eerw. schrijver toegeven, voor tweeërlei uitlegging vatbaar. Op niet verwerpelijke gronden kan men aannemen, dat in die woorden *wel* de onfeilbaarheid wordt bestreden van den Paus, voor zoover deze als bijzonder leeraar optreedt, maar *niet* voor zoover hij als Opperleeraar der Kerk eene beslissende uitspraak (*ex cathedra*) verkondigt, ofschoon het waarschijnlijk is, dat Adrianus bedoeld heeft, ook in het laatste geval de persoonlijke onfeilbaarheid van den Paus te verwerpen. Maar de eerste editie van het werk, waarin dat gevoelen staat uitgedrukt, is ook geheel *buiten zijn weten* of *verlangen* ter

perse gebragt (1516), zelfs is hij, naar Vegerius in de lijkrede op Adrianus getuigt, over het uitgeven ten hoogste ontevreden geweest [1]).

Ook was het, zeer vermoedelijk, bearbeid van 1499 tot omtrent 1509, ten minste zeker verscheidene jaren vóór zijn Pausschap (1522) geschreven en in druk openbaar gemaakt (1516). Wat alzoo de beteekenis der bedoelde woorden ook wezen mogt, er was in ieder geval nog niets meer in gelegen dan de persoonlijke denkwijze van Adrianus, toen hij nog geen Paus, maar hoogleeraar te Leuven was.

De Romeinsche uitgaaf van hetzelfde werk, de laatste die hij beleefde, is in 1522 ter perse gelegd, hoogst waarschijnlijk, *eer* hij tot Paus was verkoren; zij is *vóór* of *onmiddellijk na* zijne aankomst in Rome, en, zonder eenigen twijfel, *buiten zijn weten* in 't licht verschenen. Uit dit alles, wat de Eerw. heer Reusens bondig toegelicht en betoogd heeft, ziet men duidelijk, hoe weinig zekere partijen afdoen met de bewering, „dat *Paus* Adrianus VI zich tegen de „Pauselijke onfeilbaarheid verklaard heeft, omdat hij,

---

1) Hij had daartoe ook alle reden. Behalve namelijk, dat het werk nog niet voor de openbaarmaking gereed was, had men, waarschijnlijk door het bezigen van een gebrekkig handschrift, nu een zeer ongetrouwe en slordige uitgaaf in het licht gezonden. Sommige gevoelens worden er, geheel ten onregte, op rekening van Adrianus gezet, opwerpingen wel gemaakt, maar niet beantwoord; verscheidene gedeelten zijn vol fouten, en willekeurige inkortingen, ja hier en daar zóó wanordelijk gedrukt, dat hetgeen volgen moest, voorafgaat, en er bij wijlen niets dan bare onzin is te lezen. *Syntagma* pp. XXIX—XXX. 31, 56, 105 et sq. De twee volgende van 1517 en 1518 waren van dezelfde soort. De Eerw. heer Reusens heeft door vergelijking met het oorspronkelijk handschrift kunnen nagaan, wat er in Adrianus' werk door anderen al bedorven is, en voor verscheidene plaatsen de verbeterde lezing aangegeven.

„zelf Paus geworden, een boek, waarin hij vroeger die „onfeilbaarheid ontkend had, op nieuw en onder zijne „oogen heeft laten uitgeven, zonder er iets aan te ver„anderen."

Veranderd, ja was er weinig! Eenige drukfouten der eerste editiën waren verdwenen, maar zooveel andere grovere gebreken, die haar aankleefden, en deels onbruikbaar maakten, (zie boven de noot van bl. 246) waren ook op de laatste overgegaan. Een nieuw bewijs, dat Adrianus met den herdruk van zijn reeds schandelijk misvormden Commentarius niets heeft te doen gehad!

De Eerw. schrijver besluit zijn merkwaardig betoog met aan te toonen, dat, indien al Adrianus, te Leuven, omtrent het bedoelde punt, eene bijzondere denkwijze voorstond, niettemin de Leuvensche hoogeschool altoos de onfeilbaarheid des Pausen gehandhaafd en verdedigd heeft.

Op de Verhandeling volgt nu de tekst van eenige tot nu toe onuitgegeven schriften van Adrianus, die we reeds boven op hare plaats vermeld hebben. Alleen moeten we er nog bijvoegen den Prologus van den *Commentarius in Proverbia Salomonis.*

Dit kort versiag zal wel reeds genoegzaam doen erkennen, dat de Eerw. schrijver zich door zijn arbeid jegens de wetenschap en de nagedachtenis van Paus Adrianus zeer verdienstelijk gemaakt heeft. Wij wenschen en verwachten, dat, wanneer het onderzoekingen over Adrianus geldt, zijn werk voortdurend geraadpleegd en niet minder dan door ons gewaardeerd zal worden.

VERSCHEIDENHEDEN.

IN WELKEN GEEST MEN MET VAST VERTROUWEN OP DE SYMPATHIE DER LEIDSCHE STUDENTEN KAN SPREKEN.

Onder den niet ongezochten titel: *« Heroën in de geschiedenis »*, heeft Dr. L. W. E. Rauwenhoff, buitengewoon hoogleeraar in de godgeleerdheid te Leiden, de « toespraak » bij de opening zijner akademische lessen gehouden, in het licht gegeven. Dat is, meldt hij ons, geschied op welwillenden aandrang; de inhoud schijnt hem anders te veel door het toevallig onderwerp zijner lessen bepaald, dan dat hij daarvoor op de belangstelling van een grooter publiek aanspraak zou mogen maken. De hoogleeraar laat dit verder in 't midden, maar schuift er één voordeel althans van de openbaarmaking bij: « Altijd kan de uitgave dienen om te toonen in welken « geest men met vast vertrouwen op de sympathie van onze stu- « denten kan spreken. »

Schrijver dezes moet bekennen, dat zijne nieuwsgierigheid bij het lezen dier woorden wel een weinig geprikkeld werd; 't was toch publiek, hoe de ongeloovige, en om zijn ongeloof geschorste Fransche hoogleeraar Renan de sympathie der Leidsche studenten, niet het minst der theologische fakulteit, had gewekt en ondervonden; er bestond dus wel eenige reden voor het vermoeden, dat wij hier, behalve den gewonen, vrij verdachten woordenpronk van waarheid, deugd, onsterfelijkheid en dergelijke, iets meer van het ongeloovig rationalisme zouden vinden. En inderdaad, dit is ook eigenlijk het eenige opmerkelijke wat de toespraak heeft. Want zelfs de anders vreemde titel heeft niets bevreemdends meer, als we den hoogleeraar (bl. 9) uit Carlyle's werk: *« on heroes and heroworship »* o. a. deze gedachte zien overnemen: « dat de wereld- « geschiedenis zich concentreert in de geschiedenis van de heroën « der menschheid. »

Prof. Rauwenhoff, aan wien de kerk- en de dogmen-geschiedenis zijn opgedragen, zal dit jaar twee tijdperken van zoodanige heroën behandelen; voor het eerste vak, dat „van Konstantijn tot Karel „den groote"; voor het tweede, dat van de hervorming der XVI eeuw. In 't eerste ontmoeten wij, zegt hij, „die groote persoon„lijkheden, wier roem nog zal blijven ook dan wanneer *hunne „denkwijze* [1]) geen aanhangers meer zou hebben, een Athanasius „in het oosten, een Augustinus in het westen, en om hen heen „mannen als een Ambrosius, Hieronymus, de beide Gregoren, „Basilius den groote, Chrysostomus en zoo vele anderen", die moedig het hoofd boden „aan hetgeen in hun oog verontreiniging „was der waarheid Gods". — De heroën van het tweede tijdperk, men huivere niet voor de gelijkstelling, zal men allen „gegroepeerd vinden" om de „edele hoofdfiguren", „Luther en Melanchthon, „Zwingli en Kalvijn, verschillend van aanleg en begaafdheid, in „denkwijze menigmaal verdeeld, maar allen kloeke mannen, die „het zwaard des geestes hebben gevoerd met geestkracht en in „den naam van God wonderbare dingen hebben gedaan."

Dragen die mannen, is de vraag, welke den hoogleeraar tot zijne geloofs- of liever ongeloofsverklaring brengt, den naam van groot, „omdat zij voor alle volgende geslachten de oplossing hebben gegeven van de groote vragen van godsdienst en wijsbegeerte"? 't Is er, volgens hem, wel zeer verre af; en wat hij ter staving aanvoert, toont overvloedig, dat hij niet enkel Christus' godheid, maar over 't geheel het bovennatuurlijke volstrekt verwerpt, en rationalist is tot in merg en gebeente. Men oordeele!

Neemt, zegt hij, (om te zien, of die groote vragen opgelost zijn,) uit het eerste tijdperk de geschriften van een dier mannen, bijv. het symbolum van Nicea ter hand, „onder den invloed „en den geest van Athanasius gesteld en daarna door alle groote „conciliën bekrachtigd. Het is te doen om het wezen van den „Zoon in zijne betrekking tot den Vader, met dien verstande „altijd, dat de Zoon identisch is met den persoon van Jezus van

[1]) Het *kursief* is hier en verder eene uitmonstering van onze hand.

„Nazareth. Nu dan: „wij gelooven, zoo luidt het daar" [naar de opgave des hoogleeraars], „„in den éénen Heer Jezus Christus, „„den zoon van God, als den eengeborene gegenereerd uit den „„Vader, dat is, uit het wezen van den Vader, God uit God, „„licht uit licht, waarachtig God uit den waarachtigen God, ge„„genereerd, niet gemaakt, éénswezend met den Vader." „Er „volgt meer, zegt de hoogleeraar, maar dit is genoeg."

Wat nu heeft hij aan te merken op deze woorden, die eene klare belijdenis zijn der waarachtige godheid van Christus? Ze zijn hem niets meer dan een *formule* van het *Christelijk denken dier eeuwen*, en als zoodanig hebben die dogmatische bewoordingen voor hem een goeden zin; doch *zonder* dat, zijn 't onverstaanbare *klanken*, waarin men zich onmogelijk „met zijn eigen gemoedsleven te huis kan vinden"! Die koude Christus-verloochening wordt ons met een zweem van geleerdheid en gemoedelijkheid, in deze rederijkerstaal verkondigd: „Ik zal de laatste zijn om iets af te doen van „de waarde dier bepalingen, in verband met de geschiedenis van „het dogma waartoe zij behooren. Wij zullen zelfs later zien, „hoe bij de toenmalige wereldbeschouwing het Christelijk denken „niet anders kon, of het moest in dergelijke formulen het Chris„tendom als de hoogste Godsopenbaring beschrijven. Maar ik „vraag u: welke beteekenis hebben die uitdrukkingen nu nog „voor u? Zouden zij ooit voor u de natuurlijke, ongedwongen „uiting kunnen zijn van hetgeen gij denkt en gevoelt? Gij ver„staat wat zij bedoelen, omdat gij de geschiedenis van hare „wording kent, — maar als gij, kinderen der 19de eeuw, reken„schap moest geven van hetgeen gij in Jezus ziet en van de „wijze waarop gij u zijne betrekking tot de menschheid en zijne „verhouding tot God denkt, zou het u dan mogelijk zijn uwe „gedachten zamen te vatten in dogmatische bewoordingen als die „wij zoo even hoorden? Immers neen! Ieder die ook maar eenig„zins tot eigen nadenken is gekomen en zich zelven een enkele „maal heeft afgevraagd, wat de dingen voor hem zijn, afgezien „van hetgeen hij ze door anderen heeft hooren noemen, — moet „bij het lezen van die formulen een gevoel hebben, alsof er eene „geheele wereld lag tusschen toen en nu. Het zijn klanken voor „hem geworden, waarin hij een goeden zin kàn leggen zoodra

„hij, de geschiedenis van hare wording leerende kennen, verstaat „wat zij eenmaal beteekenden, maar waarin het hem inderdaad „onmogelijk is zich met zijn eigen gemoedsleven te huis te vin„den.“ Men make uit deze overduidelijke bekentenis op, hoezeer Gods menschgeworden Zoon, de Verlosser der wereld, uit het begrip, uit het gemoed, uit het leven, uit de eeredienst van zoodanige verlichte „kinderen der 19de eeuw“ verbannen moet zijn.

Maar heeft wellligt de tweede heroën-groep, zooveel eeuwen later, de groote vragen van godsdienst en wijsbegeerte opgelost? Evenmin. Zij gaven slechts *formulen* voor *hunnen* tijd, naar de hoogleeraar beweert, van wien we hier tevens vernemen, dat hij niet enkel de waarachtige menschwording van Gods Zoon, maar, gelijk te verwachten was, het gansche supranaturalisme, het hooger gezag der H. Schrift, de eeuwige straffen en nog veel meer vlakweg verwerpt. Lees slechts! Wat hem het geloof der eerstgenoemde heroën is, hebben we gehoord: „Is het anders, „vraagt hij, „met „de *formulen* die de hervormingstijd ons als uitdrukking van het „*toenmalig geloof* heeft nagelaten?“ En zie nu, hoe een Protestantsch professor wat de hervorming nog liet staan omvergehaald wil hebben, eene volstrekte vrijgeesterij verkondigt, en zelfs eene poging doet om zijne hoorders en lezers met ongeloovigen spot op te vrolijken. „Het zal u, hoop ik, vervolgt hij, bij ons verder „onderzoek duidelijk blijken, dat het beginsel, waarvan de her„vormers zijn uitgegaan geen ander is geweest dan dat der auto„nomie van het geweten. En behoef ik het u nog wel te herinneren, „dat geheel de moderne ontwikkeling op datzelfde beginsel steunt? „Maar wij weten toch ook, hoe er reeds in den eersten tijd in „het denken der hervormers naast dat beginsel plaats was voor „eene hypothese van autoriteit der schrift, waarmede men het „aangematigd gezag van Rome zocht te bestrijden, maar die even„min als dit bestaanbaar was met die zelfstandigheid des gewetens, „die alleen aan het hervormingswerk regt van bestaan kon geven. „Wij kunnen niet meer geheel in denzelfden zin als Luther „spreken: *das Wort sie sollen lassen stahn.* En meer nog kunnen „wij niet als hij. *Wij kunnen de wereld niet meer aanzien* MET HET „OOG VAN HET SUPRANATURALISME, wij kunnen ons *geen baren* „*duivel* meer denken die ons verzoekt en beangst, wij kunnen

„ niet gelooven dat een goed deel der menschheid voor eeuwig „ verloren zal gaan." Alsof dit nog niet genoeg ware, voegt de Protestantsche hoogleeraar er aan toe: „.... ook als wij de groote „ mannen van die dagen hooren, gevoelen wij dat er niet te ver- „ geefs drie eeuwen daarna zijn voorbijgegaan. Wij gevoelen, dat „ evenmin als de formulen van de 4de en 5de eeuw die van de „ 16de het laatste woord in deze dingen voor ons kunnen zijn; „ dat wij *op nieuw* de taak moeten opvatten OM ZELVEN TE LEEREN „ SPREKEN *naar dat wij gelooven.* "

Dat is, meenen we, het eigenwijs individualisme en subjectivisme wel ten top gevoerd. Volgens Prof. Rauwenhoff hebben noch de Katholieke, noch de Protestantsche HEROËN der Christelijke eeuwen iets méér geleverd dan *voorbijgaande formulen*; de eigenlijke waarheid moet nog altoos gezocht, telkens op nieuw gezocht worden. *Zelf* moet ieder eerst zijn eigen geloof pogen te vinden, dan naar dat eigen geloof LEEREN *spreken*. En al zouden de Leidsche hoogleeraar en zijne hoorders ook allen tot de „ heroën in de geschiedenis „ behooren: ze mogen zich niet vleijen van iets meer dan *formulen* te zullen voortbrengen; altoos moet door allen en een ieder „ *op nieuw* " de taak worden opgevat „ OM ZELVEN te LEEREN *spreken* naar dat zij gelooven. " Een Christen mensch van een gewoon gezond verstand zal den hoogleeraar o. a. opmerken: Maar gij vraagt het onmogelijke; dat is om wanhopig te worden! Waaraan moet ik mij intusschen houden, wat moet ik aannemen, wat doen, eer ik die geloofsformule vind en leer spreken naar dat ik geloof? Ben ik zoolang zonder alle wet? zonder eenigen pligt? Mag ik even vrij doen als denken? Al wat gij mij verder voorhoudt van tucht der *conscientie*, van niet te wanhopen, van mij moedig door aarzelingen heen te slaan, baat mij niet het minste; ben ik dan mij zelf ten eenigen regel van conscientie? ik moet mij door aarzelingen heenslaan, maar op wat grond? waar sta ik? wat ben ik?....

„ Er helpt niets meer aan, " luidt Rauwenhoff's orakeltaal, „ elk „ moet zijn eigen weg zoeken, elk moet zelf iets van zich maken „ of hij wordt niets. "

Van deze korte toespraak nu, die, bij meer, zoodanig ongeloof in zulke hoogwijze, holle phrasen verkondigt, heeft de Leidsche

hoogleeraar verklaard: » Altoos kan de uitgave dienen om te toonen *» in welken geest men met vast vertrouwen op de sympathie » van onze studenten kan spreken.* »

Meer hebben we niet te zeggen.

KATECHISMUS-STRIJD IN HANNOVER.

Een vrij vinnige strijd is er, eenige weken geleden, in Hannover ontstaan, die nog niet geheel tot bedaren is gekomen. De piëtistische partij, die het met leedwezen aanschouwde, hoe het rationalisme tot onder de laagste klassen doordrong, dacht een geneesmiddel tegen dat kwaad te vinden, met weder tot Luther terug te gaan en het door hem geleerde in aller handen te brengen. Ten dien einde wist zij het door te drijven, dat, met medewerking des konings, het gebruik van Luther's een weinig toegelichten kleinen Katechismus algemeen verpligtend werd gemaakt. De verlichte partij heeft in naam van den vooruitgang geprotesteerd, en het volk heeft eenparig voor de rationalistische predikanten, die tegen die invoering waren, partij getrokken en in zijn ijver bij de piëtistische leden van het consistorie de glazen ingeworpen. Aanvankelijk wilde de koning niet toegeven en de slecht ontvangen hervormiug handhaven.

Op die onstuimige tooneelen zijn petities gevolgd, en met zulk een aandrang, dat de regering het verpligtend gebruik van den pas voorgeschreven Katechismus heeft opgeheven! Een sprekend bewijs te meer, hoe weinig men met het Lutheranisme nog gediend is. Doch in spijt van die intrekking duurt de beweging nog altoos voort.

Gelijk men weet, heeft de predikant Bauerschmidt het eerst en hevigst tegen den landskatechismus geijverd, omdat er nog in gehandeld werd van beschermengelen, van de hel, een persoonlijken duivel, en meer andere zaken, die, zooals een adres aan het consistorie opmerkt, in dezen verlichten tijd niet wel meer aan de kinderen konden geleerd, en daarom voor goed uit den Lutherschen Katechismus moesten verwijderd worden. Die predikant drijft het naar eene algemeenheid, die voor niemand hinderlijk is,

en wil daarom zoo weinig van geloofsbegrippen of formulieren in de godsdienstleer opgenomen zien, dat geen Protestant, van wat kleur of rigting ook, er zich aan stooten kan. Hij heeft, naar we berigt vinden, in dien geest den 7den dezer maand te Celle eene vergadering belegd, waaraan reeds dadelijk niet minder dan 44 predikanten hebben deelgenomen. Den vorigen dag werd hij door duizenden menschen onder uitbundig gejuich van het station afgehaald, en de weg, dien hij ging, door meisjes in het wit gekleed en met blaauwe sjerpen om, met bloemen en kransen bestrooid. Het luidt vreemd, maar toch bij die gelegenheid moet, naar men gemeld heeft, Luther's lied: *„Ein feste Burg ist unser Gott"* gezongen, en aan Bauerschmidt een levensgroot portret van Luther aangeboden zijn. Wat schreeuwende ongevolgelijkheid, of wat vreeselijk sarkasme! Aan den man, die zich beijvert, om het eigenaardige van 't Lutheranisme in eene vage godsdienstleer te doen vergaan, brengt men juist de hulde van Luther's lied en van Luther's portret!

De oogen der meer geloovigen zullen door zulke ergerlijkheden welligt te eer voor de heillooze gevolgen van het voortgrijpend rationalisme opengaan en velen beginnen te spreken als Ammon in zijn boek: *„Eenheid der Evangelische Kerk"*. „Ook mij", zegt hij klagend, „komt het voor, dat er in ons tegenwoordig Protestantisme „iets is wat een eerlijk man kan dwingen, Katholiek te worden. „Ik meen dat volslagen gebrek bij ons aan kern, wezen en inhoud „van geloof, — de vervlugtiging van alle materiëel geloof in „wezen- en levenlooze, rationele begrippen, — dat rusteloos „voortdringen des verstands op het gebied des geloofs, zoodat „het Christus uitdrijft en zich zelf er voor in de plaats stelt. Wee „het ganschc Protestantisme, wanneer het zijn oorspronkelijk-„Katholiek beginsel miskent en verloochent!"

Mogen zij, door Gods genade verlicht en versterkt, het bij zoodanige troostelooze erkenning niet laten, maar de aanvulling van dat gevoeld „gebrek aan kern, wezen en inhoud van geloof" aan die Kerk komen vragen, welke meer dan achttien eeuwen het haar toebetrouwde pand des geloofs ongeschonden heeft bewaard.

PROF. RENAN'S ZELFVERDEDIGING.

Naar we in de *Revue du monde catholique* lezen, heeft de wegens zijn verregaand ongeloof geschorste Fransche hoogleeraar Renan voor eenige weken een vlugschrift van 31 bladzijden: *La chaire d'Hébreu au collége de France*, aan zijne ambtgenooten van dat collegie gerigt, waarin hij hun verklaring geeft van de redenen, die hem belet hebben, zijne lessen weder met dat halfjaar, zooals hij gehoopt had, te hervatten. De onderstaande regelen, aan dat geschriftje ontleend, zeggen reeds genoeg, welk een man die hoogleeraar in de Hebreeuwsche taal is. « Vier verwijten, schrijft hij, zijn mij gedaan. Men heeft het jammer gevonden, dat ik met alle geweld naar een leerstoel heb gestaan, waaraan ik op groote moeijelijkheden moest rekenen. Men heeft mij gelaakt, dat ik, bij het openen van den kursus, eene les van algemeenen aard heb gegeven. Men heeft aanmerkingen gemaakt én op het onderwerp, door mij voor de eerste les gekozen, én op de wijze waarop ik het behandeld heb. » Prof. Renan toetst die vier verwijten in de zes brieven, door hem aan zijne ambtgenooten gerigt, en die het volgende ten onderwerp hebben:

1. Waarom ik naar den leerstoel van het Hebreeuwsch aan het Collége de France heb gestaan.
2. Aard van dezen leerstoel.
3. Waarom ik eene eerste les van algemeenen aard heb gegeven.
4. Waarom ik in deze les van den oorsprong des Christendoms heb moeten spreken.
5. Waarom ik dit punt buiten alle bovennatuurlijke formule heb moeten behandelen.
6. Dat men niet ongodsdienstig is met de godsdienst van het bovennatuurlijke te scheiden.

Wél gezien, komt Renan's zelfverdediging hierop neêr: *dat er volstrekt niets ongodsdienstigs in is, de godsdienst te loochenen!* Die ongeloovige man poogt zich intusschen in woorden en geschrifte als een slagtoffer voor te doen, en vond sympathiën, ook ten onzent, zelfs bij een aantal studenten in de Protestantsche theologie!...

REIZEN

VAN EEN

CHRISTELIJK ONDERZOEKER.

(*Vervolg van bladz.* 238.)

Bij al den ernst, waarmede Clarus zich op de kennis der symbolische boeken toelegde, was het, naar zijne eigene opmerking, wel vreemd, dat hij zoo onverschillig bleef voor het bijwonen der godsdienstoefeningen. Hij had sedert zijne studentenjaren de kerk wel niet gemeden, soms meermalen kort op elkaâr bezocht, doch slechts na eenige uiterlijke aanleiding, wanneer bijv. een voormalig medeleerling of akademievriend zijne eerste preek hield. En toch las hij, hoe Luther in zijn Grooten katechismus op de heiliging van den zondag aandringt. Dit echter leerde hij, met zoo velen, er niet uit; maar wel, dat Gods woord in de Katholieke Kerk geheel verwaarloosd, en alleen in de Evangelische Kerk goed verkondigd werd. „Het verwondert mij volstrekt niet, merkt de schrijver aan, dat de Protestanten nog niet van het vooroordeel, dat Gods woord bij de Katholieken geheel onbekend is, genezen zijn en het moeijelijk laten varen; want sedert

drie eeuwen wordt hun bij het katechismus-onderrigt die bewering des hervormers gedurig weder ingestampt." Maar indien ieder Protestant zijn geloof onmiddellijk uit den bijbel kan putten en inwendig door God wordt geleerd, waarom dan op eene immers onnoodige prediking zoozeer aangedrongen? waarom haar tot eigenlijke hoofdzaak der eeredienst gemaakt? en op wat grond aan de Katholieke Kerk het overigens onverdiende verwijt toegevoegd, dat zij de prediking van Gods woord verwaarloost? Dat het Protestantisme aanvankelijk, zoolang de preek nog den Katholieken stempel eener *objectieve* kerkleer droeg, op eene verkondiging van Gods woord roemde, is nog eenigzins te vergeven; maar sedert de positieve elementen der hervorming, dat is, de Katholieke overblijfselen, allerwege voor het Protestantsch loochenbeginsel moesten wijken; sedert men van geene kerkleer of symbolen meer hooren wil, ieder predikant vrijelijk *zijn* geloof kan prediken, en de gansche godsdienstoefening vaak een ijdel en willekeurig gesnap wordt, mag het zich waarlijk op geene prediking van Gods woord verheffen. „Ik kreeg, verzekert Clarus, in de gezangboeken dingen te lezen, en in de preken leeringen te hooren, welke als travestiën waren van de symbolische boeken die ik mij zocht eigen te maken." Hij zou hierdoor weêr van zijn kerkbezoek afgebragt zijn, had hij zich niet allengs nader met de Evangelische liturgie bekend gemaakt en daarin een vast element gevonden, waar zijne Christelijke godsvrucht zich op vestigen kon. Nu begreep hij, wat men met de invoering der Pruissische Agende bedoelde, en stemde geheel met het nu eerst door hem gelezen koninklijk besluit van 28 Mei 1825 in, naar hetwelk die Agende ten doel heeft: „het oorspronkelijk leerbegrip aan de Evangelische

kerk weder te geven, hiermede de Evangelische onderdanen tegen de gevaren en misbruiken eener willekeur, welke regellooze twijfelzucht en indifferentisme voortbrengt, te behoeden en de verloren geestesgemeenschap in de gezamentlijke gemeenten te herstellen." -- „Voor mij had die trek naar het altaar, die onverklaarbare vereering er van en de hoogere wijding, welke al wat er aan geschiedde mij scheen te hebben, langen tijd iets raadselachtigs en mystieks. In de opheldering en, door de dogmatiek en belijdenisschriften mijner toenmalige geloofsgenooten verschaft, vond ik geene uitlegging van dat mysterieus ontzag. Het is nog niet zeer lang geleden dat ik mij bewust werd, hoe die aandoening een aan mijne ziel verleende naklank der oorspronkelijke en latere openbaring, en een voorklank was der waarheid, welke ik later zoo gelukkig in de Katholieke Kerk vond."

Teregt evenwel merkt de schrijver aan, dat die uiterlijke vormen niet kunnen gedijen, wanneer zij van haren eigenlijken grond worden overgeplant. Luther's Duitsche Mis en de er op geschoeide Pruissische liturgie met kaarsen en kruis, met uitdeeling van het avondmaal en zegen, is nog geene Mis, wijl haar het middenpunt: het offer, ontbreekt. Eerst de Katholieke leer geeft aan de gebeden en vormen der altaardienst beteekenis en leven; het is alzoo geene vraag, of de gedeeltelijke invoering van Katholieke vormen, gelijk die in de Agende beproefd is, van wezenlijk en blijvend nut voor het Protestantisme kan zijn. Wel bevreemdend is het, dat men zich overtuigd hield, met die gedeeltelijke herstelling der oude vormen de vereeniging van de Luthersche en de Hervormde kerk in Pruissen te kunnen bevorderen. Clarus zegt ons hier, in welke verhouding hij tot die Pruissische Unie stond.

„Sedert het voorjaar van 1834 was ik lid eener afdeeling voor het bestuur der kerk- en schoolaangelegenheden. Door haar werden de verhandelingen geleid, welke men over de uiterlijke ineensmelting van Hervormde en Lutherse gemeenten voerde. De voordragten over zoodanige zaken vulden dikwerf geheele zittingen; zij hebben mij menigwerf in eene gansch desperate stemming gebragt. Vier jaren lang ben ik oog- en oorgetuige geweest van de verlegenheden, welke de uitvoering van een hoe goed ook gemeend, maar doodgeboren theoretiesch idee aanbrengt, wanneer het met feitelijke en regtens gevestigde toestanden in strijd komt. Sympathie heb ik op dien praktischen weg niet kunnen vinden voor eene Unie, die enkel uiterlijke verdeeldheden tusschen de vereenigde en de nog te vereenigen personen te weeg bragt, zoodra het slechts op het mijn en dijn aankwam." --- „Ik nam van die unie-verordeningen voor zooverre kennis, als ik ambtshalve moest; maar bleef bij mijne Luthersche belijdenis, welke ik mij door mijne verdieping in het Concordiënboek op nieuw had eigen gemaakt; medegenooten had ik destijds niet, behalve de verwijderde Oud-Lutherschen in Silesië, met wie ik in geene betrekking stond, en die nog zeer weinig op Pruissiesch Saksen werkten. De generale concessie, eerst in 1845, ingevolge de klimmende tweespalt tusschen de Unie en het Lutheranisme, door den koning „aan de zich van de landskerk gescheiden houdende" Lutherschen verleend, had ik reeds een dozijn jaren te voren voor mij zelven genomen, en ik „lutherde", ook zonder één medegenoot, maar zoo argeloos voor mij heen."

Van den besten wil bezield om een opregt Lutheraan te worden, begon Clarus zich met Luther's geschriften

bekend te maken, en hij vat hier, de tijdsorde voorbijziende, zes of zeven jaren te zamen, om niet telkens op hetzelfde onderwerp terug te komen.

Reeds voordat hij de symbolische boeken bestudeerde, was hij met het lezen eener verzameling van Luther's brieven begonnen, doch had dit werk niet ten einde kunnen brengen. Jaren lang nu, met enkele onderbrekingen, las hij op vele dagen in den vroegen morgen eene preek van Luther, en ving met die soort van godsvrucht den dag aan. Hoeveel hij echter ook las, en hoezeer hij in menige plaats ten deele een levendig behagen vond, de gezamentlijke indruk was niet naar zijnen smaak; hij kon die monsterachtige tegenspraak, welke niet slechts in Luther's stemming en voordragt, maar ook in den inhoud zijner preken heerschte, maar niet verduwen. Het werd hem schier onmogelijk te gelooven, dat al die preken uit eenerlei mond voortgekomen, in eenerlei hoofd uitgedacht en uit een en denzelfden godsdienstigen geest en zin ontsprongen waren. Die zienswijze, verklaart hij, kan ik nog niet afleggen, zoo min als ik het in de vijf en twintig jaren, dat ik met Luther's schriften omga, heb kunnen doen. Hoe Katholiek bijv. is in zijne Feestpostille, zijne preek „op den dag der Ontvangenis van Maria de Moeder Gods"; hoe krachtig en schoon zet hij uiteen, dat en waarom de Moeder Gods zonder erfzonde ontvangen is. Hij leidt dit bijzonder af uit de woorden des engels: „Gebenedijd zijt gij onder de vrouwen", en zegt: „men zou niet kunnen spreken: gebenedijd zijt „gij, wanneer zij ooit onder de gemaledijden geweest „was. Het was ook regt en billijk, dat *zij* zonder zonde „behouden werd, uit wie Christus het vleesch zoude „nemen 'twelk alle zonden moest overwinnen. Want dat

„heet eigenlijk gebenedijd, wat met goddelijke genade „begaafd is, dat is, wat zonder zonde is."

Hoe kon nu dezelfde man, die zoo overtuigend voor de onbevlekte maagdelijkheid der Moeder Gods schreef, in 1522 eene preek over het echtelijk leven houden, waarvan men blozen en gruwen moet? hoe zoo herhaald en schaamteloos over de noodzakelijke inwilliging der geslachtsdrift spreken? Ik vond, zegt Clarus, en staaft het, hoe meer ik jaren lang Luther's preken las, daar hetzelfde dualisme als ik vroeger in het bestuderen zijner belijdenisschriften opmerkte, maar nu vooral op het praktiesch gebied der Christelijke zedeleer: hij is ook hier de verpersoonlijkte tegenspraak. Luther's ruwe taal stuitte hem destijds minder; vooreerst, wijl hij als toenmalig vereerder van Shakespear zelf van een duchtig woord hield; ten andere, omdat hem de Wittenberger hervormer, in spijt van zijne tegenspraak, nog te zeer als de representant gold van het gezonde menschenverstand, hetwelk hij van het slavenjuk veler eeuwen zocht vrij te maken. Hij worstelde de 166 preken der Huispostille (uitgave van Plochmann) en de 220 preken der Kerkpostille, door Luther zijn allerbeste boek genoemd, eindelijk door; maar zijne persoonlijke ingenomenheid met den hervormer werd er niet door verhoogd. Hij merkte den heerschzuchtigen geest, die geheel naar willekeur te werk ging met dingen, die volgens een objectieven regel moesten behandeld worden; aan hooge geestdrift voor den rijkdom der H. Schrift zag hij eene mishandeling gepaard, die hem, een leek, uiterst vreemd voorkwam. Een vertrouwd vriend, een theoloog en toen reeds superintendent, wien hij eenige staaltjes van Luther's exegetische willekeur voorlegde, schudde bedenkelijk het hoofd en zeide:

„Wel, wel, wat heeft de man het daar weêr wonderlijk gemaakt!" Ook later betuigden hem bekwame en bepaald Luthersche geestelijken hunne grootste bevreemding, als hij hun zoodanige schriftverdraaijingen aanwees; zij geloofden hunne eigene oogen niet. Een bewijs, hoe weinig bekend en aanlokkend Luther's schriften ook voor zijne ijverigste bewonderaars zijn! Vooral maakt het een slechten indruk, dat Luther, hetgeen meer nog in zijne strijdschriften dan in zijne preken het geval is, die slechts gedeeltelijk polemiek bevatten, de leer of instelling der Kerk, welke hij wegredeneren wil, gansch verminkt en misvormd voorstelt, en dan eene hersenschim, en met den bittersten spot, bestrijdt. De gronden der tegenpartij worden verdraaid en schier onkenbaar gemaakt; de personen moeten het vaak veel meer vergelden dan de zaak; waarbij het dan aan geene hyperbolische phrasen, grillige overdrijvingen en geweldige uitbarstingen ontbreekt. Ondanks al hetgeen hem in Luther's preken hinderde, zag hij den man toch nog altoos in een soort van „nimbus"; zoo diep was hem die voorstelling van der jeugd af ingeprent; maar ook, het ging hem eenigermate als zekere edelvrouw [1]), die door het lezen van Luther tot de Kerk werd gebragt. Ook hij werd te meer tot haar getrokken, naarmate hij meer inzag, hoeveel dwalingen en verkeerdheden haar geheel ten onregte zijn toegedicht. Dit dan ook bevond hij door zijne studie van Luther's preken, dat daar, zoowel als in de preken die hij van den kansel hoorde, eene zeer stuitende subjectieve meening heerschte, welke zich vaak in tegenspraak verwikkelde en op het onbeperktste individualisme moest uitloopen.

---

1) Zie dit voorval in de *Verscheidenheden* medegedeeld.

Sedert het einde van 1831 werden de eigen theologische studiën des schrijvers gedurende verscheidene jaren onderbroken, wijl hij met een vriend literaire werkzaamheden had ondernomen, en in zijne betrekking van regeringsreferendaris niet veel tijds overhield. Daarentegen vond hij eene andere gelegenheid ter uitbreiding zijner kennis. Om zich voor zijn assessors-examen te bekwamen, bezocht hij nog een jaar de universiteit van Berlijn, waar hij veel omgang had met zijnen Katholiek geworden vriend, bij wien hij weder met andere Katholieken in aanraking kwam. Van zelf liep het gesprek meest over het godsdienstige. Clarus was de bestendige opponent en maakte van zijne bekendheid met de symbolische boeken gebruik, om daaruit, naar omstandigheden, wapenen ten aanval of ter verdediging te ontleenen. „Ik herinner mij niet, schrijft hij, dat ik in gewigtige dogmatische punten toegegeven heb; maar ik moest dikwijls, niet minder tot mijn verdriet dan tot mijne bevreemding, de ontdekking doen, dat ik over datgene wat de *Katholieke* Kerk leert en over hare inrigtingen door mijne bronnen valsch onderrigt of misleid was. Ook werden mij in den loop onzer bijna dagelijksche redetwisten verschillende vervalschingen der geschiedenis blootgelegd, welke mij geene gunstige meening gaven van de onpartijdigheid der Protestantsche geschiedschrijvers, die zoo iets ten nadeele der Katholieke Kerk voor zuivere historische munt uitgaven." Ofschoon Clarus hardnekkig vasthield, zoolang hij slechts eenigzins kon, moest hij zich toch menigmaal gewonnen geven, en leerde uit die ontelbare menigte nederlagen zijn wapentuig mistrouwen, en uit zoovele verminkingen de strekking der Protestantsche historiographie kennen.

Op groote schaal zag hij die vervalschingen in de zoo

hoog geprezen Maagdenburger centuriën uitgeoefend. Dit werk, waarvan Flacius Illyricus en Wigand de hoofdbestuurders waren, had eigenlijk ten doel: het bewijs te leveren, dat de Katholieke Kerk zich ten onregte de oude Apostolische noemt. Veeleer, beweerde men, zou Luther's belijdenis datgene leeren wat in den Apostolischen tijd in de Kerk Gods geleerd werd. Daarom zochten de Eeuwschrijvers te toonen, hoe de papistische leer sedert lang door velerlei ongeloof en verschillende dwalingen van de eerste Apostolische Kerk afgeweken is. Om dit bewijs tot stand te brengen, moesten Flacius Illyricus en zijne medecenturiatoren de historische stof willekeurig en met hartstogtelijke partijdigheid mishandelen, en haar door eigenmagtige misduiding en opzettelijke verzwijgingen zulk een getuigenis afpersen, als zij juist tegen eenige Katholieke leer en inrigting behoefden. Zoo openden zij de reeks dier menigte van ongegronde beweringen en verdraaijingen der waarheid, waarmeê de confessionele geschiedvervalsching werd ingeleid, die nog heden onder de Protestanten stereotiep is [1]).

Met de Katholieke weerleggingen, waaronder de *Annales ecclesiastici* van Baronius vooraan staan, en welke

---

1) Ulenberg verhaalt een praegnant voorbeeld, hoe Flacius de handschriften vervalschte: het komt geheel overeen met Luther's inschuiving van het woord *sola* vóór *fide*, in de Brieven van Paulus. In een perkamenten handschrift, hetwelk een *Concilium Nicaenum* bevatte, was geschreven *assidente Constantino*. Toen Flacius het handschrift verkocht, was *as* uitgekrabd en *prae* er voor in de plaats geschreven, om het bewijs te leveren, dat Constantinus op dat concilie had voorgezeten! Om zijn materiaal bijeen te brengen, ging Flacius, menigmaal verkleed, op reis, en doorzocht de bibliotheken der kloosters. Wanneer hij iets goeds vond, scheurde of sneed hij dat er uit en nam het mede. Boekenroof droeg daardoor langen tijd den naam van *culter Flacianus* of *manus Flaciana*.

zelfs een Wachler, de lofprijzer der Maagdenburger centuriën, „eene wezenlijke verrijking der historische literatuur" moet noemen, was Clarus niet bekend. Zijn vriend lichtte hem over zijne grove dwalingen in, maar met eene schier Luthersche hardnekkigheid weigerde ik, getuigt hij, der erkende waarheid eere te geven. In dien tijd (in 1833) las hij ook den *Catechismus Romanus*, en Möhler's pas verschenen „*Symbolik*". Dit werk boezemde hem wel diepe bewondering voor den schrijver in, maar maakte toch bij de eerste lezing geen merkelijken invloed op zijne overtuigingen. Een en ander had nogtans ten gevolge, dat hij van menig punt der Katholieke leer een beter begrip kreeg, dan hij er door de Protestantsche voorstellingen van had, en hij, bij voorkomende gelegenheden, aan Protestanten menige bedenking tegen het Lutheranisme voorlegde, waardoor hem zelfs enkele vrienden van krypto-Katholicisme begonnen te verdenken.

Zijn dagelijksche omgang met zijn bekeerden vriend, den Berlijnschen hoogleeraar, hield op met diens vertrek naar Munchen, terwijl hij ook zelf de akademie en Berlijn verliet. Intusschen werd hij van assessor tot raad bevorderd, en trad in het huwelijk met de dochter van een reeds overleden predikant. Wegens zijne vele werkzaamheden bleef de theologie rusten; enkel begon hij, ouder gewoonte, zijn dagwerk met eene geestelijke lezing, en gebruikte hiertoe, behalve de *Navolging van Christus*, door Thomas van Kempen, van 1834—36 de preken van Schleiermacher, Dräseke, wiens collega aan de groene tafel hij nu was geworden, Albertini, Nitzsch, Goldmann, die hem bijzonder beviel, en wel vier- of vijfmaal met altoos nieuwe opwekking doorgelezen werd. Verder en later maakte hij zich met eenige geschriften van

Heinroth, doch vooral van Steffens bekend, die de Augsburgsche confessie voor het palladium zijns geloofs hield en op dat punt geheel in den smaak van Clarus viel.

Na een degelijk woord over en tegen Menzel, en eene duchtige teregtzetting van den goddeloozen Heine, die, al liet hij zich ook doopen, altoos een „jodenjongen" bleef, komt de schrijver op zijne lektuur van eenige voorname werken der door Heine zoo mishandelde romantische school: „Franz Sternbalds *Wanderungen*", „von Arnims *Kronenwächter*", zijne „*Erzählungen* (*Landhausleben*)", Brentano's „*Ponce de Leon*", „Tiecks *William Lovell*". We gaan zijne beoordeelingen dier schrijvers voorbij, om hem op zijne reis naar Munchen te volgen, waar hij met zijne vrouw het bevriende Katholiek geworden echtpaar bezocht, en eenige Katholieke celebriteiten persoonlijk leerde kennen.

Over den indruk, dien het bezoek van Katholieke kerken op hem maakte, schreef hij eenige jaren later aan eene nicht aldus: „Een niet met woorden te beschrijven indruk maakte op mij voor vijf jaren het eerste betreden der Michiels-hofkerk. Op een duisteren zaturdagavond, toen altoos langere schaduwen der schemering achter onze kerkwaarts gerigte schreden nedervielen, en donkere wolken digt op de gevels der rondom staande huizen schenen te rusten, naderden wij deze kerk. Een verblindende glans van veel duizenden kaarsen stroomde door de geopende deur ons van zooveel stralen gekrenkt oog in. Streelende klankgolven drongen, met den geur der altaar-bewierookingen beladen, onze verrukte zinnen tegemoet, terwijl onze aandacht bij den blik in de donkere hoogte plegtig werd opgevoerd. Door de eenstemmigheid der godsvrucht van de hier biddende duizenden

als verplet, zonken wij, Protestantsche bezoekers, naast onze Katholieke gidsen en vrienden willoos op de naaste bidbank neder, en vierden de met vokaal- en instrumentaal muziek onuitsprekelijk schoon uitgevoerde Litanie met de tallooze geloovigen mede. In aller vereend gevoel slechts een gering deeltje, waagde ik het niet, mij eigenwillig er uit los te maken, en aan subjectieve, eigen beschouwingen over te geven. Eerst bij latere bezoeken haalde ik dit in."

„De destijds ontvangen indruk rustte intusschen meer op het nieuwe des verschijnsels dan op wezenlijk inwendige overweldiging. Voorwerp en inhoud waren mij te vreemd en te weinig onder mijn bereik, om er blijvende werkingen van te kunnen bespeuren. De gewaarwordingen bij het bezoek der schoone kerken waren meer van artistischen dan van religieusen aard;... alleen voor het kunstwerk had ik eenig begrip, het eigenlijk kerkelijke bleef voor mij gesloten. Veel meer dan ik, werd er mijne vrouw door aangetrokken; ongelijk toegankelijker was ik voor den magtigen indruk dien de persoonlijke kennismaking met Görres en Brentano voor mij had. In de pas voor eenige weken vernomen mishandelingen, waarmeê Heine beiden in zijne „Romantische school" overlaadt, stonden zij mij nog levendig voor den geest, toen ik mij zoo gansch onverwacht in hunne tegenwoordigheid bevond. Ik kwam natuurlijk tot geheel andere waarnemingen en opvattingen dan Heine mij had willen geven. Brentano leefde sedert (1836) nog zes, Görres nog twaalf jaren. Beiden behielden voor mij tot hun einde toe eene vriendelijke welwillendheid. Görres staafde dit, door mijne „*Darstellung der Spanischen Literatur im Mittelalter*" met eene schoone lange inleiding aan te bevelen. Mijne

vereering is beiden in het graf gevolgd, en hun aandenken is mij dierbaar als het aandenken van weinigen."

Clarus wijdt hier een uitgebreid hoofdstuk aan Clemens Brentano, en beschrijft, meermalen met meesterhand, naar aanleiding van de verschillende ontmoetingen welke hij te Munchen met hem had, heel zijn persoon, geaardheid, geniale talenten; en, hoezeer ook met hem ingenomen, laat hij genoeg, maar altoos met verschoonende liefde, het vreemde en voor anderen soms hinderlijke in den grooten man opmerken. Met bijzondere belangstelling hoorde hij Brentano over de bekende Anna Catharina Emmerich spreken, en ontving van hem hare Lijdensoverwegingen ten geschenke. Dit boek heeft hij nu, zegt hij, drie en twintig jaren lang elk jaar van Passie-zondag tot den eersten Paaschdag eens doorgelezen. Brentano heeft hem met dat werk en zijne mondelijke mededeelingen over de non van Dulmen tot eene kennis opgewekt, waarvan hij niet eens het bestaan vermoedde. De Christelijke mystiek toch is een door de Protestantsche godgeleerdheid schier geheel verwaarloosde tak der theologische wetenschap. Zoo uitvoerig gedenkt hij Brentano, wijl de nawerking van hetgeen hij van hem in woord en schrift vernam, zijnen zin voor de opneming van het Katholieke veelvuldig gescherpt en voorbereid heeft. Die uitvoerige herdenking is, zegt de schrijver verder, slechts eene geringe afdoening der hem verschuldigde hulde van dankbaarheid. Hoe bizar Brentano zich ook mogt gedragen, nooit verdween de edele kern uit mijne oogen, nooit vergat ik de liefde welke zijn verheven hart vervulde. - - - Het verbazendste wat hij deed, zijn en blijven, naar mijne overtuiging, de geduldigheid en volharding, waarmeê de levendige man, die tot hiertoe gewoon was, in de

grootste steden en de geestrijkste gezelschappen te leven, zich in de overtuiging: dat God hem naar Dulmen had geleid, om de gunsten te verkondigen, waarmede Hij de arme ex-Augustijner non bezocht, aan de waarneming en opteekening dier gunsten heeft gewijd. Deze Brentano, wien ik in en met den kring leerde kennen, welke het vereenigingspunt van het levendige, geestrijke, Katholieke leven te Munchen uitmaakte, heeft op mij een onuitwischbaren indruk gemaakt, die wel eerst met mijn leven zal eindigen."

De schrijver gedenkt nu de tweede reeds genoemde celebriteit, welke hij bij verschillende bezoeken te Munchen leerde kennen, den in zijn huis zoo eenvoudigen en vriendelijken, in zijne schriften zoo gecompliceerden en forschen Görres, den vader. Kwam Clarus door het gesprokene over de godvruchtige Anna Catharina Emmerich in naauwere betrekking met Brentano, eene andere gelijkerwijze begunstigde gaf aanleiding tot nadere kennismaking met Görres, den schrijver. Reeds bij zijne eerste komst te Munchen hoorde hij zijne gastvrienden verhalen van een door hen bezocht Tyroolsch meisje, Maria von Mörl, die ecstasen en de wondteekenen had. In hare ecstasen hield zij zich toen (in 1836) reeds sedert vier jaren bezig met eene doorloopende inwendige aanschouwing van Jesus' leven en lijden, met de aanbidding van het Allerheiligste Sakrament, en met een overwegend gebed, dat zich naar de orde van het kerkjaar regelde. Haar innerlijk en uiterlijk was altoos in overeenstemming met de feestgeheimen die zij overdacht. In de Goede week, op Goeden vrijdag bijzonder, maar ook elken vrijdag, gaf zij het verloop van 's Heeren lijden zigtbaar in heel hare mede-

lijdende en als wegstervende gestalte weder. Het bloote verhaal alleen van hetgeen zijne gastvrienden zagen, greep hem en zijne vrouw ontzettend aan. Bij een later bezoek kwam het gesprek weder op Maria; juist was het tweede deel van Görres' Christelijke Mystiek verschenen, waarin Clarus met verbazing en belangstelling diens mededeelingen en beschouwingen over die bevoorregte las. Zelf stond hij welhaast met zijne vrouw aan Maria's legerstede, en ik had, verhaalt hij, een groot deel der door Görres beschreven verschijnselen, waarvan reeds het bloote verhaal op onuitsprekelijke wijze mijne verbazing had gewekt, in handtastelijke nabijheid voor mijne oogen. De eene dag in Kaltern, de bekendwording met Pater Capistranus, Maria's biechtvader, en met Maria zelve werkte meer uit dan maandenlange studie in geleerde folianten over de mystiek. De klare, met oor en oog gedronken werkelijkheid brengt dan ook eene gansch andere verzadiging en bevrediging van den kennisdorst voort dan alle boekenstudiën en mondelijke berigten. Ik had haar geademd, „die atmosfeer van waarheid", welke, naar Görres' uitdrukking, rondom Maria von Mörl ligt. Al wat ik hoorde en zag sloot alle verdenking van bedrog uit. De magt der waarheid en werkelijkheid greep mij zoozeer aan, dat ik dadelijk eene als niet te bedwingen aandrift ontwaarde, om, met den apostel Joannes, te verkondigen „wat ik gehoord, wat ik met mijne oogen gezien, wat ik aanschouwd, wat ik met mijne handen getast had."--- Doch geheel onbedreven in het pas door mij betreden gebied, voelde ik behoefte, mij naauwkeurig met hetgeen daaromtrent voorgekomen en waargenomen, en door de wetenschap er van gezegd was, bekend te maken. Daartoe hielp mij de Mystiek van Görres, welke ik nu grondig

begon te bestuderen. Voor hem, wien ik wel bijzonder mijn mystagoog mag noemen, kreeg ik eene vereering, welke altoos hooger klom naar mate mijne kennis zijner schriften zich uitbreidde. Van de Mystiek ging ik tot de andere werken van dien magtigen man over, die zich altoos meer onder de gestalte van een der door God bezielde zieners des ouden verbonds aan mij voordeed."

In een brief aan eene nicht schetst Clarus met grootsche trekken den forschen man, dien hij den Jeremias of den Isaïas der negentiende eeuw zou willen noemen. Görres, zegt hij verder, behoorde tot die zeldzame geesten die het gansche rijk der kennis omspannen. In verscheidene wetenschappen leverde hij wat naauw te overtreffen is. Middelmatig was er niets dat van zijne pen uitging, het meeste was uitstekend. Hoe dikwijls is zijn enkel woord eene magt geweest. Wat Heine eene getonsureerde hyena toescheen, was leeuwachtige majesteit.

We mogen niet verder overnemen wat hij van dien reuzengeest en over zijne diepe opvatting van de Heiligen opteekent, en noemen eene andere celebriteit, met welke hij ook, ofschoon minder, bekend werd, Möhler, den onsterfelijken schrijver der *Symboliek*.

Clarus begint met te verklaren, dat hij eerst door Möhler heeft ingezien, hoe tegennatuurlijk het is, met Luther aan den mensch na den zondeval slechts nog de vrijheid van te zondigen en alleen het vermogen van enkel kwaad, maar ook niets dan kwaad te doen, toe te kennen. De mensch zou in dit geval vlakaf van een evenbeeld Gods een evenbeeld des duivels geworden zijn. Ook van Möhler geeft Clarus nu eene meesterlijke, diep gevoelde schets; men kan het de woorden duidelijk aan-

zien, dat ze uit zijn hart zijn gevloeid. Bezwaarlijk, schrijft hij, heeft eenige persoonlijkheid zoo dadelijk bij de eerste ontmoeting eenen zoo liefelijken, zoo innemenden indruk op mij gemaakt. Nooit is de uitdrukking der virginiteit mij bij een man zoo bepaald op het eerste gezigt tegemoetgetreden. Van nature groot, was hij toch tenger en teêr van bouw. Zijne uitwendige houding openbaarde adel, waardigheid en wellevendheid. Uiterst fijn en regelmatig was zijne gelaatsvorming. Dit gelaat juist had iets betooverend innemends. Een zacht vuur straalde uit zijne groote donkere oogen. Over zijn ganschen persoon was eene zich in het aangezigt concentrerende aanminnigheid uitgegoten. Opende hij zijnen mond om te spreken, dan liet hij eene welluidende stem, een zuiver accent hooren. Zijne rede was schoon geordend en vloeijend. In schijnbaar eenvoudige woorden ontwikkelde hij diepzinnige gedachten in zeldzame degelijke klaarheid. Om Möhler lag een atmosfeer heen van priesterlijke reinheid, eene uitdrukking van een verwezenlijkt ideaal. Edele eenvoudigheid en zeldzame bescheidenheid kenmerkten al het diep gedachte wat hij bij elk onderhoud over het behandelde onderwerp wist bij te brengen. Kortom, de gansche man had in zijn voorkomen en wezen iets voltooids, zooals mij tot nog toe schier niet was voorgekomen, ofschoon ik mijne twee en dertig jaren telde."

„Toen ik vervolgens Möhler's geschriften aandachtig begon te lezen, vond ik er naauwelijks een enkel, waarbij de gedachte niet in mij opkwam: hij heeft het gezien, hij weet het, hij heeft het in dit boek geschreven. Wat hij eerst stervend meende begrepen te hebben [1]), dat

[1]) Zie wat Möhler stervend sprak in *de Katholiek*, Dl XL, bl. 189.

dacht ik reeds in zijne schriften te kunnen lezen. Het kwam mij voor, dat hij alle op aarde door hem waargenomen en besproken betrekkingen met de oogen eens zieners aanschouwde, wien reeds de sluijer, welke de bovenaardsche waarheid voor onzen blik verbergt, was afgenomen."

Ook aan Guido Görres brengt de schrijver zijne schatting van lof en erkentelijkheid. Hij gedenkt zijne veelomvattende kennis, zijn levendig geloof, den ernst van zijn praktiesch Christendom, zijne teedere gehoorzaamheid aan de Kerk. Ook uit zijnen omgang en arbeid heeft hij veel geleerd. „Gelijk ik, meldt hij o. a., zonder Görres, den vader, niet in staat zou geweest zijn, mijne geschriften over de ecstatische maagden en den H. Antonius te vervaardigen; zoo zou ik niet bij magte geweest zijn, mijne monographie over het Passie-spel van Opper-Ammergau te schrijven, ware mij Guido Görres niet met zijne opstellen over dit onderwerp in de *Historisch-politische Blätter* werkzaam voorgegaan."

Nog gedenkt Clarus andere kennismakingen te Munchen, waarvan de bescheidenheid hem verbiedt nader te spreken. Hij verhaalt, hoe hij en zijne vrouw zoo bijzonder getroffen waren door die gemeenschappelijke, eenstemmige en streng naar de Kerk ingerigte religiositeit van zoo groot een kring van geestrijke, geleerde en beminnelijke menschen, als hij te Munchen bijeenzag. Hij beschrijft den indruk van het Katholieke leven, gelijk hij het op verschillende reizen in Katholieke landen van nabij had aanschouwd [1]). Door hetgeen hij zelf zag en

---

1) Zie *de Katholiek*, Sept. jl., bladz. 175—186.

ondervond, voelde hij zich allengs meer gedrongen, verkeerde voorstellingen van Protestantsche zijde over Katholieke personen en zaken tegen te spreken. Doch aanvankelijk, na zijn eerste bezoek te Munchen (in 1836), was hij nog zooverre van eenige bijzondere sympathie voor de Katholieke leeringen verwijderd, dat hij acht maanden lang weder alle morgens een preek van Luther las; dan andermaal Goszner's *Schätzkastlein* voor morgenoefening gebruikte, en vervolgens dagelijks tot zijne tweede reis naar het Zuiden (Augustus 1837), in de Augsburgsche confessie en hare Apologie las. Iets Katholieks zou hij in dien tusschentijd wel niet hebben ingezien, ware hem niet een oud Hollandsch boek, het *Collegieboek* getiteld, in handen gekomen, dat hem gedurende eenige weken tot morgenlezing diende, en aan een bekeerling der opgeheven Benedictijner abdij Huysburg had toebehoord.

Dit boek was een soort van Katechismus, welke „in 't kort alles bevatte, wat een Christen mensch moet weten om zalig te worden"; het droeg eene kerkelijke goedkeuring, te Antwerpen in 1687 verleend. „Al werd ik ook, teekent Clarus aan, voor de van mijne godsdienstige overtuigingen afwijkende leeringen, welke deze Hollandsche Katechismus mij voorhield, niet bijzonder warm gemaakt, ze stieten mij toch geenszins af. Het maakte een weldadigen indruk, dat er in dit *Collegieboek* geen enkel vijandig of onheusch woord tegen anders geloovenden te vinden was. Dit heb ik ook later in meerdere of mindere mate, bij het lezen van andere Katholieke Katechismussen en leerboeken aangetroffen." De schrijver maakt van deze aanleiding gebruik, om Protestantsch en Katholiek „Tolerantisme" met elkander te vergelijken, en zegt:

„Bij deze gelegenheid moet ik, die 51 jaren lang

buiten de Kerk gestaan, 20 jaren lang vóór mijnen terugkeer tot haar, bijna even zooveel met Katholieken als met Protestanten heb verkeerd, en sedert een „lustrum" (vijf jaren), vooral met Katholieken omga, overeenkomstig de waarheid getuigen: dat ik van de zijde der Katholieken eene veel grootere heuschheid, en waar soms hun weerzin tegen het dwaalgeloof en zijne aanhangers uitkwam, veel minder hartstogtelijkheid gevonden heb, dan van den kant der tegenpartij. In uitsluitend Katholieke gezelschappen heb ik van de Protestanten naauwelijks hooren gewagen, laat staan vijandig hooren spreken."

Ook deze opmerking maakt Clarus hier, dat hij van Katholieke zijde, inzonderheid bij alle geestelijken en een aantal, ook geringere, leeken, veel meer bekendheid met de eigen leeringen van het Protestantisme had aangetroffen, dan bij de Protestanten, zelfs van studie en kerkelijken rang, over leer en inrigting der Katholieke Kerk. Hij, ofschoon leek, stond dikwerf verbaasd over deze onkunde, vooral in de zoo gewigtige patristiek. Onder andere *curiosa* herinnert hij zich, hoe een geleerde heer Consistoriaalraad hem met de miene van een grondig kenner uiteenzette: dat de naam van „*Moeder Gods*" niet vóór de tiende eeuw aan de Maagd Maria was toegekend! 't Is vooral, meent hij, aan het verzuim van de vruchtbare studie der kerkvaders toe te schrijven, dat die heeren godgeleerden den oorsprong eener menigte van Katholieke leeringen stoutweg in de middeleeuwen en op rekening der Pauselijke willekeur stellen, terwijl ze reeds door de Vaders der eerste eeuwen zeer duidelijk worden uitgesproken.

Bij het verhaal zijner tweede reis naar het Zuiden, geeft onze vlijtige onderzoeker eenige wel gegronde op-

merkingen over godsdienstige en kerkelijke kunst; hij vindt, zonder nogtans godsdienst en kunst te verwarren, ook in die kunstscheppingen en hare religieuse natuur eene schitterende weerlegging der Luthersche bewering: dat er na den val in 's menschen natuur geen enkel vonkje meer der geestelijke krachten overgebleven of aanwezig zoude zijn.

Bij gelegenheid dat een hoogst antikatholiek Pruissiesch regeringsraad woedende uitvallen deed tegen het celibaat der priesters, dacht Clarus over dit onderwerp na, en hij deelt zeer grondige gedachten mede, welke hij er destijds reeds over had, en later uitvoeriger behandelt. „Voor de eerste maal overkwam het mij, zegt Clarus, dat ik, de onkatholiek, mij (bij 's mans valsche beweringen) liet medeslepen, om met nadrukkelijken, schier hartstogtelijken ijver aan een ander onkatholiek de redelijkheid en idealiteit van iets Katholieks aan te toonen." — „Zijn regtsgevoel gedoogde ook niet, dat hij zweeg bij verdraaijingen der waarheid en bij verkeerde opvattingen, waaruit liefdelooze oordeelvellingen werden getrokken. Spreekt hij hier onverholen den geweldigen weerzin niet, dien hij, en niet zonder reden, bijv. te Venetië, tegen de in ledigheid op de straten rondslenterende priesters gevoelde: hij weet, in zijne regtschapenheid, ook dan nog den stand van de personen te onderscheiden; ook wilde hij wat hij onpriesterlijks zag, volstrekt niet op rekening der Katholieke Kerk gesteld hebben.

De schrijver zegt hier zijn woord over de uitzetting der Protestantsche Zillenthalers, waarvan hij in Noordelijk Tyrol zooveel hoorde spreken, en over het *jus reformandi* der landsheeren; hij gewaagt van zijn niet uitgegeven vlugschrift tegen den beruchten Strausz, en geeft ons

treffende mededeelingen over de „Brievenverzameling", waarin hij zijne gedane reizen onder een eigen, hooger gezigtspunt zocht zamen te vatten. Hij voltooide dit werk, 'twelk in druk drie zware boekdeelen zou beslagen hebben, tegen het einde van 1838, doch gaf het voorzigtigheidshalve niet uit; vele beambten toch, die zich bij de Keulsche kwestie ten gunste der Katholieken lieten verluiden, moesten er met zeer onaangename ondervindingen voor boeten. „Die arbeid, verklaart ons de schrijver, had voor mij een hoogst gewigtig gevolg. Door de studiën en het nadenken over zoo vele religieuse en kerkelijke punten, was ik tot de ernstige en bewuste breuk met de gansche keten van vooroordeelen gekomen, welke mij door de van jongs af gevoede en tot eene andere natuur geworden Protestantsche zienswijze ingeënt waren. Nu eerst kwam mij praktiesch te stade wat ik voor zes jaren te Berlijn en tijdens mijn herhaald verblijf te Munchen, bij onderrigtende en opheldérende gesprekken, in mijn geheugen had opgenomen. Veel echter ook droeg het gadeslaan der Keulsche gebeurtenissen tot deze evolutie bij, alsmede de ijverige lezing der *Historisch-politische Blätter*, welke juist begonnen te verschijnen, toen ik mij te midden van mijne epistolaire bezigheid bevond."

Dit alles, gaat Clarus voort, belette niet, dat ik zondags geregeld en stipt de kerk bezocht, en weder na mijn terugkeer elken morgen preken begon te lezen. Die van Nitzsch waren mij aangeraden. Ze zijn, ook wanneer hij ze van den kansel houdt, zoo moeijelijk, dat hij zelf, naar men zeide, zich verwonderd moet hebben, indien vele er van verstaan zijn, wijl hij er zich zelven niet in verstond. — In spijt van de afschrikkende gedrongenheid der gedachten, las ik, geheel in overeenkomst met mijn volhardings-

vermogen, eene gansche reeks dezer preken, maar kon wat zij leerden niet in overeenstemming vinden met de symbolen. Daarentegen kwam er mij een streven in voor, om het leerbegrip te wijzigen en naar welbehagen uit te breiden. Ik liet dan ten slotte die lektuur varen, daar zich inmiddels mijne morgenoefening aan Luis van Grenada had geboeid. Zijn *Libro de la oracion y meditacion* was mij in handen gevallen, dat overwegingen op de hoofdgeheimen van het Christelijk geloof bevat. Reeds na het lezen van eenige bladzijden werd ik aan de stylistiek en de heerlijke taal van dit boek gewaar, dat ik een meester van het Castiliaansch idioom voor mij had."

De schrijver herhaalt hier een verwijt, dat hij reeds, van Möhler, den uitnemenden stylist, sprekend, tegen Protestantsche letterkundigen had gerigt. Uit vrees voor de „kerklucht" en „Heiligen-gloriën", verwaarloozen zij de Katholieke literatuur, bepaaldelijk van heilige, en van godvruchtige schrijvers. Hij telt eene gansche reeks van zoodanige voortreffelijke mannen op, zelfs door verlichte Spanjaards der XVIII eeuw onder de hoogste sieraden hunner letterkunde geteld, en welke niettemin, door een Bouterwek bijv., Clarus' anders hoogvereerden leermeester in de Spaansche taal, onvermeld zijn gelaten; en toch had hij, zoo het te veel was, zelf hunne werken te lezen, ligtelijk bij Capmany de voor zijn doel passende meesterstukken kunnen vinden. Maar, voegt hij, en hoe waar ook voor ons Nederland! er bij: dat is geen persoonlijk gebrek van Bouterwek, maar eene confessionele bevooroordeeldheid en onregtvaardigheid van het gansche Protestantsche literaroren-gilde. Zoo zij uitstekende voortbrengselen der specifiek-Katholieke literatuur niet partijdig smaden, wat wel slechts onder de jongere letterkundigen

het geval is, dan gaan zij die met soeverein stilzwijgen voorbij, ofschoon ze der vermelding ongelijk veel waardiger zijn dan een *legio* van middelmatigheden, waaraan zij achting en lof verkwisten. — Het genoemde geschrift trok hem, vooral door de aangrijpende voorstelling van het Lijden, zóó aan, dat hij het dadelijk in het Duitsch overbragt; het verscheen echter eerst drie jaren later in het licht [1]).

Clarus gedenkt tevens, ter kenschetsing zijner gesteltenis, wat hij zijne „antimystische werkzaamheden" noemt, het lezen en vertalen van een paar kleine Spaansche romans, vol bijtende satieren, ook op den geestelijken stand; en zijne schriftelijke aan de kaak stelling eener gehuwde visionaire bedriegster. Het was hem eene behoefte, de echte mystische verschijnselen van valsche baatzuchtige vertooningen onderscheiden te houden.

Tijdens de Keulsche geschillen over de gemengde huwelijken, gaf Bretschneider, „de Gothasche generaalsuperintendent", in „*Der Freiherr von Sandau*" eene slecht geschreven, maar hoogst hatelijke novelle uit, welke niet anders dan tot vermeerdering der bestaande verwarring konde dienen. Daartegen trok Clarus heftig te velde [2]), en op Bretschneider's antwoord herhaalde hij zijne bestrijding [3]), welke door geene poging tot weerlegging gevolgd werd. Aardig is het, dat de zwaar gebelgde Bretschneider, van wiens libel, naar hij zelf berigt, de koning van Pruissen (Frederik Willem III) een groot

---

1) Onder den titel: « *Ludwig von Grenada vom Gebete und von der Betrachtung.* » Regensburg, bij Manz. 1841.

2) In het vlugschrift: « *Der Freiherr von Sandau* AUF DEM RICHTPLATZE *einer unbefangenen Kritik.* » Leipzig, 1839.

3) Bij wijze van vervolg, met den bijtitel: « *Antibretschneider* ».

aantal exemplaren had laten verspreiden, zijnen bestrijder hield voor „een streng aanhanger van het Roomsche hofsysteem, een militair van hoogeren graad en een voornaam man, die van theologie en geleerdheid volstrekt niets wist en misschien zijn geschrift zijnen biechtvader (op wien Bretschneider vervolgens nog meer slagen rigt,) heeft voorgelegd, die het met de plompe noten zal hebben voorzien." Het verblijf des onbekenden plaatste hij te Dresden. Door die „stekerijen" dacht men aan den toenmaligen Prins, den tegenwoordigen koning van Saksen; waarop de minister von Lindenau het noodig achtte, (1 December 1839) openlijk te verklaren: dat het bedoelde geschrift *niet* uit de door Bretschneider aangeduide sfeer was voortgekomen. De „Antibretschneider" werd later door den geslagen superintendent „een uit den bittersten kerkhaat voortgevloeid smaad- en lasterschrift van een ongenoemd Katholiek" geheeten.

In dien tijd hield Clarus zich ook bezig met eene nieuwe vertaling van de eerste tien boeken der *Belijdenissen* van den H. Augustinus. Hij geeft eene snelle schets van diens bekeering, en beroept zich op die gebeurtenis, om deze bewering der Luthersche belijdenis te bestrijden: „Het is verkeerd geleerd, zoo men den niet-wedergeboren mensch zooveel krachten toekent, dat hij begeert, het Evangelie aan te nemen, zich er mede te troosten, derhalve de natuurlijke menschelijke wil *iets* werkt." Neen, laat Clarus volgen, Augustinus' voorbeeld bewijst feitelijk, wat hij ook in zijne scherpzinnige schriften tegen de drie groote ketterijen van zijnen tijd leerde: dat de mensch eene *rede* heeft, om de waarheid te vernemen, en een *vrijen wil*, om zich voor de goed makende genade te ontsluiten. De toeëigening der waarheid geschiedt door

het geloof, dat reeds een wilsakte in zich sluit, en de toeëigening van het goede door het *ontvangen* (aannemen) *der genade*. — Het is verkeerd, uit enkele sterke, uit hun verband gerukte gezegden het gevolg te willen trekken, dat die Heilige de verhouding van het uitsluitend werken der genade uit dat gezigtspunt heeft opgevat, als het door de *Formula concordiae* gedaan is."

Na het voltooijen van dezen arbeid, ging de schrijver met zijne studiën van de mystiek voort. Hiertoe vond hij eene bijzondere aanleiding in het merkwaardig boek van den Spaanschen Jesuïet Luis de la Puenta: „*De Mirabilibus vitae Marinae de Escobar*", hetwelk hij in de openbare bibliotheek zijner woonplaats vond. Het verhaalt de geschiedenis en de gezigten der in 1554 geboren en 1626 gestorven maagd Marina van Escobar uit Valladolid. Hij voelde zich door dat werk, vooral door de bij uitstek liefelijke schildering van Marina's kindschheid en jeugd zoodanig aangetrokken, dat hij spoedig eene bewerking dier *Mirabilia* ondernam, en den foliant tot een octaaf wilde zamentrekken. Doch na de voltooijing van het tweede der zes boeken liet hij in April 1839 dien arbeid steken. Die stof echter bleef hij bestuderen, maar legde zich nu vooral op „natuur-mystiek" toe. Hij las daarover eene reeks van schrijvers, die hem weder op andere werken verwezen; zoo kwam hij op Cicero's boek: *de divinatione*, waarvan hij den hoofdinhoud, onder menige teregtwijzing, wedergeeft.

Na ons even gezegd te hebben, hoe de schrijver, naar zijne oude gewoonte van 's morgens het eerste half uur aan eenige stichtende en leerzame lektuur te wijden, in dien tijd bij afwisseling Katholieke en onkatholieke werken las, gaat hij voort: „Op den troosteloozen heidenschen

nevel van Cicero's antimystiek, bespeurde ik eenig verlangen naar verfrisschende kerklucht en gezonde, diepe, religieuse mystiek. Met den lust deed zich ook dadelijk het middel ter bevrediging op. Onder mijne Hollandsche boeken bevond er zich een met den titel: „*Leven ende wonderen roep van den H. Joannes Capistranus belijder, minderbroederen orde strenges observanten*", dat insgelijks een minderbroeder Herman Petri tot schrijver had, en in 1691 te Brussel verschenen was. Ofschoon reeds lang in het bezit van dit boek, had hij er geen acht op geslagen en nam het bij toeval in handen. De naam reeds had iets aantrekkelijks. Die heilige had weleer in zijne tegenwoordige woonplaats (Erfurt) krachtig gepredikt en wonderen gewerkt, en was in de geschiedenis dier plaats met vereering genoemd. Naar dien Joannes Capistranus noemde zich ook de biechtvader van Maria von Mörl; een man, hem zoo eerwaardig, wiens herinnering hem zooveel achting gebood, dat hij het ideaal wilde kennen, 'twelk die vereerde kloosterling zich ten voorbeeld had gekozen. Clarus deelt er den korten inhoud van mede en besluit: „Het was mij (bij het lezen), of ik in deze frissche krachtige atmosfeer weder morgenlucht inademde. Tot mijne oefening in de Hollandsche taal ondernam ik de vertolking van dit boekje, dat ook na eenige jaren (in 1844, te Munchen) in druk werd gegeven. Door dit werkje had ik weder eene kostbare aanwinst van grondiger kennis omtrent mystische personen en voorvallen gedaan.

Nu waren twee zeer tegenstrijdige geschriften, welke Clarus in 1839 las, de toevallige aanleiding, dat hij een meermalen overdacht onderwerp dieper bestudeerde en „als ridder optrad voor het celibaat". In den H. Augustinus *de sancta virginitate* vond hij de hooge waarde der

maagdelijke reinheid op schitterende, welsprekende, aangrijpende wijze uiteengezet. Daartegenover viel hij op een libel, door een priester in dien ergerlijken tijd geschreven, toen men (omstreeks 1820) met alle geweld de geestelijken van vrouwen wilde voorzien, en Zuid Duitsche afgevaardigden het celibaat, als eene landszaak, zelfs openlijk in de kamers ter sprake bragten. Dit schandboekje, en ook wat er verder gesproken en geschreven werd, wekte onder alle opzigten de verontwaardiging van onzen onderzoeker. Hij begreep, van waar die ijver en haat tegen het celibaat ontsproten en wat ze bedoelden; hij hernieuwde zijne nadenkingen over dat onderwerp, bestudeerde de hierop betrekkelijke literatuur, en zoo ontstond zijn boek over het celibaat, dat, eerst in 1841 te Regensburg verschenen, tegelijk met al de fondswerken van den heer Manz gedurende een aantal jaren in Pruissen verboden, en daar dus minder, naar het schijnt, bekend was; anders zeker, zegt Clarus, waren de vervolgingen, welke mijn schrijven eenige jaren later ondervond, reeds vroeger begonnen. De vorm, bekent de schrijver, is in dit geschrift, doch met eenig opzet, schier verwaarloosd; zelf vroeg hij verschooning voor het door hem gehuldigde „Grobianismus"; maar hij houdt het voor 't „gehaltrijkste" wat hij heeft geschreven. Het boek is in drie afdeelingen geplitst. De eerste bevat de geschiedenis der grondstelling van den ongehuwden staat; de tweede behandelt het *voor* en *tegen* in 't *algemeen*, en de derde overweegt het *voor* en *tegen* van den ongehuwden staat der *geestelijken in 't bijzonder*. Uitnemende loftuitingen vielen aan het zoo degelijke werk ten deel. Hoe gaarne we ook den hoofdinhoud wedergaven, we durven ons welligt reeds te lang verslag niet verder uitbreiden.

Nog van twee hoofdstukken hebben we melding te maken: ze loopen hoofdzakelijk over Protestantsche geschiedschrijving.

Tijdens zijne historische studiën over het celibaat, werd onze onderzoeker bij het vergelijken van de gebruikte Katholieke en Protestantsche bronnen, gedurig tot de opmerking gebragt, hoe de meeste Protestantsche schrijvers, getrouw aan den in hunne geloofsbelijdenissen voorgeschreven en tradioneel geworden gang, al het verhevene, reine, magtige aan en in de Katholieke Kerk verzwijgen, om enkel op schandalen te azen, die van zelf in de harten der lezers afkeer, haat, onverdraagzaamheid moesten wekken. „Voorwaar, schreef hij toen, ik zelf heb een langen strijd gehad, eer ik in staat was, die mij van buiten in school en leven ingeënte verkeerdheden te laten varen; eer ik, krachtens de Protestantsche vrijheid van onderzoek, weder de *waarheid* konde naderen, welke in de gewone Protestantsche geschiedbehandeling tot leugendienst wordt verdraaid. Het is mij meermalen voorgekomen, dat zeer beminnelijke en ijverige Protestanten, zelfs geestelijken, die in andere punten goed onderrigt waren, bij redetwisten over de leer van de waarde des geloofs en der deugd, datgene zelf aan de Katholieke Kerk als eene gronddwaling verweten, wat hunne eigene geloofsbelijdenissen als eene hoofdwaarheid verkondigen. Uit die onkunde vloeit een groot deel der verbittering voort, welke de Protestantsche geschiedenis-compendiën ontsiert." Hij voert er voorbeelden van aan, ook op het gebied der kunst; maar erkent dan ook dankbaar, dat men hier en ginds van die bekrompenheid begint terug te komen, en er Protestantsche geschiedschrijvers zijn, die voor het loffelijk werk eener hervorming der historio-

graphie optreden, en dien Augias-stal van het vuilnis willen reinigen, dat de confessionele haat sedert drie eeuwen heeft bijeengedragen. „Gaarne zullen het ook de Katholieken den lateren Protestantschen geschiedschrijvers: Voigt, den beiden Menzel's, Barthold, Leo, Vilmar, Gfrörer (die Katholiek werd), en anderen van harte dank weten, dat zij met de meest mogelijke onpartijdigheid en onverdroten aan dit reinigingswerk deel genomen en geleverd hebben, wat door de Katholieken eeuwen lang genoegzaam was nagelaten. Deze mannen zijn, God vergelde het hun! behulpzaam, om de geschiedenis weder op dien regten grondslag te herstellen, welke door het indringen van ontbindende beginselen was verloren gegaan."

Daarom was hem de nieuwere geschiedenis der Duitschers door Karel Adolf Menzel, welke hij zeer aandachtig bestudeerde, zoo bijzonder welkom. Was hij met den stijl en de vlijtige nasporing der bronnen ingenomen, dit zeide niets in vergelijking met de edelaardige confessionele gelijkmoedigheid en naauwgezetheid, waarmede Menzel de handelingen der met elkaâr strijdige godsdienstgemeenschappen onderzocht, zonder nogtans ergens omtrent religieuse zaken onverschillig te zijn. Dat Menzel hierom door zijne theologische geloofsgenooten, bij name door Marheinecke, als een krypto-Katholiek bitter werd aangevallen, verhoogde zijne belangstelling voor hem. Menzel echter wierp zelf dat verwijt verre van zich af. Maar wijl hij het zelotisme zijner confessie-verwanten niet kon deelen, moest hij volstrekt een heimelijk aanhanger der Katholieke Kerk zijn, daar hij het versmaadde, haar naar de gebruikelijke wijze te lasteren; daar hij den sluijer van het heiligdom der Protestantsche theologie wegtrok, en van het menschelijke meer liet zien, dan men had durven

vermoeden. Vooral kon men hem niet vergeven, dat hij het masker ontrukte aan het fariseïsme der Luthersche orthodoxie uit de laatste helft der XVI• en de volgende eeuwen. Bepaald verzette hij zich tegen het gewone gebruik, van de geschiedenis dienstbaar te maken aan de confessionele of politieke partijzaak. Onze onderzoeker vond bij Menzel eene kalme afmeting en waardering der feiten. Morrend echter werd zijn geschiedwerk door zijne godsdienstpartij ontvangen. Zij oefende aan die „onwelkome gebeurtenis" meest „de inquisitie-censuur van het stilzwijgen". Katholieken nogtans, hoe weinig zij menigmaal door hem werden gespaard, begroetten er met veel vreugde den aanvang eener onpartijdige geschiedschrijving in. Telkens, totdat hêt XIII• deel in 1848 het werk sloot, zag Clarus met vurig verlangen naar het verschijnen van het vervolg uit. „In Menzel trok mij, zegt de schrijver, eene schoon niet homogene, toch verwante natuur aan. Met hem streefde ik naar een standpunt, dat boven de partijen uitging, maar niet belette, de partijzucht, waar zij zich van leugen en verdraaijing bediende, gevoelig te kastijden. De billijkheid scheen mij te vorderen, dat ik met mijne eigene partij begon, welker organisatie, taktiek en literatuur mij toch overigens veel beter bekend waren, dan die der tegenpartij."

Clarus zegt ons op dit punt zijner godsdienst-biographie nader, hoe het te verklaren is, dat hij, Menzel, en andere zoogenaamde krypto-Katholieken op hunnen weg niet tot het Katholicisme konden komen.

„De sleutel van het psychologiesch raadsel, waarom ik tot die Kerk, waarvoor ik zooveel sympathiën aan den dag legde, niet overging, was het trotsche egoïsme van den waan, dat ik boven de strijdige partijen stond, of

althans bezig was naar zulk een standpunt te streven, bij welks bereiking ik de tegenstellingen te boven zijn en aan mijne voeten hebben zou. Dien waan deelde ik met Menzel, ja, hij had er mij zoo al niet toe gebragt, wijl ik er reeds voor gevormd was, zeker ten zeerste in versterkt. Daarom verbeeldde ik mij, gelijk hij, dat het geloovige Protestantisme het uit zich zelf tot die hoogte kon brengen. Op dien grond achtte ik het niet noodig, het Protestantisme vaarwel te zeggen, om daarmede de voorregten, welke wij der Katholieke Kerk in stilte benijdden, te verbinden. Wij waren en bleven alzoo in ons hart hoogst getrouwe aanhangers van het Protestantisme, welks wezen daarin bestaat, zich van geene zich buiten ons bevindende autoriteit geloofsleeringen en -stellingen te laten opdringen. Menzel protesteerde hierom zeer uitdrukkelijk tegen de gevolgtrekkingen, welke men uit zijne billijkheid jegens het Katholicisme afleidde. — Ik had mij, ofschoon ik geen wezenlijk ander standpunt innam dan hij, met het Katholicisme toch persoonlijk nader bevriend gemaakt, en was hem in het afleggen van vooroordeelen in vele punten vooruit."

Hiermede zijn wij het eerste deel van „*Simeon*" ten einde; het bevat in zijne bij de 500 groot-octavo-bladzijden, van vrij kompressen druk, eene menigte van zoo tijdige en zoo bondig behandelde onderwerpen, dat wij, en we hopen, de lezer met ons, verlangend naar het vervolg der „Reizen van een Christelijk onderzoeker" uitzien.

HUWELIJKEN

TUSSCHEN

BLOEDVERWANTEN.

De kerkelijke wet, welke deze verbindtenissen veroordeelt en ongeldig verklaart, is niets anders dan de vervulling van hetgeen de natuurlijke rede zoo niet eischt, dan toch wenschen moet. Wij laten de vraag daar, in hoeverre de huwelijken, welke de H. Kerk om het beletsel van bloedverwantschap verbiedt, reeds volgens de natuurwet alleen als ongeoorloofd verkeer moeten beschouwd worden; maar zeker is het, dat deze verbindtenissen in den regel reeds op bloote redegronden ten sterkste zijn af te keuren. Met den H. Thomas (*Summa*, 2, 2. q. 154, a. 9), merken wij hier kortelijk op, dat de natuurlijke eerbied, aan onze naaste betrekkingen verschuldigd, of omdat wij ons leven aan hen te danken hebben, of omdat zij zóó naauw, bijv. als broeders of zusters, met onze ouders zijn verbonden, dat zij noodzakelijk in den eerbied deelen, dien wij aan onzen vader en onze moeder bewijzen, niet wel met de innige liefde en levensgemeenschap, welke de gehuwden met elkander op eene gelijke lijn stellen, kan zamengaan. De echt tusschen degenen die elkander niet op deze wijze bestaan, maar toch van dezelfde ouders of naaste voorouders afstammen, is dikwijls reeds daarom af te raden, omdat het geluk van het huwelijksleven,

hoewel het eene zekere overeenkomst van geaardheid en karakter vordert, evenwel ook een verschil in neigingen en opvoeding vereischt, dat meestal bij bloedverwanten niet wordt aangetroffen.

Ook kunnen wij vragen, welke de gevolgen voor de zedelijkheid zouden zijn, wanneer dergelijke verbindtenissen algemeen als geoorloofd en goed werden toegelaten? Juist de kring des huisgezins moet het sterkste en veiligste toevlugtsoord en de eerste en invloedrijkste kweekschool der eerbaarheid wezen; maar, indien eens niet alle vooruitzigten op eene wettige verbindtenis waren weggenomen, hoe ligtelijk zoude dan de liefde onder de bloedverwanten, die langen tijd en meestal gedurende de gevaarlijkste tijdperken des levens in engen kring, ja onder hetzelfde ouderlijke dak met elkander plegen te verkeeren, aan hevige en noodlottige aanvallen zijn blootgesteld? Hieraan kunnen wij deze reden (uit Aristoteles, Politic., II, c. 2 genomen) toevoegen: dat de onderlinge liefde der echtgenooten, nog door de natuurlijke liefde tusschen bloedverwanten verhoogd, ligtelijk aan vreeselijke uitspattingen kan onderhevig zijn. De ondervinding toont de waarheid dezer opmerking [1]).

Daarenboven, zegt de H. Augustinus, is het van het hoogste belang, dat de menschen, voor wie de eendragt nuttig en noodzakelijk is, door menigvuldige banden van bloedverwantschap met elkander verbonden worden. Ook moet niet één enkele alleen vele van deze betrekkingen in zich vereenigen, maar zij moeten onder velen verdeeld, en door deze verdeeling moeten de menschen des

---

[1]) Verg. Probst, *Katholische Moraltheologie* (Tubingen, 1850), deel I, bl. 340.

te krachtiger tot het maatschappelijke leven bijeengebragt worden. Heeft iemand een ander tot vader, en een ander tot schoonvader, de liefde wordt er door verdubbeld en uitgebreid; opdat derhalve eene uitgestrekter bloedverwantschap velen door de banden der liefde omvatte, moet haar maatschappelijke band, niet tot weinigen bepaald, maar uitgebreid, eene groote menigte zamenvoegen (de Civit. Dei, L. XV, c. 16). Daarom dus is het wenschelijk, dat de man eene hem vreemde vrouw en de vrouw eenen haar vreemden man kieze, opdat de bloedverwanten van den eenen echtgenoot met den anderen en zijne betrekkingen door dezen nieuwen en sterken band vereenigd worden.

En vinden wij dit alles niet bevestigd door het natuurlijk zedelijk gevoel, hetwelk den onbedorven mensch eenige dezer verbindtenissen doet verafschuwen, maar hem van alle als van iets onbehoorlijks en onvoegzaams verwijderd houdt? eene opmerking, welke wij met den H. Augustinus maken. Hij zegt: Er ligt iets in het menschelijk schaamtegevoel hetwelk ik niet juist weet te bepalen, maar dat overeenkomstig onze natuur en prijzenswaardig is, en ons de huwelijksverbindtenis met hen die wij om de banden des bloeds moeten eerbiedigen, doet vermijden. Het verschijnsel, dat deze huwelijken bij vele volken niet als ongeoorloofd werden beschouwd, geeft geen grond om dezen afschrik aan de opvoeding alleen toe te schrijven; maar het moet met alle regt aan de verstomping van het zedelijk gevoel bij de laag gezonken heidenen worden geweten, en de afschuw tegen eenige verbindtenissen, bijv. die tusschen ouders en kinderen, is, op weinige uitzonderingen na, aan alle volken, zelfs die overigens diep bedorven zijn, gemeen.

Doch meer nog zien we de uitspraken der rede door de waarschuwende leering der ondervinding bekrachtigd, die ons over den gezondheidstoestand en den levensduur der kinderen, uit zulke huwelijken geboren, zeer belangrijke uitkomsten mededeelt. Dikwijls toch heeft men den schadelijken invloed dezer huwelijken op de er uit ontsproten nakomelingschap waargenomen, en er zoowel in vroegeren als in lateren tijd de aandacht op gevestigd. Wij vinden hiervan een voorbeeld bij den H. Gregorius den Groote, die (in zijn 64sten brief, interrog. VII) aan den H. Augustinus schrijft, dat eene burgerlijke wet in het Romeinsche rijk de huwelijken tusschen broeders- en zusters-kinderen toeliet; „maar", zegt hij verder, „door de ondervinding hebben wij geleerd, dat er uit „zulk een huwelijk geene nakomelingschap pleegt voort „te spruiten." In den lateren tijd zijn de statistieken geraadpleegd en hare uitkomsten aangevoerd; wij moeten echter erkennen, dat deze opgaven veelal over een te gering aantal van waargenomen gevallen liepen, en de narigten over den gezondheidstoestand der ouders er bij ontbraken; daar toch ongezonde ouders, ook *buiten* hunne bloedverwantschap gehuwd, de ziektekiemen evenzeer op hunne kinderen zouden overgebragt hebben. Voor eenigen tijd heeft Devay te Lyon dit onderzoek hervat [1]), en zich daarbij tot kleine groepen van bloedverwanten beperkt, wier gezondheidstoestand en geschiedenis hem naauwkeurig bekend waren; en hij heeft uit zijn onderzoek de overtuiging verkregen, dat de huwelijken tusschen bloedverwanten reeds uit zich zelve, en zonder eenige andere

---

1) Zie zijne opgaven medegedeeld in een artikel van Posner, *Irrenfreund* (Neuwied, 1862), bladz. 13 vv.

bijkomende omstandigheid, een bepaald nadeeligen invloed op hunne nakomelingschap uitoefenen.

Wij laten hier de uitkomsten van eene zijner waarnemingen als voorbeeld zijner onderzoekingen en tot bevestiging van zijn gevoelen volgen.

Tot eene familie, die uit het zuiden van Frankrijk afstamde, behoorden twee zonen en vier dochters, die allen gezond en sterk waren en een hoogen ouderdom bereikt hebben; drie hunner sloten huwelijken met bloedverwanten, drie met geheel vreemde echtgenooten; het lot der nakomelingschap uit deze zes huwelijken is in de volgende tafels aangeduid:

I. *Huwelijken tusschen bloedverwanten.*

a.	Van eene der dochters	11	kinderen,	jong	overleden	11
b.	Van een der zonen	8	„	„	„	6
c.	Van eene der dochters	5	„	„	„	3
		24	geboorten,		sterfgevallen	20

II. *Huwelijken buiten bloedverwantschap.*

d.	Van een der zonen	6	kinderen,	jong	overleden	2
e.	Van eene der dochters	7	„	„	„	0
f.	Van eene der dochters	6	„	„	„	1
		19	geboorten,		sterfgevallen	3

Door de sommen der eerste tafel zien wij de opmerking van den H. Gregorius, dat er uit deze soort van huwelijken geene nakomelingschap pleegt voort te spruiten, zeer wel bevestigd; en vergelijken wij deze verhouding tusschen geboorten en sterfgevallen met die der tweede tafel, dan springt het groote verschil terstond in het oog;

de sterfgevallen der kinderen uit de eerste huwelijken staan bij gelijk getal van geboorten tot die der kinderen uit de andere huwelijken als 5,27 tot 1: zoodat de sterfte meer dan 5 maal grooter is, dan in gewone huwelijksverbindtenissen.

De drie bloedverwanten onder *a*, *b* en *c* aangegeven, nemen, naar den ouderdom, de eerste, de derde en de zesde plaats onder de zes broeders en zusters in, en genoten dezelfde gezondheid als zij, die onder *d*, *e* en *f* zijn aangegeven.

De 11 kinderen, uit het onder *a* genoemde huwelijk, overleden allen aan hydrocephalus (waterhoofd), meestal in een zeer teederen leeftijd; slechts één leefde tot zijn 14e jaar. De kinderen uit het huwelijk *b* stierven insgelijks zeer vroeg; de twee die in het leven bleven hadden eene hoogst wankelende gezondheid. Van de kinderen uit het huwelijk *c* stierf er één 14 dagen na de geboorte; een ander kwijnde tot aan zijn derde jaar, toen het overleed: het derde bezweek in zijn 12e jaar aan eene encephalo-meningitis (hersenontsteking).

Na deze belangrijke opgaven vermeldt Devay, dat bij kinderen, uit huwelijken tusschen bloedverwanten ontsproten, zeer dikwijls zekere organische ongeregeldheden en wanstaltigheden voorkomen. Zoo voert hij verscheidene voorbeelden van syndactylie (aan elkaâr gegroeide vingers) en sexdigitismus (te veel vingers) aan; waarbij het ingestelde onderzoek de uitkomst opleverde, dat de ouders dezer personen elkander in den bloede bestonden.

Bijzondere opmerking verdient het voortdurend verschijnsel van het sexdigitismus, hetwelk door Potton in een dorpje van het Fransche departement de l'Isère, Izeaux genaamd, werd waargenomen en ons door ge-

noemden Devay beschreven wordt. De bewoners dezer afgezonderde en schier van alle gemeenschap afgesneden plaats huwden bijna uitsluitend onder elkander, en maakten aldus ééne familie uit, welker leden zich allen door een zesden vinger en een zesden teen aan beide handen en voeten onderscheidden. Toen dit plaatsje door de verbeterde wegen en het vermeerderde verkeer aan zijne afzondering onttrokken was, huwden de dorpelingen allengs meer en meer met de bewoners van de nabuurschap; maar tevens verdween dit kenmerkend teeken der bevolking, zoodat het thans nog enkel bij de overblijfselen van vroegere geslachten bestaat.

Ook de doofstomheid is een gebrek, hetwelk bij kinderen uit deze huwelijken in buitengemeen veel gevallen wordt aangetroffen. Dr. Chazarain deed in het doofstommen-gesticht te Bordeaux de bevinding, dat van 39 mannelijke verpleegden, elf uit huwelijken tusschen bloedverwanten gesproten waren; van 27 vrouwelijke verpleegden kon hij hetzelfde voor 9 vaststellen, en deze negen ongelukkigen hadden buitendien nog 7 doofstomme broeders en zusters.

Van de 29,500 doofstommen, die men thans in Frankrijk telt, behoort verreweg het meerendeel tot die departementen, waar door de bergachtige gesteldheid van den grond de middelen van verkeer het gebrekkigst zijn, en dientengevolge ook de meeste huwelijken tusschen bloedverwanten worden aangegaan. Zoo heeft bijv. het departement van Ariège het hoogste cijfer: 161 doofstommen op 100,000 inwoners; maar ook in dit departement zijn de huwelijken tusschen bloedverwanten zoo talrijk, dat de geestelijkheid zich tot de geneeskundige fakulteit van Montpellier heeft gewend, met het verzoek: deze huwe-

lijken in 't openbaar, om redenen van gezondheid af te keuren.

Nog moet krankzinnigheid tot de betreurenswaardige gevolgen dezer huwelijken gerekend worden. Neumann (*Studiën over krankzinnigheid en gemoedslijden*, bewerkt door Dr. J. J. Kerbert, te Amsterdam, 1860) zegt wel (bl. 159), dat hij niet waagt te beslissen, of de veelvuldige krankzinnigheid onder de familiën der hoogere klassen alleen aan de huwelijken tusschen bloedverwanten gesloten, toe te schrijven zij; maar wij kunnen tegenover dezen twijfel de getuigenissen van twee groote en afdoende autoriteiten aanvoeren. De eerste is van Esquirol (*des maladies mentales*, Bruxelles, 1838, t. I, p. 33). Hij vreest niet te verklaren: De overerfelijkheid is de meest gewone voorbereidende oorzaak tot de krankzinnigheid, en bijzonder bij de rijken. Opmerking verdient, hoe dikwijls zij in Engeland, vooral bij de Katholieken, die altijd onder elkander huwen, voorkomt. Van de adellijken in Frankrijk, die bijna alle onderling bloedverwanten zijn, kan hetzelfde gezegd worden.

De andere getuigenis is van wijlen den Gentschen hoogleeraar Guislain (*Leçons orales sur les phrénopathiques*, Gand, 1852, t. II, p. 93). Hij beschouwt het huwelijk onder bloedverwanten als eene der veelvuldigste oorzaken van den erfelijken aanleg tot krankzinnigheid, en leert, dat deze oorzaak aan de ontwikkeling der krankzinnigheid en vooral van die soort, welke zich door de verzwakking der verstandelijke vermogens kenmerkt, zeer bevorderlijk is [1]).

1) „Dans notre cours de physiologie", voegt hij er achter, nous avons prouvé combien cette cause est efficace; nous avons démontré, combien, chez les animaux, les unions qui se font

We kunnen ten slotte den invloed dezer huwelijken, ook op de hartstogten der kinderen niet geheel voorbijgaan. Met Descuret (*La médecine des Passions*, Liège, 1851), is door een groot aantal waargenomen feiten te bewijzen, dat niet slechts de ziekten, maar ook de hartstogten in groote mate overerfelijk zijn. De gramschap, de vrees, de nijd, de jaloerschheid, de losbandigheid, de gulzigheid en de dronkenschap, zijn de hartstogten, die het meeste door overerving van de ouders op de kinderen overgaan; en dit is bijzonder daar het geval, waar de vader en de moeder beiden er aan onderworpen zijn. Hebben de echtgenooten geheel verschillende neigingen, dan gelijken de karakters der kinderen meestal niet op die hunner ouders (t. a. p., bl. 39). Nu is het overbekend, dat juist hartstogten, als de hier opgenoemde, niet zelden aan de leden eener zelfde familie bijzonder eigen zijn, en dus deze noodlottige geneigdheden zeer ligtelijk, bij huwelijken onder bloedverwanten, van de ouders op hunne kinderen overgaan.

Wij meenen, dat reeds uit deze weinige opmerkingen de wijsheid, waarmeê de H. Kerk hare wetten over deze huwelijken gaf en handhaaft, ten duidelijkste blijkt; men ziet er tevens uit, hoevéél er voor de maatschappelijke orde en voor de ligchamelijke gezondheid aan gelegen is, dat hare voorschriften naauwgezet worden opgevolgd, en dat slechts overwegende redenen de dispensatie kunnen weteigen.

---

parmi des frères et soeurs, conduisent à un état d'atrophie des formes de l'animal. Le croisement des races est en effet nécessaire à la perpétuation des espèces, et pour l'homme elle semble indispensable au perfectionnement intellectuel. »

ADRES

DER JONGSTE

KATHOLIEKE ALGEMEENE VERGADERING

AAN

DEN H. VADER.

Onder het feestoctaaf van Maria-Geboorte, werd te Aken de veertiende algemeene vergadering der verschillende Duitsche Katholieke vereenigingen met de meeste geestdrift en feestplegtigheid gehouden. Voorzitter was de oude stadhouder van Tyrol, de ook als schrijver hoogst verdienstelijke graaf von Brandis; zijne plaatsvervangers waren Philipps, een sieraad der Duitsche en Katholieke wetenschap, en Dr. Konzen, de moedige en veelbeproefde burgemeester van de stad der bijeenkomst. Een aantal belangrijke besluiten zijn in die vergadering van de edelste, aanzienlijkste en geleerdste mannen genomen. Voorop stond het Adres aan den H. Vader. Het behoorde allereerst een antwoord te wezen op het liefderijk schrijven van 17 Augustus jl., waarbij Paus Pius aan deze, gelijk aan de vorige vergadering, zijnen Apostolischen zegen verleende. Maar het Adres moest meer dan eene bloote uitdrukking van dank en verkleefdheid zijn; het bedoelde tevens eene openbare, plegtige aansluiting aan de verklaringen en betuigingen van heel het Katholieke episcopaat. Wanneer die algemeene

vergadering, merkt de verslaggever aan [1]), verklaart, er borg voor te zijn, dat zij de gezindheid van alle ware Katholieken in Duitschland uitspreekt, is dit zeker niets anders dan de zuivere feitelijke waarheid. En dit geldt niet voor Duitschland alleen, maar voor heel de wereld: wat Katholiek is en geen antichristelijken tijdgeest huldigt, is één hart en ééne ziel met den H. Vader en het Katholieke episcopaat. Die gezindheid kan niet dikwijls, niet plegtig genoeg worden uitgesproken; dit is nu weder op eene indrukwekkende, openbare wijze in het Adres der Katholieke algemeene vergadering van Aken geschied; daarom geven we het belangrijke aktestuk hier in eene trouwe vertaling weder.

Heiligste Vader,

Naauwelijks heeft de vergadering der Katholieke vereenigingen van Duitschland, welke Gij reeds in Uwe goedige voorkomendheid met Uwen Apostolischen zegen hebt uitgerust, hare zittingen in deze Katholieke stad Aken begonnen, of zij weet niets dringenders en lievers te doen, dan U, den algemeenen Vader en Herder aller Christen geloovigen, van hier naar Rome haren besten groet toe te zenden, en U een openlijk bewijs harer minvolste en eerbiedigste gehoorzaamheid te geven. Tot zulke gezindheden voelen we ons niet alleen verpligt door den schuldigen dank voor Uwe vaderlijke welwillendheid; niet alleen gedrongen door den liefdeband, welken God tusschen U en ons heeft gelegd; maar diezelfde gezindheden worden ons ingeboezemd door de plaats zelve, waar wij verwijlen en de roemrijke gedachtenis, daaraan verbonden. Wij bevinden ons namelijk hier aan de plaats der oude Paltz, in het aangezigt der Graſkerk, in de nabijheid der tusschen de rehkwiën van Christus onzen Heer, zijne maagdelijke Moeder, zijnen voorlooper en zijne heilige apostelen en martelaren rustende

---

1) *Der Katholik*, van October II., bladz. 390.

gebeenten van dien grooten en heiligen Koning van Germanië, den altijd verkleefden dienaar en trouwen zoon van Uwe voorgangers op Petrus' Stoel. Door den Paus van Rome, den H. Leo III, tot Roomsch keizer verkoren, gezalfd en gekroond, grondvestte hij het heilige Roomsche rijk tot beschutting en bescherming der heilige Roomsche Kerk, om de leer en wet van Christus als grond en steunpunt van alle burgerlijke maatschappij te handhaven, en de koninklijke heerschappij des Apostolischen Stoels als hoede en borg zijner vrijheid in het bestuur der Kerk te verdedigen.

Nadat echter dit Roomsche keizerschap, door eene drichonderdjarige godsdienstscheuring onder de Germaansche volken geschokt, in 't begin der loopende eeuw en aan het einde van zijn duizendjarigen duur omvergeworpen werd, zien wij met diepe smart, hoe de Kerkelijke staat, het erfdeel der gansche Christenheid, heden reeds voor de tweede maal voor het grootste gedeelte door heiligschendige en gebannen roovers ingenomen, en de koningskroon des hoogepriesters, welke het sieraad en licht van alle troonen was, schier verbroken en afgevallen is. En nergens ter wereld staat naar geest en arm een erfgenaam van Karel den Groote op, die, zijne stichting reddend, den Herder der Katholieke wereld, den vorst des vredes, tegen de vijanden van God en het menschelijke geslacht beschermt; en zoo van den eenen kant de gebeden en aalmoezen der volken den onderdrukten en uitgeplunderden Vader toevloeijen, schier allerwegen ook wordt de meening van het zoogenaamde beschaafde volk door dezulken bedorven, die in huichelarij leugen sprekend, in hun gewcten gebrandmerkt zijn.

Doch wij, hier vergaderden, en alle ware Katholieken van Duitschland, van wier gezindheid wij borg zijn; wij allen, die tegen den stroom der geweldenarijen en listen opgaan: wat vermogen wij helaas! anders voor Uwe en onze zaak, o heilige Vader, welke geenszins Italië alleen, maar alle volken des aardbodems aangaat; wat vermogen wij anders voor de verdediging Uwer heilige regten, die tegelijk onze heiligste goederen zijn, dan ons door dezen eenstemmig bij de verklaring onzer Bisschoppen aan te sluiten, waarmede zij zich in hunne laatste vergadering bij U te Rome tegen de vertreding dezer regten en de plundering dier

goederen hebben verheven! Ofschoon verscheidenen zelfs onder de Katholieken, die voorwaar dien naam onwaardig zijn, door den geest der leugen bedrogen en door de zwijmelzucht des tijds medegesleept, het smadelijk onregt, tegen Uwen geheiligden persoon, Uwe koninklijke magt en hoogepriesterlijke waardigheid gepleegd, niet tegenspreken, veeleer goedkeuren, zelfs wel toejuichen: wij, en allen die met ons zijn, wij zullen die misdaad tot onzen laatsten ademtogt verfoeijen, verwerpen en bestrijden. Want wie niet voor U is, is tegen U, en wie met U niet vergadert, hij verstrooit; wie niet op deze grondrots staat, hij valt, en wie over dezen hoeksteen valt, wordt verbrijzeld. Wat dwalingen en welke verleiders Gij, opperste Regter, ooit verwerpt, verwerpen ook wij; maar wie U, den zegenschenker, vloekt, en U, den handhaver van alle goed, kwaad doet, hij wordt door Hem geoordeeld die komen zal om te oordeelen de levenden en de dooden. Waarlijk, in onze dagen is er niemand, die voor U en de uwen, o heiligste Vader, strijdt, dan de Heer onze God! Nogtans is deze Beschermheer alleen volkomen genoeg, die toch alles weet en kan, en niets in de wereld zoo bemint als zijne Kerk, die Hij zich met zijn bloed heeft verloofd. Hem bieden wij onze klagten, zuchten en gebeden voor U aan. Indien het zijn wil is, dat Gij, zijn Stedehouder, geene plaats hebt, waar Gij Uw hoofd nederlegt, en voor de gouden eene doornen kroon op het hoofd draagt, dan zult gij zonder twijfel zeggen: „Uw wil geschiede!" Maar wij zullen zeggen: „Ziet onzen Koning!" Want ook als gevangene en als vlugteling, zult Gij altoos de grondrots zijn, waarop de Kerk gebouwd is, en welke de poorten der hel niet overweldigen; zult Gij altoos de Herder zijn, wien al de schapen van Christus volgen; zult Gij altoos de Vader zijn, wien de harten zijner kinderen overal aanhangen. Te midden eener vijandige en weêrstrevende wereld zal Uwe kudde voor U overal een rijk, overal een vaderland uitmaken. Doch wij weten, dat Hij, die reeds eenmaal den voor de goddeloozen vlugtenden regtvaardige bevrijdde, ook den andermaal voortvlugtige op veilige paden leiden en van zijne vijanden verlossen zou, den verkochte niet in de boeijen laten, maar met hem in den kuil afdalen, totdat Hij hem weder den schepter der heerschappij toereikt. Daarom hopen wij,

dat Gij, Stuurman, die St. Pieters scheepje door de golven der tijden voert, na het bedaren der stormen eenen veiligen weg en stil weder moogt vinden, en onder de hoede der maagdelijke Moeder Gods, die de Ster der zee is, en onder het geleide aller Heiligen, het Christen volk in de haven van het eeuwige heil moogt binnenleiden.

Ten onderpand dezer hoop en ten borg van dezen troost smeeken wij U, heilige Vader, voor uwe apostolische voeten nedergeworpen, om uwen magtigen zegen, terwijl wij in leven en sterven verblijven Uwer Heiligheids gehoorzaamste zonen.

Aken, op het feest der Geboorte van O. L. V., in het jaar des heils 1862.

VERSCHEIDENHEDEN.

EENE PREDIKANTSDOCHTER VOOR HET EERST IN EENE KATHOLIEKE KERK.

Eene Duitsche predikantsdochter, die van haren rationalistischen vader ook eene zoodanige opvoeding had ontvangen, was in hare eerste jeugd nooit met Katholieken in eenige de minste aanraking gekomen, om de eenvoudige reden, dat er zich in hare woonplaats geen enkele Katholiek bevond. Bij den dood haars vaders kwam zij elders bij verwanten; te dier plaatse waren wel eenige Katholieken, maar arm en niet bijzonder voorbeeldig, die slechts een nietig kerkje hadden, waar een naburige pastoor enkel nu en dan de verwaarloosde schaar vergaderde, zoodat er in hare behoeften niet genoeg werd voorzien. Tot dusverre alzoo had de Katholieke Kerk op haar geen indruk kunnen maken. Doch bij haar later volgend huwelijk, ging zij met haren Protestantschen echtgenoot dadelijk op reis, kwam ook te Munchen en bezocht daar een met haren man bevriend en Katholiek geworden echtpaar. Bij die gelegenheid kwam zij voor de eerste maal in Roomsche kerken, en zelve heeft zij den indruk, dien zij bepaaldelijk van haar bezoek der St. Michiels-hofkerk had, aldus opgeteekend:

„Als vreemdelingen liet men ons alle heerlijkheden der stad zien, vooral de schoone, rijkversierde kerken, gelijk Munchen er zoovele telt.... Ik was nog nooit in eene Katholieke kerk geweest. Wat overkwam mij, toen ik dit prachtige heiligdom betrad. Het Sakramentsfeest was twee dagen te voren gevierd. Hooge citroen- en oranjeboomen stonden nog in de liefelijkste groepen in het hooge koor; prachtige kroonen wierpen, als stralende zonnen van den hoogen hemel naar alle kanten haar magiesch

licht neder en verlichtten tooverachtig de groote, hooge kerk. Een eigenaardig gevoel doortrilde mij, eene heilige siddering doorliep mijne ziel, toen aan den ingang onze gastheer en zijne vrouw zich, zegenend en kruisen makend, met wijwater besprociden; toen ik, verderop, een gewemel van menschen zag, allen naar het scheen in de diepste godsvrucht verzonken. Wij gingen meer naar voren en naderden met langzame schreden het hooge koor. Bij de dertig altaren waren er aan de zijden, elk aan een bijzonderen Heilige gewijd. Nog nooit hadden mijne oogen zulk een pracht aanschouwd. Al deze altaren waren rijk versierd en vonkelden mij met hun zilver- en goudgereide toe. Overal hingen de schoonste afbeeldingen van Heiligen. Naauwelijks wist ik, werwaarts mijne blikken te rigten, om bij dit doortreden een gezamentlijken indruk van het geheel in mij op te nemen. Mijne gastvrouw ging met mij in een bank en viel op hare knién. Onwillekeurig deed ik hetzelfde, en ofschoon vele heerlijke nieuwe indrukken op mij aanstormden, verhief zich toch mijne ziel, vrij van alle vreemde gedachten, aandachtig tot God. Alles rondom mij lag, hoofd aan hoofd, in het vurigste gebed op den grond. Zacht bewogen zich de vrome lippen; plegtige stilte liet de ademtogten der aanwezigen hooren. Kon het anders, moest ik niet aangegrepen worden? Toen ruischte van het orgel de wondervolste muziek neder, en schoon, melodiesch gezang vermengde er zich mede. 't Was mij in dit oogenblik, of de stemmen der engelen van den hemel klonken. Over 't geheel was ik door die pracht zoo aangegrepen, dat zich alles voor mijne zinnen verwarde. Ik voelde mijn hart schier krampachtig kloppen. Eerst toen werd het mij ligter, toen een stroom van tranen uit mijne oogen brak. Den gansehen avond door bleef ik in ernstige stemming. Het was mij onmogelijk, weêr een ligt en vrolijk hart te krijgen, ofschoon allen rondom mij opgeruimd en vrolijk waren."

Dit schreef zij in het dagboek harer reis (in 1836). Toen zij twee en twintig jaren daarna (in 1858) bij hare latere opteekeningen dit bezoek aan de hofkerk herdacht, voegde de thans ontslapene en Katholiek afgestorvene vrouw er bij: "Het was mij in dat oogenblik, of ik nog nooit op eene zoo geheiligde en gewijde plaats was geweest; ik ondervond derhalve reeds destijds, zonder mij er rekenschap van te kunnen geven, de (bijzondere) tegen-

woordigheid van God (in het allerheiligste Sakrament); — maar ik was ja ook nooit te voren in eene Katholieke kerk geweest." [1]).

DEZELFDE PREDIKANTSDOCHTER OVER DEN DAG VAN HARE AFZWERING DER DWALING.

"Het was op den 18 October 1855, dat men, in den morgen tusschen zeven en acht uur, de vriendelijke parochiekerk van Aigen, naar het scheen nog bijzonder feestelijk versierd en gepropt vol menschen zag. Deze menschenmenigte scheen in diep aandachtige godsvrucht verzonken. Hunne blikken rustten met bijzondere opmerkzaamheid op een echtpaar, dat, niet ver van het hoogaltaar geknield, onder plegtig klokgelui met vaste, hoorbare stem, alsof in dit oogenblik beider stemmen *eene* stem geworden was, de Roomsch-Katholieke geloofsbelijdenis aflegde, waardoor beiden luid en openlijk tot de alleen zaligmakende Kerk wilden overgaan. Hunne lippen sloten zich. Den plegtigen eed, dien zij zooeven voor God en eene menigte volks hadden afgelegd, bevestigden zij nog verder, door hunne lippen met gloeijende innigheid op het heilig evangelieboek te laten rusten, waaruit zij hadden gelezen. De waardige pastoor der plaats had hen, door den aartsbisschop daartoe gemagtigd, van den ban der dwaling ontheven. Zijne gewijde hand gaf hun, als pas opgenomen leden der H. Kerk, den zegen; en met blij vertrouwen, als ware eene nieuwe, zich eeuwig aanvullende kracht over hen uitgestort, stonden de beiden nedergeknielden op, en gingen met een van vreugde stralend gelaat, van twee vrome Franciskaner kloosterlingen vergezeld, door de golvende menschenmenigte heen, hunne schreden naar het groene park rigtend, in welks midden eene vreedzame behuizing ligt, waarin zij uitrusten wilden van het verheffend, maar tevens

---

[1]) "*Aus dem Leben einer Convertirten*", enz. Schaffhausen, Hurter. 1859.

niet minder aangrijpend uur, dat zooeven doorleefd was. Wel moest dat uur aangrijpend en schokkend wezen; want het is niet iets gerings, al het oude, het van jongs af aangewende en eigengemaakte van zich af te werpen. Dit is als een breken met heel het verledene, als een begraven er van. De kracht daartoe kan slechts door diep-innige overtuiging en de genade van den barmhartigen God komen. Dat Gods genade boven alle begrip groot, dat zij eene zee is van onuitputtelijke diepte, waarvan de grond nooit te peilen is, dat bleek op dit oogenblik duidelijk aan de vrouw, die, voor ongeveer zes weken op het zwaarste ziekbed, eigenlijk (want kunst en menschelijke wetenschap hadden haar opgegeven) den dood ten prooi liggend, en nogtans door Gods genaderijke hand gered, daar nu vrij krachtig voorttrad. — Maar wat was zij ook in hare ziel gelukkig, die vrouw! Zij geloofde zich gered uit den storm des levens, uit de bekoringen der zonde; zij voelde een vasten, zekeren grond en steun onder zich; en eene volheid van genademiddelen, waarvan zij tot nog toe niet het minste had vermoed, had zich voor haar ontsloten, en wenkte haar als toevlugt voor alle gevaar, te gemoet. Het gevoel van veiligheid en van 't geborgen zijn, het bewustzijn van aan de H. Kerk eene moeder te hebben gevonden, in wier schoot men ten allen tijde kan vlugten, om de door 's levens stormen bewogen ziel tot hare rust en vrede te laten spreken, gaf aan de naauw uit den dood verrezen vrouw plotseling, als door een wonder, door den goddelijken tooverslag van het vaste, onwrikbare geloof, de tot hiertoe gansch verdwenen krachten weder. Zij trad hoog opgerigt, als in de dagen van hare krachtigste gezondheid, en zonder steunsel voort; thans, sedert haar gansche leven, voor de eerste maal *algeheel* bevredigd, inwendig opjuichend van nooit gekende zielevreugde. Met van gelukzaligheid lichtende blikken zag zij in Gods schoone natuur rond, en leverde het bewijs, hoe in dit oogenblik ook haar inwendig in volle harmonie met *zijne* prachtige schepping was. In haar hart leefde God alleen. Het erkennen *zijner* oneindige erbarming doorstroomde haar onverpoosd. Zij had uit de reinste en hoogste liefde en aanbidding voor *Hem* hare ziel wel willen uitademen. Behalve de beide paters bevond zich nog een kind van zestien jaren in het gezelschap. Dit jonge meisje, zoo stil en zoo inge-

keerd, was de eenige dochter, het eenige kind van het echtpaar, en had daags te voren, bij de gansch onverwachte mededeeling haars vaders, dat hare ouders den volgenden dag het Protestantsche godsdienstgenootschap zouden verlaten, eenige uren in volle troosteloosheid door de lanen van het groene park rondgedwaald. Nu wandelde zij, wel aangedaan en getroffen, maar in kalme berusting naast ons heen. De heete tranen, welke zij bij het begin der plegtige handeling geweend had, waren op eens door eene onzigtbare hand gedroogd; een straal der goddelijke genade was door de jeugdige, reine ziel geschoten, en hierdoor had zich daar de vaste overtuiging opgedrongen, dat hare geliefde ouders in den schoot der Katholieke Kerk gelukkig zouden zijn. In hare opofferende liefde verheugde zij zich om wille van hare ouders, en dacht niet aan zich zelve, niet aan hare toekomst, waar zij alleen zoude staan. En hare moeder? Welligt voor de eerste maal geheel met zich zelve en haar verkregen geluk bezig, overwoog zij in 't minst niet in haar hart, hoe de Katholieke moeder voortaan tot de Protestantsche dochter zoude staan; of vloog zulk eene gedachte door haar binnenste, dan vond zij het toch volstrekt onmogelijk, dat ook hare dochter zich niet in den kortsten tijd tot de bron van het eeuwig licht, tot de eenige waarheid zoude wenden [1]).

Zoo zat dan het gezelschap, na het uitgeputte ligchaam eenige verkwikking te hebben gegeven, op eene bekoorlijke, hooggelegen plaats neder, vanwaar men verre in den waarlijk schoonen omtrek konde zien. Voor den eersten keer had de vrouw sedert hare zware ziekte zonder eenigen hinder een verderen weg in de open lucht kunnen afleggen. De beide waardige kloosterlingen zagen met innige vreugde op het zoo pas in den schoot der heilige Kerk opgenomen paar neder; het gesprek bewoog zich enkel over het thans verleende feestuur; of er werd een blik in het verledene geworpen, om bij beide bekeerden de beginpunten van dezen gelijktijdigen overgang op te zoeken. De man, in het strenge Protestantisme geboren en opgevoed, was in staat, al wat nu zulk

[1]) Tien maanden later is het meisje reeds uit eigen beweging Katholiek geworden.

een gelukkig einde had genomen, met duidelijke bewijzen te verklaren en tot de bronnen terug te voeren; want reeds sedert eene reeks van jaren had zijn *verstand* de onfeilbaarheid der Katholieke Kerk niet kunnen loochenen; hij had zelfs zoowel schriftelijk als mondeling voor haar gestreden; maar zijn *hart* was tot nog toe koud gebleven, en zijn verstand had zich niet in gehoorzaamheid voor het gezag der Kerk willen buigen. — Maar hoe was ik, vrouw, tot dien stap gekomen? Vanwaar had ik de kracht, om alle vroegere beletselen te verbreken en mij van al het oude te ontdoen? Waardoor was ik tot het licht der eeuwige waarheid doorgedrongen? Reeds sedert twee jaren leef ik in den schoot der Kerk, en met elken dag groeit het gevoel van dank jegens God in mij aan, wijl rust en vrede in mijne ziel wonen, waarnaar ik zoo lang te vergeefs geworsteld heb. Ik zou heel mijn vroeger leven, in zooverre het niet gediend heeft om mij daar te brengen waar ik gebragt ben, voor niets willen achten: zoo weinig waarde heeft, naar mijne tegenwoordige beschouwing van het leven en deszelfs bestemming, mijn verleden voor mij. Wel grijpt mij eene diepe smart aan bij de voorstelling: dat ik zoo digt bij de bronnen der eeuwige waarheid ben geweest, en nogtans zoo langen tijd in de dwaling heb geleefd — dus te vergeefs! Ik vraag mij zelve, waar ik, zwak schepsel, de kracht heb geput, om mij vrij te maken van alle van kindsbeen af ingezogen leeringen der dwaling, en om al datgene van mij te verbannen wat ik, hoezeer slechts ingebeeld, van godsdienst waande te gelooven, en over 't geheel voor godsdienst hield, en wat mij van jongs af aangewend was. Want de leer toch van den Protestantschen Katechismus was de leid-ster van mijn denken en doen geweest, tot zoolang ik een ander begrip van de Katholieke Kerk kreeg, en daardoor in mijne opvattingen onzeker begon te worden. Hoe lang welligt zou ik mij nog in den eigenwaan der dwaling, rondzoekend naar éénen leidenden draad, allen troost in een velerlei verscheurd leven dervend, hebben blijven kwellen, had Gods genade mij niet zóó zwaar, zóó gevaarlijk ziek laten worden, dat het leven reeds van het ligchaam begon te scheiden. In dit oogenblik was het, dat mijn geest helder werd, dat het dwaalgeloof op eens als een nevelbeeld geheel verdween, en de waarheid in volle stralende

glorie voor mij stond. Het erkennen van het zeker doodsgevaar — 't was het kortbegrip van alle ellende naar ligchaam en ziel; doch het lijden der gefolterde ziel overschreeuwde de smarten van het ellendig, door doodskrampen verteerde ligchaam; — maar God hoorde in zijne oneindige erbarming den angstkreet der arme ziel. Hij opende de armen der goddelijke genade, hij toonde het pad des heils; verhelderend straalde het licht der waarheid, de weg ter eeuwige zaligheid, en terwijl de ziel erkende — daar was de magt der ziekte gebroken en ik gered" [1]).

EENE BEKEERING DOOR HET LEZEN VAN LUTHER.

Eene aanzienlijke Protestantsche vrouw [2]) was door het verlies van haren echtgenoot in behoeftige omstandigheden gekomen en genoodzaakt, hare toevlugt tot Katholieke verwanten te Munchen te nemen. Men had haar den raad gegeven, zich door het lezen van Luther's werken tegen pogingen tot proselietenmakerij in Beijeren te beveiligen. De edelvrouw vond dien raad zeer goed; zij was zeer beducht, dat zij door die hoogst beminnelijke en kerkelijke aanverwanten van Katholicisme zou aangestoken worden. Te Munchen gekomen, zorgde zij er voor, dat zij altoos een of ander deel van de werken des hervormers in huis, en alzoo voortdurend het tegengift voor de gevreesde aansteking bij de hand had. Zij liet dan ook niet na, zeer vlijtig van het tegengift als voorbehoedmiddel gebruik te maken. Doch al zeer spoedig, en hoe langer hoe meer, kwam zij in het geval, van te moeten navragen, of dan werkelijk de man Gods vervaardiger van al die geschriften

---

[1]) Na de afzwering der dwaling, waarvan de schrijfster hier meer bepaald spreekt, ontving het echtpaar de volgende dagen het sakrament der biecht, des Altaars, en des vormsels, waarvan echter geene aaneengeschakelde opteekeningen voorhanden zijn.

[2]) Zie hierboven bladz. 263.

was, die door haar, zonder eenige keuze er uit te doen, werden gelezen, en Luther uitdrukkelijk op den titel als schrijver vermeldden. Het ontbrak haar aan een voorzigtigen leidsman bij hare leesoefeningen in den hervormer. Zoo kwam zij ook tot die geschriften, welke zelfs Luther's ijverigste vereerders ongeschreven hadden gewenscht. Welke gedeelten haar onder de oogen kwamen, wordt niet bepaald vermeld. Maar viel zij bijv. op „Het Pausdom te Rome door den duivel gesticht", of op de voorrede en noten bij Luther's vertaling der *bulla Coena Domini*, of de tegen de Joden en andere in gelijken toon gestelde schriften, dan zal zij weinig stichtelijke studiën hebben gemaakt over eenen diepen wrok, die in zijne opgewondenheid alle perken der rede vergat, over een geest, die alle zelfbeheersching scheen verloren te hebben; en zij zal daarbij niet weinig van de aanstootelijke, niet zelden gemeene beelden en schilderingen ontzet zijn geweest.

Het ergste echter was, dat die dame van al wat zij der Katholieke Kerk, den wereld- en ordes-geestelijken smadelijks nagegeven vond, althans in de Katholieke Kerk en dezer personeel, zooals zij beiden te Munchen had leeren kennen, niets had kunnen bespeuren. Veeleer leerde zij, uit een aangeboren gevoel van billijkheid, het met onregt gesmade achten en er hare deelneming aan schenken. Daarbij bemerkte zij, dat al het goede en aannemelijke wat Luther's leeringen en geschriften haar nog aanboden, en zij beamen moest, zich ook in de Katholieke Kerk bevond, en door hare aanverwanten geloofd en beoefend werd. Zoo geschiedde het dan, dat zij zich door middel van Luther's werken zijn geloofsgenootschap uit- en gelukkig de Katholieke Kerk inlas.

HET KATHOLIEK ONDERWIJS IN BELGIE.

De Leuvensche hoogleeraar Dr. Möller heeft op de laatste Katholieke algemeene vergadering te Aken over bovengenoemd onderwerp eene rede gehouden, welke ons den toestand van het onderwijs in België

als zeer gunstig voorstelt en er ten bewijze een algemeen overzigt van aanbiedt. Met onvermoeiden ijver, zoo lezen we, heeft zich aldaar de geestelijkheid de opvoeding en het onderwijs der jeugd aangetrokken; onder de leiding der Hoogwaardige Bisschoppen hebben de wereldgeestelijken zoowel als vele geestelijke orden het zoover gebragt, dat, op weinig uitzonderingen na, de geheele opvoeding der jeugd weder in de handen der Kerk is gekomen, gelijk dit vóór de Fransche omwenteling in alle Katholieke landen het geval was.

Het gansche onderwijs vervalt in drie gescheiden kringen. Men heeft het lager onderwijs der volksschool, het middelbaar der gymnasiën, het hoogere der universiteiten. Daarbij komt nog de opvoeding voor het vrouwelijk geslacht zoo uit de lagere als hoogere standen der maatschappij. Dit laatste is in België zoo goed als uitsluitend in de handen van kloostervereenigingen, welke niet enkel in de grootere en kleinere steden, maar schier in elke grootere dorpsgemeente hare instituten opgerigt en zich met eene ongeloofelijke snelheid verbreid hebben. Één feit mag hier volstaan. In een onbeduidend dorp bij Leuven, Thildonk genaamd, begon een arme eenvoudige dorpspastoor in 1831 de meisjes van het dorp ten zijnen huize met de hulp zijner nicht en eene dienstmaagd te onderwijzen; weldra sloten zich eenige vrome personen bij zijne onderneming aan, en de pastoor stichtte, onder goedkeuring des Aartsbisschops van Mechelen, in een klein voor dat doel verkregen huis eene kloostervereeniging, welke de regels en den naam der Ursulinnen aannam. Gods zegen rustte op die onderneming; op dit oogenblik telt deze nieuwe Congregatie meer dan *vijftig* huizen, welke zich door geheel België en Hollandsch Limburg verbreid, en overal de bloeijendste pensionaten, met armenscholen vereenigd, opgerigt hebben. En nogtans nemen de Ursulinnen niet de eerste plaats in onder de groote uitgestrekte congregatiën voor de opvoeding der vrouwelijke jeugd, zooals die der *Soeurs de Notre-Dame*, *Soeurs de la Providence*, *Soeurs de Marie*, *Soeurs de la doctrine chrétienne*, enz.; daarvan hebben verscheidene hare stichtingen naar de verwijderdste landen, naar de Vereenigde Staten van Amerika, ja naar Californië, overgebragt.

Met gelijk gevolg en gelijken ijver hebben zich de verschillende

congregaties der schoolbroeders, *frères des écoles chrétiennes*, *frères de la doctrine chrétienne*, *frères de la charité*, het volksonderwijs in de grootere en kleinere steden van België aangetrokken, waarin grootendeels door hen alleen wordt voorzien; slechts in weinige der grootere steden zijn nog gemeentescholen, welke in geene verbinding met de Kerk staan. De poging van het liberalisme om de schoolbroeders uit het openbaar volksonderwijs te verdringen, heeft schipbreuk geleden en zal ook wel nooit gelukken.

Maar ook de Bisschoppen van België zorgden voor het volksonderwijs op het land, daar zij aan de meeste hunner seminariën normaalscholen of kweekscholen van onderwijzers oprigtten, waaruit alle jaren een groot aantal vrome en deugdelijke meesters voortkomen, die, na hunne examens voor eene openbare commissie te hebben afgelegd, hunne aanstelling als onderwijzers ontvangen. Daarbij worden jaarlijks, gedurende de najaars-vacantie, voor de schoolonderwijzers in de seminariën geestelijke oefeningen gehouden, waarbij allen die het verlangen toegang vinden, en welke op het krachtigst tot het bewaren en opwekken van den godsdienstigen zin medemerken. Onmiskenbaar zijn de goede gevolgen van dit volksonderwijs. Daaraan is het te danken, dat, in weerwil van het algemeen bederf des tijds, hetwelk schier allerwegen tot de onderste klassen der maatschappij is doorgedrongen, het Belgische landvolk aan zijn geloof trouw gehecht blijft, en zich door godsdienstigen ijver en zuiverheid van zeden kenmerkt.

Van niet minder belang en gewigtiger in zijne gevolgen is het middelbaar onderwijs, of dat der gymnasiën, hetzij dit de eigenlijke klassieke studiën, of de reaal-vakken omvat; het eerste als voorbereiding tot de universiteiten, het laatste als opleiding voor de industrie en den handel. Op dit gebied hebben we allereerst de seminariën, waarvan elk diocees er een of meer heeft; zoo zijn er in het diocees van Mechelen drie, in dat van Namen en Luik voor elk twee. Deze kweekscholen strekken niet uitsluitend tot opleiding voor de groote seminariën; het zijn geene uitsluitende inrigtingen tot vorming der geestelijkheid. Immers een niet onaanzienlijk gedeelte der aldaar gevormde jongelieden wijdt zich aan de leervakken der universiteit, en gaat van daar op de studie der wijsbegeerte, regtsgeleerdheid, of geneeskunde over. Een be-

wijs der wetenschappelijke degelijkheid dier inrigtingen zijn de examens voor de universiteit, waarin zich hare leerlingen zeer goed met hen die het middelbaar onderwijs elders ontvingen, kunnen meten, ja niet zelden de eerste plaats innemen. Buitendien staan nog een groot aantal stadscollegiën, die gymnasiaal onderwijs geven, onder de leiding der Bisschoppen, en worden van geestelijke en wereldlijke leeraars voorzien, met een geestelijken directeur aan het hoofd. Zij nemen in wetenschappelijk opzigt naast de genoemde seminariën eene eervolle plaats in.

Behalve deze door de Bisschoppen gestichte en uitsluitend onder hunne leiding staande inrigtingen voor het middelbaar of gymnasiaal onderwijs, zijn er nog vele collegiën onder het bestuur van geestelijke orden, en op de eerste plaats, van de orde der Jesuïeten. Tien groote Jesuïeten-collegiën, waarvan elk gemiddeld twee tot drie honderd kweekelingen heeft, leiden het middelbaar onderwijs, waaraan dus bij de 3000 jongelieden, schier uitsluitend van de middel- en hoogere klasse, deelnemen; daar de meesten hunner in de collegiën zelve wonen, ontvangen zij daar tevens hunne volledige opvoeding. Het voorbeeld van die geestelijke inrigtingen voor onderwijs heeft blijkbaar teruggewerkt op de atheneën en collegiën, welke uitsluitend van den staat of van stedelijke besturen afhangen; en er wordt bijkans algemeen eene godsdienstige rigting aan gegeven, ten einde het vertrouwen der familiën niet te verliezen, welke de houding der kweekelingen aan de geestelijke instituten gedurig voor oogen hebben.

De meeste Jesuïeten-collegiën hebben aan het klassiek of gymnasiaal onderwijs eene eigen, met de Duitsche reaal-scholen overeenkomende sectie ter opleiding voor den handel en de industrie toegevoegd. Op dit laatse gebied werkt met het beste gevolg nog eene andere geestelijke congregatie, die der Josefieten, welke in verscheidene steden van België veel bezochte scholen voor den handel heeft geopend. Daarmede zijn hoogere burgerscholen en op eenige plaatsen tevens de leervakken der gymnasiën verbonden.

Voor het hooger onderwijs heeft België, gelijk bekend is, voorcerst de Katholieke universiteit van Leuven, welke verre de meeste studenten heeft, en op deze wijze werd opgerigt.

In 1833 namen de Belgische Bisschoppen in hunne jaarlijksche

vergadering, onder voorzitterschap van hunnen metropolitaan, den Aartsbisschop van Mechelen, het besluit, om eene hoogere theologische school, in den vorm van een provinciaal seminarie, te stichten. Naauw was dit besluit bekend geworden, of een groot aantal hooggeplaatste mannen, doch vooral de Katholieke leden der beide kamers, onder welke de graven de Merode en Robiano, alsook mijn hier aanwezige vriend, de heer Dumortier, de wakkere en onvermoeide kampvechter voor waarheid en regt, bijzonder verdienen herdacht te worden, gaven aan het Belgiesch episcopaat den wensch te kennen, dat het aan het gemaakte plan eene verdere uitbreiding geven, en niet enkel eene hoogere theologische inrigting, maar eene volledige universiteit stichten zou; zij verklaarden zich bereid, de onderneming op alle wijze te ondersteunen. Die wensch vond bijval, en eenparig nam men het besluit tot het vestigen eener Katholieke universiteit. Nadat Paus Gregorius XVI zijne geheele goedkeuring gegeven en de hem voorgelegde statuten bekrachtigd had, werd de hand aan de uitvoering geslagen.

Op de eerste plaats opende men eene algemeene inteekening, hetzij voor eene op eens te geven som, of wel voor jaarlijksche bijdragen, ten einde tot een stichtingfonds en jaarlijksche inkomsten te geraken. Deze laatste werden in 't vervolg vrij aanmerkelijk verhoogd door twee kollekten, elk jaar door de geestelijkheid zelve in alle kerken van België te houden, waardoor ook onbemiddelde familiën en het volk in de gelegenheid waren, hun penningske voor het onderhoud dier nationale onderneming bij te dragen.

De verdere uitvoering droeg men aan den heer de Ram op, die tot *Rector magnificus perpetuus* der Katholieke universiteit werd benoemd; hij vereenigde daarmede de waardigheid van kanselier, welke door den geleerden Binterim, destijds pastoor te Bilk, was van de hand gewezen. Een voorloopig lokaal werd te Mechelen, den zetel des Aartsbisschops, gehuurd, en men besloot, met twee fakulteiten, die der philosophie en theologie, te beginnen. De plegtige installatie had op den 4 November 1834 in de kathedraal te Mechelen plaats. Het getal der in de beide fakulteiten ingeschreven studenten was wel is waar nog gering; het bedroeg slechts 86. Eenige dagen te voren was insgelijks de door de vrijmetselaarsloges gestichte en

onderhouden liberale universiteit te Brussel geopend, welke zich reeds in de inwijdingsrede als der Kerk vijandig deed kennen.

Behalve de beide pas gestichte vrije universiteiten, bestonden er in 1834 nog drie staatsuniversiteiten: te Leuven, Gent en Luik. Het volgende jaar bragt men eene nieuwe wet over het hooger onderwijs in de kamers, waarbij de staatsuniversiteit van Leuven werd opgeheven, en die van Luik en Gent eene nieuwe organisatie ontvingen. De stad Leuven, welke in het bezit was der tot de universiteit behoorende gebouwen en verzamelingen, wendde zich tot de Bisschoppen met het verzoek, van de Katholieke universiteit binnen hare muren te willen verleggen, en alzoo de oude beroemde hoogeschool van Leuven te herstellen; zij bood tevens aan, zich met het onderhoud der gebouwen te belasten. Dit aanbod werd aangenomen, en op den 1 December 1835 werden de lessen in de nu volledige vijf fakulteiten: der theologie, regten, geneeskunde, philosophie en natuurwetenschappen geopend. Het getal ingeschreven studenten bedroeg 261; het volgende jaar nam het met honderd toe, en sedert eenige jaren is het tot over de 800 geklommen. Leuven alleen telt bijna zooveel studenten als de drie andere universiteiten te zamen. De Leuvensche hoogeschool is onafhankelijk van den staat; zij is eene vrije universiteit, en wordt enkel en alleen door de vrijwillige bijdragen der Katholieken onderhouden.

NIEUWE UITGAVE VAN LIGUORI'S BEZOEKEN BIJ HET H. SAKRAMENT [1]).

Over den inhoud van dit veel gezochte werkje, waarin men spoedig het van liefde brandend hart van een *heilige* erkent, die

---

[1]) « *Bezoeken bij Jezus Christus in het allerheiligste Sakrament des Altaars*, door den H. Alphonsus Maria de Liguori. Uit het Italiaansch vertaald door Joannes Theodorus Beelen, Kamerheer van Z. H. Pius IX,«

het schreef, hebben we niets te zeggen; wie heeft er zich niet aan gesticht, wie heeft die Bezoeken niet voorlang reeds lief? Enkel dan over deze uitgave een aanbevelend woord. Men heeft hier vooreerst, naar getuigenis des geleerden vertalers, de XXXI „Bezoeken", zooals die door den H. Alphonsus geschreven zijn, met de echte „Begroetingen van de H. Maagd", welke in Fransche vertalingen soms weggelaten en vervangen zijn door iets anders wat „niet van dien heiligen schrijver is." Bij de eerste uitgave, in 1843, schreef Prof. Beelen in de voorrede tot zijne vertaling: „Het is de vrucht van vroegere vlijt, welke wij thans aan onze Katholieke landgenooten aanbieden, hopende daardoor tot vermeerdering van hun geestelijk heil iets te kunnen bijdragen. Onze vertaling is getrouw, en, om de genoegzame kennis der Italiaansche taal, welke wij tijdens ons vijfjarig verblijf te Rome meenen verkregen te hebben, gelooven we ons te kunnen vleijen, dat wij den heiligen Schrijver overal wel begrepen hebben." Deze betuiging van een vertaler als de Leuvensche hoogleeraar, was ons reeds waarborg genoeg voor eene getrouwe overbrenging; hiervan echter worden we te zekerder, nu hij, bijna twintig jaren later, de hier aangekondigde *vijfde* uitgave geheel en naauwkeurig heeft herzien, gelijk we uit het voorafgaand woord, dat tevens eene welverdiende bestraffing der nadrukkers bevat, van hem vernemen:

„Onze Nederduitsche vertaling van Liguori's *Bezoeken bij Jezus Christus in hei allerheiligste Sakrament des Altaars*, is tot hiertoe viermaal door ons uitgegeven, tweemaal naar de Vlaamsche, en tweemaal naar de Hollandsche spelling; en alle vier deze uitgaven zijn gedrukt te Leuven.

De nadrukken dier vertaling in Holland, zijn alle geschied zonder onze voorkennis en verlof; wij hebben ook daarna aan

---

enz., enz. — „Vijfde uitgaaf. Met Kerkelijke goedkeuring. — Amsterdam, H. A. Winkelhagen. 1862."

We maken hier eene kleine aanmerking, dat we namelijk geene reden zien, waarom de Leuvensche hoogleeraar in dit boekje aan de spelling van den Zoeten Naam met een *z* de voorkeur geeft, terwijl hij in de vertaling van het Nieuwe Testament, gelijk Mr. Lipman in de zijne, de *s* gebruikt. Zeker zijn er onder ons, wie die *z* daar stuit.

geen van die nadrukken onze goedkeuring gegeven, en wij erkennen er niet eenen van voor echt.

„Maar voor echt erkennen wij deze *vijfde* uitgave, bekostigd en bezorgd door den heer Wiukelhagen, Boekhandelaar te Amsterdam, die thans het kopieregt bezit van onze vertaling.

„Aangaande deze *vijfde* uitgave dient nog gezegd, dat zij die vertaling bevat *op nieuw door ons naauwkeurig geheel en al overgezien, en op verschillende plaatsen verbeterd.*„

Wij hebben hier dus de echte, naauwkeurig vertaalde „Bezoeken„ van den H. Liguori, en wel in een helderen, behagelijken, onbekrompen druk. Heiligheid des schrijvers, bekwaamheid des vertalers, zorgzaamheid des uitgevers, — 't zijn wel zeer verschillende, maar toch hier vereenigde titels, welke dit keurig boekje onder alle opzigten aanbevelen.

DE VINCENTIUS-ALMANAK VOOR 1863.

Deze Almanak [1]) is gewoon, zijnen lezers elk jaar het leven van eenigen Heilige aan te bieden, dat voor allen of zeker voor de meesten hunner, van de veelvuldigste toepassing was. Zeer juist heeft de Amsterdamsche Vincentius-vereeniging, welke de uitgave van dit „Nieuwjaars-geschenk„ bezorgt, begrepen, dat het, na de heiligverklaring op het jongste Pinksterfeest, volstrekt eenige bijzonderheden over de zeven en twintig Nieuw-verheerlijkten moest bevatten. Het geeft dan ook beknopte, maar zaakrijke, hoogst stichtende mededeelingen over de XXVI Gekruisten van Japan en hunnen glorierijken marteldood; en daarachter een beknopt leven van den H. Michaël de Sanctis, die, rein als een engelachtige Aloysius, van verwonderlijke, onbeschrijfelijke liefde gloeijend als de serafijnsche vader Franciscus, niet minder dan de Japansche martelaars, de Nederlandsche geloovigen tot trouwe

---

[1]) Achtste jaargang. — Te Amsterdam, bij B. Lenfring.

vereering en navolging opwekken zal. — Even gepast is de korte verklaring der offergeschenken, welke bij eene heiligverklaring aan den Paus worden aangeboden. We noemden deze opstellen, als bijzonder door dit oogenblik gevorderd; de overige bijdragen, zoo in proza als in poëzij, kunnen we niet alle optellen. Daar zijn er onder, die zeer verdienstelijk en geheel naar de behoefte en in den toon des volks geschreven zijn. *« Belsunce de Castelmore »*, *« Rijke Femmy en arme Martha »*, *« Dienstboden »*, *« Vader Thomas »*, en andere zullen wel opgemerkt worden. Aan het *« Allerlei »* is, dunkt ons, wel wat weinig plaats ingeruimd. Eene groote, niet onkostbare verrijking van den Almanak is het, dat in den Kalender voor 't eerst al de markten en kermissen zijn opgenomen. Hiermede nu kunnen voortaan andere, vaak niet te vertrouwen onkatholieke Almanakken gemist worden. Mogen er zich weder vele en altoos meer tienduizenden met dit Nieuwjaarsgeschenk stichten en vermaken!

STAALTJES VAN ZEDEBEDERF TE HAMBURG EN LONDEN.

De Hemmensche predikant O. G. Heldring, heeft zijne *« Indrukken op eene reis naar Londen »* medegedeeld, en spreekt bij die gelegenheid met een enkel woord over hetgeen hij vroeger te Hamburg zag. Hij kan niet anders dan de toestanden in laatstgenoemde stad veroordeelen; de zonde treedt er overal te voorschijn. *«* Ik zag, zegt hij, in Hamburg zulke toestanden in het openbaar, dat ik niet waag ze mede te deelen, omdat de mededeeling zelve mij reeds gevaarlijk zoude voorkomen.*»* Men vond daar *«* ledige kerken, verachting van godsdienst, en de Zondag tot eene verwoesting gesteld. — Zoo groot is den toestand des verderfs in Hamburg, dat men bijna tot de overtuiging komt, het is er op aangelegd om de laatste stappen te doen, en te zeggen — de zonde moet op den troon geplaatst worden, en dan is de volkomene vrijheid daar.*»*

Volgens dien orthodoxen predikant ontstaan die toestanden uit het vrijheidsbeginsel; een iegelijk doet er wat hij wil. Is het, vraagt hij, in Engeland beter? Wij betwijfelen het, is zijn antwoord. „Ook daar heerscht diezelfde vrijheid. Ik heb het ontweken, mijne voeten te zetten op de plaatsen, waar de zonde in al hare openbaarheid te voorschijn treedt. -- Maar hetgeen ik gehoord heb van de toestanden van Londen, door mannen der Christelijke Filantropie, door reizigers die met dit doel „de toestanden van Londen wilden leeren kennen," en die plaatsen bezochten, dat doet mij zeggen: Hetgeen ik in Hamburg aanschouwde, terwijl ik bij dag langs den gewonen weg ging, vindt men te Londen terug, althans des avonds, en als de nacht hare duisternis uitbreidt."

Ds. Heldring verkreeg in Londen hoe langer hoe meer de overtuiging, „dat de Engelsche beginselen in de hoogste mate inkonsekwent zijn." Waarom, vraagt hij, „handhaaft men den Sabbath zoo streng, in het verhinderen van allerlei volksvermaken, en vergunt ongestoord, dat die straten wemelen, althans in sommige streken, van allerlei ontuchtig volk, dat den voorbijganger althans 's avonds staande houdt, aangrijpt en bijna niet loslaat?" En wat baten de middelen, de echt-Engelsche middelen, welke men er tegen aanwendt. „Ach!" roept de predikant uit, „hoe weinig beteekent daar de eenzame wandelaar, die op een houten bord met groote letters de spreuk een iegelijk voor oogen houdt: WEET DAT GIJ OM AL DEZE DINGEN ZULT KOMEN IN HET OORDEEL GODS! — of de vriendelijke bode, die eenige honderde uitnoodigingskaartjes verspreidt, om te middernacht te verschijnen in eene zaal, waar een déjeuner deze schepselen wacht!" (Gelijk men weet, worden dan op dat uur door een ten dien einde opgerigt bekeerings-genootschap, hartelijke toespraken gedaan, om die verdoolden tot boetvaardigheid op te wekken.) „Wat baat dat alles daar," gaat Ds. Heldring voort, „waar de menigte der uiterlijk bevalligste jonkvrouwen bidt en smeekt om een halven kroon om brandewijn te drinken, en zich met eene ongekende woede door den zwijmeldrank verdierlijkt?"

Men kan, zegt hij nog, te Londen zijnen weg niet gaan, zonder schade voor ligchaam of ziel. De openbare onzedelijkheid geniet

vrijheden, die elke ware vrijheid vernietigen. Het is hier geworden, gelijk zoo dikwijls: „De vrijheid van alle tucht heeft de tuchtelooze vrijheid op den troon geholpen." Zij regeert!....

Aan den eigenlijken grond van dit aloverheerschend en alverdervend „vrijheidsbeginsel", hetwelk in die Protestantsche steden de bloote toepassing is van het Protestantsche „vrij onderzoek", wordt natuurlijk door den Hervormden leeraar niet gedacht.

GUNSTIGER VOORUITZIGTEN IN MADAGASCAR.

Naar verschillende berigten over Madagascar, schijnt er met de troonsbestijging van Radama II een nieuw tijdperk voor dit prachtig eiland aan te breken, hetwelk weleer, zegt de *Revue du monde catholique*, den naam van *Oostersch Frankrijk* ontving. De *Constitutionel* gaf onlangs deze bijzonderheden:

„Een Fransch ordesgeestelijke der zending van Madagascar, Pater Finez, [van de Sociëteit,] is tot aalmoezenier van het paleis benoemd; gelijk een dagblad van Mauritius opmerkt, zou in die aanstelling liggen, dat, zoo de jeugdige koning der Hovas nog niet Katholiek is, hij althans overhelt om het te worden. Een onzer korrespondenten berigt ons daarbij, dat de Anglikaansche bisschop Ryan, die van den koning de gunst vroeg, hem de kroon, na die te hebben gezegend, op het hoofd te mogen zetten, eene vrij drooge weigering heeft ondervonden. Dit is zeker, dat de Anglikaansche prelaat zijn verblijf te Smyrna niet tot de kroningsfeesten heeft verlengd; hij is plotseling naar Mauritius teruggekeerd, waarover heel de kolonie zeer verwonderd is geweest."

CORRESPONDENTIE.

Het ingezonden artikel uit O. is in dank ontvangen en wordt de volgende maand geplaatst.

DE MAGT VAN CHRISTUS OVER DE WERELD,

VERKLAARD DOOR

DR. MEIJBOOM.

(INGEZONDEN.)

> „Zoolang wij de rede alleen tot grond nemen, is het onmogelijk [eene] alomvattende volkomenheid en uitsluitende eenheid... te bewijzen. Daarvoor is geen grond dan in de bovennatuurlijke orde, dan in het oneindige, want dit alleen is volstrekt een."
>
> De Katholiek, Dl. XXXIII, bl. 315.

Deze door „*de Katholiek*" op de Kerk toegepaste, en door ons veralgemeende gedachte vat den inhoud van dit opstel te zamen; zij maakt het begrijpelijk, hoe Dr. Meijboom uit *zijn* standpunt, te vergeefs poogt, om „Jezus' geheel eenige magt" over de wereld te verklaren, en wijst ons den weg, waar langs wij de verklaring en het bewijs dier *geheel eenige* verschijning te zoeken hebben.

Uitgaande van Jesus' woord: „Vader, gij hebt mij magt gegeven over alle vleesch", komt Dr. Meijboom in den *Evangelie-Spiegel* (Julij 1862) tot het besluit: dat Jesus met zijne magt over alle vleesch een *geheel eenig* verschijnsel is, en noemt dit „een zedelijk wonder".

Uit de geschiedenis neemt hij als feiten aan, dat *Jezus magt heeft over* ALLE *vleesch*, en dat geen ander *mensch* die magt heeft bezeten.

„De geschiedenis van zijn openbaar leven", zoo schrijft M., „zegt, dat zijn invloed en magt door het „*geheele Joodsche volk* gevoeld werd, van den hoogen „raad tot den bedelaar, van den Jood tot den prose- „liet, Samaritaan en Heiden, van den slaaf tot den „Romeinschen gebieder, dat Hij de armen en eenvou- „digen aan zich boeide, maar ook een aanzienlijken en „geleerden Gamaliël achting en ontzag wist in te boeze- „men, en eenen Jozef en Nikodemus onder zijne volge- „lingen had, dat Hij mannen en vrouwen beheerschte „en de geestdrift der kinderen gaande maakte. En de „latere geschiedenis der Kerk voegt er bij, dat Hij volk „bij volk onder zijne heerschappij heeft gebragt, slaven „tot gewillige onderdanen heeft gekregen, gekroonde en „magtige vorsten zich voor zijn troon heeft doen buigen, „dat Hij alle standen, mannen en vrouwen gelijkelijk, „menschen van allerlei beschaving en wetenschap voor „zich wint, dat zijne magt nu ruim achttien eeuwen „lang heeft stand gehouden en nog altijd ongeschokt, „ja klimmende blijft. Wel zijn er nog geheele volken, „wel zijn er nog vele millioenen menschen, die van „zijne heerschappij niet weten en dusverre niet onder „zijn invloed werden gebragt; maar al wat de verloopene „eeuwen hebben doen zien [het feit dus], geeft ons grond „en vrijmoedigheid om te beweren, dat er geene oorzaak „is aan te wijzen, waarom Jezus' heerschappij door eenig „deel des menschdoms zou kunnen of moeten worden „afgewezen, terwijl de loop der menschelijke ontwikke- „ling ons reeds met vertrouwen het tijdstip laat te ge-

„moet zien, waarop alle volken der aarde elkander „zullen kennen, met elkander zullen verkeeren en dus „ook allen komen onder de heerschappij van Jezus, „wiens volmagt reeds nu de geschiedenis der aarde be- „heerscht."

Meijboom stelt dus eene enkele persoonlijkheid feitelijk tot middenpunt van het Christendom, hij ziet het groote feit der *geheel eenige* magt van Christus; hij ziet die *geheel eenige* magt verwerkelijkt, en voortdurend werkende in de geschiedenis, en wil van dit „zedelijk wonder", zoo schrijft hij, eene dubbele verklaring geven, maar de eenigst mogelijke vindt hij niet.

Eene eerste opheldering heeft hij volgenderwijs trachten te geven.

„Jezus heerscht over [alle] menschen, niet door zijne „meerderheid *in het een of ander*, wat slechts voor *een deel* „der menschen belangrijk of begeerlijk zijn of worden „kan..... Neen, *zijne meerderheid* wordt gezien in die „eigenaardigheden, waardoor de mensch zich, als een „bijzonder soort van schepselen, van de dieren onder- „scheidt; *zijne heerschappij* ligt in datgene, wat den „mensch als mensch, en wat dus aan alle menschen „zonder onderscheid en niet slechts aan een grooter of „kleiner deel der menschen eigen is. Hij is de meerdere, „de gezagvoerder in waarheidzin, in zedelijke reinheid, „in diepe en rijke liefde, in vrome godsdienstigheid, in „heiligheid van leven. In dat alles is Hij onovertroffen „niet alleen, maar ongeëvenaard."

Met andere woorden: Jesus heerscht over alle vleesch, omdat Hij *alle* menschen in menschelijke volkomenheid overtreft; Hij is de *eenige volmaakte mensch*. Of, gelijk Meijboom zegt: „*in het algemeen menschelijk karakter* van

„zijne heerschappij ligt de verklaring van hare alge-
„meene uitbreiding over heel het menschdom."

Voorzeker Meijboom begrijpt zich zelven niet, indien hij dit voor eene verklaring van het zedelijk wonder houdt. Wat is grooter wonder, de *geheel eenige* magt van Jesus over heel het menschdom, of zijne *geheel eenige menschelijke volkomenheid*?

Heeft die geheel eenige volkomenheid dan geene verklaring noodig, is die zoo duidelijk? Is ook dát geen zedelijk wonder, dat de geschiedenis slechts één mensch, onder alle opzigten volmaakt, in wien het goddelijke in het menschelijke zóó volkomen is uitgedrukt, voortgebragt heeft? Hoe is die mensch uit de geschiedenis voortgekomen? Wie heeft hem voortgebragt, wie opgevoed en volmaakt? Hoe heeft hij zich verheven boven zijnen tijd en zijne eeuw, ja boven alle tijden en alle eeuwen; zoodat hij als type van volkomenheid het model geworden is, waarnaar allen moeten zien en zich vormen, willen zij in den waren zin mensch zijn? Hij is niet geëvenaard, zijns gelijke is niet te vinden! Vordert dát zedelijk wonder geene verklaring?

Maar op die vordering worden we geenszins te vreden gesteld met de nu volgende vergelijking:

„De golf, door den steen in den waterplas veroorzaakt,
„rolt verder en verder, zoolang hij waterdeelen vindt, voor
„dezelfde bewegingen vatbaar als de andere, die reeds
„bewogen werden en wordt eerst gestuit door het strand,
„of vernietigd door *sterker kracht*, die in tegenovergestelde
„rigting drijft. Zoo breidt ook Jezus' heerschappij haren
„invloed al verder en verder, en gaat door, zoolang er
„menschen zijn, van gelijken aanleg en bewegingen als die
„eerste menschen, die door Jezus' optreden bewogen werden

„en beheerscht, van gelijken aanleg en bewegingen als de „Zoon des menschen, die alle beweging oorspronkelijk „heeft voortgebragt."

Het mag zijn, dat deze vergelijking dienen kan, om duidelijk te maken, hoedanig Dr. Meijboom zich de mogelijkheid van Jesus' magtigen invloed op alle menschen en alle tijden voorstelt; maar het is er verre af, dat zij Jesus' geheel eenige magt over alle vleesch, in hare werkelijkheid zoude verklaren.

De vergelijking kan dienen om de werking van iedere *eindige* kracht voor te stellen; want in den steen, die de beweging veroorzaakt, is eindige kracht werkzaam; zij kan ons verklaren, hoe die geheel eenige magt van Jesus op eene met de natuur overeenstemmende wijze door menschelijke bemiddeling werkt en de natuur gebruikt om de natuur te bewegen; zij kan ons ook verduilijken, hoe eene magt voort kan werken en haren invloed over eene groote uitgestrektheid kan doen gevoelen; maar, waarom het hier eigenlijk te doen is, de *geheel eenige* magt van Jesus wordt ons niet verklaard. Wij vernemen niet, *waarom* die magt geheel eenig is; niet, *waarom* zij door geen sterker kracht kan vernietigd worden. En indien die beweging, die invloed kan ophouden, kan verminderen, vernietigd worden door sterker kracht, is zij dan wel *geheel eenig* te noemen?

Wij zien de bewegingen, in den waterplas door den steen voortgebragt, maar wij zien de kracht niet, welke den steen beweegt; wij zien niet, waarom er geene tweede zoude kunnen zijn, die dezelfde werking voortbrengt.

Zoo blijven we dan even wijs, en in de plaats van één zedelijk wonder te verklaren, blijft Dr. Meijboom ons de verklaring schuldig van twee: én van de geheel eenige

magt; én van de geheel eenige menschelijke volkomenheid.

In zijne tweede verklaring is Meijboom niet gelukkiger; hij tracht namelijk als zoodanig te doen gelden de geheel eenige *wijze*, waarop Jesus zijne magt laat werken, en mededeelt „wat Hij geven kan. Wat Hij geeft, dat geeft „Hij *als geest*, en niet gebragt in en gebonden aan éénen „bepaalden vorm, voor sommigen wel geschikt en aan„nemelijk, maar voor anderen onbruikbaar."

Vooraf moeten we hier opmerken, dat Dr. Meijboom voorzeker wel de meeste aandacht wil gewijd zien aan het tweede, het ontkennende gedeelte van den volzin: *niet gebragt in en gebonden aan éénen bepaalden vorm*; immers het voorname praktische besluit, waartoe hij zijne lezers brengen wil, is: „dat ook wij het geestelijk leven „niet aan éénen bepaalden vorm moeten binden, aan „niemand onze vormen van denken, van eeredienst, van „godsdienstig leven moeten opdringen," enz. (bl. 223). Daarom gaat hij voort: „Jezus geeft liefde, en wekt „liefde, maar schrijft geen bepaalde liefdepligten voor; „Hij leert waarheid zoeken en ontsteekt het licht der „waarheid, maar predikt geene waarheidleer, geen stelsel „zóó en onveranderd aan te nemen en te bewaren; Hij „maakt het geweten wakker, zoo dat het besef van roeping „en pligt levendig wordt, maar legt geen pligtenstelsel „op", enz. enz.

Doch wat nu eigenlijk van die verklaring te denken? Zij is vooreerst in tegenspraak met hetgeen dezelfde Dr. Meijboom weinige maanden vroeger in hetzelfde maandschrift (de Evangelie-Spiegel) beweerde, dat „Jezus in „de kringen der toenmalige joodsche maatschappij ge„sproken en gewerkt heeft, in de taal en vormen der

„Joden van dien tijd; dat Hij opgetreden is als Jood „onder Joden, *met het Evangelie in eenen joodschen „vorm, hetwelk hij naar de eischen van zijn tijd heeft „ingekleed*, zóó dat, indien Hij onder een ander volk, of „in eene andere eeuw, of bij eenen anderen ontwikkelings- „toestand der Joden geboren was, de geheele verschijning „van zijn leven, of ten minste veel in zijne wijze van „spreken en handelen, anders ware geworden" (Januarij 1862). Wij hebben hier alzoo te doen met een Doctor der godgeleerdheid, die (aan welke rampzalige eigenschap is het te wijten?) dan eens verzekert: „Jezus heeft het „Evangelie in een Joodschen [dat is, in zeer onvolmaakten] „vorm gebragt", en dan weder: „Hij heeft het niet „gebragt in éénen bepaalden vorm, die voor sommigen „geschikt, voor anderen onbruikbaar was"! Wij hebben te doen met een zich noemenden Christen-leeraar, wien het onverschillig schijnt te wezen, welke van zijne tegenstrijdige beweringen men aanneemt, wanneer men slechts met hem tot het praktische besluit wil komen, dat het door den Heiland óf in gebrekkigen vorm óf vormeloos aangebragte Evangelie door hem, Dr. Meijboom en door allen, naar ieders vrije meening moet opgevat en in vormen gezet worden, en dat het weerstreven van dit beginsel hetzelfde is als „de heerschappij van Jezus over alle vleesch „in den weg te staan" (Julij, bl. 224)!

Dat Dr. Meijboom, om wille van dit besluit, voor dergelijke tegenspraak niet terugdeinst, blijkt overigens duidelijk, uit hetgeen hij vijf bladzijden vóór zijne tweede verklaring te lezen geeft: „Jezus had woorden, die denk- „beelden, begrippen, inzigten vertegenwoordigden, en „licht in de hoofden ontstaken." Die denkbeelden, begrippen, inzigten moeten *bepaald* geweest zijn; hoe konden

anders zijne vrienden „zijne woorden hebben lief gehad „als woorden des eeuwigen levens" (bl. 217)? Maar het moeten dan ook *waarheden* geweest zijn, hoe kon anders de „vertegenwoordiging", dat is de uitdrukking er van — „*licht* in de hoofden hebben ontstoken"? En eindelijk, omdat die *bepaalde waarheden* in menschelijke *woorden* werden „vertegenwoordigd", zijn zij derhalve door den Heer in *bepaalde vormen* gebragt en uitgesproken. Ziedaar wat Dr. Meijboom, als hij zich zelven begrepen en geen verfoeijelijk spel met woorden gedreven heeft, op bl. 217 duidelijk erkende, en *met regt* erkende; want zijne tegenovergestelde bewering op bl. 222 kan juist voornamelijk dáárom niet ter verklaring dienen van „Jezus' éénige magt", omdat die bewering valsch is en in strijd met de geschiedenis.

Want overeenkomstig onze menschelijke natuur heeft de Heiland de waarheid en de genade in bepaalde vormen meêgedeeld. De geheele werking van den Middelaar is bemiddelend; van daar de instelling van het Apostolaat met Petrus aan het hoofd; van daar het voortdurende offer onder bepaalde, zigtbare gedaanten; van daar de HH. Sakramenten met bepaalden vorm en stof; van daar het bevel: „gaat en onderwijst alle volken, hen doopende in den Naam des Vaders, en des Zoons en des H. Geestes, en leert hen onderhouden, *al wat ik u bevolen heb.*"

Eindelijk, voor een oogenblik aangenomen, dat Meijboom's tweede verklaring eene volkomene waarheid bevatte, is zij echter geenszins eene bevredigende oplossing. Want voor ieder mensch is, zal hij aan andere menschen waarheid, liefde, wat ook, mededeelen, menschelijke en dus bepaalde uitdrukking, menschelijke en dus bepaalde daad *noodzakelijk*. Wie is Hij dan toch, die zich zóó

ver boven de menschelijke natuur verheft, dat Hij tegenover den mensch enkel als geest op den geest werkt, en, schoon mensch zijnde, *geen* bepaalden vorm noodig heeft, om den mensch te beheerschen? Ziedaar weder een nieuw en zeker even groot „zedelijk wonder", wat juist evenzeer nog verklaard moet worden, eer wij op voldoende wijze er in berusten kunnen als oorzaak, of, zooals Meijboom zegt, het geheim van het „eenige verschijnsel" dat ons bezig houdt. Dr. Meijboom ondertusschen heeft deze, zoo streng gevorderde, ja alle verdere verklaring ons onthouden en laat ons daarenboven in het onzekere, of de magt van Christus, schoon zij „nog altijd ongeschokt en klimmende" is, toch wel een „éénige" zal *blijven*, of zijne heerschappij zich over alle tijden *zal* uitstrekken! Hij noemt wel is waar Christus „onover*troffen*, on*geëvenaard*"; hij vindt in „de verloopene eeuwen *grond* en *vrijmoe-* „*digheid*[!] om te *beweren*, dat er geene oorzaak is *aan* „*te wijzen*, waarom Jezus' heerschappij door eenig deel „des menschdoms zou kunnen of moeten worden *afge-* „*wezen*; hij ziet zelfs met *vertrouwen* het tijdstip te „gemoet, waarop alle volken der aarde onder die heer- „schappij komen zullen"; doch juist met die, of ontkennende, of vrij zwakke betuigingen, geeft of laat hij ten minste eene al te ruime plaats aan eene mogelijkheid, die Meijbooms' beide zoogenaamde verklaringen nog ontoereikender, nog gebrekkiger maakt, en waarvan ook reeds het enkele denkbeeld voor een Christen gemoed onuitstaanbaar is.

We behoeven dan ook, helaas! niet ver te zoeken naar de oorzaak, die hem belet heeft om de eigenlijke oplossing van zijn vraagstuk te vinden. Zijne gewone oppervlakkigheid komt hier minder in aanmerking dan

zijn ongeloof. Indien hij zijne oogen niet afkeerde van het licht der Openbaring, indien hij *geloofde*, hij zou in het „zedelijk wonder" van Christus' magt een feit *zien* van bovennatuurlijke orde; hij zou in die magt niet eene *feitelijk* — maar eene *noodzakelijk uitsluitend* éénige, eene alomvattende en volkomene erkennen, als de magt van den *menschgeworden God*, welke haar van den Vader heeft, ten *eeuwigen leven* van allen.

Dát is alzoo het groote feit, door Meijboom miskend, maar hetwelk juist de hoogste verklaring geeft van hetgeen hij vruchteloos trachtte op te helderen. De goddelijke en de menschelijke natuur zijn tot één Persoon vereenigd geworden, en die Persoon is Christus!

De „*Katholiek*" heeft dit vroeger reeds grondig uiteengezet: „Christus, die zich den *algemeenen*, dat is, de „*natuur uitdrukkenden* naam van Zoon des menschen „geeft, zegt ons dus met den meest mogelijken nadruk, „dat Hij, schoon *God zijnde*, dat algemeene, dat tot „onze natuur behoorende, waarlijk heeft aangenomen; „en daar Hij dat algemeene tot eigennaam neemt, zegt „Hij tevens, dat Hij de meest mensch zijnde mensch is, „en de menschelijke natuur in haar hoogste goedheid en „volkomenheid bezit." (D. XXXIII, bl. 276.)

„Omdat het een *oneindig bepaald* persoon is, die de „menschelijke natuur aanneemt, is God bepaaldelijk *één* „mensch geworden, niet vele menschen, en bij gevolg „het goddelijke in het menschelijke *volkomen* uitgedrukt, „verstaanbaar en toepasselijk gemaakt." (D. XXXIII bl. 92.)

„Omdat een oneindig persoon mensch wordt, is niet „alleen in dien Godmensch, in diens lijden en verheer„lijking het oneindige zoo overstelpend uitgedrukt, voor

„ons geschikt, gelijkend gemaakt, maar verkrijgt overeen-
„komstig onze behoefte, de wereld eene goddelijke ge-
„lijkenis. Want naar de natuur staan slechts de menschen
„of staat de algemeen gedachte mensch, niet bepaaldelijk
„één mensch, één persoon aan het hoofd; de eindige
„natuur begint en eindigt niet met één; maar nu heeft
„de Vader Christus gegeven tot Hoofd over de geheele
„Kerk (Eph. IV, 15); over die Kerk, waartoe alle volken
„geroepen zijn, is één enkel mensch, één Persoon,
„Christus, het middelpunt der geschapen dingen. Dat
„middelpunt is niet een bloot staand mathematiesch punt;
„maar levend, werkend, albezielend gaat er eene historie
„van uit; terwijl weder omdat een oneindig persoon
„mensch wordt, die historische orde *alomvattend* en
„niettemin *allerbepaaldst* is" (bl. 93).

„In en met de Katholieke Kerk werkt die Christus
„voort, en handhaaft zijn koninklijk gebied op duizende,
„op tallooze wijzen. De behoefte aan Hem ontwikkelt en
„herhaalt zich met zooveel verscheidenheid, als er ver-
„scheidenheden zijn in den mensch en diens moeizaam
„geslacht; en aan al die behoeften, hoe menigvuldig of
„verscheiden zij mogen wezen, voldoet steeds dezelfde
„Christus, die alles in zich zamenvat en draagt."
(Dl. XVII, bl. 9.)

Voor hem alzoo, die gelooft, dat Christus is de Zoon Gods, Menschgeworden, wordt de geheele wereldgeschiedenis als een opengeslagen boek.

Sedert de Godmensch leeft, en door zijne Kerk werkt in de geschiedenis, is deze zoo duidelijk bovennatuurlijk geworden, en beweegt zich zóó ontegensprekelijk om dat groote middenpunt, dat de twijfel daaraan iets onbegrijpelijks wordt. Alles wijst naar Hem terug, alles roept

Hem, alles dient Hem; waar Hij heerscht is licht en leven en buiten Hem is duisternis en dood.

Nemen wij een voorbeeld uit de geschiedenis van onze dagen. Waarom maakt de Katholieke Kerk en haar zigtbaar hoofd de Paus eene uitzondering en wel eene *geheel eenige* uitzondering op den regel, die voor allen geldt?

Het gezag van *alle* vorsten is beperkt binnen hun gebied en bereikt ter naauwernood de grenzen des rijks. De Paus alleen gebiedt en wordt gehoorzaamd door de geheele wereld. Hij noodigt slechts uit, en uit alle werelddeelen, uit alle volken, stammen en talen komen de opperherders der geloovigen naar het middenpunt toegesneld om in hun geloof versterkt te worden, en de geloovigen uit de geheele wereld zonden hem de schatten toe, waaraan hij behoefte heeft.

De vorsten door de revolutie weggejaagd, keeren niet terug. Wie treedt op ter hunner bescherming, wie helpt ze om het verlorene terug te winnen? Door volk en bondgenooten worden zij verraden en verlaten. De Paus alleen maakt eene uitzondering; om hem terug te voeren bewegen zich de volken; het Fransche volk dingt naar de uitsluitende eer van hem zijn troon te heroveren, en blijft zich scharen om dien troon, ten einde hem tegen de revolutie te beschermen en te verdedigen.

Het revolutionaire Italië wil Rome, 's Pausen zetel, tot hoofdstad hebben; wat woeden zij niet, om die stad hunner wenschen, die zij reeds als hoofdstad van hun rijk verklaard hebben, binnen te gaan! De Paus zetelt rustig op de zeven heuvelen, en bestuurt in vrede de Kerke Gods; hij roept zelfs eene buitengewone vergadering van Bisschoppen tot eene plegtigheid te zamen, zoo groot als sedert eeuwen niet gezien was. En toch

romdom hem zijn alle vorsten, zelfs de magtige Koning van Napels uit hun rijk en hoofdstad verdreven, en hij alleen draagt nog zijne kroon!

In alle landen en onder alle volken is de revolutiegeest groot en magtig, veroorzaakt binnenlandschen strijd, twist en oneenigheid; alle godsdienstige sekten, geene uitgezonderd, worden door het vuur der tweedragt verteerd. Alleen in de Katholieke Kerk, onder al die volken verspreid, is geen revolutie-geest; in haar is de grootste eenheid zigtbaar. De leer wordt niet aangerand, maar aangenomen; het gezag wordt geëerbiedigd en gehoorzaamd; de werken van godsvrucht en liefde, die zij aanbeveelt, vestigen zich gemakkelijk, breiden zich uit en bloeijen in korten tijd op; het is alom zigtbaar, hoe de H. Geest Gods daar werkzaam is, om alles in de eenheid des geestes in den band des vredes te vereenigen.

Men wil den Paus vernederen: zijne magt wordt grooter en zijn gezag breidt zich uit; men wil hem verarmen, en de rijkdommen vloeijen hem toe; geen Paus, zegt men, heeft meer gegeven en geen meer ontvangen; men wil hem zijne kroon ontnemen, en wij gaan den tijd te gemoet, dat alle vorsten hunne kroonen door hem zullen doen heiligen en hij als Christus' Stedehouder de wereld in vrede zal besturen.

Wie kan ondertusschen loochenen, wat reeds zoo vele zigtbare feiten geworden zijn? Maar welke menschelijke rede is uit eigen kracht in staat, ze te verklaren? Het geloof moet haar te hulp komen, en verkondigt haar dan ook luide: „het zijn de gloriestralen van den in de „Kerk wonenden God."

ONVRUCHTBAARHEID

VAN

HET PROTESTANTSCHE ZENDINGWERK.

De Protestantsche zendinggenootschappen plegen breed op te geven van de groote sommen, door hen jaarlijks voor de bekeering der heidenen ten offer gebragt; en herhaaldelijk, gelijk nog onlangs in de *Christelijke Stemmen*, vonden we er op gesmaald, dat, daarbij vergeleken, de groote Katholieke vereeniging ter voortplanting des geloofs een scherp afstekend cijfer vertoont. En dat is het eenige, voegt men er in eenen adem bij, wat de Roomschen van dien aard hebben. Dit laatste is niet naar waarheid gezegd, daar men, buiten de bedoelde Lyonsche vereeniging, o. a. in Oostenrijk de Leopoldine-stichting, in Beijeren de Lodewijks-Missie-Vereeniging, in vele landen de Vereeniging der H. Kindschheid, en elders weêr bijzondere zending-vereenigingen heeft, als van 't H. Hart van Maria ter bekeering van Negers, van den H. Patricius, ter uitbreiding des geloofs in Australië, enz.; welke te zamen ook het hare, voor haar doel, aan het missiewerk onder de heidenen toebrengen. Was het verder in cijfers bekend, wat er op den duur door zoovele zending-gestichten en -inrigtingen wordt te koste gelegd, het zou ook met elkaâr eene niet onbeduidende som bedragen.

Gaarne echter erkennen we, dat het millioenen schats

zijn, die er van Protestantsche zijde, op welke wijze dan ook, aan het zendingwerk worden besteed. Maar des te snijdender juist is het kontrast tusschen die enorme hulpmiddelen en de nietige resultaten derzelfde Protestantsche zendinggenootschappen. Zoo breedvoerig als de jaarlijksche verslagen zijn in het opsommen van de ontvangen gelden, het aantal zendingposten, de massa's verspreide bijbels, Nieuwe Testamenten, traktaten en andere geschriften: zoo spaarzaam zijn ze gemeenlijk in het mededeelen van de hierdoor uitgewerkte bekeeringen. Daarvan spreekt men meestal slechts in algemeene bewoordingen en verzekeringen, dat er bijv. vooruitgang is, of althans hoop op vooruitgang bestaat. Van tijd tot tijd evenwel zag men zich wel gedrongen, ronduit te verklaren, en te klagen: dat er weinig, of zelfs ook: dat er „nog niets is uitgerigt". Zoo hadden de Goznersche zendelingen in de laatste jaren veel naam; men verwachtte van hunne bijzondere opleiding en hunne werkzaamheden de rijkste vruchten. Doch ook hier is dezelfde teleurstelling. Na herhaalde min gunstige berigten van verschillende Goznersche zendingposten, deelen nu bovengenoemde *Christelijke Stemmen*, welke zich altoos met dat genootschap bijzonder ingenomen hebben betoond, een zeer bepaald berigt mede over volslagen mislukten „zendingsarbeid"; en dit nog wel in spijt van „allerlei weldaden", en van dreigende predikingen, waarmede die Gosznerianen eene heerschende ziekte als eene *straf van God* voorstelden, om de heidenen te nadrukkelijker van hunne afgoderij af te schrikken.

„Op Nieuw-Guinea, zoo lezen we (November jl. bladz. 321), hebben de Gosznersche zendelingen, in weerwil van 7jarigen trouwen arbeid, NOG NIETS UITGERIGT. Nog GEEN ENKELE Papoe is bekeerd of ook maar wak-

ker geschud en begeerig om te luisteren. Wel hebben de Papoes de zendelingen gaarne bij zich, maar omdat zij bij hongersnood en ziekte *allerlei weldaden* van de zendelingen ontvangen; zij zijn echter maar niet te bewegen om ten gevalle van hunne weldoeners [!] van het bouwen van een afgodstempel af te zien. Zelfs de verwoestende pokziekte, welke de zendelingen hun *als eene straf van God* voor hun hardnekkig vasthouden aan de afgoderij aanwezen, is niet in staat geweest hun andere gedachten in te boezemen."

Eene zoo troostelooze erkenning als deze, staat niet op zich zelve. Bossuet kon al spoedig de geschiedenis der veranderingen van het Protestantisme schrijven; en elke halve of zelfs vierde eeuw biedt stof in overvloed, om dat voortreffelijk werk voort te zetten; gelijk het o. a. de opmerkzame Jörg met zijne „Geschiedenis van het Protestantisme in zijne jongste ontwikkeling" inderdaad deed. Zoo toonde reeds voor het vierde eener eeuw kardinaal Wiseman de onvruchtbaarheid der Protestantsche zendingen; sinds zijn er zulk eene menigte van berigten en getuigenissen vernomen, dat men zijnen arbeid met een lijvig boekdeel kan vervolgen. We willen hier een aantal bijzonderheden zamenvatten, meerendeels uit Protestantsche bronnen geput [1]); de meeste berigten zijn van lateren, enkele, uit den aard der zaak, ook van vroegeren tijd. Men zal er op nieuw uit zien, hoe weinig de schrale uitkomsten aan de rijke inkomsten beantwoorden; hoe onvruchtbaar alzoo het Protestantsche zendingwerk altoos blijft, en op den duur het beschamend bewijs

---

[1]) Wij maken hier vooral gebruik van Marshall's onlangs verschenen uitmuntend werk: *„De Christelijke Zendingen"*, enz.

levert, dat het niet uit God, maar enkel uit de menschen is.

Men heeft opgemerkt, dat het bestuur van vele zendinggenootschappen, zoo in Engeland als Amerika, wat het aantal agenten en de menigte van hulpmiddelen betreft, zeer wel kan vergeleken worden met hetgeen men voor de regering van menigen Europeschen staat van den tweeden rang behoeft. Hunne uitgezondenen worden bij duizenden, hunne inkomsten bij millioenen geteld. Hunne bestuurders en voorstanders beroemen zich, dat de wereld nog nooit de aanwending van zoodanige middelen tot zulk een doel heeft aanschouwd. „De Apostelen zouden", verklaart een Amerikaansch schrijver aangaande die menigte van Protestantsche zendelingen, „over zulk eene schare van strijders getriomfeerd hebben. Het ontbrak", zegt hij verder, op die ontzaggelijke stoffelijke hulpmiddelen wijzende, „den eersten evangelie-predikers aan al die voordeelen" [1]). — Een enkel Engelsch genootschap verbruikt alleen voor uitgaven binnen 's lands jaarlijks over de 40,000 p. st. (*f* 480,000), voordat een inboorling bekeerd is, of ook maar een zendeling ziet. Dat wil zeggen: bijna een vierde van het gansche inkomen eens genootschaps, dat men ter uitbreiding van het evangelielicht in heidensche landen onderhoudt, wordt in Engeland uitgegeven, eer nog een prediker voor zijne missie ingescheept is" [2]). De verkwisting der Episcopale zendinggenootschappen wordt in verschillenden graad door eene menigte inrigtingen van dien aard nagevolgd. Zoo deelt eene welbekende corporatie, het „Britsche en Buitenlandsche bijbel-

1) Dr. Stephen Olin, *Works*, II, 347. 1853.
2) *Times*, January 18. 1860.

genootschap", jaarlijks 10,000 p. st. (*f* 120,000) „enkel aan bezoldigingen" uit. Voor eene reeks van anders ligtelijk aan te voeren bewijzen, moge hier de bondige verklaring van een uitstekend Anglikaansch geestelijke volstaan: „Het onderhoud der zendelingen en hunner gezinnen in het vaderland", merkt hij op, „kost aan een enkel genootschap in één jaar meer dan 16,000 p. st. (*f* 192,000). De groote staf van goed betaalde beambten", voegt hij er bij, „wier bestaan van het opvolgen van dit systeem afhangt," verslindt voor hun persoonlijk aandeel 25 pCt. van al die groote, door de genootschappen beheerde inkomsten [1]); en wanneer hunne aanspraken voldaan zijn, gaat het overige naar de heidenen, of liever naar hunne Europesche leeraars, en wel met resultaten, zooals we er aanstonds eenige zullen vermelden.

Terwijl de Protestantsche genootschappen jaarlijks meer dan *drie millioen* gulden (waaronder *f* 480,000 van één hunner) enkel aan uitgaven binnen 's lands besteden, verdient het wel eenige opmerking, dat het gansche beheer der eenige *groote* Katholieke vereeniging ter uitbreiding des geloofs [2]), met inbegrip der reiskosten, bezoldigingen, uitgaven voor de godsdienst, het boekhouden, allerlei vrachtloonen voor de correspondentie met de zendingen der gansche wereld, in 1858 weinig meer dan *f* 19,000 vorderde [3]).

De kosten buiten 's lands zijn voor de Protestantsche zendinggenootschappen nog veel grooter dan daar binnen. In Tahiti en de aangrenzende eilanden hadden de Engel-

---

1) S. G. O.; *Times*, January 17 en April 19. 1860.

2) De bovengenoemde Katholieke vereenigingen, die in beperkter kring met beperkte middelen werken, zijn hier niet onder begrepen.

3) *Annalen* der Vereeniging ter voortplanting des geloofs, Mei 1859.

sche zendelingen vóór bijna dertig jaren reeds meer dan 100,000 p. st. (*f* 1,200,000) ontvangen en uitgegeven [1]); en met geen ander gevolg dan dat twee derden der inboorlingen verdelgd, en de overigen van hun gering bezit en hunne natuurlijke deugden beroofd zijn. In Nieuw-Zeeland hebben de Wesleyanen alleen, vóór 1834, 80,000 p. st. (*f* 960,000) gebruikt, en na dien tijd waarschijnlijk eens zooveel [2]). Voor twintig jaren gaf het Episcopale zendinggenootschap in dezelfde verre bezitting meer dan *f* 168,000 in het jaar uit, ofschoon deszelfs personeel slechts uit acht zendelingen en zestien katecheten bestond [3]); en reeds in 1838 beliep de gezamentlijke uitgaaf van hetzelfde genootschap op dit eiland *f* 2,400,000 [4]). In Hindostan hebben de kosten voor het zendingwerk, zonder de enorme uitgaven der Engelsch-Indische inrigting, dat bedrag jaarlijks verre overtroffen, buiten en behalve nog eene gelijke som, voor opvoeding en onderwijs besteed. Alleen de reiskosten der Protestantsche zendelingen beliepen reeds in 1839 *f* 3,120,000 [5]). Zelfs in Australië is voor twintig jaran meer dan *f* 600,000 aan het missiewerk verkwist, ofschoon er ten dien tijde nog niet één enkele inboorling bekeerd was, en er tot heden toe nog geen bekeerd is [6]).

De verkwisting, waarvan dit slechts enkele voorbeelden zijn, en die van jaar tot jaar schijnt toe te nemen, wordt

---

1) *Asiatic Journal*, VIII, 107, new series.

2) Brown's *New Zealand*. App. 273.

3) *New Zealand, its advantages and prospects*, by Charles Terry. 198.

4) Dr. Thomson's *New Zealand*, I, 2. 313.

5) *Travels in S. Eastern Asia*, by Howard Malcolm, II, 279.

6) *History of N. S. Wales*, by T. H. Braim, Principal of Sidney College, II, 237.

aan den anderen kant van den Atlantischen Oceaan zeer fraai nagevolgd. Het Amerikaansche collegie der Buitenlandsche zendingen gaf, gelijk lord Torrington aan zijne regering berigtte, alleen op het eiland Ceylon meer dan 100,000 p. st. uit [1]). In de zuidelijke provinciën van Armenië hadden, naar het berigt van een hunner vrienden, vijf Amerikaansche zendelingen jaarlijks „omstreeks 50,000 dollars" [2]) noodig, terwijl anderen in hunne missiën in Turkije jaarlijks „driemaal zooveel" [3]), of *f* 360,000 verteerden. In de verre woestenij van den Oregon gaf eene hunner sekten „in één enkel jaar 42,000 dollars" uit; ofschoon die zending in 't vervolg werd opgegeven en aan het genootschap en deszelfs begunstigers niets anders dan smartelijke teleurstellingen bereidde [4]). Zelfs op die ver verwijderde eilanden, waarvan Honolulu het middenpunt is, heeft deze soort van agenten enkel aan bezoldiging tot het jaar 1853 meer dan *f* 600,000 ontvangen, en „de gezamentlijke kosten der missie-onderneming" op die ver afgelegen eilandengroep ging destijds reeds 900,000 dollars te boven [5]). Te zamen zal op de Britsche eilanden alleen „het *werkend kapitaal*", gelijk het heet, jaar aan jaar uit niet minder dan „*vier en twintig millioen*" bestaan [6]); en men heeft nagerekend, dat in deze eeuw enkel in Engeland en Amerika, — Duitschland, Zwitserland en al de Protestantsche staten van Europa er buiten, — voor zendingwerk en uitdee-

---

1) *Ceylon, Past and Present*, by George Barrow. 162.
2) Een dollar is iets-meer dan onze rijksdaalder.
3) Wagner's *Travels in Persia*, etc., vol. III, ch. 8.
4) Dr. Olin's *Works*, II, 427.
5) *Sandwich Island*. Notes by A. Haole, app. 483.
6) *Times*, April 19. 1860.

lingen van bijbels en traktaten de ontzettende som van VIER HONDERD TACHTIG MILLIOEN gulden is uitgegeven.

Wat zijn nu, mogen we vragen, de resultaten dier ontzaggelijke geldverspillingen?

Wij hooren door geloofwaardige, onpartijdige schrijvers, door leden van verschillende Protestantsche genootschappen nadrukkelijk verklaren, dat het algemeene resultaat dier kostbare bemoeijingen eene onloochenbare mislukking is; ja, dat zelfs „Europesche heidenbekeerders in maar al te veel gevallen voor veel meer kwaad hebben in te staan, dan zij zelven door de ijverigste dienst weder kunnen goed maken" [1]). Indien wij, zegt een Protestantsch schrijver, die eene bijzondere oplettendheid aan dit onderwerp heeft gewijd, „indien wij de zigtbare resultaten met het menigvuldig drijfwerk, met de onstuimigheid der uitnoodigingen en de immense geldverkwisting, waarmede men het missiewerk voert, vergelijken, moet men bekennen, dat het niet in de minste verhouding tot elkander staat" [2]). Deze gematigde bewering wordt, gelijk we zullen zien, door een aantal getuigen van allerlei rang en sekten bekrachtigd; zoodat het orgaan van eene der invloedrijkste scholen van de Protestantsche meening in Engeland niet aarzelt, in 1859 te verklaren, dat „wij ons niet door enkele geïsoleerde voorbeelden van goed gevolg hier en daar moeten laten verblinden over datgene wat wij, openhartig gesproken, het *mislukken der zendingbemoeijingen* in den

---

1) *Polynesia and New Zealand*, by M. Russel. 113. 2 ed. 1843.
2) *Bampton Lectures for* 1843, by Anthony Grant. D. L. 412.

lateren tijd moeten noemen" [1]). Deze bekentenis is overvloedig te staven door gezegden en bewijzen van Protestantsche getuigen uit allerlei stand en belijdenis, Engelsche en Amerikaansche, Duitsche en Fransche, Zweedsche en Hollandsche; van geschiedschrijvers en natuuronderzoekers, van burgerlijke en militaire beambten, toeristen en kooplieden, van kapellaans en zendelingen. Hoe verschillend van godsdienstige gezindheid, zij hebben allen slechts ééne stem over het mislukken der missie-pogingen; beginnen we met er enkele aan te voeren, en wel naar de acht geographische kringen van het Protestantsche zendingwerk.

1. *China.* — „De pogingen der Protestantsche genootschappen om China te evangeliseren," zegt de auteur der *Bampton Lectures* voor 1843, „zijn opmerkelijk mislukt." — „Wie beweert," voegt Wingrove er in 1858 aan toe, „dat de Protestantsche zendelingen opregte Chinesche Christenen maken, moet of door eene dwaling beneveld, of pligtig zijn aan het bedrog" [2]).

2. *Indië.* — „Wij hebben over 't geheel geene vorderingen gemaakt, noch bij de Hindoes, noch bij de Mohammedanen," sprak James Brooke in 1858 ten aanhoore eener vergadering van het genootschap ter uitbreiding des Evangelies; „men is juist nog daar, waar men op den eersten dag was, toen men naar Indië ging" [3]). — „Elke poort schijnt gesloten te zijn geweest," roept Clarkson, zelf een zendeling, uit, „elk kanaal, waardoor de evangelie-stroomen zich een weg konden banen, verstopt" [4]); terwijl Irving, in overeenstemming met honderd

---

[1]) *Christian Remembrancer*, XXXVII, 69.
[2]) *China*, by George Wingrove Cooke. 181.
[3]) *Times*, 29 September 1858.
[4]) *India and the Gospel*, by William Clarkson, Lecture V, 221.

Engelsch-Indische schrijvers van de zoogenaamde bekeerden verklaart, „dat hunne laxe moraliteit het gevoel zelf van hunne heidensche landslieden tergt" [1]).

3. *Ceylon.* — „Het meerendeel der Singhalezen, van wie ik de naamchristenen der Hervormde godsdienst onderscheid," zegt W. Harvard, een Wesleyaansch zendeling, „zijn slechts in zoover Christen, dat zij gedoopt zijn" [2]). — „Verre de meesten", merkt James Selkirk, een Anglikaansch zendeling, aan, „leven, alsof zij geene ziel hadden" [3]). „Bijna in elk departement der missie", herhaalt Dr. Brown in 1854, „zag men zich in zijne verwachtingen bedrogen" [4]). „Alle berigten", voegt Tupper in 1856 er bij, „stemmen in ongunstige verklaringen overeen" [5]). Pridham gaat nog verder en klaagt in nadrukkelijke taal, „dat het Christendom met een verkeerden wind onder zeil is gegaan" [6]).

4. *De Tegenvoeters.* — Van Australië berigt Dr. Lang in 1852: „er is geen enkel goed betuigd geval, dat een zwarte inboorling tot het Christendom bekeerd is" [7]); en in 1858 sprak Minturn zeer bedrukt: „alle zendingpogingen onder hen zijn mislukt" [8]). Fox verklaart in 1851 van Nieuw Zeeland: „De meesten der Christen inboorlingen zijn het slechts bij naam, geheel zonder invloed

---

1) *The theory and practice of Caste*, by B. A. Irving. 146.
2) *A narrative of the Mission to Ceylon.* Introd., 61.
3) *Recollections of Ceylon.* 217.
4) *History of the propagation of Christianity among the Heathen*, by Rev. W. Brown. M. D. I. 515. 3 ed.
5) *Out and Home*, by Rev. W. G. Tupper. 128.
6) *Ceylon and its Dependencies*, by Charles Pridham, I, part. III, 441.
7) *History of New S. Wales*, by John Dunmore Lang. 509.
8) *From New-York to Delhi*, by Robert B. Minturn. 24.

in de praktijk" [1]). Nog in 1859 verzekert Dr. Thomson, dat het enkel „een ruw mengsel van het heidendom en het kruis is" [2]). Wakefield, wiens woord door eene menigte van getuigen bekrachtigd wordt, voegt er de treurige opmerking bij: „dat de bekeerde inboorlingen wat het zedelijk karakter betreft, bepaaldelijk beneden de onbekeerde heidenen stonden" [3]); en eene andere Protestantsche autoriteit beroept zich op het oordeel der kolonie, hoe zij in de gewone taal als schurken, dieven en leugenaars, van de onbekeerde inboorlingen onderscheiden worden" [4]).

Oceanië. — Een berigtgever der Gezelschaps-eilanden schreef reeds in 1832 aan het *Asiatic Journal*, „dat de tegenwoordigheid der zendelingen meer kwaads dan goeds had voortgebragt" [5]); en zeventien jaren later zegt Pridham, dat zij „aan de rampen, welke zij kwamen genezen, slechts een nieuw onheil hadden toegevoegd" [6]). Hines bekent de immoraliteit en onverschilligheid hunner leerlingen op de Sandwich-eilanden, en dat wel „van de hut des allergeringsten dienstboden af tot het koninklijke paleis toe" [7]). Herman Melville klaagt nagenoeg op denzelfden tijd luide over „hunne uiterste verwaarloozing van alle welvoegelijkheid" [8]). De kommodoor Wilkes ontdekte, „dat zelfs hunne katechisten de meeste der

---

1) *The Six Colonies of New Zealand.* 82.
2) *New Zealand*, I, 317.
3) *Adventure in New Zealand*, by Edward Jerningham Wakefield, I, 11.
4) *Letters from Wanganni.* 35. 1845.
5) *Asiatic Journal.* d. VIII, 106.
6) *Ceylon*, etc. d. 1, 444.
7) *Life on the Plains of the Pacific.* 253.
8) *The Marquesas Islands.* App. 285.

op een Christen rustende pligten niet kenden" [1]). Kapitein Laplace betreurt het, dat zij de inboorlingen tot „laaghartigen, verwilderden, bedriegers en leugenaars" hadden gemaakt [2]); en een aantal schrijvers getuigen, dat de toestand van de andere eilanden der Stille zee nog veel erger is.

6. *Afrika.* — Tracy telt in Westelijk Afrika, „zonder Sierra Leone en Goree mede te rekenen, achttien Protestantsche zendingpogingen die allen mislukten" [3]). Brodie Cruickshank berigt van de bekeerden op de Goudkust: „Slechts op zeer weinige uitzonderingen na, was de terugkeer tot immoraliteit algemeen" [4]); en Duncan verklaart openlijk van de bekeerlingen in Dahomey, dat de opvoeding, hun door de zendelingen gegeven, slechts het middel is, om hen in de laagheid te vervolmaken" [5]).

Van de Kaffers in Zuid-Afrika berigt majoor Dundas in 1835 aan het Huis der gemeenten: „Ik geloof, dat de zendelingen naauwelijks één enkel individu Christen hebben gemaakt" [6]); en twintig jaren later, in 1858, verklaart Calderwood alweder: „Men kan van de Kaffers zeggen, dat zij het Evangelie van de hand gewezen hebben" [7]).

We hooren Cole in 1852 van de Hottentotten getuigen; dat er „van de honderd zoogenaamde Christenen negen en negentig zonder eenig juist begrip over een toekom-

---

1) *United States Exploring Expedition.* d. I, 328.
2) *Campagne de circumnavigation de la frégate l'Artémise,* V, 389.
3) In Howitt's *Colonisation and Missions* aangehaald bladz. 34.
4) *Eighteen Years on the Goldcoast of Africa,* II, 73.
5) *Travels in Western Africa,* II, 303.
6) *Parliamentary Papers,* VII, 142. (British Museum.)
7) *Caffres and Caffre Missions.* 96.

stig bestaan" zijn [1]); en Meodie verzekert, in gevolge zijne eigene waarnemingen, — alsmede James Alexander, kolonel Napier, Bronbury, kapitein Aitschison en vele anderen —: „Het is algemeen bekend, dat vele Hottentotten, die eenigen tijd op de zendingstaties hebben doorgebragt, gewoonlijk de traagsten en onwaardigsten van hunne natie zijn" [2]).

Van Noord- en Oost-Afrika worden niet eens bekeeringen gemeld.

7. *Het Oosten, Syrië en Armenië.* — Van de zendelingen in het Oosten zegt Adolf Stade in 1854, na eene persoonlijke waarneming van vele jaren: „Men kan hunne nuttelooshеid niet genoeg doen uitkomen" [3]). Van die in Griekenland berigt Dr. Hawes: „Zij hadden zich gedrongen gezien, zich voor dit oogenblik verre van het veld terug te trekken; wat eigenlijk beteekent: dat zij door het volk verdreven werden [4]). Van Jerusalem zegt ons Lord Castlereagh: „de Bisschop heeft buiten zijne kapellaans, zijn arts en hunne gezinnen, schier geene gemeente" [5]). Williams, ofschoon zelf zendeling, betreurt „de ernstige dwalingen in het geloof en de ergerlijke en aanstootelijke gebreken in de praktijk der slecht onderwezen leden" zelfs in deze gemeente [6]). Dr. Southgate, een Amerikaansch Protestantsch bisschop, bekent openlijk: „dat alleen de Protestantsche bekeerden in Turkije en het Oosten ongeloovigen

---

[1]) *The Cape and the Kafirs.* 145.
[2]) *Ten Years in South Africa*, II, 292.
[3]) *Records of Travel in Turkey, Greece*, etc. 517.
[4]) *Travels in The East*, by Hawes. 168.
[5]) *Journey to Damascus*, II, 111.
[6]) *The holy City.* 593.

en radikalen zijn, die geen sympathie van het Christelijk publiek verdienen" [1]). En Dr. Wagner verklaart, na zorgvuldig onderzoek: dat „de kostbare inrigtingen in Armenië geene bekeeringen tot stand hebben gebragt" [2]).

8. *Amerika.* — De geleerde schrijver van „'s Menschen natuurlijke geschiedenis" waarschuwt zijne lezers, geene vergelijking te maken tusschen de gevolgen der zendingen bij de oorspronkelijke rassen van Noord- en Zuid-Amerika, wijl hunne geschiedenis zulk een verschrikkelijk kontrast oplevert, dat daardoor, gelijk hij openhartig bekent, „eene donkere schaduw op de geschiedenis van het „Protestantisme moet vallen" [3]).

Deze onverdachte verklaringen zeggen ons reeds genoeg, hoe onbeduidend de vruchten der Protestantsche zendinggenootschappen zijn; wat we echter later nog ten overvloede met eene reeks van meer bijzondere getuigenissen denken te staven. Één hoofdpunt echter willen we dadelijk behandelen. Iedereen weet, dat de voornaamste werkzaamheid der Protestantsche zendelingen in vele landen, doch vooral in China en het Oosten, bestaat in het verspreiden van Nieuwe Testamenten, geheele bijbels, of die gedeelten er van, welke in verschillende talen zijn overgezet. Daarmede gaat gemeenlijk eene kwistige verspreiding van allerlei traktaten en traktaatjes gepaard. Al legt een hunner, na eene veeljarige ondervinding, de bekentenis af: „dat het van weinig nut schijnt, boeken in overvloed te geven, *zonder rijkelijke persoonlijke prediking*"; en al staaft hij zijne meening met de afdoende opmerking:

1) *Christianity in Turkey*, by Rev. H. J. O. Dwight. 244.
2) *Travels* etc. v. III, ch. VIII.
3) Prichard, Sect. 44. 427.

„het is ook zeer duidelijk, dat de Apostelen op deze laatste wijze te werk gingen" [1]); al verklaart een ander: dat „de kwistige en schier ongeloofelijke verspreiding" der geïnspireerde boeken geheel mislukt is [2]): het feit is onbetwistbaar, dat, desniettegenstaande, de Protestantsche evangelisatie *hoofdzakelijk* door bijbel- en traktaat-verspreiding blijft geschieden. Zelfs verklaart een eerbiedwaardig Anglikaansch schrijver: „Er is geen twijfel aan, of het plan, om de heilige schriften in omloop te brengen, is oneindig te verkiezen boven zulk eene zending, waar dit niet het eerste doel zoude zijn" [3]). De bijbels blijven dan ook in tallooze duizenden naar alle gedeelten der aarde uitgaan; en kwam hier eenige verandering in: wat enorm getal Protestantsche zendelingen van allerlei kleur zouden op eens van hun brood beroofd zijn! Vergelijken we dan, op dit bijzonder punt, de ontzaggelijke kosten met het gebruik dat er van de kwistig uitgedeelde boeken wordt gemaakt.

Het Britsche en Buitenlandsche bijbelgenootschap, welks werkzaamheden niet verschillen van die der Protestantsche zendingen [4]), werd in 1780 opgerigt. Deszelfs inkomen, hetwelk dat jaar *f* 60,000 bedroeg, was spoedig twintigmaal meer, en beliep in 1791 reeds de som van *f* 1,200,000 [5]). Dit is, ofschoon de rijkste, toch slechts eene der ontelbare inrigtingen van dien aard. In elk ge-

---

1) *Travels in S. Eastern Asia*, by the Rev. Howard Malcolm, II, 160.

2) Dr. Grant's *Bampton Lectures.*

3) *Christianity in India*, by J. W. Cuningham. M. A. 142.

4) Te New-York zijn de bureaux van het Bijbelgenootschap en de inrigting voor de Buitenlandsche zendingen onder een en hetzelfde dak.

5) *History of the B. and F. Bible Society*, by the Rev. S. Owen. M. A.

deelte der Engelsche koloniën, van den St. Lorenzostroom tot de Bengaalsche vlakten, bestaan „hulp-bijbelgenootschappen", welker getal en ontvangst onmogelijk naauwkeurig te bepalen is. „Het volk van Engeland", zegt Howitt, „geeft jaarlijks voor bijbels 170,000 p. st. (*f* 2,040,000) uit".[1]); wie kan zeggen, wat andere landen er voor uitgeven?

Strickland, de geschiedschrijver van het Amerikaansche bijbelgenootschap, dat in 1816 opgerigt werd, en met de reusachtige ondernemingen der oudere stichting zocht te wedijveren, gaf in 1849 eene lijst van zeventig „moedergenootschappen", welke hunne duizenden hulpvereenigingen en vertakkingen hebben. Zij hadden, zegt hij, bijbeloverzettingen in 146 talen of dialekten uitgedeeld, en sedert heeft het werk zich nog altoos uitgebreid. De inkomsten van het Engelsch bijbelgenootschap waren in 1858 grooter dan ooit te voren, en bedroegen bijna 155,000 p. st.; in dat jaar had het 1,625,985 bijbels verspreid; bijna 24,000 meer dan bij alle andere vroegere gelegenheid. Het volgende jaar 1859 was die enorme ontvangst tot over de 195,000 p. st. (*f* 2,340,000) geklommen!

In 1858 beliepen ook de inschrijvingen van het Episcopale zendinggenootschap over de 100,000 en het volgende jaar 163,000 p. st.; zoodat twee verwante Engelsche vereenigingen in twaalf maanden tijds nagenoeg 360,000 p. st., of bijna 1000 pond per dag, en sedert hare oprigting zeker niet minder dan *tien millioen* p. st. of HONDERD TWINTIG MILLIOEN gulden ontvangen hebben. Bedenken we hierbij, dat dergelijke genootschappen, welker getal niet ligt te bepalen is, in elken Protestantschen

---

[1]) *Colonization and Christianity.* 418.

staat te vinden zijn en hunne eigene inkomsten hebben; dat, behalve het bovengenoemde, de Engelsche Wesleyanen alleen reeds in 1839 jaarlijks 100,000 pond voor de zendingen besteedden, het Londensche zendinggenootschap op denzelfden tijd omstreeks 80,000 pond, en het genootschap voor de Evangelie-verbreiding in één jaar meer dan 137,000 p. st. uitgaf; zoodat vijf der vele genootschappen in Groot-Britanje in één jaar bijna 100,000 pond te koste gelegd, en de drie laatstgenoemde sedert 1840 over nagenoeg *vier en twintig millioen* gulden beschikt hebben; dan kunnen we ons eenig denkbeeld maken van de ontzettende, voor bijbelverspreiding bestede sommen, welker armelijk resultaat we aanstonds hebben na te gaan.

Het juiste getal der in alle talen overgebragte en door zoo vele genootschappen verbreide bijbels is bezwaarlijk te kennen. Eenige schrijvers schatten het gansche aantal, dat door alle sekten, met de Baptisten (die eene eigene overzetting hebben) er bij, verspreid is, op nagenoeg HONDERD MILLIOEN exemplaren; nogtans wordt dit slechts als een begin beschouwd. „Wij hebben honderd dertig millioen bijbels noodig" [1]), riep, niet lang geleden, Dr. Plumer uit, alsof de reeds verspreide massa naauwelijks in aanmerking kwam; en ongetwijfeld zal men in dat gebrek voorzien. Waar ergens ter aarde een menschelijk wezen, wild of beschaafd, leeft, 'twelk geen bijbel in zijne moedertaal bezit, dat maakt er, naar de bijbelgenootschappen meenen, aanspraak op. Vóór meer dan veertig jaren verkondigden de bestuurders van het Amerikaansche bijbelgenootschap, dat het hun doel was: „den bijbel in den

---

1) *History of the American Bible Society*, by W. P. Strickland. App. 371.

korst mogelijken tijd onder alle toegankelijke volken des aardbodems te verbreiden"; en in de eerste twintig jaren, toen deszelfs organisatie nog onvolledig was, gaf het over de 600,000 p. st. uit, en verdeelde meer dan *drie millioen* exemplaren. „Vier honderd en veertig duizend Siamezen", zegt Strickland, werden in 1833 als geschikt voorgesteld om den bijbel te ontvangen." Hij zegt niet, hoe zij die geschiktheid uitten; en beschouwen wij het eigenaardig gebruik, dat zij van de reeds onder hen verdeelde bijbels maakten, dan mogen we welligt besluiten, dat de Siamezen in staat zijn, om zonder ongeduld op de overige te wachten. Het aantal bijbels, door hen en andere barbaren reeds ontvangen, en wat zij er meê uitrigtten, zullen we dadelijk vernemen. Herinneren we eerst nog met een enkel woord, dat, behalve door die bijbels, bij millioenen naar alle kusten verzonden, of aan de oevers der rivieren neêrgelegd, of bij monster-balen in de zeehavens van Asië en Amerika opgehoopt, de heidenwereld ook nog met traktaten wordt overstroomd, die bestemd zijn, om de H. Schrift te vervolledigen en toe te lichten.

Het Engelsche traktaat-genootschap verzond in het eene jaar 1858 *dertien millioen* traktaten, en sedert zijne oprigting *acht honderd en negentien millioen*. En dit is slechts eene der vele vereenigingen van dien aard. Zoo had het Amerikaansche traktaat-genootschap reeds voor vijf en twintig jaar „zes en dertig millioen exemplaren en nagenoeg vier en dertig millioen deelen" gedrukt; en deszelfs werkzaamheid op dit punt was sedert dien tijd nog altoos toegenomen. Het verwante genootschap van Boston heeft bij gelegenheid van de inwijding zijner stichting 14,500,740 bladzijden verzonden; en de schrijver, aan wien deze regels ontleend zijn, geeft de lijst van

eenige Amerikaansche genootschappen, die in den loop van één enkel jaar bijna *een millioen* dollars hadden geïnd [1]). En zelfs deze kolossale inkomsten zijn naauwelijks genoeg om de kosten der ondernemingen te dekken, welke, gelijk ons Putnam in een welbekend werk berigt, van zulk een reusachtigen omvang zijn, dat het genootschap alleen der Amerikaansche zendingen in den tijd van weinige jaren „nagenoeg *vier honderd millioen*" bladzijden gedrukt heeft [2]); het gansche bedrag der gedane verzendingen beliep tot het jaar 1861 „meer dan *vijftien honderd millioen* bladzijden" [3]), of vijf millioen deelen, elk van 300 bladzijden. Dit is het schier fabelachtig werk van ééne der ontelbare vereenigingen, die gelijktijdig op alle punten der aarde hetzelfde doel bevorderen, en zich meerendeels nog aanhoudend uitbreiden. We willen hier, uit een paar hoofdkringen, waar het Protestantsche zendingwerk vooral door boekverspreiding geschiedt, eenige bijzonderheden uit den mond van Protestantsche getuigen overnemen.

In de tweede helft van het ééne jaar 1844 verspreidde men in *China* over de 1.100,000 bladzijden, of nagenoeg 4000 deelen, elk van 300 bladzijden. Zestien jaren vroeger deelde Gutzlaff alleen binnen de twaalf maanden „drie en twintig kisten vol Chinesche boeken onder het volk uit" [4]). Hiernaar mete men het overige af. Maar omstreeks denzelfden tijd was Medhurst, naar

---

1) *Visit to the American Churches*, by Andrew Reed. D.D. II, 166.
2) Putnam's *American Facts*. 55.
3) *Report of American Board for Foreign Missions*. 1861; aangehaald in *New York Evening Express*. February 21. 1861.
4) *China*: *Its state and prospects*, by W. H. Medhurst. 328.

hij zelf berigt, gewoon, dagelijks op kosten van het Engelsche volk vijf honderd deelen weg te schenken. Zoo schrijft ook Tomlin, een Amerikaansch geestelijke en medgezel van Gutzlaff, aan zijne oversten: „Wij nemen zes en twintig kisten van aardige grootte, alle degelijk met het brood des levens gevuld, naar Siam mede"; en wanneer hij zich van zulke scheepsladingen had ontdaan, was zijn gewone uitroep: „Die zaaitijd is er weder geweest" [1]). En dat kwistig zaaijen hield schier eene halve eeuw lang niet op, hoezeer het ook in vijftig achtereenvolgende zomers niet het minste teeken van eenigen oogst te zien gaf. Nog in 1851 meldde een Protestantsch zendeling aan zijn bestuur: „Ik deel omstreeks 1000 exemplaren in het jaar uit" [2]).

Reeds in 1839 hadden de Protestantsche zendelingen „dertig duizend afzonderlijke boeken der H. Schrift en meer dan een half millioen traktaten in het Chineesch gedrukt". Ten zelfden tijde hadden zij 150,000 traktaten in de talen van den Maleischen Archipel uitgegeven, welke twintig millioenen bladzijden druks bevatten." Enkel in Canton en Malacca hadden zij voor bijna dertig jaren reeds meer dan 450,000 deelen gedrukt [3]). En die ontzaggelijke en kostbare uitdeeling was zoo geheel te vergeefs, dat een Protestantsch zendeling onbewimpeld aan zijne overheden verzekerde: „Wij hebben geen bewijs gehad, dat de duizenden boeken, die onder het volk zijn uitgedeeld, ook maar *ééne* ziel hebben opgewekt, om den inhoud er van te leeren kennen, of eenen leermeester

---

1) *Missionary Journals and Letters*, by J. Tomlin. B. A. 55.
2) *The Chinese and General Missionary Gleaner*, I, 45.
3) Medhurst. 592.

onder de vreemden in China te zoeken, of dat zij het middel zijn geweest, om één enkel individu te bekeeren" [1]). — Dit was, gelijk zooveel andere agenten rondborstig bekennen, het resultaat in China; terwijl een ander Protestantsch zendeling openhartig van Malacca verklaart: „Men heeft op deze plaats geen Maleisch Christen" [2]).

Verder hebben de Engelsche zendelingen in Batavia, hetwelk zij later van wanhoop verlieten, voor meer dan dertig jaren over de 190,000 deelen uitgereikt. In Pulo Pinang, waar wel geen groote begeerte naar die boeken kon verondersteld worden, verdwenen ten zelfden tijde 44,000 deelen. In Singapore alleen werden 66,000 deelen verspild, ofschoon, gelijk een zendeling in 1839 mismoedig berigt, „daar geen enkele Maleijer, zelfs niet bij naam, eene Christelijke geloofsbelijdenis heeft afgelegd" [3]). Hij bedoelt hiermede eene Protestantsche, want dadelijk voegt hij er bij: „De Katholieken hebben een aantal Maleijers, Chinezen en anderen bekeerd, en hebben zondags vele toehoorders."

En rijkelijk toch gingen de bijbelgenootschappen met hunne vertalingen te werk: want „niet minder dan zeven overzettingen der H. Schrift in het Maleisch zijn er gedrukt", zegt de geestelijke Howard Malcolm, die zelf afgevaardigd was, om over het daaraan ten deel gevallen lot berigten in te winnen en mede te deelen; wat hij met deze opregte woorden doet: „Vele duizenden heeft men uitgedeeld; doch, voor zoover ik te weten kan komen, met bezwaarlijk eenig waar te nemen nut. Ik hoorde

---

[1]) Dr. Brown's *Hist. of the prop. of Christianity*, II, 256.
[2]) Malcolm's *Travels* etc., II, 114.
[3]) Malcolm's *Travels* etc., II, 106.

van geen enkelen Maleischen bekeerling op het gansche schiereiland." Blijkbaar waren zelfs die zeven overzettingen nog niet toereikend.

De Birmannen werden niet minder mild behandeld dan de Maleijers, daar ook voor hen vóór meer dan dertig jaren „omstreeks 250,000 traktaten gedrukt en in omloop gebragt zijn"; en waarschijnlijk weet niemand, hoeveel duizenden nog daarna. Malcolm diende hieromtrent dit verslag in: „Wij hebben twee en tachtig steden, stadjes en dorpen bezocht en er traktaten verspreid; 657 daarmeê gevulde boten en schepen hebben wij in eene menigte van gevallen aan de menschen langs den oever uitgedeeld." Opdat men daaruit echter niet besluiten zou, dat dit alles eenige medewerking van den kant der Birmannen toont, voegt hij er onmiddellijk achter: „Doch dit feit bewijst alles behalve een algemeen verlangen des volks, om de nieuwe godsdienst te leeren kennen. Een traktaat is in alle opzigten eene merkwaardigheid. Zij hebben nooit zulk papier gezien. De vorm van het boek is voor hen opmerkelijk. Daarbij wordt het hun eigendom, en geen Birman zal zonder eene gewigtige reden een geschenk afwijzen." John Bowring merkt van het naburig koningrijk Siam op, dat, naar de bekentenis van een der zendelingen, „vellen *wit* papier daar nog ijveriger zouden gezocht worden" [1]). Malcolm had er bij kunnen voegen, dat schier niemand, al had men het ook *gewild*, de ontvangen boeken *kon* lezen. Dit echter schijnt geen bezwaar. Immers een ander ambtelijk uitdeeler zegt in allen ernst, en nog wel van de beter opgeleide Chinezen sprekend: „Velen hunner

---

[1]) *The Kingdom and People of Siam*, I, 377.

konden niet lezen, maar zij schenen bereid, die onbekwaamheid af te leggen, daar zij onze boeken en onze vermaningen, om tevens die nuttige kunst te leeren, aannamen" [1]). Van den anderen kant gaven de weinigen die eene poging deden om ze te lezen, de boeken gewoonlijk terug met de aanmerking: dat ze wegens den barbaarschen stijl en volslagen gebrek aan zamenhang volstrekt onverstaanbaar waren. Dit punt echter is een feit van zoodanig gewigt en kenschetst dit nieuwe zendingstelsel zoo eigenaardig, dat het hier ter plaatse eene bijzondere toelichting verdient.

De eerste Protestantsche bijbelvertaling in het Chineesch werd door Dr. Morrison beproefd, die daarbij van eene lang vóór zijnen tijd door Katholieke zendelingen bewerkte overzetting gebruik maakte, zonder zich evenwel aan haren tekst te houden. Hij had reden zich hierover te beklagen. „Ik gaf het Nieuwe Testament", zegt hij, „met *zulke* veranderingen uit, als ik in mijn geweten en bij den graad mijner toenmalige kennis van het Chineesch noodig achtte" [2]). Deze veranderingen werden klaarblijkelijk door hetzelfde motief ingegeven, hetwelk Prof. Samuel Kidd verleidde, om zelfs voor *God* een nieuw Chineesch woord te vinden, „uit vrees van de leer des bijbels met het systeem des Pausdoms te vereenzelvigen" [3]). Dr. Morrison's vertaling kostte meer dan *f* 240,000, doch is voorlang reeds verworpen, daar men bevond, dat zij enkel diende om de verachting der Chi-

---

1) *The Chinese as they are*, by G. Tradescant Lay. 388.
2) *Memoirs of Robert Morrison*. D.D., by his widow, II, 3.
3) *Critical Notices of Dr. Morrison's Literary labours*. 34.

nezen gaande te maken. Zij is „buitengemeen woordenrijk", zegt Choo-Tih-lang, een Chineesch gegradueerde, en behelst zooveel vreemde phrascologie, welke geheel tegen den gewonen stijl onzer boeken is, dat de Chinezen er volstrekt den zin niet van kunnen vatten, en dikwijls weigeren, er ook maar een oog in te slaan" [1]). Nogtans zijn de Chinezen, gelijk Lay opmerkt, „zeer bereid, om al wat de literatuur betreft te bewonderen"; en zij hadden, gelijk Bridgman in zijne Chinesche Chrestomathie opteekent, toegestaan, dat eenige opstellen van Katholieke missionarissen, op bevel van den bedachtzaamste hunner keizers, onder de klassieke geschriften werden gerangschikt. „De Katholieke missionarissen beoefenden", gelijk James Mackintosh openlijk zegt, „de zwaarste der talen met zulk een goed gevolg, dat zij er honderden boekdeelen in schreven" [2]).

Het was van Dr. Morrison niet wijs, zulke gidsen te verlaten en op eigen ingevingen te vertrouwen. Dr. Marshman, de eerstvolgende uitgever van een Protestantschen Chineschen bijbel, viel in dezelfde fout met hetzelfde resultaat. „Zoowel zendelingen, als Chinezen van rang verzekeren mij," zegt Malcolm, „dat noch Marshman's, noch Morrison's bijbel geheel verstaanbaar, veel minder aantrekkelijk is. Hetzelfde is met vele traktaten het geval, en eenige er van heeft men der verbreiding volstrekt onwaardig geacht" [3]). Abel Remusat en Julius Klaproth, twee beroemde kenners van het Chineesch, plagten zich in stilte met de ongelukkige pogingen van Morrison en

---

1) Medhurst. 558—60.
2) *Review of the causes of the revolution.* Works, II, 251. (1846.)
3) *Travels* etc. II, 218.

zijne gezellen vrolijk te maken; terwijl Marchini, die deze taal vloeijend sprak, verklaart: dat hun vertaalwerk een „onverstaanbaar koeterwaalsch is, hetwelk niemand zonder lagchen kan lezen"; en dat de geleerde Chinezen, wie het in handen viel, zich beklaagden, dat men hun „verheven idioom" zoo ligtvaardig tot eene karikatuur had gemaakt. De Eerw. Voisin, een Katholiek missionaris in China, die eene proeve der door het bijbelgenootschap aangenomen vertaling in het Fransch uitgaf, verontschuldigt zich over de staking van zijn werk in dezer voege: „De pen ontzinkt mijne hand, daar ik zie, op wat lage en godslasterlijke wijze onze heilige boeken getravesteerd, onteerd en vervalscht zijn. Ik daag de Chinesche geleerden, die de naauwkeurigste kennis van hunne moedertaal bezitten, uit, om ook maar te raden, wat de overzetter heeft willen uitdrukken; ik zelf had het niet vermogt, ware ik met den geïnspireerden tekst, dien hij beweert over te brengen, niet zoo vertrouwd geweest" [1]).

Dit is zelfs door Protestantsche zendelingen, ofschoon eerst *na* de bekendwording dier onwelkome feiten in Europa, zoo volmondig erkend, dat er in 1843 te Hongkong eene plegtige bijeenkomst „van zendelingen der verschillende Protestantsche sekten" werd gehouden, om maatregelen voor eene nieuwe vertaling te nemen, „welke beter ter algemeene verbreiding geschikt was dan alle tot nog toe uitgegeven overbrenging" [2]). Deze nieuwe poging werd, naar Lay's opmerking, ondanks het dure mislukken der vorige, gedaan in de zwakke hoop: dat „de bladzijden der zuivere en hemelsche wijsheid mogten gereinigd

---

[1]) *Annales de la Propagation de la foi*, IX, 109.
[2]) *Chinese Repository*, XII, 551.

worden van die schandelijke monsterachtigheden, welke haar nu zoo afzigtelijk misvormen" [1]). Doch ook deze onderneming mislukte; een Protestantsch zendeling van den laatsten tijd meldt ons, dat „een of twee nieuwe vertalingen beproefd, maar uiterst gebrekkig en onvoldoende bevonden zijn" [2]).

Na al die bemoeijingen nu van bijna eene halve eeuw, na schier onberekenbare kosten, na die massa's van bijbels, langs heel de oost- en zuidkust van China verbreid, is er niet eene enkele eigenlijke bekeering uitgewerkt; en Taylor Meadows, Chinesche tolk in burgerlijke dienst der Engelsche koningin, schrijft over den aard en uitslag dier vertalingen: „Mogt de Engelsche Protestant over het boek der Mormonen en het Mormonisme, gelijk het zich op enkele plaatsen van Groot-Britanje uitbreidt, nadenken, hij zal er een volstrekt niet overdreven begrip door verkrijgen, in wat verachtelijk licht onze slechte vertaalde heilige Schriften en het Christendom bij de volgelingen van Confucius staan; die ze namelijk als een weefsel beschouwen van ongerijmdheden en goddelooze aanmatigingen, welker nadere toetsing bloot tijdverlies zoude zijn" [3]).

De vertalingen, waarmede men het Birmansche rijk en Siam overstroomd heeft, zijn van denzelfden aard. Tomlin, een bedrijvig agent, bekent met weêrzin, dat er in de traktaten, door hem en anderen in Siam verspreid, zooveel „grove misslagen" voorkomen, dat de koning, een verstandig lezer, „zich beklaagde er geen kop of

---

1) *The Chinese* etc. 52.
2) *Life in China*, by Rev. W. C. Milne. 503.
3) *The Chinese and their rebellion*. 79.

staart in te kunnen vinden"; hij voegt er bij: Chaou-Bun, een beschaafd inboorling, die Gutzlaff hielp, en „kopiën van het gansche N. T. afschreef, verachtte al onze heilige boeken en zeide: De traktaten worden door het volk misbruikt en verscheurd, en om hunne grove misgrepen door de priesters bespot" [1]). Ook Dr. Hobson, een agent van het Traktaatgenootschap in Canton, meldt uit zijn eigen werkkring: „Ik ben wezenlijk bedroefd, dat ik u geene verblijdende en bemoedigende berigten van eenig blijkbaar goed resultaat der traktaatverspreiding kan toezenden; — ze worden met groote minachting behandeld" [2]).

Wat nu, vragen we weder, werkten die duizenden boeken uit, welke door de Chinezen, Birmannen en Siamezen, vooral van de lagere klassen, met zekere bereidvaardigheid werden aangenomen?

„De oorzaak van den ijver, somwijlen bij het ontvangen der heilige boeken betoond, kan niet", zegt de aartsdiaken Grant, „aan dorst naar het woord des levens toegeschreven worden, maar enkel aan wereldsche doeleinden, onheilige gebruiken, waartoe het heilige, in hunne handen gelaten woord Gods gebezigd wordt, en die aan elk Christelijk gevoel aanstoot geven" [3]). In China zag Lay de uitgedeelde boeken in kast of spinde geheel onaangeroerd, gelijk men ze had ontvangen; wat echter, zegt hij, „een veel beter lot was, dan er gewoonlijk aan ten deel viel" [4]). — In Macao vond men ze, zegt Dr. Wells Williams, een ander Protestantsch agent, „op

1) *Missionary Journals* etc. 329.
2) *The Cross and the Dragon*, by J. Kesson. 234.
3) *Bampton Lectures*. 93.
4) *The Chinese and their rebellion*. 54.

de toonbank, en stuk gesneden, om er medicamenten en vruchten in te wikkelen; wat anders de koopman met zijn slechtste boek niet zou doen" [1]). — Het aantal boeken, door de Protestanten verspreid, is onmetelijk, zegt bisschop Courvezy, een prelaat, aan de Engelschen die in den Indischen Archipel reizen, welbekend; „maar ze worden gansch niet overeenkomstig hunne bestemming gebruikt. In Singapore zag ik de muren van twee huizen dubbel en dwars met bladen van bijbels bedekt; deze profanatie is echter niet grooter dan wanneer ze tot verpakking van tabak of spek dienen" [2]). Een ander ooggetuige verhaalt, dat er in de grenssteden van China voortdurend gansche kisten vol bijbels „op aucties verkocht, en vooral door schoenmakers, winkeliers en specerijhandelaars tegen den prijs van scheurpapier aangeschaft worden." Boucho schrijft uit Pulo Pinang: „Ik zelf heb aan vele verstandige heidenen gevraagd, welk gebruik zij van de onder hen uitgedeelde bijbels maakten? Zij hebben eenparig geantwoord, dat zij hun voor de laagste doeleinden dienden." Naar hunne eenstemmige verklaring, voegt hij er bij, zijn al die bijbels in zulk een barbaarschen en onverstaanbaren stijl overgebragt, dat zij, wel verre van de Christelijke godsdienst in een aantrekkelijken vorm voor te stellen, veeleer geschikt zijn, om de heidenen, die zich genegen voelden haar aan te nemen, af te schrikken en er van te doen walgen" [3]).

Het zij ons vergund, na al die Protestantsche getuigen, ook enkele Katholieke te hooren.

---

[1]) *The Middle Kingdom*, II, 343.
[2]) *Annales* etc. I, 107. [3]) *Annales* etc. IV, 192, 214.

De Eerw. Albraud, een bekend zendeling en later bisschop, wien Windsor Earl, alhoewel Protestant, warmen lof geeft voor „zijne groote resultaten in het bekeeren der Chinezen" [1]), gewaagt van een Amerikaansch zendeling, die zich beroemde, dat hij „in weinige maanden twaalf groote kisten vol bijbels had uitgedeeld", en merkt dan hierop aan: „Hij moet onder zijne landslieden wel een grooten naam hebben, daar hij het getal bekeeringen berekent naar het getal van hen die bijbels aannamen. Maar ik, die op de plaats zelve ben, weet de er aan toegedachte bestemming. Geen dag gaat er voorbij, dat mij niet eenig voorwerp door de hand gaat, 'twelk in de bladen van een door Protestanten uitgegeven werk gewikkeld is. Hoeveel huizen zijn er enkel in Singapore, waarvan de zoldering en wanden met de bladen van vele honderden bijbels, bij wijze van behangsel, overdekt zijn" [2]). Verder zegt hij, wat ook Tomlin bevestigt, dat de Chinezen dikwijls des nachts bijbels stelen, om ze voor huiselijke doeleinden te gebruiken, en dat menig Protestantsch zendeling deze dieverij als een zeer bemoedigend bewijs van hunnen ijver voor goddelijke dingen schijnt te beschouwen.

Pecot, zoowel met Hindostan als China naauwkeurig bekend, van de grootspraak der bijbelgenootschappen gewagend: dat „hunne overzettingen in elk gedeelte der bekende wereld zijn doorgedrongen", merkt aan, dat dit, zoover zijne waarneming reikt, volkomen waar is, maar laat er op volgen: „de winkeliers van al die landen kunnen hetzelfde feit getuigen, daar zij die vertalingen

---

[1]) *The Eastern Seas*, by George Windsor Earl. 392.
[2]) *Annales* etc. VIII, 133.

elk uur van den dag blad voor blad uitdeelen." Ook Marchini berigt, naar eigen waarneming, „dat ze door schoenmakers bij het gewigt worden gekocht, om er Chinesche pantoffels van te maken"; en die geleerde man geeft zijne verbazing te kennen, dat de Engelschen, die in andere zaken zooveel scherpzinnigheid aan den dag leggen, zich zoodanig door betaalde speculanten en phantastische enthousiasten laten beet nemen. Hiermede komt geheel overeen wat de directeur van het Chinesche seminarie te Pulo Pinang getuigt: „Ik heb zelf een Chinees hooren verklaren, hoe dankbaar hij er het bijbelgenootschap voor was, dat het hem voor een doel, 'twelk ik niet waag te noemen, van papier voorzag; en hij verzekerde mij, dat dit het gewone lot der onder de Chinezen uitgedeelde bijbels was" [1]). Doch genoeg over dezen eersten missiekring; sluiten we met hetgeen een Protestantsch schrijver uitroept [2]): „Welk een verlagend denkbeeld, elken Chineschen schippersknecht, of ruwen zakkendrager een pak traktaten in de handen te stoppen, opdat hij ze op zijne reis naar believen verkoope of weggeve!" En bij al die bijbel- en traktaat-verspilling, is er, gelijk alweder een onpartijdig getuige verzekert, „bezwaarlijk één voorbeeld van, dat een Chinees eenen zendeling heeft opgezocht, om zich eenige plaats te laten verklaren, of dat eenig bekeerd persoon zijne belangstelling in de godsdienst aan het lezen van die boeken heeft toegeschreven" [3]).

We hebben voor ditmaal nog den anderen grooten

---

[1]) *Annales* etc. III, 37—46. [2]) *Asiatic Journal*, IX, 343.
[3]) *The Middle Kingdom*, II, 343.

zendingkring na te gaan, waar, evenals in den reeds behandelden, het Protestantsche missiewerk hoofdzakelijk door boekuitdeeling wordt gedreven, en gaan dus over op Indië. Hier was de verspilling, zoo mogelijk, nog grooter dan in China. Het zijn enorme getallen, waartoe het verbruik in eene reeks van jaren is opgeklommen.

De Amerikanen alleen, die voor tien jaren te Madras en in den omtrek, om van de andere steden niet te spreken, een en twintig inrigtingen en een en dertig drukpersen bezaten, deelden o. a. over eene kleine uitgestrektheid en als met één worp 30,000 traktaten uit [1]). Bijna voor twintig jaren reeds hadden zij enkel in Madras nagenoeg 34,000,000 bladzijden, of meer dan 100,000 deelen gedrukt [2]), zonder ook maar eene enkele bekeering te bewerken. En onbeduidend zijn hunne ondernemingen, bij die der Engelschen vergeleken. Hiervan zegt de generaal Thomas Hislop: „Deze heeren tellen hunne bekeeringen naar het getal uitgedeelde bijbels. Wij zelven hebben het in meer dan eene verblijfplaats waargenomen, waar bijna geen schip aankwam, of het bragt een kist of pak der gezegde boeken." Dan beschrijft hij de verlegenheid van een plaatselijk resident, die er zóóveel kreeg, met den last van ze weg te schenken, dat hij „ze in eens bij pakketten van honderden naar alle gedeelten der stad verzond." Doch te vergeefs beijverde de man zich, al die duizenden los te slaan; op den duur kreeg hij door schip op schip zulke stapels, dat ze eindelijk zooveel plaats in zijn bureau innamen, dat hij genood-

---

1) *Journal of the American Oriental Society*, II. 340.

2) *Religion in the United States of America*, by the Rev. Robert Baird. 691.

zaakt was ze naar een buitengebouw te vervoeren." De generaal sluit met een zendeling aan te halen, die „naar zijn vaderland om *drie honderd millioen* bijbels schreef", en erkent, dat hij zelf ligtelijk op bovenstaande wijze zulk een aantal kon kwijt raken, wanneer hij ze als ballast weggaf, of zonder wegwijzer of verklaarder de deur uitwierp" [1]).

't Is wel onnoodig te zeggen, dat sedert dien tijd dergelijke ondernemingen met tienmaal zooveel agenten en in ontzaggelijk veel grooter omvang werkzaam zijn. Voor vijftien jaren kon zich het hulp-bijbelgenootschap der eene stad Calcutta beroemen, dat „het reeds 439,987 exemplaren van stapel had laten loopen" [2]). „Twee en twintig verschillende zendinggenootschappen hebben sinds vele jaren op denzelfden weg, van het eene uiteinde van het Indische schiereiland tot het andere, een wedloop met elkaâr gehouden.

Zonder verdere bijzonderheden kunnen we gerustelijk besluiten, dat Indië, zoowel als China, zijne millioenen bijbels en traktaten heeft ontvangen. Zien we ook hunne literaire waarde, en het gebruik dat er van gemaakt is.

Beginnen we met het nadrukkelijke getuigenis van den Protestantschen zendeling Adams. „Van de 117,000 traktaten, door het Bengaalsche hulp-zendinggenootschap gedrukt, is het grootste gedeelte", zegt die opregte man, „of duister, of kinderachtig, of beide tegelijk; en naauwelijks is er één geschikt, om aan een inboorling van eenig begrip en nadenken in handen te worden gege-

[1]) *Summary of Mahratta Campaign*, aangehaald in den *Monthly Review*, LXIV, 369.

[2]) *A Year and a Day in the East*, by Mrs. Eliot Montauban. 102.

ven" [1]). De inboorlingen stemmen volkomen met hem in. „Zij maken jaarlijks onder 50,000 één bekeerling", zegt Nobinkissen, een beschaafde Hindoe, op eene voor nog niet zoolang gedane vraag van Lang; en die ééne is een bedrieger! „Dat is het resultaat der predikingen in de open lucht in het gansche land en der uitdeeling van duizenden en honderdduizenden traktaten, welke in de Indische en Bengaalsche talen gedrukt zijn" [2]). Ze zijn zoo geheel absurd, zegt eene geleerde Protestantsche autoriteit, met toespeling op de Oostersche vertalingen in 't algemeen, dat ze, „in plaats van het Christendom te bevorderen, zonder ongerijmdheid als de oorzaak van den weerzin der Hindoes kunnen aangewezen worden" [3]). Treden we in eenige bijzonderheden.

Een Protestantsch zendeling wilde de waarde der Telinga-overzetting toetsen, en gaf haar aan eenige inboorlingen van het district Bellary. Zij konden er niets mede uitrigten; doch hunne nieuwsgierigheid was in zooverre gewekt, dat zij den geleerdsten man uit den omtrek raadpleegden, die het exemplaar mede naar huis nam, en na zorgvuldig onderzoek ten antwoord gaf: „De stijl is zoo duister en zonder eenigen zamenhang, dat het bijna onmogelijk was, het boek te verstaan; maar hij dacht, dat het eene verhandeling was over tooverij" [4])!

Van de Tamul-overzetting zegt een Protestantsch geestelijke: „Zij is inderdaad jammerlijk en verdient slechts verachting" [5]). Er waren echter meer vertalingen in dit

---

1) *Asiatic Journal*, XXI, 448.
2) *Wanderings in India*, by John Lang. 223. (1859.)
3) *Asiatic Journal*, XXVIII, 303.
4) De Eerw. Dubois, aangehaald in de *Annales* etc. III, 20.
5) *Annales*, t. a. p.

dialekt: deels, wijl men daarmeê de eigenzinnige en pretentieuse heidenen dacht te believen; deels, wijl er in Indië vele Christen sekten zijn, en allen, jaloersch op elkaâr, hare eigen vertaling wilden voortbrengen. Rhenius verklaart, zegt een later schrijver over Indië, dat „hij eene nieuwe uitgave van den Tamul-bijbel begon voor te bereiden, eer hij nog anderhalf jaar te Madras was geweest. Andere zendelingen hebben eene gelijke dwaasheid beleden, en hunne opvolgers er voor gewaarschuwd" [1]). Daarentegen bekent een Protestantsch geestelijke openhartig, dat eenigen der Katholieke zendelingen de beste Tamul-geleerden van hunnen tijd waren, daar zij zelfs de kundigste inboorlingen overtroffen; en dat *hunne* schriften tot heden toe door de Indische geleerden als tekstboeken gebruikt, en met dankbare bewondering aangehaald worden [2]).

Van de Canara-overzetting geeft een competent kenner, de Eerw. Dubois, een aantal schreeuwende proeven, en getuigt: „In deze vertaling is naauwelijks één enkel vers juist weêrgegeven;.... geen Indiaan, die maar de geringste kennis heeft, kan bij het lezen van zoodanig knoeiwerk ernstig blijven" [3]).

Als een staaltje der verdienstelijkheid van de Mahratta-overzetting haalt men o. a. aan, dat de woorden: „Zie het lam Gods" overgebragt zijn met: „Zie het jong der schapen Gods"; ofschoon het Mahratta-dialekt een woord heeft, dat „lam" naauwkeurig uitdrukt, en het nu gebruikte niet eens een Mahratta-woord is [4]).

---

[1]) *The theory and practice of Caste.* 149.
[2]) *The land of the Veda*, by the Rev. Peter Percival. 118.
[3]) *Annales* etc. III, 31.
[4]) *Annales* etc. IV, 179.

In de Hindostan-overzetting is, gelijk een ander Protestantsch schrijver opmerkt, de spreuk: „Oordeelt niet, opdat gij niet geoordeeld wordt", wedergegeven met: „Oefent geene geregtigheid, opdat er jegens u geene geregtigheid geoefend worde" [1]); hetwelk bij den heidenschen lezer voorwaar een verward begrip van de Christelijke zedelijkheid moet geven.

Van Dr. Carey's Kunkun-overzetting zegt een inboorling kortweg: „Slecht schrift en over 't geheel geen taal" [2]). Deze heer scheen nog veel eergieriger dan de meesten zijner ambtgenooten, daar hij „in niet minder dan vijf en dertig talen of dialekten overzettingen der H. Schrift vervaardigde of leidde" [3]); ofschoon hij eens verzekerde, er slechts zes van te kennen; en ook deze kende hij nog zoo weinig, dat hij zich in geen enkele verstaanbaar wist uit te drukken. „Ze zijn niet allen getoetst", zegt de geschiedschrijver der Protestantsche zendingen; „maar die men onderzocht, zijn zoo onvolmaakt bevonden, dat men zijne vertalingen over 't geheel als van geene groote waarde heeft laten varen" [4]). „Zij waren", zegt eene andere Protestantsche autoriteit, „of eenvoudig onnut, of werden door belagchelijke uitdrukkingen in de verklaring der leeringen van ons geloof volstrekt schadelijk en verderfelijk" [5]). Dit mag ons niet verwonderen, als wij van denzelfden schrijver vernemen, dat somwijlen de zin van het oorspronkelijke, door de „in 't oog loopende fouten", waarvan ze rijkelijk voorzien

---

1) *Baptist Missionary Account.* 1819.
2) *Periodical Accounts from the Serampore Mission*, II, 167.
3) *Annals of the Engl. Bibl.*, by Anderson, II, 602.
4) Dr. Brown's *Hist. of the prop. of Christ.*, II, 71.
5) *Theory of Caste.* 149.

zijn, geheel was verloren gegaan en eene potsierlijke en bespottelijke beteekenis had verkregen. Het zou moeijelijk zijn, de door het Engelsche volk gedragen kosten dezer vijf en dertig verworpen vertalingen op te geven.

Na zoovele Protestantsche getuigenissen, mogen we ook wel eenige Katholieke missionarissen hooren, die in zulke karikaturen van den bijbel een ernstig beletsel voor hunne eigene werkzaamheden zagen; zij klaagden, dat de invloed dier overzettingen én in Indië én in China zoo goed als doodelijk was, en door dezer monsterachtige dwalingen en barbaarschen stijl *onze heilige schriften voor het werk eens waanzinnigen werden gehouden.* Naauwelijks hebben de heidenen er twee of drie bladzijden in gelezen, of zij scheuren ze stuk, of werpen ze met verachting weg [1]).

We hooren hiermede reeds, wat er, ook in Indië, met al die bijbels uitgerigt wordt.

Het verbruik er van is in de verschillende takken van den kleinhandel zoo druk, dat men van al die door geheel Indië in omloop gebragte bijbels, niet dan met moeite, ergens anders dan in de hoofdsteden een exemplaar kan vinden. Een Engelsch schrijver vestigt de aandacht op dit eigenaardig feit; en hij, ofschoon gewoon met de zendelingen te werken, legt dit verplettend getuigenis over de nietigheid hunner kostbare bemoeijingen af: „In de hoofdsteden heb ik ja een aantal overzettingen der heilige schriften in de verschillende Oostersche talen gezien; maar in de provinciën of kleinere steden kon ik nooit, noch met vragen noch met nasporingen, te weten komen, dat een inboorling een exemplaar der H. Schrift

1) De Eerw. Goust; zie *Annales* etc. I, 500.

bezat" [1]). Het geheim van het verdwijnen dier zoo groote massa's boeken, dat men er gansche straten meê zou kunnen versperren, wordt door een ander ooggetuige aldus uitgelegd: „Verre de meeste heidenen, die een exemplaar ontvangen, haasten zich, het tegen elken prijs weêr te verkoopen" [2]). „Zij verkoopen de bijbels", zegt de Apostolische vikaris van Malabar, die het in de beide diocesen van Cochin en Cranganore dikwerf had gezien, op het oogenblik zelf dat zij ze ontvangen, tegen elken prijs welken zij er slechts voor kunnen krijgen, aan de kooplieden, die er hunne waren in wikkelen."

Soms gebeurt het ook, dat vromer heidenen de Protestantsche boeken als eene gepaste hulde aan hunne eigene godheden opdragen. Een welbekend schrijver zegt: „Ik heb gezien, hoe een Hindoe aandachtig naar eene preek luisterde, een traktaat vroeg, en het, in zijn dorp teruggekeerd, op den drempel des tempels neêrlegde, en ter aarde vallend en den grond met zijn voorhoofd aanrakend, het Ganesa-beeld aanbad" [3]). Waarschijnlijk had hij de preek niet verstaan; Malcolm althans verhaalt: „Een met Bengalen zeer bekend missionaris verzekerde mij, dat gemiddeld de helft van de preken der zendelingen niet verstaan werd".[4]).

En toch, ondanks hunne weinige bekendheid met de Indische dialekten, zijn ze dadelijk gereed om den bijbel er in over te brengen. „Zij leeren", zegt Irving, een gemeen dialekt en spreken het met een gemeen accent uit; het kan niet bevreemden, dat zij er zoo weinigen bekeeren." — „Voorzeker

---

1) *The wonders of Elora*, by Cap. J. B. Seely. 524. 2 edit.
2) *Annales* etc. III, 32.
3) Seely. 475. 4) *Travels*, II, 265.

zijn er met enorme kosten bijbels in elke Asiatische taal en door gansch Indië verbreid," zegt een ander Protestantsch schrijver; „doch de tot heden toe verkwiste sommen hebben nog weinig uitgewerkt" [1]). Zelfs de weinige heidenen, die hunne exemplaren behouden, maken er volstrekt geen nuttig gebruik van. „Ofschoon velen van ons", sprak een hunner tot een Protestantsch zendeling in Asiatiesch Rusland, „het Evangelie bezitten, lezen zij het toch nooit door; — en buitendien hebben wij een toereikenden voorraad van eigen godsdienstige geschriften" [2]). Een Presbyteriaansch schrijver merkt aan: „Zoo die lieden geloof verdienen, welke op de planken eener bibliotheek aan den bijbel eene plaats naast de heilige boeken der Indianen en naast den Koran aanwijzen, dan is het meer dan duidelijk, tot welk een graad de verdraagzaamheid geklommen is" [3]). Niettemin wordt die dubbelzinnige liberaliteit der Indianen en Mohammedanen in de zendingberigten voorgesteld als gelijkstaand met eene bekeering, ofschoon het bij al die arme aannemers eenvoudig beteekent: „de onverstandige gever heeft middelen om mij vooruit te helpen" [4]); terwijl zijne gave, zoo al behouden, enkel, naar Irving's opmerking, bij die laagste klas der Hindoes te vinden is, „welke men zien kan met den bijbel in de eene hand, en een smeekschrift in de andere, om de aalmoezen der Europeërs te vragen" [5]).

En nog altoos, in spijt van alle teleurstelling en het protest der meest onbevooroordeelden, blijft men op

---

[1]) *Asiatic Jonrnal*, III, 213.

[2]) Dr. Smith's *History of the Missionary Societies*, I, 255.

[3]) *Indian Missions of the Church of Scotland*, by James Macfarlane. D. D. 8.

[4]) *Sindh*, by Lieut. Burton. 150. [5]) *Theory of Caste*. 146.

dezelfde wijze voortgaan. „De bloote uitdeeling van bijbels", zegt Dr. Middleton, de eerste Protestantsche bisschop in Indië, „zal weinig ter bevordering des Christendoms onder de inboorlingen bijdragen" [1]). Ch. Oakeley, goeverneur van Madras, een man van een eerwaardig en godsdienstig karakter, zegt: „Vele er van zijn waarschijnlijk naar den voddekooper gegaan"; hij waarschuwt tevens, ofschoon te vergeefs: „de scheepslading der naar Indië gezonden bijbels loopt gevaar, dat de wormen haar verteren, eer zij tot eenig heilzaam doel kan gebruikt worden" [2]). — „De zending in Nagar", berigt een Presbyteriaansch schrijver, „heeft het uitdeelen van boeken en traktaten opgegeven, daar zij bevond, dat men er zich zeer weinig om bekreunde" [3]). Eindelijk nog, want de getuigenissen zijn niet uit te putten, verklaart een geschiedschrijver van Britsch Indië, na het voortdurend mislukken der Protestantsche zendingen betreurd te hebben, „dat juist die uitdeelingen er de hoofdoorzaak van zijn; dat dit gebrek aan vrucht hoofdzakelijk hunne eigene schuld is, wijl zij de gansche H. Schrift in die moeijelijke talen, en welke zij slechts hoogst onvolledig kenden, zochten over te brengen" [4]).

Hier kunnen we gevoegelijk afbreken, om ter gelegener tijd de niet minder ongunstige berigten uit de andere Protestantsche zendingkringen beknopt zamen te vatten. Overvloedig is, meenen we, gebleken, wat we wilden toonen, dat de enorme geldverspillingen der Protestantsche zending-

---

1) *Life of Bishop Middleton*, by Rev. C. Webb Le Bas, I, 377.
2) *M. S. Life*, by his son, the Very Rev. F. Canon Oakeley.
3) *Six Years in India*, by Mrs. Colin Mackenzie, III, 184.
4) *Hist. of Brit. India*, by Charles Macfarlane. 375. 3 edit.

genootschappen, wel verre van eenige daaraan beantwoordende uitkomsten op te leveren, of hoogst nietige, of geene, of zelfs verderfelijke gevolgen hebben voortgebragt. Nu dan reeds mogen we, bij zoodanige resultaten, op die nieuwsoortige zendelingen het woord des Heeren toepassen: „*Uit hunne vruchten zult gij hen kennen.*"

HET WESSOBRUNNER GEBED.

Het Wessobrunner gebed, waarvan het handschrift thans te Munchen berust, is aldus genaamd naar het klooster Wesso-, of Wessen-, of Weiszenbrunn in Beijeren, waar het gevonden werd. 't Is het oudste gedenkteeken van Christelijke poëzij in de Duitsche taal, en moet tegen het einde der achtste eeuw vervaardigd zijn. Zeker althans is het handschrift, gelijk Duitsche geleerden hebben nagewezen, vóór 814 geschreven. Sedert het voor 't eerst in 1768 in de *Monumenta Boica* (Tom. VII, pag. 377) werd afgedrukt, was het tot heden toe het voorwerp van veelvuldige nasporingen en toelichtingen. Reeds voordat Wilh. Wackernagel in 1827 het geschriftje: „*Das Wessobrunner Gebet und die Wessobrunner Glossen*", door hem zelven later „eine Jugendarbeit" genoemd [1]), in 't licht zond, waren er reeds dertien uitgaven van dat kleine gebet, hetwelk in den codex slechts een en twintig regels op twee perkamenten bladzijden beslaat. Daarover gaven de gebroeders Grimm in 1812: „*Die*

[1]) „*Geschichte der deutschen Litteratur*" (Basel, 1851), bl. 45.

beiden ältesten deutschen Gedichte: Das Lied von Hildebrand und Hadubrand und das Weissobrunner Gebet"; ook is het gebed behandeld door Gräter, Reinwald, vooral door Maszman, in zijne „*Erläuterungen zum Wessobrunner Gebet*", Berlijn 1824; later weder door Dr. Feuszner, Hanau 1845, Koberstein, Vilmar en anderen.

Verschillende gissingen zijn er over den oorsprong van dit gedicht gemaakt. Velen nemen aan, dat het oorspronkelijk een heiden tot vervaardiger had; daarop zou, naar men wil, het opschrift: „*de poeta*", zooveel als „*e poeta*", verwijzen; 't zou dan welligt aan een grooter gedicht uit den voorchristelijken tijd ontleend zijn, en zijne tegenwoordige gedaante aan eene bewerking in den Christelijken zin te danken hebben. Anderen daarentegen, en we meenen, met meer regt, zien in het Wessobrunner Gebed een zuiver Christelijk voortbrengsel; waarop echter de beide Scholl's weder aanmerken [1]): „Wanneer men de eerste helft er van met eene schier woordelijk gelijkluidende plaats in de jongere Edda (uitgave van Rask, bl. 4) vergelijkt, zal men ten minste zooveel moeten toegeven, dat men in ons gedicht „heidensche naklanken" vindt. We bekennen, de noodzakelijkheid hier niet van in te zien. In de tweede helft des gebeds is de allitteratie of het stafrijm gedeeltelijk verdwenen; wat W. Wackernagel tot de meening bragt, dat de schrijver hier, in het eigenlijke gebed, in ongebonden rede spreekt, en de nog voorkomende stafrijmen er slechts bij toeval ingeslopen zijn. Hij schrijft in zijne aangehaalde Geschiedenis

---

[1]) „*Geschichte der Alldeutschen Literatur*", met bijdragen van Prof. Franz Pfeiffer, uitgegeven door Gottlob Heinr. Friedr. Scholl en Dr. Traugott Ferdinand Scholl. Derde oplage. Stuttgart. 1855.

der Duitsche Literatuur: „Aan eene korte scheppingsgeschiedenis in aloud gehouden verzen (de aanhef is, gelijk ook het Hildebrandslied begint, een beroep op het zeggen van andere mannen, dat is, op de levende overlevering) sluit zich, en daarop gegrond, een gebed in proza aan; en dit wel zóó, als men de Duitschers van dien tijd nog, bij zeldzame uitzondering, buiten het vaderland liet bidden; werkelijk vonden we ook elders (in handschrift) een geheel gelijkluidend gebed op zich zelve en zonder eenig poëtiesch begin opgeteekend. Poëzij met proza en kerkelijke stof met populaire voorstelling vereenigd: dat is de eerste poging en het eerste teeken der literatuur van het volgende tijdperk." Hier moge volgen, wat de Eerw. Niedermayer [1]) over het tijdperk der vervaardiging van dit gebed aanmerkt: „Destijds, zegt hij, bloeide de Duitsche taal krachtig op. Karel de Groote, die aan de winden en maanden Duitsche namen gaf, eene Duitsche spraakleer begon zamen te stellen, die de oude heldenzangen der aan zijn land onderworpen volken deed verzamelen en schriftelijk bewaren, spoorde vele vlugge geesten aan, om hunne krachten aan de Duitsche taal te wijden; — de kloosterling, die het Wessobrunner gebed heeft gemaakt, behoorde tot hen."

Na deze korte inleiding geven we het gebed zelf, en kiezen uit de verschillende lezingen den tekst van Dr. Feuszner, met zijne enkele toevoegingen, door ons met gespatiëerde letter aangeduid. De *w* geven sommigen (bijv. Scholl) met *uu* weder. In onze stijf letterlijke vertaling

---

[1]) „*Das Mönchthum in Bajuwarien* (Beijeren) *in den römischen, agilolfingischen und karolingischen Zeiten*, von A. Niedermayer, Priester der Diözese Regensburg. Landshut, 1859." Bladz. 221 v.

volgen we de overbrenging van Bernhard Hüppe [1]), welke zeker de verdiensten heeft van trouw en eenvoudig te zijn:

DE POETA.

Dat ga*f*regin ih mit *f*irahim *f*iriwizzô meistâ,
dat *e*ro ni was noh *u*ſhimil in *a*naginne;
noh *p*aum noh *p*ereg ni was, noh *p*lomo noh gafildi,
ni *s*terro nohheinig noh *s*unnâ ni *s*cein,
noh *m*âno ni luchta noh der *m*areosêo.
dô dâr ni*w*iht ni *w*as enteô ni *w*enteô,
enti dô was der *e*ino *a*lmahtîco cot,
*m*annô *m*iltisto; enti dô wârun auh *m*anakê
mit inan *c*ootlihhê *k*eistâ,[2] enti *c*ot heilac,
cot *a*lmahtîco, dû *h*imil enti *e*rda gaworahtôs,
enti dû *m*annum sô *m*anac coot forgâpi:
for*g*ip mir in dînô *g*nâdâ[3] rehta *g*laupa[4]
enti côtan *w*illeon, wîstêm enti spâhida,
côterô *t*âteo *t*êhtî enti craft *t*iuflun
za *w*îdarstantanne enti arc za pi*w*îsanne
enti dînan *w*illeon za ga*w*urchanne.

Dat verneem ik onder de menschen als meeste (hoogste) menschenweten[5],
Dat de aarde niet was noch (op)hemel in den beginne;
Noch boom noch berg was, noch bloem noch velden,
Niet een enkele ster, noch de zon scheen,

[1]) *Geschichte der deutschen National-Literatur*, mit Proben von Ulfilas bis Gottsched. Nebst einem Glossar.« Coesfeld, 185!. Tweede uitgave.
[2]) Anderen: *g*eistâ. [3]) Anderen: *g*anada. [4]) Anderen: *g*alaupa.
[5]) Naar Vollmar: schouwspel, wonder.

Noch de maan lichtte, noch de meerzee (was).
Toen daar niets was, einden noch grenzen,
En toen was de eene almagtige God,
Der menschen mildste (Vader); en toen waren ook menige
Goede geesten met Hem. En God heilig,
God almagtig, Gij die hemel en aarde werktet (schiept),
En die den menschen zoo menig goed gaaft,
Geef mij in uwe genade, het regte geloof
En goeden wil, wijsheid en verstand,
Tot goede daden deugd, en kracht om de duivelen
Te wederstaan, en kwaad af te wijzen,
En uwen wil te werken (volbrengen).

De Eerw. Niedermayer is na de mededeeling van dit gebed in de hoogste verrukking, en schrijft: „Ernstig, ontzaggelijk luidt die toon. Hij ruischt, gelijk onze oude wouden ruischten; de afzonderlijke zinsneden met hare volle vokalen a, i, o, u, zij klinken als scherpe zwaardslagen op dreunende helmen en blanke schilden. Uit die volle kracht der woorden, die, zonder het verbindsel van voorzetsels, hulpwerkwoorden en lidwoorden, als de oude cyklopen- en reuzenmuren uit levende rotsblokken aan elkander sluiten, waait ons de adem van dien ouden Germaanschen heldengeest tegen, welks reinheid en kuischheid, welks trouw, vrijheidsmoed en doodsverachting weleer Tacitus bewonderde. De zedelijke hooge ernst, de gezonde, door geene ondeugden verzwakte oorspronkelijke kracht, de eerbare, dappere, grootmoedige en tevens zachte en gemoedelijke geest, die in elk fragment onzer oude taal leeft, spreekt ons ook uit deze regelen toe. Is er in 't gansche zamenstel niet een naklank van

die oudste, met onze taal op het innigst verbondene wereldbeschouwing, gelijk de aloude *Wohle*, de heilige Sibyl, de voor- en achterwaarts ziende profetes van het Noorden, haar in de Voluspa der Edda aan de latere geslachten heeft toegezongen; zij, die van het begin der tijden en de eerste morgenschemering der schepping, in geheimvolle korte klanken, met bezielden mond aanheft; gelijk ook dit gebed begint van den eersten aanvang aller geschapen wezens, toen nog niet de aarde was noch de hemel, noch een boom, noch een berg, de zon nog geen schijnsel gaf, de maan niet lichtte en niet was de meerzee — toen was de eene almagtige God."

Bij al het eigenaardige, frissche, forsche schoon, dat ook wij volop in het Wessobrunner Gebed smaken; bij het verheffend gevoel, dat we in dit oudste gedenkteeken van Christelijke Duitsche poëzij ontwaren, kunnen we de hooge, hier uitgestorte vervoering des Duitschen priesters nog wel niet geheel deelen, maar toch genoegzaam waarderen; en voorlang reeds hebben we gewenscht, dit aangrijpend gebed, door een vroom kloosterling voor bijkans elf eeuwen aan God toegezongen, ook onzen lezers te genieten te geven. Zij mogen er tevens in opmerken, hoe de hier uitgesproken geloofswaarheden nog alle door het Katholieke nageslacht beleden, en helaas! meerendeels reeds door de afvallige nakomelingschap verworpen zijn. Voor de ongeloovigen klinkt die diep-godsdienstige stem, ook tegen wil en dank, als een eerbiedwaardig verwijt, en treffend inzonderheid voor hen luidt de bede:

forgip mir in dînô gnâdâ rehta glaupa
enti côtan willeon, wîstôm enti spâhida.

VERSCHEIDENHEDEN.

GODSVRUCHT DER NEDERLANDSCHE KATHOLIEKEN TOT DE HH. JAPANSCHE GEKRUISTEN.

Bij hetgeen we reeds van verschillende kanten vernamen, blijkt het ons meer en meer, dat onze Nederlandsche Katholieken aan de nieuwe Heiligen van het Pinksterfeest eene bijzondere vereering toedragen; waaraan zeker, wat de Gekruisten van Japan betreft, onze eigenaardige betrekkingen en Christelijke verpligtingen jegens dat rijk wel het hare zullen toebrengen. De verschillende overdrukken van hetgeen dit maandschrift over die Gekruisten gaf, waren oogenblikkelijk geplaatst. Het *Feestlied* ter hunner eer, door Prof. van der Ploeg, telde spoedig een *twaalfden* druk; zijne *Godvruchtige oefeningen* vorderden in weinige maanden een tweeden druk [1]); welke nu juist van pas verschenen is, om bij de drie-, of acht-daagsche feestplegtigheden, welke eerlang in de Ordes-kerken der nieuwe Heiligen gevierd worden, den geloovigen van dienst te zijn. Met genoegen lazen we in die tweede uitgave, dat er relikwiën der drie Japansche martelaren van de Sociëteit in het bezit zijn van den ZeerEerw. Pastoor van Driehuizen (Velzen), en daar bijzonder op Woensdag, den marteldag der HH. XXVI Japansche gekruisten, ook door geloovigen van elders, vooral door hen die eene Novene ter hunner eere houden, met veel godsvrucht vereerd worden. Nog mogen we vermelden, dat, naar ons verzekerd is, de Vincentius-Almanak voor 1863 door de geloovigen

[1]) *Godvruchtige oefeningen*, ter eere van de HH. XXVI Gekruisten van Japan, en den H. Michael de Sanctis. Door P. van der Ploeg, Pr. — Te Leiden, bij J. W. van Leeuwen. — In deze Oefeningen is, bij eenige kerkzangen, ook het *Feestlied* opgenomen.

ook daarom met bijzondere gretigheid wordt gelezen, wijl zij er, bij eenige levensbijzonderheden van de nieuwe Heiligen, den marteldood der Japansche bloedgetuigen in beschreven en afgebeeld, en ook het *Feestlied* er in opgenomen zien. — Een en ander belooft, dat de aanstaande feesten, gelijk reeds van eene plaats gemeld is, veel deelneming onder onze Katholieken zullen vinden. Wie zich tegen en in dien tijd nader met die moedige kampvechters en hunnen heldhaftigen strijd voor het geloof, wil bekend maken, vindt hiertoe overvloedige gelegenheid in twee andere onlangs verschenen geschriften, het eene getiteld: „ *De HH. Petrus Baptista en zijne Gezellen*, eerste martelaars van Japan, gekruisigd te Nangasaki, den 5 Februarij 1597. Bewerkt door N. A. A. Aussems, Priester der Orde van den H. Franciscus [1]). „ Het andere: „ *Geschiedverhaal* van het leven en den dood der drie Heilige Japansche Martelaren van de Sociëteit van Jesus, Paulus Miki, Joannes Soan de Goto en Jacobus Kisaï. Naar het Italiaansch van J. Boero S. J., door A. Duffels, Pr. [2]). „

Wij vertrouwen vastelijk, dat de reeds gebleken godsvrucht onzer Katholieken, door die verschillende geschriften en feestgetijden, nog meer zal aangevuurd worden, en niet zonder veel zegen zal blijven zoowel voor ons vaderland als voor het ongelukkige Japan.

DE MORMONEN IN NOORD-AMERIKA.

We vonden in de laatste aflevering der „ *Tafereelen en Berigten* „ enz. eene korte mededeeling en opmerkingen over die afschuwelijke sekte, welke wij als eene aanvulling van de door ons gegeven geschiedenis der Mormonen [3]) hier overnemen.

---

[1]) 's Bosch, P. N. Verhoeven. 1862.

[2]) Te Amsterdam, bij C. L. van Langenhuysen. 1862.

[3]) Zie *de Katholiek* Dl. XL, blz. 139 vv.; 197 vv.; 325 vv.; en Dl. XLI, blz. 124 v.

„De Mormonen gaan helaas voort op den weg, dien zij eenmaal hebben betreden; maar hun toekomst is donker. De streek, waar zij zich grootendeels ophouden, Utah, kan niet als staat in het Amerikaansche verbond worden opgenomen, zonder zijn inwendige inrigting aanmerkelijk te wijzigen, hetgeen de Mormonen nooit zullen dulden. De Vereenigde Staten zullen echter evenmin een landstreek aan haar eigen lot overlaten, die hun toebehoort en te midden van het vaste land is gelegen, op den weg, die te land naar Kalifornië leidt. Reeds is de postdienst geregeld, de elektrische telegraaf in aanleg, en binnen weinige jaren zal zonder twijfel een spoorweg, door Utha heen, San Francisco met St. Louis vereenigen en de oevers der stille zee met de oevers van den Missisippi. Zoo gaan van beide kanten de beschaving en het Christendom hand aan hand met reuzenschreden voort, opklimmende tot de valleijen, door de Mormonen bewoond. Niet lang meer en zij worden verzwolgen door den steeds wassenden stroom der Amerikaansche kolonisten. Zij kunnen onmogelijk de aanraking met deze ontgaan en even weinig zijn zij tegen die aanraking bestand. Twee malen heeft de onderviding dit reeds bewezen, in Missouri en in het Illinesche, en zoo de Mormonen het vaste land niet veroveren, waarvoor geen vrees bestaat, moeten zij op nieuw verhuizen of zich langzamerhand versmelten onder de Christelijke bevolking en ophouden als een afzonderlijk volk te blijven bestaan, zoodat zij een sekte worden, even zonderling en geheimzinnig als de Shakers en vele anderen. Reeds is in dezen geest een zeer belangrijke maatregel genomen. Het kongres der Vereenigde Staten heeft zeer onlangs een wet uitgevaardigd, die elke daad van veelwijverij met vijf jaren gevangenis straft. Het is niet noodig te doen opmerken, dat het daartoe regt had en dat hier geen sprake kan zijn van belemmering der vrijheid van godsdienst, waarop de Mormonen evenveel regt zouden hebben als iedere andere sekte; er is hier alleen sprake van een zaak van zedelijkheid, die door de wet kan en moet geregeld worden. Wat zullen, tegenover dat besluit van het kongres, Brigham Young [het tegenwoordig hoofd der Mormonen] en zijne volgelingen doen. Nog is het onbekend; maar waarschijnlijk zullen zij eene inrigting willen in stand houden,

die zij als den hoeksteen van hun gebouw beschouwen, en vroeg of laat zullen wij een strijd zien uitbarsten, die niet anders eindigen kan dan door den ondergang van den eenigen theokratischen en polygamischen staat, die de proef heeft genomen om zich te midden der nieuwe wereld te vestigen.“

SPROKKELINGEN.

„HET ARBEIDSVELD DER GUSTAAF-ADOLF-VEREENIGING.“ — Onder dit opschrift deelt het reeds genoemde jongste nommer der „*Tafereelen en Berigten*“ enz. uit het onlangs uitgegeven verslag der Duitsche G.-A.-Vereeniging deze bijzonderheden mede:

„Het aantal gemeenten, die de hulp der Vereeniging in het vervlogen jaar hebben ingeroepen, bedraagt 614. Daaronder zijn er, die reeds ondersteuning hebben genoten, maar ook die nog niets ontvingen; 145 gemeenten hebben dringende behoefte aan een kerk; 70 pastoriën en 90 scholen moeten nog gebouwd worden; 80 reeds bestaande scholen kunnen zonder voortdurende ondersteuning niet in stand blijven; 60 onderwijzers en 85 predikanten kunnen een verhooging van hun traktement niet ontberen; in 20 gemeenten moet de grondslag der geheele kerkinrigting nog gelegd worden; de noodzakelijke schulddelging bedraagt eindelijk eene som van meer dan *f* 136,000.

„Deze zelfde getallen hebben reeds gedurende eene reeks van jaren in het jaarlijksch verslag, met geringe verandering, de behoeften der protestantsche kerk in het licht gesteld; hoewel nu reeds sedert zoo vele jaren telkens een som van 100,000, 120,000, 140,000, 150,000, 160,000 Thl. kon worden besteed, behalve de gelden, die door de kollekten voor enkele gemeenten werden ingezameld.

„In het begin was de Vereeniging gewoon, bij voorkeur behoeftige gemeenten in de naburige katholieke landen te ondersteunen. Nadat echter de nood der protestantsche kerk in

Duitschland zelf is aan het licht gekomen, is men genoodzaakt geweest, in vele opzigten de ondersteuning naar buiten te beperken. Het is nog niet te voorzien, wanneer men weder tot den eersten regel zal kunnen terugkeeren, natuurlijk nog minder te voorzien, wanneer de hulp nog verder zal kunnen worden uitgestrekt, overal waar zij tot onderhoud van het kerkelijk leven gevorderd wordt. En toch, dit laatste is het standpunt der G.-A.-Vereeniging; allen te helpen, die hulp behoeven, dat is het doel, dat zij zich altijd heeft voorgesteld. Hoe ver is zij dus nog van haar doel verwijderd!"

ONGELOOF VAN EEN ANGLIKAANSCH BISSCHOP. — Dr. Colenso, Anglikaansch bisschop van Natal, in Zuid-Afrika, spreekt als een echte vrijgeest over de H. Schrift. Hij is, naar hij getuigt, door zijne onderzoekingen tot de overtuiging gekomen, dat vooreerst de Pentateuch in zijn geheel op geenerlei wijze door Moses kan geschreven zijn; ten andere, en dit is vrij wat erger, verklaart hij, dat de aan Moses toegekende verhalen, wie ze dan ook moge geschreven hebben, niet als historiesch waar kunnen beschouwd worden. Dezelfde vrijgeest belooft verder, dat hij ook het Nieuwe Testament met alle zorg zal bestuderen, maar meent reeds nu te kunnen verzekeren, dat de *zoogenaamde* wonderen des Heeren louter *mythen* zijn. Colenso's rationalistische beweringen hebben, als reeds oud en dikwerf herhaald en weêrlegd, niets opmerkelijks; het eenige opmerkelijke is, dat ze zoo openlijk door een Anglikaansch bisschop worden gedaan. Men gelieve zich intusschen te herinneren, dat dit dezelfde bisschop is, die reeds voor eenigen tijd de beginselen des Christendoms zocht overeen te brengen met de Mormoonsche praktijk der *veelwijverij*, althans ten behoeve der negers van Zuid-Afrika. Desniettemin bleef Colenso tot hiertoe in het bezit zijner hooge waardigheid en bezoldiging.

BEKENTENIS VAN EEN PREDIKANT. — In een artikel over "Filips de Schoone en de Tempelridders", door Ds. J. H. Sonstral (*Europa*, N°. XII), vonden we bladz. 367 een openhartiger woord dan we anders van die zijde gewoon zijn.

"Bij de protestanten, zegt de Heldersche predikant, vonden

„de tempelridders al zeer ligt bescherming, hoe vreemd het luide, „daar zij toch in allen gevalle een soort van monniken-orde, die „bij hen niet hoog aangeschreven stonden, uitmaakten; maar, „en dat zeide zoo veel, *een paus kwam er bij in 't spel.* Er was „een tijd waarin men meende, dat een paus alleen kwaad kon „doen — en paus Clemens had de orde opgeheven; derhalve enz.„

Die bekentenis luidt niet onaardig; ten onregte echter schrijft Ds. Sonstral: „*er* WAS *een tijd*„. De valsche beschuldigingen en onregtvaardige aanvallen, welke, hoe dikwerf en hoe grondig ook wederlegd, nog voortdurend zelfs tegen den grooten Pius IX in de meeste Protestantsche dagbladen en tijdschriften gerigt worden, bewijzen ons maar al te zeer, dat die tijd nog verre van voorbij is.

EINDE VAN HET TWEE EN VEERTIGSTE DEEL.